

"ANVAR OBIDJON IJODINING MA'NAVIY-MA'RIFIY AHAMIYATI"

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman
materiallari

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

FARG‘ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FARG‘ONA VILOYATI MA‘NAVIYAT VA MA‘RIFAT
KENGASHI**

**RESPUBLIKA MA‘NAVIYAT VA MA‘RIFAT MARKAZI
FARG‘ONA VILOYATI BO‘LIMI**

**“ANVAR OBIDJON IJODINING
MA‘NAVIY-MA‘RIFIY AHAMIYATI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman
materiallari**

Farg‘ona - 2023-yil

UO‘K: 809.1.612.152.33

КБК: 84(5Ў)-7

***Tashkiliy qo‘mita/ Организационный комитет/ Organization
committees:***

B.Sh.Shermuhhammadov, Z.A.Rahimov, I.I.Zokirov, F.Qosimov,
M.Sulaymonov, G‘.A.Sabirdinov, H.A.Jo‘rayev, A.A.Qosimov,
E.I.Ibragimova

Mas‘ul muharrir/ Ответственный редактор/ Executive Editor:
M.A.Jo‘rayeva

Tahrir hay‘ati/ Редакционная коллегия / Editorial board:

R.M.Umurzoqov, A.Rasulova, G.Abdullayeva, D.Umarov,
J.Sayidolimov, Sh.Maxmidjonov

**“ANVAR OBIDJON IJODINING MA’NAVIY-MA’RIFIY
AHAMIYATI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman
materiallari:** maqolalar to‘plami; Mas‘ul muharrir: M.A.Jo‘rayeva.
– Farg‘ona - 2023.- 368 bet.

**АНВАР ОБИДЖОН ШЕЪРИЯТИДА МИЛЛИЙ ЎЗЛИК
ТУЙҒУСИНИНГ БАДИИЙ ТАЛҚИНИ**

**ARTISTIC INTERPRETATION OF NATIONAL IDENTITY
IN ANVAR OBIDJON'S POETRY**

**ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ СМЫСЛА
НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ПОЭЗИИ АНВАРА
ОБИДЖОНА**

*Минҳожиддин ҲОЖИМАТОВ,
Ўзбекистон Республикаси Маънавият ва маърифат
маркази раҳбари, филология фанлари бўйича фалсафа
доктори*

Аннотация. Мазкур мақолада Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон шеъриятида миллий ўзлик туйғусининг бадиий талқини тадқиқ қилинади.

Аннотация. В данной статье исследуется художественная интерпретация чувства национального самосознания в поэзии народного поэта Узбекистана Анвара Обиджона.

Abstract. This article examines the artistic interpretation of national identity in the poetry of the People's Poet of Uzbekistan Anvar Obidjon.

Калит сўзлар. тарих, миллий ўзлик, она тили, қадрият, она макон, садоқат, эрк, ҳақ сўз.

Ключевые слова. история, национальная идентичность, родной язык, ценность, родина, верность, свобода, правое слово.

Keywords. history, national identity, mother tongue, value, homeland, loyalty, freedom, the right word.

Ўсиб келаётган ёш авлодни ҳар томонлама шакллантириш, маънавий юксалтириш ғояси истиқлол даври адабиётининг бош мавзусига айланиб, замонавий таълим - тарбия жараёнининг моҳиятини шахсининг иқтидори, салоҳияти, унинг ўзига хос хусусиятини онгли идрок этишга йўналтиради. Мухтарам Президентимизнинг “Янги Ўзбекистон стратегияси” китобида тўғри таъкидланганидек, “Мамлакатимизда маънавий – маърифий ишларни тизимли ташкил этиш, бу борада амалга оширилаётган

чора-тадбирларнинг самарадорлигини ошириш, аҳоли, айниқса ёшларнинг интеллектуал салоҳияти, онгу тафаккури ва дунёқарабини юксалтириш, ватанпарварлик, халққа муҳаббат ва садоқат туйғуси билан яшайдиган баркамол авлодни тарбиялаш – давр талабидир” [1, 288-б.].

Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджоннинг ватанпарварлик мавзусидаги асарларида асосий эътибор ўтмишнинг нурли ва нурсиз саҳифаларини ҳолисона ёритишга, улуғ аجدодларнинг илмий-маданий-адабий меросларини XX аср ёшларига таништириш ва уларнинг қалбида миллий ғурур туйғуларини уйғотишга қаратилган. Унинг ҳам болаларга, ҳам катталарга аталган, самимий юмор, теран фалсафа йўғрилган асарларини ватанга муҳаббат, эътиқод ёғдулари бирлаштириб туради.

Ҳар бир миллат тарихининг энг мураккаб жараёнларида унинг улуғлиги, ноёб фазилатлари, жумладан, мардлик ва жасоратини намоён қилувчи миссиялари билан башарият тафаккурида кескин бурилишлар ясовчи шахслар пайдо бўлади. Мустабид тузум даврида маълум фурсатларгача миллатнинг катта ҳақиқатлари парда ортида қолди. Шунда ҳақиқат йўлини ёритувчи янгича муносабатлар майдонга чиқди.

Ўзбекистон халқ шоири Энаҳон Сиддиқованинг фикрича, “Анвар Обиджон бугунги адабиётимиз, айниқса болалар адабиёти ривожига тамал тоши қўйган номдор шоир, носир, драматург, публицистдир. Шоир ёшлигиданоқ ҳаётнинг энг қайноқ, ташвишу қувончларига тўла жабҳаларида пишиб, халқнинг бахти, дарду оғриқларини ўз юрагидан ўтказди” [4, 40-б.]. Улуғ аجدодлардан мерос эрк ва озодлик, эътиқод сўзларининг маъносини бугунги авлод англашини, қадрлашини истайди:

*Нодонларга арзим йўқ менинг,
Сўздан маъно термайди улар.
Номардлардан қарзим йўқ менинг,
Сўрасанг ҳам бермайди улар.
Она юртим, сенга арзим бор,
Ҳақ сўз айтсам, бўлгил мен томон.
Онажоним, сендан қарзим бор,
У – вужудим, танамдаги жон.*

Айниқса, ўсиб келаётган ёш авлод учун юрт ва тарих, кеча ва бугун ҳақидаги ҳақ сўзларни айтган Анвар Обиджоннинг асарлари курашчанлиги билан ажралиб туради. Болалар руҳиятини яхши билган шоир ўзининг жозибали, раван ва фикрчан шеърлари орқали болаларга қалб озодлигига интилиш-Ватанни билиш, англаш ва севиш илмидан сабоқ беради. Унинг ўтган аср 70-йилларининг ўрталарида ёзилган “Тиллақўнғизнинг жавоби ” шеърида айтилишича, “Сен нега гапирмайсан, фақат гўнғиллайсан?”, деган саволга жавобан, Тиллақўнғиз бир замонлар ниҳоятда хушовоз бўлганини, ўз юртида, ўз тилида тинчгина қўшиқ айтиб юрганида, кутилмаганда мудҳиш ҳодиса рўй бериб, душман Чигирткалар тўп-тўп бўлиб келиб, унинг она маконини босиб олганини айтади:

*Бор нарсани ямлашиб,
Улар роса яйрашди.
Дўқ уришди ўрган деб
Чигирткадек сайрашни.
Ёлғиз, ночор бўлсам ҳам,
Қўшилмадим мен ёвга,
Секингина ўзимни
Солиб олдим соқовга.*

Филология фанлари доктори Ҳ.Ҳамроева шеърни ўрганиш жараёнида шундай фикрга келади: “Собиқ Шўро тузуми умуминсоний қонун-қоидаларни менсимай қўйган, миллий тилларни чеклаш, мавкесизлантириш сиёсати очик тус олган ўша йилларда бундай қалтис мавзуда шеър ёзиш ҳақиқий жасорат эди. Шоир ўз туйғулари, қалбига тинимсиз оғриқ бераётган армону дардларини Тиллақўнғизнинг изтироблари орқали ифодалайди. Аслида Тиллақўнғиз тақдири яқин ўтмишдаги улуғвор халқнинг бир фожиасидир. Шоир Тиллақўнғиз тимсоли орқали энг нодир миллий бойлиги – тили топталган халқининг қалб яраларини кўради, фарёд чекади. Ўз тилини қўйиб, ўзга тилда сўйлаётган, миллий қадриятларини унутган, манқуртга айланиб, шафқатсиз Чигирткаларга жўровоз бўлиб сайраётган, ўзлигини хўрлаётган кўрнамаклардан нафратланади”[7, 22-23-б.].

Ҳақ сўзсиз Ватан ҳам, унинг эрки саодати, тинчлигу фаровонлиги, эртаси ҳам йўқдир. Анвар Обиджоннинг эртамиз

умиди-болаларга аталган “ҳақ сўз”и бир неча авлод ёшларини ота маконга садоқат руҳида тарбиялайди. Шоирнинг турли жанрларда ёзган асарлари миллат илдизлари-болаларни мустақил фикр юритувчи, ўз юртининг миллий қадриятларининг англаувчи, асраувчи комил инсонлар қилиб тарбиялашга қаратилганининг ўзиёқ унинг бадиий-эстетик идеали олий мақсадларни кўзлаганидан дарак беради.

Жамиятдаги ўзгаришлар инсоннинг қалби ва руҳиятига ўз таъсирини ўтказади. Гап бу ерда тафаккурдаги янгиланишлар ҳақида борапти. Шоир поэтик эврилишлар асносида абадиётга дахлдор оғрикли дардларни кўтаради. Зеро, замон ва жамиятнинг, башариятнинг энг катта муаммоси - она тили билан алоқадор масала.

Дарҳақиқат, тил миллатнинг ўтмиши, бугуни ва келажагидир. Миллий ўзликни англаш ва миллий ғурур ҳам аввало она тилига муносабатда шаклланади. Машҳур Юсуф Хос Ҳожибнинг “Қутадғу билиг” асарида “Инсондан азизроқ нарса бор - бу унинг ўзлигидир”[2, 147-б.], дейилади.

Инсон руҳонияти эврилишларини фалсафий тадқиқ этиш ижодкордан истеъдод, салоҳият билан бир қаторда ҳиссий тафаккурни ҳам талаб қилади. Анвар Обиджон каби миллатпарвар шоирлар ижодида миллийлик кўнгил кечинмалари, жамият ҳодисаларининг муштарак бирлигида намоён бўлади. Шундай муҳим фазилатларга эга бўлганлиги учун ҳам бу асарларнинг сеҳрли жозибаси, ватаний ишқи, эстетик таъсир кучи йиллардан – йилларга, авлодлардан – авлодларга кўчиб ўтаверади.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон асарларида ватан ва она тилининг курашларга бой ўтмишининг, фазилату рангин хусусиятларининг айнан миллий ўзлик туйғуси билан чамбарчас боғлиқ эканлиги ҳақида оташин фикрлар айтилади. Зеро, киндик қони томган табаррук тупроқ ва она халққа меҳр, садоқат туйғуси ҳар бир ижодкор қалбига фахру ифтихор бахш этадиган олий қадриятдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш. Янги Ўзбекистон стратегияси. Т.: “Ўзбекистон” нашриёти, 2021.
2. Юсуф Хос Хожиб / Ўзбек педагогикаси антологияси. – Т.: “Ўқитувчи”, 1995.
3. Конрад Н.И. Запад и Восток. – М.: “Наука”, 1972.
4. Сиддиқова Э. Қалбларни уйғотиб. Болалар оламининг шайдоси.”Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон таваллудига 70 йил” мавзусидаги Республика илмий – амалий анжумани материаллари. Т.: 2017.
5. Раҳимжонов Н. Истиқлол ва бугунги адабиёт. – Т.: “Ўқитувчи”, 2012.
6. Раҳимжонов Н. Давр ва ўзбек лирикаси. – Т.: “Фан”, 1979.
7. Ҳамроева Ҳ. Мўъжазу мўъжиза шеърлар / Биз билган, билмаган Анвар Обиджон. – Т.: “Турон замин зиё”, 2019.
8. Обиджон А. Танланган асарлар. 1-ж. Т.: “Шарқ” нашриёт матбаа акциядорлик компанияси Бош таҳририяти, 2006.
9. Обиджон А. Танланган асарлар. 2-ж. Т.: “Шарқ” нашриёт матбаа акциядорлик компанияси Бош таҳририяти, 2014.

ELNING SUYUKLI IJODKORI

Bahodirjon SHERMUHAMMADOV,
Farg‘ona davlat universiteti rektori, professor.

XX asr o‘zbek adabiyoti taraqqiyotida serqirra iste’dod sohibi, O‘zbekiston xalq shoiri Anvar Obidjonning alohida o‘rni bor. Uning dastlabki she’ri o‘tgan asrning 60-yillari boshlarida maktabda o‘qib yurganida “G‘uncha” jurnalida e’lon qilindi. U mehnat faoliyatini yettinchi-sakkizinchi sinflarda o‘qib yurgan paytida boshlandi: chekka qishloqlarda aholisiga tomosha ko‘rsatuvchi sayyor kinochiga shogird tushdi, paxta tayyorlash zavod-punktida traktorchilik qildi, konda burg‘ulovchi bo‘lib ishladi, qishloq kutubxonasini boshqardi. Anvar Obidjonning ushbu hayot yo‘li keyinchalik yaratilgan “Ajinasi bor yo‘llar” (2015) asarida tasvirini topdi.

U Samarqand moliya texnikumini tugallagach, 1966 yilda harbiy xizmatga chaqirildi. Toshkent davlat universiteti (hozirgi O‘zMU)ning jurnalistika fakultetida (1974-1979) ta’lim oldi.

Anvar Obidjon 1981 yildan Toshkentda faoliyat ko‘rsata boshladi “Yangi asr avlodi”, “Cho‘lpon” nashriyotlarida, “Mushtum”, “Yosh kuch” jurnallarida, O‘zbekiston teleradiokompaniyasida faoliyat yuritdi. U bolalar uchun ham, kattalar uchun ham maroqli bo‘lgan turli janrdagi asarlarni yaratdi. Uning qator qissa, she‘r, doston, hikoya va pyesalari o‘z o‘quvchisini topib, kitobxonlar o‘rtasida shuhrat qozondi. Ayniqsa, u bolalar adabiyotiga yangicha nafas olib kirdi. Yosh avlodni tafakkurga chorlovchi, dunyoqarashi kengaytiruvchi asarlar bilan boyitdi. Uning “Ona Yer” (1974), “Bahromning hikoyalari” (1980), “Ey yorug‘ dunyo...”, “Olovjon va uning do‘stlari” (1983), “Alamazon i yego pexota” (1984), “Bezgakshamol” (hajviy g‘azallar, 1985), “Ketmagil” (1985), “Masxaraboz bola” (1986), “Akanq qarag‘ay Gulmat”, “Juda qiziq voqea” (1987), “Dahshatli Meshpolvon” (1989), “Yerliklar” (1990), “Meshpolvonning janglari” (1994), “Bulbulning cho‘lchaklari”, “Odobli bo‘lish osonmi?” (2001), “Tanlangan she‘rlar” (2006), “O‘q o‘tmas bolakay yoxud oltin yurak” (2011), “Ajinasi bor yo‘llar” (2015) kabi qirqdan ortiq kitoblari nashr etildi.

Hassos ijodkor she‘rlarida haqparast, er-yurtiga mehri cheksiz, davr illatlariga murosasiz shoir qiyofasini ko‘ramiz.

Uning

*To‘fonlardan seskanma, qalbm,
Qayiqlardan suzma qirg‘oqlab.
Kemaman deb ummonga talpin,
Yuz baloga o‘zingni chog‘lab.
YO tilib o‘t dovulning ko‘ksin,
Yo kemadek g‘arq bo‘l izzatda
Unutmagil-qayiqqlar cho‘ksa,
Olinmaydi hatto ro‘yxatga...
To‘fonlardan seskanma, qalbm!*

satrlarida ma’lum ma’noda shoir ijodiy kredosi ham o‘z ifodasini topganini ko‘ramiz.

AnvarObidjono‘zbekdramaturgiyasiga“Qo‘ng‘iroqliyolg‘onchi”, “Pahlavonning o‘g‘irlanishi”, “Topsang – hay-hay” (“Qorinbotir”), “Samozvanets”, “Navro‘z va Boychechak”, “Alamazon” kabi pyesalari bilan hissa qo‘shdi. Adib ssenariylari asosida “Tilsimoy va

g‘aroyib qizaloq”, “Dahshatli Meshpolvon” komediyalari o‘zbekfilm kinostudiyasida tasvirga olindi.

Mustaqillik yillarida hassos shoir, mohir nosir va dramaturg Anvar Obidjon ijodi munosib baholandi. U 1997 yilda “Shuhrat” medali, 2011 yilda “Fidokorona xizmatlari uchun” ordeni bilan taqdirlandi.

Zero, butun jonajon O‘zbekistonimiz “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” degan ustuvor g‘oya asosida o‘z taraqqiyotining yangi bosqichiga dadil qadam qo‘ymoqda. Betakror iste’dod sohibi Anvar Obidjon ijodiga bag‘ishlangan ushbu ilmiy anjuman 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida belgilangan ma’naviy taraqqiyotni ta’minlash va sohani yangi bosqichga olib chiqish yo‘nalishi doirasidagi 73-maqсад – “Buyuk ajdodlarimizning boy ilmiy merosini chuqur o‘rganish va keng targ‘ib etish”ni amalga oshirish yo‘lidagi muhim ishlarning bir qismi, unga o‘ziga xos javob ekanligi bilan ahamiyatlidir.

Xullas, Anvar Obidjonning o‘lmas adabiy merosi ko‘plab avlodlar uchun o‘rganish manbai, ma’naviyatni boyituvchi bebaho xazinadir.

ЎЗБЕК БОЛАЛАР МУСИҚА ВА РАҚС САНЪАТИ ТАРАҚҚИЁТИДА АНВАР ОБИДЖОН ШЕЪРИЯТИНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ

***Шухрат ТОХТАСИМОВ,
Ўзбекистон давлат хореография
академияси ректори, профессор***

Аннотация: Мазкур мақолада Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон ижодининг истиклол даври ўзбек болалар мусиқа ва рақс санъати тараққиётига таъсири масалалари тадқиқ қилинади.

Аннотация: В данной статье рассматривается влияние творчества народного поэта Узбекистана Анвара Обиджона на развитие музыкального и танцевального искусства узбекских детей в период независимости.

Abstract: This article examines the impact of the work of the national poet of Uzbekistan Anvar Obidjon on the development of music and dance art of Uzbek children during the period of independence.

Калит сўзлар: Маданий анъана, болалар, миллий қадрият, муסיқа, тарих, рақс, юрт, ватанпарварлик, таълим.

Ключевые слова: культурная традиция, дети, национальная ценность, музыка, история, танец, страна, патриотизм, воспитание.

Key words: Cultural tradition, children, national value, music, history, dance, country, patriotism, education.

Ёшларни ватанпарвар, элпарвар, эзгулик ва нафосатга ошно қилиб тарбиялашда маънавий тарихий илдизларимизнинг бошқа манбалари каби санъатнинг таъсири муҳим аҳамият касб этади. Ўзбекистон халқ шоири, серкира истеъдод соҳиби Анвар Обиджоннинг “Очилхон ҳофиз қўшиғи”, “Турғун Алимат”, “Юсуфжон қизик”, “Тирей хоним”, “Бу кўчалар”, “Анор Назаров”, “Ёш қўшиқчи”, “Бўка яйловларида”, “Топишмоқ”, “Эски сахна”, “Қизикчи”, “Муסיқа дарси”, “Ёш бахши” каби гўзал бадийят билан сайқалланган шеърларида санъатга муносабат орқали ҳаётга ва инсониятга чексиз муҳаббат ифодаланган.

Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджоннинг “Бир ватан курсак ахил, жаннат қолар биздан кейин” деб бошланувчи ғазалидаги:

Асрабон тинчликда юртни айласак бу элни бой,

Хамсаю дoston, мақом – санъат қолар биздан кейин -

деган мисралар ўқувчида мақом санъатига қизиқиш уйғотиши табиий. Ғазал дунё юзини кўрган 2002 йилларда дostonлар ва мақомга муносабатимиз ҳам, улар ҳақидаги билимларимиз ҳам ҳаминқадар эди. Кейинги йилларда олам аҳлини ҳайратга солиб, бизнинг қалбимиздаги ифтихор туйғуларини аланга олдириб, Муҳтарам Президентимиз Ш.М.Мирзиёев маданий меросимизга алоҳида эътибор беряптилар, Шаҳрисабзда мақом, Термизда, Гулистонда бахшичилик санъати бўйича Халқаро фестиваллар ўтказилди. Кўҳна Хивада “Лазги” Халқаро фестивали, унинг доирасида “Хоразм Лазги ракси: миллий рақсларнинг ривожланиши ва уларнинг ҳозирги даврдаги аҳамияти” мавзусида илмий – амалий конференция ўтказилди. Дунё ҳамжамиятини ҳайратга солаётган, миллий қадриятларимизга қизиқтираётган, жаҳон сайёҳларини юртимизга чорлаётган бу каби Халқаро анжуманлар, фестиваллар биз учун ҳам фахр, ҳам масъулиятдир. Бизнинг мақом, бахшичилик ва рақс санъатимизнинг илдизлари

нихоятда қадимий, бу кўҳна ва қадимий йўлда не – не буюкларнинг излари, руҳлари ва сўзлари қолган. Биз уларни ўрганишимиз, буюк меросимизни асрашимиз шарт.

Ижтимоий онг тараққиётининг турли босқичларида ходисаларга ёндашиш тамойиллари ўзгариб, такомиллашиб боришини бадий адабиётда, айнан Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон асарларида кузатишимиз мумкин. Шоирнинг “Турғун Алимат”, “Тирей хоним”, “Анор Назаров”, “Ёш кўшикчи”, “Бўка яйловларида”, “Юсуфжон қизик” каби шеърлари ёшларга уларни юксакларга интиштирувчи эстетик завқ бериши билан бирга, ўзига хос таълимий, тарбиявий моҳияти билан ажралиб туради. Энг аввало уларда она - Ватанга, унинг тарихи ва санъатига бўлган чексиз муҳаббат тараннум этилади.

Сўз санъати мусиқа ва рақс санъати билан уйғунлашганда чинакам мўъжиза яратилади. Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон ижодини безаб турган асарлари орасида “Очилхон ҳофиз кўшиғи”, “Турғун Алимат” каби шеърларининг алоҳида ўрни бор. Шоир буюк санъаткорлар Очилхон ҳофиз ва Турғун Алимат сиймосида ўзбек халқининг мусиқага вобаста дардлари ва армонларини, йўқотишларини кўради. “Очилхон ҳофиз кўшиғи” шеърида *“Мен ҳамон инграб яшарман, миллатим номи билан”*, дейди шоир. Агар ёшларимиз Очилхон ҳофиз каби санъатимиз фидойиларининг қалб ингроқларини англаса, демак миллатимиз, қадим маданиятимиз номига доғ туширмайди. “Очилхон ҳофиз кўшиғи” шеъри таниқли ҳофиз Маҳмуджон Тожибоевга бағишланган. Унда:

Ўрганиш бизларга жоиз, ўргатиш жоиз эмас,

Не сабаб ҳофиз яралгай - билмаган ҳофиз эмас -

деган сатрлар бор. Мумтоз санъатимиз дурдоналарини ўрганиш ва уларни зиён захматсиз ёшларга ўргатиш ҳамма замонларда ҳам муҳим ҳисобланган. Шоир тўғри таъкидлаганидек, ҳақиқий ҳофизликнинг юки ва масъулияти ниҳоятда улуғ. Уни ўрганиш ҳам, ўргатиш ҳам осон эмас. Ҳаётнинг синов ва имтиҳонлари кўп. Юсуфжон қизик, Очилхон ҳофиз, Турғун Алимат, Анор Назаров, Маҳмуджон Тожибоев, Муҳиддин Дарвеш, Гирейхонимларнинг санъатдаги кашфиётлари, санъатга бахшида умр йўллари ёшларимиз учун ўрнақдир.

Ўзбекистон фан арбоби, таниқли адабиётшунос олим А.Расулов тўғри таъкидлаганидек, “Анвар Обиджон борлиққа – мавжудоту махлуқотга; ой, қуёш, юлдузларга; узлуксиз ғимир – ғимир ҳаракатга боланинг маъсум кўзи билан боқди. Пишиқ – пухта, умри узоқ асарлар яратди. Болалар адабиёти пирлари қаторидан жой олди”[5, 194-б.]. Дарҳақиқат, юксак салоҳиятли адибларнинг асарларини ўқиш, улар билан мулоқотда бўлиш, уларнинг ҳаёт фалсафасини қамраб олган сўзларини тинглаш, олижаноб инсоний фазилатларидан ибрат олиш бизнинг қалбимизга қувват ва завқ беради. Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджоннинг энг таъсирчан шеърларидан бири америкалик машҳур санъаткор, ўзбек рақсларининг моҳир ижрочиси Гирейхонимга бағишлаган. Вашингтон университети профессори Гирейхоним ўзбекча рақслари билан бутун дунёга бизнинг миллий қадриятларимизни, Мукаррамахоним, Қундузхоним, Гавҳархонимнинг бетакрор ижроларини тарғиб қилиб юрганлиги, унинг издошлари кўпайиб бораётганлиги бизга олам - олам завқ бағишлайди.

Кейинги йилларда санъат ва маданият равнакига, ёшларнинг ундаги иштирокига ҳам худди китобхонлик сингари жиддий эътибор берилляпти. Мухтарам Президентимиз томонидан илгари сурилган 5 та муҳим ташаббус туфайли ёшлар учун китоб тақдиротлари, назм ва наво кечалари, очиқ мулоқотлар, маҳорат дарслари ўтказилаётганлиги жамиятнинг барча бўғинлари каби олий ўқув юртларида ҳам жиддий ислохотлар амалга оширилаётганлигидан дарак беради. Давлатимизнинг адабиёт ва санъатга эътиборини халққа тарғиб қилишда, ёшларимиз қалбида нафосат чечаклари пайдо бўлишида Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджоннинг мафтункор асарлари муҳим аҳамият касб этади.

Устоз Анвар Обиджон “Топишмоқ” сарлавҳали шеърида юракни ўртагувчи савол беради:

Болам, нечун мунгли ўзбекнинг куйи?

Гавжумдир не боис ўзбекнинг тўйи?

Алпомишни тузди не учун ўйи?

Тагига етолсанг, одам бўласан.

Бўлажак санъатшунослар шу муаммоларнинг тагига етиш, тилсимини очиш учун интилишлари, изланишлари зарур. Санъатимиз тарихини ўрганар эканмиз, уларда кўнгиллари

гўзаллик ва нафосатга ошно халқимизнинг, турли даврларда яшаган алломаларимизнинг мақсадлари орзу - умидлари ҳақида муҳим маълумотларга эга бўляпмиз. Насиб қилса, улуғ шоиримизнинг “Болам, нечун мунгли ўзбекнинг куйи?” деган топишмоқли саволларига 5та муҳим ташаббусни амалга ошираётган ёшларимиз албатта жавоб топадилар. Санъат ва маданият оламидаги эврилишлар адабий жараёнга албатта ўз таъсирини ўтказди. Турли тараққиёт бочкичларида вужудга келган мақомлар ва катта ашулалар, оддий ўйинлар ва мураккаб рақслар бир – бирига таъсир кўрсатиб, ёнма - ён яшаб келган. Мусиқа ва рақс санъати бир - бирини мудом тўлдирадиган, халқимизнинг маънавияти, руҳияти, ўтмиши ва бугунини қамраб олган бебаҳо хазинадир. Унинг асоси миллий анъаналаримиз ва қадим қадриятларимиз негизда туғилган. Хусусан, “Томоша”, “Тантана” болалар ансамблларининг репертуарларидан жой олган энг машхур қўшиқлар атоқли шоир Анвар Обиджон ижодига мансубдир. Бу қўшиқларга маҳоратли хореографлар томонидан кичкинтойларнинг эстетик дидини ўстирадиган, уларни гўзаллик ва нафосат оламига ошно қилувчи рақс – композициялар сахналаштирилган.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон асарларининг бадиий-эстетик, лингвокультурологик, этнографик хусусиятларини санъатшунослик нуқтаи назаридан ҳам илмий тадқиқ қилиш мақсадга мувофиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Маданият ва санъат соҳасини янада ривожлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори. “Янги Ўзбекистон” газетаси, 2022 йил, 4 февраль, 25- сон.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 4 февралдаги “Рақс санъати соҳасида юқори малакали кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятни янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори. ЎзА, 2020й., 4 февраль.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 4 февралдаги “Миллий рақс санъатини янада ривожлантириш чоратадбирлари тўғрисида”ги Қарори. ЎзА, 2020 й., 4 февраль.

4. Мирзиёев Ш. Ёшлар - бизнинг келажагимиз. Ёшларга донолар ўғити. Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт - матбаа ижодий уйи, 2018.

5. Расулов А. Бетакрор ўзлик. Т.: “МУМТОЗ СЎЗ” нашриёти, 2009.

6. Обиджон А. Танланган асарлар. 1-ж. Т.: “Шарқ” нашриёт матбаа акциядорлик компанияси Бош тахририяти, 2006.

7. Обиджон А. Танланган асарлар. 2-ж. Т.: “Шарқ” нашриёт матбаа акциядорлик компанияси Бош тахририяти, 2014.

АНВАР ОБИДЖОН НАСРИНИНГ МАЪНАВИЙ- МАЪРИФИЙ АҲАМИЯТИ

***Йўлдошхўжа СОЛИЖОНОВ,
филология фанлари доктори, профессор.***

Анвар Обиджон ҳаёт илиқ, ёруғ, нурли, гўзал томонларини қаламга олишни яхши кўради. Гарчи тасвирланган қаҳрамонлари ҳаддан зиёд қийинчиликда яшасалар ҳам руҳан тушқунликка тушмайдилар, ҳар доим умид билан яшайдилар ва албатта мақсадига етадилар. Ҳатто қаҳрамонларига исм танлашда ҳам шу принципига содиқ қолади. Талай асарларидаги образларнинг Аламазон, Гулдирамазон, Оловжон деб аталиши ҳам шундан. Бу сўзлар ўз маъносига кўра илиқлик, ғайратли, мақсади йўлидан қайтмайдиган, эзгуликни ёритиб, иллатларни куйдирувчи куч сифатида намоён бўлади. Бу жиҳатдан ёзувчининг “Аламазон ва унинг пиёдалари”, “Ялтирок тутма”, “Ажинаси бор йўллар” номли асарлари[1.1] муҳим ўрин тутди. Йирик жанрдаги бу насрий асарларининг бош қаҳрамони Анвар Обиджоннинг ўзи. Муаллиф ўз бошидан кечирган воқеа-ҳодисаларни миллий либосга ўраб, шундай тақдим этадики, унинг киёфасида ўқувчи бутун халқнинг ўзбекона турмуш тарзини тасаввур қилади. Мен бу фикрларимни ёзувчининг биргина “Ажинаси бор йўллар” номли автобиографик асари мисолида исботлашни истадим.

“Ажинаси бор йўллар”да Анвар Обиджоннинг туғилишидан то Тошкентга бориб яшагунга қадар бўлган қирқ йиллик ҳаёт йўли камраб олинган. Аввало, асарнинг жанри ҳақида икки оғиз сўз. Асар журналда босилганда қисса деб аталган эди. Китоб шаклида эълон қилинганида эса на қисса, на роман деб кўрсатилмаган. Муаллиф асарни шунчаки “Турмуш кечинмалари” деб изоҳлаб қўя қолади. Бу адабий жамоатчилик орасида турлича қарашларга сабаб бўлди. Чиндан ҳам асар қиссами, романми? Профессор А.Саидов китобни “жанр нуктаи назаридан автобиографик асар” деб белгилайди. Адабиётшунос Қ.Йўлдошев “автобиографик роман” деб атаса, филология фанлари доктори Ш.Аҳмедова “автобиографик характердаги хотира-роман (журналда асар қисқартириб босилгани учун қисса дейилган)” деб ёзади.[2.2] Бу ерда шуни таъкидлаш лозимки, асарнинг жанри ҳажмига қараб белгиланмайди. Маълумки, биографик ва автобиографик характердаги асарларнинг барчаси анъанага кўра қисса деб аталган. Бизнингча, ушбу асар роман дейилса, обрўси ошиб қолмаганидек, қисса деб аталса, қиммати пасайиб ҳам қолмайди. Энг муҳими, унинг юксак бадиийлиги, ҳаққонийлиги ва ёзувчи тафаккурининг тиниқлигидир. Шу фазилатлари билан “Ажинаси бор йўллар” қиссаси китобхонларнинг доимий мулкига айланди.

Асар “Бошлов” ва “Тугаллов”дан ташқари 41 бобдан иборат. Унда Уста Гулматдан 23та, Кулкул афанди ижодидан 22та эпиграф келтирилган. Ҳар бир эпиграф бобда баён қилинган воқеанинг мазмун-моҳиятини, муаллиф илгари сурмоқчи бўлган мақсадни аниқ тушуниб етишга ёрдам беради. Бу асар Анвар Обиджон услубига хос шафқатсиз реализмнинг энг ёрқин намунаси бўлиб қолди. Чунки унда ёзувчи *“борини борича”* айтишга аҳд қилади. Агар бу аҳдидан қайтса, гўё *“бу муаллақ тарвуз узра турган ҳаётим баёни табиийликдан чекиниб, бир адибнинг навбатдаги тўқимаси юзага келади-ю, умр ҳақиқатлари рамзи сифатида идрок этилгучи “эсдалик” аталмиш сўз азалий қимматини йўқотади”*. Демак, бу қисса жанр талабларига кўра ҳар қандай тўқимадан холи, персонажлар, воқеалар, факт ва рақамлар табиий ифодаланган.

Асарда СССР деб аталган мустамлакачи мамлакат образи бор. У ҳаракатда тасвирланмайди, бироқ ҳар он, ҳар қадамда ҳикоя қилинаётган воқеа-ҳодисалар, факт ва рақамлар, турмуш

кийинчиликлари, одамлар муносабати ва тақдири тасвирида кўзга яққол ташланиб туради. Унинг жабрини татиб кўрган ҳикоячи Анвар Обиджон ҳам Шўронинг миллатларни камситувчи сиёсати, айниқса, ўзбек халқини фақат пахта етиштиришга мослаштиргани ҳақида куйиниб гапиради, аниқ фактларни келтириб, унинг машғум мақсадини фош қилади. *“Қизил империяга ўзбеклар эмас, ўзбекнинг пахтаси керак”* лигини чуқур англаган адиб *“Ўзбекнинг жони бир мисқол пахтага арзимаё турган ўша қарғишли кунлар”* ни эслар экан, аввало, мактаб ўқувчиси, техникум талабаси сифатида йилнинг тўрт ойини пахта далаларида ўтказишга мажбур бўлганини, бу ердаги яшаш шароитининг оғирлиги, озиқ-овқатнинг сифатсизлиги ва етишмаслиги туфайли қочиб кетганлигини айтиш билан ўша пайтдаёқ ёш авлод орасида Шўро сиёсатига қарши норозилик туйғуси пайдо бўлаётганига ишора қилади.

Назаримда, муаллифнинг асосий мақсади ўзининг ҳаётини тасвирлаш орқали замон, жамият ва Шўро бошқарувининг иллатларини, унинг қурбонига айланган бутун бир миллатнинг аянчли тақдирини бадийий жиҳатдан акс эттиришдан иборат бўлган. Шу жиҳатдан *“Ажинаси бор йўллар”* дан эҳтиёткорлик билан ўтиб, камолга етган ёзувчининг ҳаёти битилган ушбу асарни бемалол XX асрнинг иккинчи ярмидаги мустамлака мамлакатимиз аҳолиси бошидан кечирган ранг-баранг воқеаларнинг бадийий кўзгуси деб аташ мумкин.

“Ажинаси бор йўллар” даги ҳикоячи-бола ўзининг чиброн тўйи ҳақида болаларча мактаниб, батафсил айтиб беради. Бундан асосий мақсад ўқувчига таниш бу удумни қизиқарли ҳикоя қилиш, ўзбек миллатига хос қадриятларнинг яшовчанлиги ва зарурлигини уқтиришгина эмас, балки битта деталь баҳонасида бутун бир миллатнинг тақдирига оид муҳим фикрни илгари суришдир. Ҳикоячи-“мен”нинг айтишича, чиброндан уч-тўрт кун ўтиб, мактабга борганида синфдошлари қизиқиб, булбулчасини кўрмоқчи бўладилар. Шунда улардан бири *“И-я, манави қора нарса нима?”* деб, булбулчасидаги қотиб қолган куйиндини кўрсатади. Одатда қонни тўхтатиш, яранинг тез битиши ва инфекция тушмаслиги, йиринглаб кетмаслиги учун усталар пахта уладасини куйдириб, кесилган жойга иссиғида салладек ўраб қўйганлар. Ана шу куйиндининг қора изи танада умрбод сақланиб қолар

экан. Анвар Обиджон шу кичкина деталдан миллат тақдирига оид йирик маънавий-маърифий хулоса чиқаради.

Мана шу қора доғнинг миллат тақдиридаги хизматини ифодалаш мақсадида бола-ҳикоячи ўрнини ёзувчи эгаллайди ва у тарихга экскурсия қилади. Гап халқимизнинг фахри ҳисобланган пахтанинг миллатни қирғиндан асраб қолишдаги ўрнини кўрсатишга бориб тақалади. Биламизки, иккинчи жаҳон уруши даврида фашистлар яҳудийларга қарши оммавий қирғин бошлаган. *“Маълумки, яҳудийларда ҳам хатна қилиш одати бор – деб ёзади муаллиф.- Иккинчи жаҳон уруши даврида фашистлар уларни бошқа миллат вакилларида ана шу белги орқали фарқлаб олиб, жойида отиб ташлашар экан. Дастлабки маҳалларда шу белги боис урушда асир тушган туркистонлик баъзи мусулмонлар ҳам яҳудий ҳисобида қатл этилаверибди. Кейинроқ бу англашилмовчиликка аниқлик киритилиб, мусулмонларнинг кесилган жойида пахта куйиндисидан қолган қора чизик”* бўлишини билиб олишибди. Яҳудийларда бундай чизик бўлмас экан. Бундан Анвар Обиджон шундай хулоса чиқаради: *“Ҳар бир эркак ўзбекнинг этида пахта куйиндисидан қолган қора тамга мавжудлигининг ўзига хос рамзий маъноси бор – Ўзбекистоннинг олис-олис тарихи пахта билан чамбарчас боғлиқ. Чамаси, бундан кейин ҳам шундайлигича қолади”*.

СССР образининг мудҳиш қиёфаси муаллифнинг ҳарбий хизматни ўташ давридаги ҳикояларида янада яққолроқ намоён бўлади. Асарнинг *“Текин кийимлилар сафида”, “Икки ўгил–икки ётюртда”, “Ҳарбий базадаги жаннат”* бобларида совет армиясининг сиртдан қудратли, аммо ичидан ириб-чириб бораётганлигига ишора қилинади. Аввало, ҳарбий хизматга чақирилган ёшларни ёппасига қурилиш батальонларига жалб этиши, бунинг учун улар оёқда турса бўлди деган ақида ҳукмронлиги ҳикоячи Анваржон мисолида аён бўлади. Муаллиф яна бир фактни келтириш билан Шўро ҳукуматининг мустамлака халқларни менсимаслигини, кўпроқ ўз шахсий манфаатини кўзлаб иш тутганини исботлайди. Гарчи Тошкентда кўп қаватли бинолар кўплаб қурилса-да, уларни маҳаллий аҳолига ҳам, *“теварақдаги вилоятлардан келиб ишлаётган уйсиз ўзбекларга ҳам беришмасди. Охир-оқибат буларнинг бир қисмини четдан юборилган русийзабон ишчи-мутахассислар, бир қисмини турли республикалардан ҳашарга*

келган қурувчилар эгаллаб ола бошлади. Натижада Тошкент аҳолиси шу дамгача ўзбекистонлик бўлмаган минг-минглаб келгиндилар ҳисобига кескин кўпайиб бораверди”.

Анвар Обиджон СССРдаги исрофгарчилик чидаб бўлмас даражага етганлигини аниқ фактлар билан кўрсатади. Ўзи хизмат қилаётган ҳарбий базадаги хўжасизликни, исрофгарчиликни кузатиб, бу сочма-сочарларни нега отувга ҳукм қилишмайди? Уларни ким текшириб, ким чора кўради деган саволларга жавоб ахтаради. Ҳикоячининг алам билан тан олишича, *“биргина бизнинг базамиздан ўтаётган ашёлар исрофгарчилиги, талон қилиниши тўхтатилиб, хайрли ишга сарфланса, бутун салтанат аҳолисига камида биттадан текин телевизор тарқатиш мумкин эди. Агар Москва атрофида уч халқада қурилатган ракеталар қалқонининг битта доираси камайтирилса, тежалган маблағ мамлакатдаги барча йўлларни асфальтлаштириб, барча қишлоқларни электрлаштиришга бемалол етган бўларди. Кейинчалик советлар юртининг емирилишига бошқалар нима сабабни рўқач қилса қилсин, мендан сўрашса, бу империяни унинг мечкай армияси кемирди, деган бўлардим.”*

Хуллас, Анвар Обиджон насри яхлит олганда адолатсизликка ва ижтимоий тузумга ўқилган айбнома бўлиб янгради. Бу насрда исёнкорлик, эрксеварлик, миллатпарварлик, озодликка даъват, дунёни теран англашга интилиш кучли. Адиб насри том маънода миллий хусусиятларга эга бўлиб, ўқувчини маънавий-маърифий жиҳатдан етук инсон, она юртининг озодлиги, эрки учун курашувчи фарзанд бўлиб етишиш руҳида тарбиялаш ғояси билан сўғорилган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Анвар Обиджон. Аламазон ва Гулмат хангомаси. Қиссалар, хангомалар. Т., Чўлпон, 1992.

Анвар Обиджон. Аламазон ва Гулмат. Ҳажвий қиссалар, шеърӣ хангомалар. Т., “Маънавият”, 1998.

Анвар Обиджон. Ажинаси бор йўллар. Турмуш кечинмалари. Биринчи китоб. Т., “O‘zbekiston”, 2015.

2. Болалар оламининг шайдоси. “Ўзбекистон халқ шоири

Анвар Обиджон таваллудига 70 йил” мавзусидаги республика илмий-амалий анжумани материаллари. Т.,2017. А.Саидов. Шоир умрининг ҳақиқатлари. 17-20-б. Қ.Йўлдош. Азоблидир ўзлик сари йўл. 54-56-б. Ш.Аҳмедова. Хотираларда адиб қиёфаси. 102-104-б.

АНВАР ОБИДЖОН ВА АЪЗАМ ЎКТАМНИНГ СЎЗ ФАЛСАФАСИ

*Раъно Сайфуллаева,
филология фанлари доктори,
Ўзбекистон Миллий университети профессори*

*Тўмарис Аъзам Бутунбаева,
филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Ўзбекистон давлат хореография
академияси катта ўқитувчиси
tumaris1987@gmail.com*

Аннотация. Мазкур мақолада Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон ва таникли шоир, таржимон Аъзам Ўктам ижодининг муштарак жиҳатлари тадқиқ этилган.

Калит сўзлар: болалар адабиёти, ижод, Анвар Обиджон, сўз, такрор, гўдак, тавсиф, қадрият, чинор, ботир эл, Уйғоқ Шоир.

Аннотация. В данной статье анализируется творчество Анвара Обиджона и его роль в детской литературе. Также исследовано стихотворение поэта Азама Октама, посвященное писателю.

Ключевые слова: детская литература, творчество, Анвар Обиджон, слово, повтор, описание.

Annotation. This article analyzes the work of Anvar Obidjon and his role in children's literature. The poem of the poet Azam Oktam, dedicated to the writer, was also investigated.

Key words: children's literature, creativity, Anvar Obidjon, word, repetition, description.

Анвар Обиджон олам ва одамга, борлиққа – табиат ва жамиятга, қушлару гулларга, болалари боболарга гўдакнинг маъсум кўзи билан боқди, ниғоятда беғубор қалби билан уларни севди. Равон, пишиқ – пухта, бири биридан рангин асарлар яратди. Ҳайрат ва ҳавас тўла китоблари билан болалар адабиётида мактаб

яратди. Болалар адабиётининг жонкуярларидан бири, таниқли шоир Турсунбой Адашбоев тўғри таъкидлаганидек, “80-йилларга келиб Анвар Обиджон болалар шеъриятидаги об-ҳавони бир йўла янгилади. Унинг “қоса тагида нимқоса” асарлари тилга тушди”[1;

Дарҳақиқат, ўзбек болалар адабиётига янгича оҳанг ва янгича руҳ билан кириб келган Анвар Обиджоннинг ижодига ўз вақтида Асқад Мухтор ҳамда Эркин Воҳидов каби улуғ устозларимиз “болалар учун ҳам шундай ўткир, тагдор асарлар ёзса бўлар экан-ку”, деб бежиз юқори баҳо беришмаган.

Ўзбекистон халқ шоири Усмон Азим “Айнан болалар адабиётида ижод қиладиган ёзувчи ва шоирларнинг ўрни бошқача. Чунки уларнинг асарлари туфайли инсон болалигидан китобга ошно тутинади. Китобхонларнинг пайдо бўлишида бу жуда аҳамиятли”, деганда нақадар ҳақ эди.[2;] Ҳақиқатан ҳам, дунёнинг қай бир мамлакатада бўлмасин болалар шоирлари, адиблари кўп эмас. Сабаби, болалар адабиёти умумий адабиётнинг бир қисми ва у ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, болаларнинг манфаатларига йўналтирилган. Анвар Обиджон “Болага бирор сатр ёзишинг учун ўзинг ҳам бир муддат уларнинг тенгдоши бўлишинг, улар билан қалбан яқин бўлишинг керак”, деган эди.

XX аср ўзбек шеъриятининг забардаст вакилларидан бири, таниқли шоир ва таржимон Аъзам Ўктамнинг Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджонга бағишланган “Тавсиф” шеъри шундай бошланади:

***Яшин урган чинордек,
Юрак Анвар Обиджон –***

Шеърнинг илк сатрларидан муаллифнинг жўшқин эҳтироси, Анвар Обиджон шахсиятига ҳурмати намоён бўлади. Умидлар, изтироблар, эврилиш туйғулари, сўз дарди ва васлида кечган уйқусиз тунлар шоирга ўз таъсирини ўтказган. Юракни аёвсиз тимдалаётган, унинг руҳий оламини тинимсиз тафтиш қиладиган ҳам Сўз ишқидир. Бу ишқнинг азоблари изсиз кетмаган, у туфайли навқирон ёшида Шоирнинг сочларига оқ тушган. Аммо бу ёруғ азоблар ичра у беғубор ва самимий, ишонувчан бола қалбини асраб қололган.

***Сочи бевақт оқарган
Гўдак Анвар Обиджон***

Юксак меҳр, қалб ҳарорати ва самимият баён этилган ҳақиқат ёғдулари ҳеч қачон сўнмайди. У сатрдан сатрга нурланиб, покланиб, сайқалланиб, ёғду сочиб, Анвар Обиджон ижодининг мухлислари қалбига Сўз ишқини улашиб бораверади. Самимий эътирофда иккала шоирнинг дунёқараши ва маслағи туташади. Сўз ишқида сочлари бевақт оқарган Анвар Обиджон замонавий ўзбек болалар адабиётига бутунлай янги руҳ ва янги тафаккур олиб кирди, Аъзам Ўктам тили билан айтганда:

Ботир эл келуридан

Дарак Анвар Обиджон –

Энг муҳими, бугуннинг оловқалб, ботир ёшлари осмондан тушгани йўқ. Уларни Анвар Обиджон ўзининг “мўъжазу мўъжиза шеърлар”и билан тарбиялади. [3;57]Мустақил ҳаётга қадам қўяётган ўсмирлар дунёни билишга, одамларни ўрганишга, ўз тафаккури ва руҳиятини бойитиб боришга интилади. Уларнинг бундай саодат ва иқболга эришишларида Анвар Обиджоннинг илдизи бақувват, илиги тўқ сеҳрли асарлари йўлчи юлдуз вазифасини ўтайди. Шунинг учун ҳам, муаллиф тўғри таъкидлаганидек:

Ўзи билмас бу элга,

Керак Анвар Обиджон.

Инсон кўнгли ниҳоятда нозик. Айниқса, таъсирчан ва кўнгилчан, бедор қалб шоир Анвар Обиджон бутун борлиқни ижоднинг рангида кўради, ижод оҳангида қабул қилади. Муаллиф Анвар Обиджон портретини чизишда лексик бирликларни ўз ўрнида қўллайди, таъкидни кучайтириш, тасвирни янада теранлаштириш мақсадида такрор ва метафора воситаларидан фойдаланади. Аъзам Ўктам худди моҳир мусаввирдек устози Анвар Обиджон киёфасидаги рангларни бўрттириб боради. Сўз ва ранг, оҳанг жозибали уйғунлик ҳосил қилади. Натижада, қаҳрамоннинг бой ички дунёси, “яшин урган чинордек юрак”да кечаётган силсилалар сўзга кўчади.

Тасвирнинг муаллиф эстетик идеалига мослиги китобхон туйғуларига таъсир қилади, уни ишонтиради. Ташқи белгилардаги зидлик тасвирнинг кейинги ривожига хизмат қилади. Чизгилар бир-бирини тўлдиради. Тўғри қўлланган такрор тасвир ва фикр кульминациясига туртки бўлган. Такрорнинг мисралар охирида келиши эпифора ҳосил қилган ҳамда бу усул билан такрорланган

номнинг таъсир доираси ва маъноси кучайтирилган.Мантикий урғу ҳам айнан шу бирикмага тушяпти.

Такрорлар давомида шоирнинг сурати ва сийратидаги ранглар қуюқлашиб, чизгилар мукаммаллашиб борган. Атокли адабиётшунос олим, Ўзбекистон Қаҳрамони О.Шарафиддинов фикрича: “Одамки бор, унинг суврати сийрати учун никоб вазифасини ўтайди.Одамки бор, унинг суврати ва сийрати бир – бирига монанд, улар ўртасида ажиб бир уйғунлик бор”. Аъзам Ўктамнинг “Тавсиф” шеърида айнан суврат ва сийратнинг “ажиб бир уйғунлиги”ни кузатамиз.

Шеърдаги ҳар бир таъриф ва метафора залворли, Анвар Обиджон руҳий кечинмаларининг кабарик тасвирларини ифодалаяпти.Тасвир жараёнида муаллиф сўз ва рангларни танлаб - танлаб, жарангини китобхон эшитадиган даражада чертиб - чертиб “ишга солади”. Анвар Обиджон портрети унинг ички қиёфаси ҳақида етарли маълумот беради. Муаллиф такрор воситасида мақсадининг энг зарур ва кескин нуқтасини белгилайди , яъни ”Тавсиф”нинг хотимасида армон билан:

*Лекин қайтиб тугилмас,
Бўлак Анвар Обиджон –*

дейди. Бу армонда ўкинч ва ифтихор қоришиб кетган. Аъзам Ўктам устозининг бетакрор ижодкор эканлиги билан, бу элга кераклиги билан фахрланади. Охирги мисралар худди ҳукмдек жаранглайди. Уни Анвар Обиджондек серқирра истеъдод соҳиби, чин маънодаги ватанпарвар ва болақалб шоирларнинг, сўз ошиқларининг қайта туғилмаслигидан қайғуга тушган, шунинг баробарида Анвар Обиджон издошлари кўпайишидан умидвор муаллифнинг илтижоси дейиш мумкин.

Анвар Обиджоннинг “Аъзам Ўктам ёзмокчи бўлган шеър” номли шеърида орифона маънолар тасвирини кўрамыз. :

*Онажон, қийнаманг ўзингизни –да,
Мени – да - “орамсиз болапақир”ни.
Кор қилмас,
Аллангиз энди беҳуда,
Ухлатмоқ мушкулдир Уйғоқ Шоирни.*

*Онажон, шоирлик мансаби озир,
Эл гамида кун – тун тийрақдир кўзи.*

*... Раҳми келиб унга,
Бир куни охир
Ухлатиб қўяди Тангрининг ўзи.*

Устоз – шогирд мақомидаги икки шоир ижодининг муштарак жиҳатлари юрт ва сўз ишқиға содиқликда, ўта миллийликда, руҳ ва ҳаёлот оламидаги эврилишда, ёвқурлик ва уйғоқликда, фавқулудда холисликда, тағдор ташбеҳларда, оҳорли рамзларда, эътиқодда собитликда янада ёрқинроқ намоён бўлади. Улардан қолган бой адабий меросға путур етказиш мумкин эмас, уларнинг ижоди – хотира кўзгусини поқловчи баркамоллик чўққисидир. Устоз Анвар Обиджон башорат қилганидек, бу адабиёт олам ва одамнинг барча саволлари ҳамда синовларига бардош беради, мудраётган қалбларни уйғотади. Келажакда бу муштараклик махсус ўрганилади, деган фикрдамиз.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Anvar Obidjonning nurli ijodi ★ WWW.MALUMOT.RU - Malumotlar bazasi
2. «Болалигимизнинг яна бир бўлағи бизни тарқ этди». Анвар Обиджон ҳақида — «Daryo»
3. Anvar Obidjon hikoyalarining bolalar adabiyotidagi oʻrni (cyberleninka.ru)
4. Matbuot-8 (narod.ru)
5. Fan va talim | Мастерство словесного искусства Анвара Абиджана.

УСТА ГУЛМАТ ВА УНИНГ “ЁВВОЙИ ДЕВОН”И ПОЭТИКАСИГА ДОИР

*Ҳамидулла БОЛТАБОЕВ,
филология фанлари доктори, профессор*

Аннотация: Мақолада Анвар Обиджон ҳажвиётининг, хусусан, “Безгакшамол” сарлавҳаси билан илк бор 1985 йилда босилган ғазаллар тўпламининг бадий хусусиятлари хусусида сўз боради. Кейинроқ “Уста Гулмат. Ёввойи девон” номи билан эълон қилинган тўпламдаги мумтоз анъаналарга ворислик, шеъриятдаги маҳоратсизликнинг ҳажв қилиниши, мумтоз вазн ва қофияни ичдан янгилашга уруниш каби хусусиятлар таҳлилга тортилган. Шоир Анвар Обиджон шеъриятининг муҳим ўзига хос томонлари очиб берилган.

Таянч нушунчалар: ҳажвиёт, “Безгакшамол”, ғазаллар, бадий хусусият, Уста Гулмат, ёввойи девон, мумтоз анъаналар, ворислик, вазн, қофия, Анвар Обиджон, шеърият.

Ҳар бир ижодкорнинг адабиётга кириб келиш, унинг “домовойи” (уй дафтари, Ғафур Ғулом ибораси)га ўринлашиш тарихи бўлади. Анвар Обиджон деганда ўзбек китобхонлари севиб ўқийдиган болалар адабиётининг етук вакили, наср ва назмда баравар ижод қилган истеъдодли шоир ёдга келади. Анвар Обиджон ҳажвиёти эса теша тегмаган ибораларга, охори тўкилмаган сўз бирикмаларию янгича фикрлаш орқали топилган образ ва тамсилларга бой эканини кўпчилик яхши билади.

Анвар Обиджон XX аср 80-йилларининг ўрталарида “Безгакшамол” умумий сарлавҳаси остида эълон қилинган, Уста Гулмат номидан ёзилган “ёввойи ғазал”лари билан ўзбек шеъриятида бутунлай янги саҳифа очди. Ҳажвий ғазал жанрининг талабларига тўлиқ жавоб бериш баробарида ўзбек мумтоз шеъриятидаги, айниқса, Фарғона водийси адабий муҳитига хос қочиримлар, татаббу шаклида юзага чиққан пародиялар, бир ғазалда баён қилинган фикрларга издош равишда ундаги мантикнинг бошқа бирида давом этиши каби хусусиятлар ҳамда вазн ва қофия жиҳатидан мумтоз анъаналарнинг тўла эгалланиши каби жиҳатлари билан Анвар Обиджон замонавий ўзбек шеъриятига янгича руҳ олиб кирди.

Аввало, айтиш керакки, бу шеърлар мумтоз девон тузилиши анъаналари руҳида шакллантирилган. Ҳар бир ғазал рақамланган, унинг мазмуни эса мундарижада ўша ғазалнинг биринчи мисраси орқали келиши билан изчил тизимлаштирилган. Ўзига хос дебоча вазифасини бажарган “Гулмат тилидан чапани яллачилар тўқиган ашула”, яъни автоғазаласар муаллифи сифатида таништирилаётган Уста Гулматнинг мақтанарли жиҳатларини фахрия қилади:

***Фазода Ер билан бирга учиб сайёра Гулматман,
Дили оқ яктагу кўзи калишдек қора Гулматман.***

Ўзини ер бирла учган сайёра деб мақтаётган Гулматнинг дили яқтадек оқ, кўзи калишдек қора деб тасвирланади. Аслида кўнгил оклиги ва кўзнинг қоралиги барчага аён ҳақиқат, бироқ муаллиф, бир томондан, *яқтадек оқ, калишдек қора* дейиш билан теша тегмаган сифатлаш, миллий деталлар ишлатилган ташбеҳ яратяпти. Иккинчидан, бу лирик қаҳрамон портретига ҳам ишора, унинг кийими, бошдан оёқ “сарупо”си мана шу яқта-иштон ва калишдан иборат эканини ҳам эслатиб қўйяпти. Учинчидан, бу ҳажв. Шунинг учун ҳам ундаги ўхшатишу истиоралар мутойиба қилиниши, енгил кулги уйғотиши билан шеърхонни ўзига тортади. Уста Гулматнинг яна қандай думбул қилиқлари бор экан деган гумонда девонни варақлашга киришади. Ўзини сайёрга менгзаган Гулматнинг бундай ташбеҳининг чоки кейинги мисраларда кўринади:

***Омонатсан деманг Ерда, яшар номим қизик шеърда,
Кеча ўтди, келур эрта, бугун шу ора Гулматман.***

Бугун “шу ора”, яъни ўткинчи Гулматман дейиш билан “шуаро” (араб ёзувида ҳар икки сўз бир хил ёзилади) орасида “қизик шеър”да, ҳажвий шеърятда ўз номи қолишига ҳам ишонадики, фахрия шеърда одатда мана шу каби ўзининг ўрнини белгилаш мотиви борлигини ёдимизга солади.

1-рақмли ёввойи ғазал Олтиариқдан қайдасан Шош деб пойтахтга отланган “жўқи” шоирнинг йўлномасидек кўринади, унда ҳар бир қишлоғу шаҳар номи Олтиариқ-Тошкент қора йўли тартибида келтирилади ва ёғоч қаламдан ўз ризкини кутган шоирнинг ёғоч от билан жангга кириши, пойтахт шоирлари орасида мушаора тахминланади. Йўлномалик мавриди 2-ғазалда ҳам давом этади. Биринчисида, Фарғона водийсидаги шаҳару қишлоқлар тилга олинган бўлса, энди пойтахтга келиб, носвойни

отиб шаҳар кезган Гулматнинг мусофирона кечимишлари баён қилинади. Бешёғочдан Шайхонтовурга қандай борилади дея Гулматни гапга солиб, унинг кармонини уриб кетган киссовурга дуч келиши билан ғазал ниҳояланади. Кейинги ғазалларда эса пулсиз қолган Гулматнинг бегона шаҳар, пойтахтдаги сарсон саргардонлиги тилга олинади. Шу билан бирга яна худди фахрия йўли билан ўзини танитув – автопортретга изн берилади:

***Азал мағрур тугилгонман, мани шердек саботим бор,
Жафо қўрсам урурман оҳ, вале молдек бўқирмасман.***

Шердай келбатли, мағрур шоирнинг бошкентда қўрган кўргиликлари, уларни кузатиб чеккан оҳу аттанглари, инсон номига мос келмайдиган қилиқларни қўрган “келгинди” Гулмат тилидан “молдек бўқирмасдан” енгил мутойиба билан кўрсатиб берилади:

***Бўлойин мард, келиб жоно мани ўлдирса ўлдирсун,
Севгидан чанг юқибдир, бас, они дилдан сунурмасман.***

Мард ва танти, ўз севгисидан юз ўгирмаган, шаҳарлик таннозлар дастидан куйган Гулмат очикқўнгиллик билан кечирган кўргиликлари шу тартибда чизиб берилган. Ҳар бир ғазалнинг ички таркиби – структураси мавжудлиги баробарида у мазмунан авваги шеърга боғланиши, кечмишдаги хотираларга ишора қилиши ва бошқа талай жиҳатлари билан ёввойи девоннинг ўзига хос ички манзараси ҳам шеърхон кўз олдига келади.

Машрабона сатрларни ёдга солувчи 13-рақамли Ёввойи ғазални ўқиймиз:

Э сабо, айт бориб арзим ўша қози калонимга...

Бедаво дардга дучор бўлган Гулматнинг дардсиз “бош оғриқлари”, унинг кўнглидан кечган ошиқона ўйлари бир-бир айтилиши билан бирга асарларининг қаҳрамони бўлиб қолган “ёр – ағёр” мотивининг девонга кириб келиши далилланади:

***Аёл зотин азал, Гулмат, жиним суймас эди, аммо –
Алар гоҳи қилиб сурлик кириб олғай девонимга.***

14-рақамли ғазал матлаъси бундай:

***Бу нечук шоир деманг, асли ман носоғроқ,
Ёзгоним шаклан ғазал, лек ўзи бармоғроқ.***

Асли шоир аҳли носоғроқ бўлиши (Абдулла Орифнинг “Муҳаббат дардидан бемор қалблармиз / Ўғай бўлсак нетонг соғлар орасида” рубойидаги сўнгги иккиликни хотирга туширади),

ёзган ғазаларининг бармоқроқ бўлиши, вазн сакталигию бармоқ вазнига тортиб кетишига ишора бўлса, “бармоғроқ” сўзи, иккинчидан, озгин, носоғ маъносида келадики, бу билан юқоридаги сўзларга таносиб ясалади.

15-ғазал салламно руҳида бошланади ва олқиш маъносидаги “қарсақлар” сўзи ҳар бир байтда радиф бўлиб келади:

Аё шоир, ёзувни бас қилмагонингга қарсақлар,

Даҳолардин ўзингни наст билмагонингга қарсақлар...

деб бошланган ҳажвий ғазал, ўзига хос хулоса билан якунланади:

Замонсозлиг демай, Гулмат, амалдорларни ҳажв этдинг,

Авомдин жирканиб бағрин тилмагонингга қарсақлар.

Шоир ғазаларининг халқчиллиги ҳам шундаки, у авомдан юз бурмаган, уни “тўда – оломон”га менгзмаган, ундан маломат қилмаган ва шунинг баробарида ўзини ана шу нокомил авомнинг бир қисми деб билганида. “Туллакзода жувонлар”, “кўча таннозлари”, “мочаҳар мулло”, “аҳли димоғдор” кабилар мана сизга ҳажв қаҳрамонлари, бироқ Гулматдаги ички менлик туйғуси буларнинг барчасидан устун:

Мулла Равшан Зулҳуморга бўлди шайдо, топди шон,

Ман юрибман бир “ҳамак”ка обрўйимни тўктириб.

Мана шу “менлик” Гулматни, ташбеҳнинг воситасида шоирни авомдан баланд қилади ва унинг авомнинг баъзи қилиқларини, нотугал ўйларини ҳажв қилиш ҳуқуқини беради.

41-ғазални ўқиб кўринг:

Гўзал бир ён, ғазал бир ён, қалам вайрон ўртада,

Қағоз бир ён, намоз бир ён, айш қурбон ўртада, –

деб бошланган ғазал икки ўт ўртасида қолган сарсон акалар, “айрон фикрлар”, ҳайронлар ва шайтонлар, оғзи “саримсоқ”лар ҳақида.

Ғазаллардаги умумий дарвишона руҳ, унинг қофия тизими хусусида анча кузатишлар бўлса-да, энди айрим мулоҳазалар ёввойи девондаги мухаммаслар ҳақида.

Маълумки, мухаммаслар ҳар бандда беш мисра бўлиши билан ҳар бир мисра инжиқлик билан қофия талаб этмагани боис воқеани батафсил баён этишга имкон беради. Шунинг учун Анвар Обиджоннинг ҳар бир мухаммаси бир саргузашт баёнидек кўринса-да, унинг остида сабоқ оларли маъни ва ҳикмат борлиги

билан ажралиб туради. Боз устига муаллиф ҳар бир шеър остига насрий изох бериб, уни қайсидир жойда содир бўлганини эслатади, воқеа вақтини аниқлаш кези келганда, ё Оқпошшо замони деб, ёки санани тарихдан 1884 деб кўрсатиб, бошини ғавғодан қутқаради. Чунки шўро даврида ҳажв ёзишнинг ўзига хос азоблари бор эди. Сиёсатга мутлақ сўз тегизмаслик, катталарни ҳажв қилмаслик, рост воқеани ҳангомага буришлик, очиксўз ўрнига пичинг, киноя, сарказмга ўрин беришлик кабилар совет ҳажвиётига хос амаллардан эди. Бу ҳолни на ҳар бир мухаммасда, балки ғазал ва рубоийларда ҳам кўрамыз:

*Таомнинг соз эмиш ози,
Нечун озга бўлай рози?
Едирса ким ахир қўпроқ,
Ўшанга ён босур қози.*

Албатта, бундай ҳикматнамо тўртликлар изохоту шарҳларга муҳтож эмас. Бироқ ҳаётдаги реал ҳақиқат шу – еган оғиз едирганга қайишади. Ёки рубоийдаги мана бу ҳақиқатни шоирни айтмаса, ким айтади:

*Дема: “Ҳақ йўл тузилгондир,
Замон пастдан бузилгондир”.
Пастдаги бу чигал иплар
Хон қасридин чўзилгондир.*

Туюқ турк – ўзбек шеърӣй фикрининг кўрки. Унинг тўрт сатрига ҳақиқатни жойлашнинг ўзи етмайди, радиф қилинган ҳар бир сўзи янги маъно ташиши лозим, мана бир намуна:

*Қолсун десанг агар мандин яхши от,
Ётти сўкма, жаҳл чиқса носни от.
Эшакликка салом бергил биринчи,
Ўзинг миниб олгон эсанг ҳамки от.*

Туюқда “от” сўзининг ном, ташила, ҳайвон маъноларидан ташқари, шоирнинг писанда қилиб айтган ўғитлари бор. Бундан

ўғит айтиш, шеърда ҳикмат яшаш тамойили шоирнинг барча мумтоз шаклдаги шеърларида ҳам акс этган.

Анвар Обиджон ҳажвий шеъряти ҳақида кўп яхши кузатишлар олиб бориш мумкин, таассуфки, биз адабиётчилар ҳозир бу беназир шеърлар остидаги сермазмун маъноларни топиш, уни жамият ҳаётининг акси сифатида талкин этиш ва шоирнинг шеърга кўчган бадий маҳоратини чуқур тадқиқ этиш ўрнига у асарларни шавқ билан енгилгина ўқиб, мийиғимизда кулиб қўйиш билан чекланиб қолдик холос.

АНВАР ОБИДЖОННИНГ ЁРҚИН ХОТИРАСИГА

Улуғбек ҲАМДАМ

2020 йил 12 апрель

Шоир ўлди...

Тирик эканки, ўлди.

Бўлмаса қандай ўларди? Ўлик яна бир марта ўла оладими?..

Лекин биз ўйламай-нетмай: “ҳозир тирик шоир йўқ, ҳаммаси маддох, ҳаммаси ундоқ ва бундоқ...” деб келдик. Ёки йўқми?.. Кўзимиз маддохни кўрдию анвар обиджонларни кўрмади...

Ваҳоланки,

Анвар Обиджон асл шоир эди!

Ваҳоланки,

Анвар Обиджон асл инсон эди!

Одамлиги ҳам, ижодкорлиги ҳам бирдек баланд эди!..

Буни у ўлган кун халқнинг муносабатидан ҳам билиш мумкин эди: “Анвар Обиджоннинг шеърларини ёд олиб, унинг қаҳрамонларига ўхшашга ҳаракат қилиб улғайдик!” деган юзлаб эътирофларни ўқидик. Бир шоирнинг, бир қаламкашнинг элига бўлган таъсири шунча бўлар. Сиз яна нимани кутгандингиз кўлида на зари ва на зўри бўлган қалам аҳлидан?..

Бундай ижодкорларимиз ҳар доим бўлган, бор ва бўлади. Лекин биз, жойи келганда, умумий кайфиятга асир тушамиз-да, ҳаммасини инкор қиламиз: “ҳозир қодирийлар йўқ, деймиз, ҳозир чўлпонлар қани?”, дея ёзғирамиз. Одатда шундаймиз... Ёки

йўқми?.. Сўзимизнинг анвар обиджонларга оғир ботишини эса ўйламаймиз...

Тинч замонларнинг шоири, нари борса, Анвар Обиджондек бўлади. Буни тушунишимиз керак...

Нотинч замонларда чўлпонлар бўлади! Қодирийлар, фитратлар, беҳбудийлар, ҳамзалар бўлади. Буни ҳам тушунишимиз керак... Яъни инсон фаолиятини у яшаган давр контекстида олиб ўрганиш керак. Хулоса чиқарганда ҳам!

Демоқчиманки, адабиётнинг катта миқёсларда янгиланадиган даврлари бўлади. Улар 100 йилда, 500 йилда бир келади. Тарихнинг, сиёсатнинг, инсон ва жамият психологиянинг азмий эврилишлари билан келади. Навоий замонида келган ана шундай янгиланиш имкони жадидлар замонида яна бир келган. Мана энди, дунёни ўз тўрига туширган жаҳон пандемияси ҳам инсоният тафаккур тарзини яна бир бор янгिलाши мумкин бўлиб турибди. Бу эҳтимол ҳозирча. Аниқ натижага ҳали бироз эрта. Демак, янгиланишни биргина истак ёки икки-учта даҳонинг саъй-ҳаракати билан амалга ошириб бўлмайди. Умумий вазият пайдо қилади бундай янгориш имконларини... Бу – қонуният! Буни тушуниш керак...

Демак, ҳар замоннинг ўз улуғлари бўлади. Тинч замонларнинг ёзувчиси Одил Ёқуб, Пиримқул Қодир, Тоғай Муродлар...дек бўлади, шоирлари эса Эркин Воҳид, Абдулла Ориф, Рауф Парфи, Шавкат Раҳмонлар...дек бўлади.

Лекин негадир биз тинч замонларнинг ижодкорини унчалик кадрламаймиз. Иллоки, улар албатта бизнинг назаримиздаги қандайдир бир ҳақиқат учун курашиб, бошидан жудо бўлиши керакдек, тутамиз ўзимизни. Ҳолбуки, ўлишдан аввал инсон бўлиб яшаш лозимлигини ўйламаймиз, зеро, ўлимга, ўлишга ҳаммамиз улгураммиз. Ўлимгача-чи? Ўлимгача ҳаётни севиш, ҳаётни ҳис қилиш, алқаш керак. Шунга қарамай:

Ҳаётнинг ҳар лаҳзаси гўзал,

Умрнинг ҳар дами ғанимат,

деб ёзса шоир, биз унинг олдидан бепарво ўтиб кетаверамиз. Гўё у асл ҳақиқатдан сўз очмаётгандек. Ҳаётдан каттароқ ҳақиқат йўқлиги ҳақида эса ўйламаймиз. Не ёзиқки, у қуйлаётган ҳаёт чиндан-да жуда гўзал, бу гўзалликни ҳис қилиш, кадрига етиш учун бизга берилган умр нақадар ғанимат эканлигини сезмаймиз, уқмаймиз, туймаймиз. Ваҳоланки, у ана шу гўзаллик олдидан бутун

дунёси шовқину суронга, ҳисобу китобга тўлиб ўтиб кетаётган шўрлик замондош инсонга: “Тўхта! Яратган сенга инъом қилган энг олий неъмат – ҳаёт гўзаллигини тушуниб, умрнинг кадрига ет!” демоқчи бўлади. Катта ижодкорларнинг ҳаммаси шундай йўл тутади, аслида. Агар чўлпонлар ҳам тинч замонларда туғилиб яшаганда, аминманки, худди мана шу гўзал ҳаётни ва уни ҳис қилиш учун инсонга ажратилган умрнинг ғаниматлигини Эркни, Озодликни, Юртни куйлагандек оташин қалб билан ёниб куйлаган бўларди. Демак, ҳар даврнинг ўз долзарб мавзулари бўлади. Буни тушуниш керак...

Шоир кетди.

Ҳаёт эса қолди.

Чунки шоирга ажратилган умр ғанимат эди, у битди.

Сиз билан бизники эса, ҳали бироз бордек: кимники кўпроқ, кимники камроқ...

Ҳаётнинг ҳар лаҳзаси гўзал,

Умрнинг ҳар дами ғанимат...

“Шоир йўк!” деманг. “Мен борманми? Унинг чинакам ўқувчиси борми?”, денг. “Баланд савияли ўқувчи баланд савияли адабиётни пайдо қилади!” дейишади. Зеро, сиз бўлсангиз, шоир ҳам ҳамиша бор бўлади. Чунки кеча сиз билан биз уни йўқ санаганимизда ҳам шоир бор эди. Ахир, бугун унинг ўлими билан бирга катта шоирлигини ҳам тан олиб турибмиз! Демак, ўқимай қўйган биз, ёзмай қўйган у эмас!..

У тинч замонда ўз зиммасига тушган вазифани шараф билан адо этди. Бас, биз ундан уруш вақтидаги қаҳрамонликни талаб қилмайлик!

Биз улуғларимизни улар ўлгандагина кўз ёши тўкиб эслаб қоладиган халқ вакили бўлмайлик! Тиригида ҳам асрайлик, авайлайлик! Ўлганларида эса, унутмайлик, ёд этайлик! Зеро:

Ҳаётнинг ҳар лаҳзаси гўзал,

Умрнинг ҳар дами ғанимат...

ЁШ НИГИЛИСТЛАРГА ДЕГАНИМ **(Анвар Обиджондан илҳомланиб)**

Сен кирмоқчи бўлган “уй”ни мен
Аллақачон титиб бўлганман.
“Хазина”ни топгунимча то
Минг тирилиб, минг бор ўлганман.

“Хазина”ни очиб қарасам:
Бу дунёга кўноқ эканман.
Ўзни доно билганим билан
Асли жуда нўноқ эканман...

Ҳаволанма, сен ҳам, пастга туш,
Тингла, қандай кўҳна бу баёт!..
Бошланмаган эди сен билан,
Сен билан ҳам битмас бу ҳаёт!

Ишонмасанг, ўтмишдан сўра,
Сендайларга тўладир бағри.
Уни “эгри” дегандан кўра
Ўзингга йўл топиб юр тўғри!

Сен кирмоқчи бўлган “уй”ни мен
Аллақачон титиб бўлганман...

У.Ҳамдам, 2018 йил 19 июль

BETAKROR IJOD

*Ibragimova Extiyotxon Ismailovna,
filolgiya fanlari nomzodi, dotsent*

XX asr o'zbek she'riyati taraqqiyotida O'zbekiston xalq shoiri Anvar Obidjonning alohida o'rni bor. U o'z she'rlarida davrning dolzarb masalalari, insoniy munosabatlar bilan bog'liq muammolar haqida fikr yuritadi, tafakkurga chorlaydi.

Uning

*O't purkadi miltiqning labi,
Ko'kdan toshdek quladi o'rdak.
Qamishzorda boshqalar kabi
Nechun pisib yotmadi tentak?*

*Taqdirga u berolmadi tan,
Sevdi erkin parvoz qilmoqni.
Afzal ko'rdi pisib yashashdan
Yuksaklikda halok bo'lmoqni [1,120]*

satrlaridagi erkin parvozni sevgan, pisib yashashni yot bilgan o'rdak halokati hayotning achchiq haqiqati haqida o'ylab ko'rishga undaydi. Shuningdek, biz erk uchun halok bo'lgan o'rdakni ulug'laymiz ham.

Shoirning "Toshoynak oldida..." (1979) she'rida g'aflat bilan yashagan shaxslar uchun hayot so'lim tuyulishi, ogoh inson esa dahshatli o'limni unutmasligi uqtiriladi. Shu bois har bir inson o'z umrini to'g'ri qurishi, soxtakorliklardan, manfaatparastliklardan voz kechmog'i lozim.

She'rning

*O'ylab ko'rsak insondek agar,
Ishlar qildik bundan dahshatli.
Bezararga yetkazdik zarar,
Ojizlarni bejiz qaqshatdik.*

*Sofdillarning ortidan kulib,
Qulluq qildik riyokorlarga.
Yo'qsullarning bo'tqasin yulib,
Bol yalatdik amaldorlarga...*

misralarida oddiy yashash qoidalarini, imon-insofni unutgan shaxslar fojiasi haqida fikr yuritarkan, muhtojlanganda yordam so'rab,

muhtojlarga pand berishini, saxiylarning so‘nggi nonin yeb, tuzni oqlamaslikning oqibatlarini haqida ogohlantiradi. Toki nomus-or tark etguncha, manfaat ra‘yini qayirmaslik, vijdoni bulg‘angan sayin o‘zni baxtiyor sezaverish, hatto do‘stdan oltin oldida voz kechish illatlarini qoralagan shoir qalb sofligini, mehru vafoni ulug‘laydi. Bunday shaxslarning oxir-oqibat taqdiri ayondir:

*Yetkazamiz yurtga aziyat,
Ajdodlarga qilamiz bo‘hton.
Va bizdagi oxirgi uyat
Tanamizda talashadi jon [1,122]*

Shoir fikricha, bunday hayvonsifat odamlarning mozorga ko‘milishlari ham qiziq: “Janda bo‘lgan bunday ilonni Tekin olmas birov bozorda. Odam deya bizdek hayvonni Ko‘mishadi nahot mozorga?!”

Anvar Obidjonning “Tug‘ruqxonada” (1979) she‘ri nim tabassumga uyg‘un, kutilmagan xulosasi bilan ta‘sinchandir. Shoir har bir shaxs sajiyasi uning hayot yo‘lini, taqdirini belgilaydi, degan fikrni o‘ziga xos tarzda ifodalaydi. She‘rning dastlabki bandida tug‘ruqxonada yangi tug‘ilib yonma-yon yotgan uch chaqaloq tasviri beriladi:

*Yotar uchta chaqaloq:
Biri mag‘rur, baqaloq,
Biri yig‘loq naq chumchuq,
Biri yuvvosh va puchuk [1,122]*

Shoir ularning har birining keyingi taqdirini shunday birma-bir “bashorat” qiladi. Uningcha “baqaloq-chaqaloq”ning kelajagi shunday:

*Xudo umrin bersin-u,
Ulg‘aysa shu baqaloq;
Mansabiga er bo‘lur,
Xotiniga – akaroq.*

Ikkinchi “yig‘loqi-chaqaloq”niki esa yanada o‘zgachadir:

*Turvolsa bas oyoqqa –
Yig‘loqisi, ishqilib,
Besh yoshdayoq besh qizga
Ho‘ngrab aytar ishqini*

“Puchuk chaqaloq”ning kelajagi esa avvalgilaridan butunlay farq qiladi:

Puchuk esa bir umr

Tinch ishlarga joylanar.

Yurib-yurib, ukasi –

Topgan qizga uylanar.

Anvar Obidjonning “Tanholik” (1991) she’rida yana bir hayot haqiqati o‘z tasvirini topgan. Unda “itdek yayrab, g‘am-anduhdan chopadi” yotgan yolg‘izlikdagi inson kechinmalari o‘ziga xos tasvir etilgan:

Yo ‘qdir bunda befarq do ‘st,

Yo ‘qdir tazyiq, ig‘volar.

Yo ‘qdir tajang boshliq ham,

Yo ‘qdir ishqiy savdolar [1,126]

“Darchadagi tuvakda muloyim tebranib turgan gulga” hamroh yolg‘iz shaxs tashqaridagi odamlarga munosabati shunday ifodalanadi:

Darchadagi tuvakda

Gul tebranar muloyim

Tashqarida yurganga

Chidam ber, ey xudoyim!

Adabiyotshunos I.Haqqul yozganidek, “Har qanday shoirning shoirliği va mahorati, uning dunyoni obrazli idrok qila olishi, olamning xilma-xil va murakkab botiniy haqiqatlarini ruhiy chizgilar vositasida kashf etishi, fikr-tuyg‘uni ramz, timsol yoki badiiy san‘atlar orqali nechog‘lik yorqin hamda ta’sirli ohanglarda tasvirley olishida namoyon bo‘ladi” [2,79]. Dahaqiqat, ushbu so‘zlarni Anvar Obidjon ijodiga to‘la tadbiiq etish mumkin. U ham olam haqiqatlarini ruhiy chizgilar vositasida yoritadi, dunyoni betakror obrazlar orqali idrok etadi. Anvar Obidjon ijodi ana shu jihatlari bilan ham betakror namunalardir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Anvar Obidjon. Tanlangan asarlar. –Toshkent: “Sharq”, 2006.
2. Ibrohim Haqqul haqiqati. –Toshkent: “iBook” MCHJ, 2023.

ANVAR OBIDJONNING “YALTIROQ TUGMA” HAJVIY QISSASIDA XARAKTER TASVIRI

*Jo'rayeva Manzura Ahronqulovna,
FarDU adabiyotshunoslik kafedrasida dotsenti,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya: maqolada Anvar Obidjonning xarakter yaratish mahorati “Yaltiroq tugma” hajviy qissasidagi Alamazon, Boyvuchcha xola, Akbar, Biyron, Aziza obrazlari asosida tahlilga tortilgan.

Kalit so'zlar: xarakter, badiiy xarakter, inson ruhiyati, obraz, qahramon, monolog, dialog, tabiat tasviri.

Аннотация: В статье анализируются навыки создания персонажей Анвара Абиджана на основе персонажей Аламазона, тети Бойвучча, Акбара, Бирона, Азизы из комикса “Блестящая кнопка”.

Ключевые слова: характер, художественный характер, психика человека, образ, герой, монолог, диалог, образ природы.

Annotation: The article analyzes the skills of creating characters of Anvar Abidjan based on the characters of Alamazon, Aunt Boivuccia, Akbar, Biron, Aziza from the comic book “The Shiny Button”.

Keywords: character, artistic character, human psyche, image, hero, monologue, dialogue, image of nature.

Xarakter muayyan davr va muhit kishilarga xos eng muhim umumiy xususiyatlar bilan alohida shaxsga xos individual xususiyatlarni o'zida uyg'un mujassam etgan inson obrazi. Badiiy xarakter o'zida obyektiv va subyektiv jihatlarni birlashtiradi. Inson hayotining ijtimoiy — psixologik realligi badiiy xarakterning obyektiv tomoni bo'lsa, uning ijodkor tomonidan hissiy idrok etilishi va g'oyaviy – hissiy baholanishi subyektiv tomonidir. Badiiy xarakterning subyektiv jihati, bir tomondan, uning ijodkor tomonidan yaratilgan yangi mavjudlik, badiiyat hodisasi bo'lishini; ikkinchi tomondan, uning konseptual funksiyasi xarakter orqali amalga oshadi, ya'ni jamiyatning joriy holati xarakterlar vositasida amalga oshadi, jamiyatning joriy holati xarakterlar vositasida badiiy tadqiq etiladi va yaxlit badiiy konsepsiyasi ishlab chiqiladi. Aytish kerakki, xarakterning bu qadar katta ahamiyat kasb etishi, ko'proq, adabiyot taraqqiyotining so'nggi davrlarida kuzatiladi. Xususan, antik adabiyotda badiiy konsepsiyani ifodalashda

xarakter emas, tasvirlangan voqeaning o'zi hal qiluvchi rol o'ynagan. Negaki, antik ijodkorlar uchun xarakterning muayyan turg'un tiplari mavjud bo'lib, ular asar sujetida shu tipga mos harakatlantirilgan. Uyg'onish davriga kelib esa qahramon bu xususiyatlarni o'zgartirish, turli niqoblarda harakat qilish imkoniga ega bo'lgan, ya'ni antik adabiyotga nisbatan bunda xarakter individual chizgilar ham kasb etgan. Xullas, jamiyatda shaxs maqomining o'zgarib borishi barobarida badiiy xarakterida individuallik salmog'i ortib, inson xakteri unga tabiatan ato etilgan turg'un xususiyatlar jamigina emas, ayni chog'da, davr va muhitning mahsuli ekani ham anglanib borgan va shu tariqa realizm bosqichiga yaqinlashgan sari adabiyotda badiiy xarakterning roli va ahamiyati ham ortgan. Realizm adabiyotida badiiy xarakter hayotni ko'lamli va teran badiiy idrok etish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Zero, badiiy xarakterlarning shakllanishi va rivojlanishi, hayotiy amallari, o'zaro kurashlari, ruhiyati va shakllarni tasvirlash orqali voqelikni atroficha chuqur badiiy idrok etish, unga g'oyaviy-hissiy baho berish- badiiy konsepsiyasini shakllantirish va ifodalash mumkin bo'ladi.[1, 349-,bet]

Xarakterlarning mohiyati faqat muayyan sharoitdagina ochiladi. Chinakam san'atkor o'z qahramonini konkret vaziyatlarda rang-barang sinovlardan o'tkazadi: bu esa qahramonning ijtimoiy mohiyati va individual xususiyatlarini ochishga imkon beradi. Sharoit – inson harakat qiladigan muhit, sotsial shart-sharoit, konkret hayotiy munosabatlardir. San'at asarida sharoit to'laligicha tipiklashtiriladi: tasvir jarayonida ko'pincha sharoit keskinlashtirilib, kuchaytirilib beriladi. Muhim bo'lmagan voqea –hodisalar chiqarib tashlanadi, xarakterlilari ajratib olinadi. Yozuvchi hayotdagi ko'plab voqea-hodisalardan qahramonlarning his-tuyg'ularini yorqin ochishga imkon beradigan vaziyatlarni tanlab oladi.

Yozuvchi xarakter orqali hayotni tasvirlarkan, u doimo hayot dialektikasini, tabiat vajamiyatdagi hamma narsalarning uzluksiz harakatdaligini, ularning bir-birlariga bog'liqligi va aloqadorligi, biri ikkinchisiga, ikkinchisi birinchisiga ta'sir etib turishini hisobga oladi, albatta. Boshqacha qilib aytganda, realistik, adabiy asarda hayotning mana shu obyektiv qonuniyati o'z badiiy ifodasini topadi. Bunga ham yozuvchi, asosan, tipik xarakterlar bilan tipik sharoit o'rtasidagi dialektik munosabatni ko'rsatish orqali erishadi. Tipik xarakter va tipik sharoit o'rtasidagi munosabat badiiy asarlarda rang-barang

ko‘rinishlarda ifodalanadi. [2, 73-bet]

Anvar Obidjonning “Yaltiroq tugma” deb nomlangan hajviy qissasida ijodkorlik mas’uliyati va mashaqqatlarini to‘liq his qilmay turib, dabdabayu yengil hayot izlab shaharga kelgan yosh qalamkashning sarguzashtlari haqida so‘z yuritiladi.

Anvar Obidjonning “Yaltiroq tugma” qissasining bosh qahramoni Alamazondir. Alamazon oddiy qishloq bolasi, shoirlikni davo qilib va hatto ayrim redaksiyalarda, nashriyotlarda, gazetalarda she’rlari peshma-pesh bosilib turgan, tuman redaksiyasidan ishdan haydalib, endi Toshkentni zabt etmoqchi bo‘lgan “shoir”dir.

“Yaltiroq tugma” qissaga “Shahar bedarvoza emas”degan o‘zbek xalq maqoli epigraf qilib olingan. Buning o‘zi ham Alamazon xarakterini ochishga, uni qanday g‘oyalar atrofiga o‘ralashib yurganini qisman anglatadi. Shaharga turfa xil kimsalar kelib o‘z bilganlaricha ish tuta olmaydilar, har joyning o‘z qonuni va qoidasi, tosh-u tarozisi bor. Shuningdek, yozilmagan qoidalar Alamazonning yodidan faromush bo‘ldi, bu esa o‘ziga talay falokatlar, zararlar keltirdi. Asarning “Tavakkal hujum va muqaddima” bobida Anvar Obidjon qahramoni o‘zining “hisobsiz hashaki zabtkorlar o‘zlarining dag‘dag‘ali yurishlarini bug‘doy o‘rimidan kechiktirmay”[3.6-bet] boshlashini maqbul bilgan bo‘lsalar, Alamazon Buxoro amiri Nasrullo ham bir paytlar Qo‘qonni turp pishig‘ida qamal qilganini hisobga oladigan bo‘lsak, ko‘hna an‘ananing so‘nggi va yarim asr mobaynida ikkinchi marta buzib, kech kuzda sayohatga chiqadi. Alamazon o‘ziga xos shaxs. U boshqalarning idealidagi shaxs bo‘lishni xohlaydi, o‘zini namoyish etishni, har sohada etakchi yulduz bo‘lishni istaydi. Qahramonimizning taniqli bo‘lishiga uning ajoyib xarakteri bilan birga yaltiroq tugmali kurtkasidir. Shu o‘rinda: nega endi yaltiroq tugma? Bu yaltiroq tugma tushmagur, hadeb ko‘ylakda, kurtkada paydo bo‘lishida ne sir sinoat bor ekan? Bizningcha, adib Alamazon obrazi orqali bizga “Har bir yaltiragan narsa oltin emas” demoqchi bo‘ladi. Kishining qalbi, dili, xayolot dunyosi yaltirashi, pok bo‘lishi shart emasmi? Betayin zar, yaltiroq tugma, shaldiroq pullar yigitni yigit sifatida tanita olmaydi, aksincha, uning soxta obro‘yini yanada tiniqlashtiradi. Alamazon Toshkentga yo‘l olib, stansiyaga chiqqan paytda uning bitta-yu bitta, yagona, sodiq piyodasi Eshmat ham uni kuzatib chiqadi. Alamazon obrazini bizga oyna qilib ko‘rsatib beradiganlar uning atrofidagi personajlardir. Eshmat ham uning xarakterini ochib berishda

bevosita va bilvosita yordam beradi. Uning sakkiz yillik ma'lumoti bor, biroq miyasida Alamazon ilohiylashtiriladi, unga sidqidildan ishonib, xizmat qiladi.

Alamazon qishki sessiyalar uchun Toshkentga kelganda, yo'lda Lakis, Eysedora, Odil singari kupedoshlari bilan tanishadi. Voqealar rivojida ular Alamazonga yaxshilik qilmoqchiday bo'lib ko'ringani bilan oxir-oqibat o'z asl basharasini ko'rsatdilar. Alamazon hali yosh edi, orzu-xayollar girdobida suzib yurardi, mana shu narsa uning peshonasi devorga kelib urilishiga sababchi bo'ldi. U mehnatsiz, yengil-yelpi hayot izlab o'z yo'lidan adashdi, ijodning mas'uliyati va mashaqqatlarini anglab yetmadi. Inson sevgan hunari uchun, mashg'uloti va kasbi uchun butun umrini baxsh etadi, butun bor-yo'g'ini sarflaydi. Alamazonni esa hali redaksiyada, hali biznes olamida, hali artistlik maydonlarida ko'rishimiz mumkin. U ertangi kunning hisobini olmadi, tavakkaliga ish tutdi. Lakis va Bek Bo'riyevich singari noqonuniy biznes bilan shug'ullanuvchilarning turmush tarzi ko'proq yoqdi, chunki ularning hayotida haromdan kelgan pul, mashaqqatsiz va mehnatsiz hayot hukmron edi. Yngil-yelpi hayotga bo'lgan muhabbat insonlarni g'arazli niyatlarining ko'payishiga, rivojiga olib keladi, shuning uchun mashaqqatli va mehnat qilib topiladigan, yaratiladigan turmush tarzi hech qachon yaxshilikka olib kelmasligini chuqur anglamay turib, Alamazon va unga o'xshagan kishilarning fojiasiga olib kelmoqda.

Alamazonning maslakdoshi – Boyvuchcha xola xonadonida birga turadigan “pajurniy yigit”, mehmonxonadagi ma'rifatparvar, ziyoli, tom ma'nodagi Akbar akalar Alamazon xarakteridagi ma'lum qirralarni bo'rtirishga, oilada, ijodda qay mavqeda ekanligini aniq ko'rsatib berishga ishora qiladi. Ziyoli insonlar oldida Alamazon tafakkur gulshani kambag'alroq ekanligi, bolalarcha o'yin-kulgi, hajv unda ustun ekanligi yaqqol ko'rinadi. Unda shakllanib borgan ichiqoralik, ko'ra olmaslik, tan olmaslik, illatlari Akbar bilan bo'lgan juda ko'p marotaba bo'lib o'tgan suhbatda ko'rinadi.

- Ona tuproq nimaligini hech o'ylab ko'rganmisan?

Alamazon, “nahotki xonada bironta bog'cha bola ham o'tirgan bo'lsa”, demoqchidek yon-veriga alanglab qo'ydi.

- Hazillashyapsizmi?

- Tomorqangni burchagidagi begona o't bosgan yer bilan gaplashmagansan demak.

- O'shandaqa yer mabodo o'zlariga biron narsa demaganmidi?- deya piching otdi Alamazon.

Chamasi mana shu joyda yana Akbarning qitig'iga tegib qo'ydi.

- Degan! - go'dakning xurujiga parvo qilmayotgan otadek, bafurja gapida davom etdi Akbar. - Senda hamiyat bormi, degan... Yana bir joyda yig'lab turgan tuproqni ko'rganman. Kimlardir maysazorda gulxan yoqib o'tgan ekan, atrof ko'm-ko'k, bitta o'sha joy dashtdek tap-taqir quyuq tuproqqa qo'shilib meniyam yig'lagim keldi. Keyin bilsam, xuddi o'sha bir quloch er mening ona tuprog'im ekan...

- Qolgani menikimi?- hozir buni o'ziam uncha istamagan holda, bari bir yana Akbarning jig'iga tegishga urindi Alamazon.- unda boy bo'lib ketaman-ku.

- Aksincha, - dedi Akbar o'sha bosiq ohangda, - sen juda qashshoqsan, Alamazon. Bilaman, seni hatto o'z chumolinglaring ham yo'q. Mening qishloqdagi chumolilarim har yili qishda pechka tagidan chiqib kelishadi, ularga non uvatib beraman. Ular qishda bitta menga tayanib yashashadi. Hammasini bitta o'zim boqaman.

Yuraginging alla qayeri yana jizzilayotgandek tuyulib, Alamazon chap ko'kragini asta silab qo'ydi. Yo "qashshoqsan" degan gap diliga og'ir botdi, yo shu vaqtgacha o'z chumolilariga ega emasligi unga chindan ham alam qildi"[3. 104-bet]

Alamazon befarq, xudbin, kaltabin shaxs deb ham bo'lmaydi. Chunki u bir qarashda shunday tuyulsa ham, uning qalbida muhabbat g'unchalari ifor sochayotgan, insonlarga, atrofga mehr-muhabbat uyg'ongan davrlar ham bor. U el-yurt g'amini o'zi bilmagan holda o'ylaydi. Birgina qishloqdan Toshkentga ketish uchun poyezdga chiqqanda, stansiya tez ortda qolib, yarim-yalong'och g'o'zapoyalari qorong'ilikda qaqqayib ko'rinayotgan dalalarga qarab "boshudini berib qo'yishdi sho'ring qurgurlar!"-deya ko'nglidan o'tkazadi. Yana bir holat. Alamazon qishki sessiyada cho'ntaklari bo'shab, suyuklisi-Biyronni tuzukroq siyla olmayotganligidan afsuslanadi, nomus qiladi, uyaladi. Bu ham yigitlik g'ururining kuchliligidan dalolatdir.

Badiiy asarda yozuvchi, avvalo, xarakter mohiyatiga kirishga intiladi. Qahramon xarateri oydinlashgach, uning portreti ko'rinadi, so'zlashdagi o'ziga xosligi eshtiladi, psixologik belgilari namoyon bo'ladi. Muhimi, yozuvchi xarakter tilidagi rang-baranglikni tushunadi, qaysi so'zlar uning lug'atiga kirishi yoki kirmasligini aniq biladi.[4. 194-bet]

Alamazonning maqtanchoqlik odati ham bor edi-ku, bu uning yaltiroq tugmalarini kiyadigan ko'ylaklariga qadab olishida, sochlarini silliq qilib tarashida, Biyronning oldida o'zini qahramonona ko'rsatishi-yu, Eshmatga beparvo qarashida, gazeta va jurnallarda bosilayotgan she'rlarini ko'rib mag'rurlanishida ko'rinadi. To'g'ri, bu xislatlar insonga xos kamchiliklardir. Lekin ularning haddan tashqari oshib ketishi insonga faqatgina zavol keltiradi.

Qahramon xarakterini chuqur bilgan yozuvchi uning ichki monologini, ongidan kechgan fikrlarini tasvirlaydi. San'atkor qahramon qalbiga kirib, unga baho beradi, o'ylarini bayon etadi.

Anvar Obidjon bu qissasi orqali insonga yaxshigina dars bera oladi. Alamazon obrazi orqali yozuvchi o'z dilidagi kechinmalarini, shaxs qadri va ideali, kamchiliklarini ko'rsatib berishga intildi. Bolalarcha hajv, soddalik ufurib turgan bu qissaning asl mohiyati mehnatsiz va qiyinchiliklarsiz hech narsaga erisha olmasligini, ijodning kishisi bo'lmay turib, uni to'la anglay olmay adabiy minbarlardan joy ololmasligini, hayot faqat tekisliklardan iborat emasligini, uning o'ziga yarasha qiyinchiliklari, past-balandliklari borligini ta'kidlaydi.

Alamazon xakteri uning yurish-turmushiga ham uzviy bog'liq. Asar boshlanishida Alamazon unchalik ideal qahramon sifatida tasvirlanmasa ham asarning rivojida u o'sib boradi, o'quvchiga tobora yoqa boshlaydi. Alamazon o'z xatolarini tushunib yetadi, anglay boshlaydi. Alamazon hayotda ko'p qiyinchiliklarni ko'rди, turli xil insonlar yo'rig'iga bilib-bilmay yurди, yaxshi-yomonni dastlab farqlay olmadi, keyinchalik, bora-bora ko'zi ochila bordi. Alamazon hayotda o'z sevgisini topishga harakat qiladi, bu yo'lda adashadi, va nihoyat haqiqiy sevgisi yonida ekanligini sezadi. Unga munosabati tubdan va dildan o'zgaradi. Alamazon xakteri asta-sekinlik bilan shakllana boradi, yaltiroq tugmadek jilovlanib, qirralari ochila boshlaydi. U hayotda ko'p qoqildi. Do'st tanlashda, yor tanlashda xato qildi. U xiyonatga ham uchradi, atrofida sadoqatli insonlarni kam emasligiga ham iymon keltirdi. She'riyat bo'stonidan she'r termoqchi bo'ldi. Nashriyotda ishlamoqchi bo'lganda uni to'g'ri yo'lga boshlamoqchi bo'lganlar ko'p edi: "Nashriyotdan ish topsak ham bo'ladi...ammo har ikkala holatda ham eng asosiy narsani boy berasan. She'riyatni! Ko'pga manzur bo'ladigan haqiqiy she'riyatni - sen oddiy odamlar ko'nglidagini bilmaysan, yozganlaringdagi quvonch ham, dard ham asosan o'zingniki, juda bo'lsa-o'qigan kitoblaring, ko'rgan

kinolaringdagi qahramonlarniki. Boshqalar nomidan aytayotgan gaplaring soxta, baland-parvoz, ortiqcha olimona”. [3.118-bet]

Ha, Akbar tilidan aytilgan bu gaplar zamirida butun she’riyat ahli uchun alohida ta’kid yotadi. Alamazonlar dardlarining zamirida qanchalar ulkanlik yotgan bo’lmasin, izhori o’zlariga o’xshab juda sodda. Alamazon va u kabilar odamlardagi quvonch-u tashvishlarni eng sodda tarzda ilg’ab ololmasalar, o’zlariga o’xshash chala murakkablarning maddohi bo’lib qolaveradilar. Asarning eng tarbiyaviy jihatlaridan biri ham – kibru havodan, dabdabadan butunlay voz kechib, ularning eng bachkana quvonchlari-yu eng mayda hasratlariga ham teppa-teng sherik bo’la olishda.

Alamazon fikricha, milionlab Tohir-Zuhralar yaratgan bilan odamzodni barkamol qilib bo’lmaydi. Vafodorlik boshqa, yetuklik boshqa. Alamazon o’z orzulari sarobligini bila turib ham ulardan voz kechmaydi. Aziza - qissadagi eng etuk xarakter. Adib bilimdon, irodali, e’tiqodi, muhabbati tufayli Alamazonni ko’zini ochishga urinishi, qishlog’iga qaytishiga ko’ndirishini mohirona tasvirlaydi.

Alamazon – qissadagi yetakchi xarakter. Yozuvchi bilimdan Alamazonning irodasizlik, qo’rqoqlik, e’tiqodsizligi tufayli ayanchli holga tushishini mohirona tahlil qiladi. Qush qanoti bilan tirik bo’lganidek, inson e’tiqodi, qat’iyati bilan go’zaldir. E’tiqodsiz, qat’iyatsiz odam u kim bo’lmasin, nafratga sazovordir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Куронов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. Т. 2010 йил, 349-бет.
2. Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари. Т. 2002-йил, 73-бет
3. Анвар Обиджон. Аканг қарағай Гулмат. Т. 1987-йил, 6-бет.
4. Расулов А. Бадийлик – безавол янгилик. Т. 2007-йил, 194-бет.

ANVAR OBIDJON — MAXSUS USLUB YARATGAN SHOIR

*Saidov Yoqub Siddiqovich,
Buxoro davlat universiteti professori,
filologiya fanlari doktori*

Annotatsiya. Maqolada Anvar Obidjon badiiy asarlariga xos uslub aniqlangan, shoirning zamonaviy o‘zbek adabiyotida maxsus uslub yaratganligi tegishli misollar bilan dalillangan, she’riy asarlarida mazmunni go‘zal va ta’sirchan ifodalashga xizmat qilgan o‘xshatishlar tavsiflangan, ularning shoir ijodi va uslubidagi o‘rni ochib berilgan.

Tayanch so‘zlar: uslub, badiiy uslub, milliy uslub, maxsus uslub, o‘xshatish, tashbih, badiiy san’at, ironiya.

Аннотация. В статье определяется стиль, характерный для художественных произведений Анвара Обиджона, на соответствующих примерах доказывается, что поэт создал особый стиль в современной узбекской литературе, описываются сравнения, служащие для красивого и выразительного выражения содержания в его поэтических произведениях, раскрывается их роль в творчестве и стиля поэта.

Ключевые слова: стиль, художественный стиль, национальный стиль, особый стиль, сравнение, аллегория, художественное искусство, ирония.

Abstract. The article defines the style characteristic of Anvar Obidjon’s artistic works, proves with relevant examples that the poet created a special style in modern Uzbek literature, describes similes that serve to express the content beautifully and impressively in his poetic works, and reveals their role in the poet’s creativity and style.

Key words: style, artistic style, national style, special style, simile, allegory, artistic art, irony.

Badiiy asarni umrboqiy, sevimli, o‘qimishli etadigan omillar uning umuminsoniy g‘oya va falsafasi, ahamiyatli ijtimoiy, axloqiy, tarbiyaviy mazmuni va estetik jihatlari, yuksak mahorat va iste’dod bilan istifoda etilgan badiiy san’atlari bilan birga komil uslubi hamdir. Bu xususda Abdurauf Fitratning ijodkorning uslubi bo‘yicha bildirgan fikrlari e’tiborli. U yozadi: “Eski adabiyotimizda “Layli va Majnun” dostoni bor. Buni fors shoirlari, turk shoirlari necha daf’alar

yozgʻanlardir. Hammasida hikoya birdir va voqea bir turlidir. Biroq forsha-turkcha bilgʻan bir kishi ularning forsiylaridan Nizomiyni, ondan keyin Jomiyni oʻqiydur. Xusravgʻa kelgʻach, Navoiyni ularga tarjiʻ qiladir. Fuzuliyni koʻrgach, Navoiyning “Layli-Majnun”ini tokchaga qoʻyadi. Mana bular uslubning ishidir” [5, 18].

Ayonki, badiiy asarda milliy uslub, davr uslubi va ijodkorning oʻziga xos uslubi aks etadi. Bular orasida oxirgi — shoir-yozuvchining maxsus uslubi uning asarlarida oʻzligi (shaxsiyati)ni namoyon etishda ahamiyatli oʻrin egallaydi. Maxsus uslubning shakllanish jarayoni murakkab boʻlib, uning yuzaga chiqishida dunyoqarash, lingvoestetik did, taʼlim, tarbiya va mehnat, adabiy muhit bilan birga isteʼdod asosiy vosita boʻlib xizmat qiladi.

Zamonaviy oʻzbek adabiyotida Anvar Obidjon oʻziga xos alohida maxsus uslub yaratgan ijokorlardan biri. Shunga koʻra u oʻzbek xalqining eng qadrlı, eʼzozlı va sevimli adıbları qatoridan munosib oʻrin egallagan. Uning yuzidagi ochıqlık, samimiyat, begʻuborlık va mehrlilik, hayot tarzidagi halollık, poklık va toʻgʻrı soʻzlilik, tafakkuridagi mantiqlilik, ifoda yoʻsinidagi mazmunlilik barcha asarlari uslubida toʻliq oʻz aksini topgan, desak aslo xato qilmagan boʻlamiz.

Shoir badiiy asarlarining gʻoya va mavzusi oʻziga xos, turli-tuman, badiiy obraz yaratish usullari xilma-xil boʻlib, ular oʻzbek adabiyotida noyob hodisa sifatida voqelangan. Uning har bir asaridan inson, xususan, bolalar xarakterini, tabiat goʻzalliklarini nozik his etishini aniq anglash mumkin. Shoir asarlarini shakli va janridan qatʼiy nazar, ularni xalqona uslubda yozishga harakat qilgan.

Ijodkor oʻziga xos maxsus badiiy uslub yaratishda sifatlash, oʻxshatish, istiora, kinoya, jonlantirish, mubolagʻa kabilardan mahorat bilan foydalangan, badiiy sanʼatlarning estetik qiymatiga, his-tuygʻu, oʻy-fikrlarini yorqin, taʼsirli ifodalashda ularning oʻrniga alohida eʼtibor qaratgan va shular orqali asarlari badiiyatini yuksak darajada boʻlishiga erishgan. Ayonki, sanʼatlarning har biri maʼlum qoida asosida yuzaga kelsa-da, ularning hammasi bir maqsadga – badiiy asarni barkamol etish, mazmunni goʻzal va taʼsirchan ifodalashga xizmat qiladi [4, 14].

Shoirning barcha sheʼriy asarlarida falsafa va mantiq ilmiga doir tushunchalar yaqqol oʻz ifodasini topgan. U oʻzining har bir sheʼriy asarida kitobxonni tabiat va jamiyat hodisalariga yangicha, oʻzgacha va chuqurroq nazar tashlashga undaydi. Tabiat va jamiyatdagi

hodisalar o‘zaro bog‘liq bo‘lib, ularning yuzaga chiqishi turli dialektik qonuniyatlarga ko‘ra bo‘ladi, degan fikr shoir asarlari mazmuniga mahorat bilan singdirilgan.

Shoir dialektik qonuniyatlarni asarlarida aks ettirishda o‘xshatishlardan mahorat bilan o‘rinli foydalangan. Ayonki, o‘xshatishlar inson tafakkuri taraqqiyotida alohida o‘ringa ega bo‘lib, ijtimoiy fanlar va badiiy ijodda yangiliklarni qidirish hamda kashf etish borasida eng muhim vositalardan biridir. Shu bois o‘xshatishlar falsafa, mantiq, tilshunoslik, adabiyotshunoslik, madaniyatshunoslik kabi fanlar uchun zarur bo‘lgan kategoriya hisoblanadi. Ijtimoiy hayot va badiiy adabiyotda o‘xshatishdek muhim vosita mavjud emas. Inson ongidagi bir narsaga xos belgi, jarayon yoki mohiyatni qiyos natijasida boshqa narsada ko‘ra olish, tasavvur qilish qobiliyati insoniyatning ijtimoiy, iqtisodiy, ma‘naviy tadriji uchun ulkan imkoniyatlar bergan [2, 32].

O‘xshatishlarning badiiy ijoddagi muhim o‘rni va ahamiyati xususida Aristotel quyidagilarni yozadi: “Har qanday badiiy san‘at o‘xshatish san‘atidan boshqa narsa emas” [1]; Y.Is‘hoqov ham mazkur fikrni takomillashtirib, quyidagini bayon etadi: “Yozma adabiyotning rivojlanish yo‘li poetik vositalar, jumladan, tashbihning ham taraqqiyot tarixidir” [3, 231]. O‘zbek mumtoz adabiyotda qo‘llanilgan she‘riy san‘atlarning umumiy miqdori yuztadan ortiq bo‘lsa, shular orasida tashbih taxminan birinchi yoki ikkinchi o‘rinda turadi. Anglashiladiki, o‘zbek adabiyotida tashbih eng muhim va eng ko‘p qo‘llanilgan asosiy tasviriy vositadir.

O‘zbek xalqining atoqli shoiri Anvar Obidjon she‘rlarida an‘anaviy tashbihlar, chunonchi, ma’shuqani *gul*, *g‘uncha*, *Layli*, *farishta*, *oy*, *quyoshga*, oshiqni *bulbul*, *Majnun*, *qulga* o‘xshatish kabilar ham, yangi, boshqa shoirlar mutlaqo qo‘llamagan topilma tashbihlar ham mavjud. Uning she‘rlarida Anvar Obidjongagina xos, o‘zbek adabiyotida avval uchramagan (uchrasa ham ommalashmagan) tashbihlar qo‘llangan.

E’tiborli tomoni shundaki, Anvar Obidjon o‘xshatishlari xalq madaniyati zaminida yaratilgan bo‘lib, shoir ularni o‘z o‘rnida qo‘llashga harakat qilgan, inson, xususan, bolalar qalbi va ruhiga kuchli ta’sir etishning eng muhim tasviriy vositasi sifatida ulardan keng va samarali foydalangan. Buni shoirning barcha badiiy asarlarida kuzatish mumkin. O‘xshatishlar shoir asarlarining uslubini ochiq

va ravon bo'lishida eng muhim tasviriy vosita sifatida asos bo'lgan. Masalan, uning quyidagi she'riy parchasiga e'tibor qarataylik:

Arg'amchidek buralar, yaltoqlarga o'ralar,

Qo'pg'uz o'tsa mo'ralar, bo'g'ma ilonga salom.

Shoirning mazkur baytida qo'llanilgan *arg'amchidek bo'g'ma ilon* o'xshatishini kitobxonning anglashi juda oson, u xalq madaniyati va tafakkuriga behad to'g'ri keladi. Mifologik tasavvurlarga ko'ra turkiy xalqlarda ilonning nomini aytish tabulangan. Uni *arg'amchi* so'zi bilan ifodalash xalq tilida ommalashgan. Shoir badiiy asarlaridagi o'xshatishlarni o'rganish asosida shuni aytish mumkinki, ular ijodkorning individual nutqiy uslubiga xos jihatlarni ko'rsatishi bilan birga o'zbek xalqiga mansub til sohiblarining badiiy tafakkuri, til birliklariga bo'lgan munosabatini ham to'liq namoyon etgan.

Anvar Obidjon asarlarida *ona tili chinorga, yoshlik dengizga, ko'z kalishga, stol xo'tikka, xayol og'uga, bel boshqqa, so'z moyga, shapka bargga* o'xshatilgan. Bu kabi o'xshatishlar shoir asarlarida ko'plab uchraydi. Ular badiiy nutq ta'sirchanligi darajasini oshirgan, fikrni aniq va yorqin ifodalanishiga xizmat qilgan. Shoir she'riy asarlaridagi o'xshatishlarni nisbiy tarzda ikki guruhga — to'liq va qisqa o'xshatishlarga ajratib o'rganish mumkin. Ayonki, to'liq o'xshatishlarda to'rt element: o'xshagan; o'xshatilgan; o'xshatish qaydi; o'xshash mavjud bo'ladi. Qisqa o'xshatish esa o'xshagan va o'xshatilgandan tashkil topadi.

Shoir she'rlaridagi *suluv g'uncha yanglig' go'zal, yigit sher kabi botir* kabi to'liq o'xshatishlar, *ko'zi kalish, so'zi moy, tili chinor* kabi qisqa o'xshatishlar shoir asarlari uslubini belgilovchi omil sifatida voqelangan. O'xshatish munosabatini ifodalovchi — *kabi, singari, yanglig', go'yo, xuddi, bamisoli, misli, misoli* kabi yordamchi so'zlar, *dek, -day* kabi o'xshatish qo'shimchalari shoirning tashbih san'atini yaratishda asosiy vosita bo'lib xizmat qilgan.

Anvar Obidjon o'xshatishlardan badiiy fikrini aniq, ta'sirchan, obrazli va mantiqli ifodalash maqsadida keng foydalangan. Uning she'rlaridagi an'anaviy o'xshatishlar ham, xususiy o'xshatishlar ham umuminsoniy ezgu g'oyalarni targ'ib etishga, kitobxonlarning badiiy-estetik tafakkurini boyitishga yo'naltirilganligi bilan alohida ajralib turadi.

Ona quyosh, aksingni,

Chizdim yo'lakka.

Mazkur she'riy parcha Anvar Obidjonning bolalarga atab yozilgan she'ridan keltirildi. Anglashiladiki, unda quyosh onaga qiyoslangan. Bu kabi o'xshatishlar, shubhasiz, bolalarning quyosh bo'yicha tasavvurlarini shakllantirib mukammallashtirishga, she'rda ifodalangan mazmunni oson idrok etishga keng imkoniyat yaratadi. Shoir o'z asarlari tilida tashbihlardan foydalanar ekan, eng avvalo, xalq jonli so'zlashuv tilida keng iste'molda bo'lgan o'xshatishlarga diqqat qaratadi, o'rni bilan ularning tarkibiy shaklini ijodiy qayta ishlab, ichki mazmunini turli ironik ma'no va tushunchalar bilan boyitishga harakat qiladi.

Ma'lumki, asarda badiiy syujet va estetik qarashlar qanchalik original bo'lmasin, yuksak mahorat va komil uslub bilan ifodalanmasa, ularning umumiy natijasi muvaffaqiyatli bo'lmaydi. Anvar Obidjon uslubiga xos bo'lgan eng muhim xususiyat shundaki, ijtimoiy hayotdagi har qanday voqea-hodisani ham, ko'ngil va ruhiyatdagi turli-tuman chigal his-tuyg'ularni ham, go'zallik qoshidagi hayrat va hayajonni ham tagdor hazil-mutoyiba, kinoya, ironik tarzda haqqoniy tasvirleydi. Shoir asarlarida *ko'z kalishga, stol xo'tikka, xayol og'uga, til chinorga, shapka bargga* o'xshatilganki, bu kabi o'xshatishlarni faqat Anvar Obidjon uslubigagina xos qo'llashlar sifatida baholash mumkin. Alohida qayd etish o'rinliki, u o'zbek adabiyoti taraqqiyotida o'z o'rni va ovozigaga ega, betakror, o'ziga xos yangicha badiiy usul yarata olgan ijodkorlardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. *Аристотель. Поэтика (Поэзия санъати ҳақида). Т.: Адабиёт ва санъат, 1980. - 151 б.*
2. Ёкуббекова М. Ўзбек халқ қўшиқларининг лингвопоэтик хусусиятлари. –Тошкент: Фан, 2005. -161 б.
3. Исҳоқов Ё. Сўз санъати сўзлиги. -Тошкент: Зарқалам, 2006. -319 б.
4. Мамажонов З. Ўхшатиш асосидаги шеърӣй санъатларнинг назарӣй тавсифи ва таснифи: Филол. фан. б. фал. док. ... дисс. автореф. –Т.: 2017. -48 б.
5. Фитрат. Адабиёт қоидалари. Танланган асарлар. V жилдлик. -Тошкент: Маънавият, 2006. -IV жилд. –Б. 11-88.

УЧЧАНОҚНИНГ СТРУКТУРАЛ ТАҲЛИЛИ

СТРУКТУРАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ТРЕХСТИШИЙ

STRUCTURAL ANALYSIS OF THE TRIPLTS

*Қ.Йўлчиев,
филология фанлари доктори*

Аннотация. Тезисда Анвар Обиджон қўллаган семиотик белгилар, аниқроғи, бадий код ва унинг эстетик функцияси ҳақида сўз юритилади. Шоирнинг учликлари (уччаноқ) таҳлил қилинади.

Калит сўзлар: образ, учлик(уччаноқ), лирик қаҳрамон, лирик шеър, структурал таҳлил.

Аннотация. В тезиси речь идет о использованной Анвара Абиджаном семиотическом коде и о её эстетической функции. Анализируется трехстиший поэта.

Ключевые слова: образ, трёхстиший (уччаноқ), лирический герой, лирическая стихотворения, структуральный анализ.

Abstract. The thesis talks about the semiotic signs added by Anvar Obidjon, more precisely, the artistic code and the mnemonic function. Check out the poet's triplts.

Key words: image, triplts, lyric writing, lyric poem, structural analys.

Шеърятдаги структурал ўзгаришлар шеърнинг яшаш тарзи сифатида доимий равишда давом этадиган эволюцион жараён саналади. Шунинг учун шакл ва мазмун мутаносиблиги доирасидаги ҳар қандай структурал ўзгариш ижобий баҳоланиши лозим. Бу ўзгаришлар асардаги образ, лирик қаҳрамон, ўқувчи тушунчаси доирасида содир бўлади. Чунки ҳар қандай асардаги образ, аввало, инсон ва у англаган воқеликни акс эттиради. Улар шунчаки акс этмади. Уларни қабул қиламиз. Зеро, “Биз организмимиз доирасида кўплаб сигнал, кодларни қабул қиламиз”[4,13], деган илмий хулоса узоқ тажриба асосда шаклланган. Шу маънода шеър таркибидаги ҳар бир сўз, товуш, белги, аввало, муаллиф, лирик қаҳрамон табиатидаги маҳсус код

хисобланади. Бу код товуш, сўз, тиниш белгилари, оҳанг каби структурал воситалар ёрдамида юзага чиқади. Бу хусусият Анвар Обиджоннинг шаклан ихчам, мазмунан теран шеърларида янада яққол намоён бўлади. Масалан, нон сўзи таркибидаги товушларни фонемаларга бўлиб чиқсак, “н”, “о”, “н” кўриниши содир бўлади. Уларнинг ҳар бири сўзнинг луғавий маъносини ташийди: $n > n$, $o > o$, $n > n$. Бу ерда “н”, “о”, “н” товушлари парчаланган ҳолда ҳам сўзнинг маъносини ташийди. Чунки улар ёнма-ён талаффуз қилинганда, маъновий жиҳатдан бир-бирига яқинлашади. Лекин ёзилишда фарқ қилади. Энди шу сўз шеърини матнга кирганда мазмун табиати ўзгаради:

Бераётиб унга нон,
Ҳатто ёвлар ҳам пинҳон
Лаънатлайди хоинни. [1.170]

Нон сўзи бу ерда образнинг реал ҳолатини очиб беришга хизмат қиляпти. Уни мазкур контекстда талаффуз қилгандагина санъатнинг эстетик кучи сезилади. Ўқилмаганда товушнинг ёзувдаги белгиси сифатида қабул қилинади, холос.

Бундан ташқари, шеърда оҳангдош сўзлар: “нон – пинҳон” шеърнинг жарангини, мусиқийлигини оширган. Чунки “шеърда маъно бўлиб, бўлмаса жаранг, Шеър – ночор, шоирнинг эса холи танг”дир[2, 260]. Шеърдаги оҳангдошлик, шеърнинг бадиий-эстетик функциясининг юзага чиқишини таъминловчи воситалардан бири бу о, н, л товушларининг ўзаро уйғунлигидир. Товушларнинг бир шеър доирасидаги бундай жойлашуви ғояни товуш даражасидаги ҳиссий таъсир ёрдамида англаш имконини беради. Шу орқали лирик қаҳрамон объектив воқеликни ўқувчи кўз олдида таъсирли кинодек қайта жонлантиради.

Шеър синтаксиси воқеликнинг аниқ ҳаракатини ўзига хос ритмик қурилиш сифатида кўрсатади. Бу эса шеър табиатидаги асосни шакллантирган. Унинг бадиий-эстетик, маърифий таъсири инсонни уйғотиш қудратини оширган. Чунки “Инсоннинг ядроси ижобий бўлиб, бу ядро мангу ҳаётдан келиб чиқади. Ядронинг маконида ҳамма нарса бор: мавжудлик, рух, мен. Ядронинг онгли қисми яшаши, ишлаши ва муаммоларни ҳал этиши лозим” [4,12]. Лирик қаҳрамон айтган ёв ҳам хоиндан устун. Чунки инсон ижобий ва салбий хусусиятларини чексиз даражада амалга ошириш имкониятига эга. Шунинг учун ёв гарчи ўзига

ёрдам берган бўлса-да, хоинга нон бераётиб уни лаънатлайди. Чунки инсоният ядросидаги ижобий кучларни уйғотиш бутун жамиятнинг ютуғи, салбий тушунчаларни уйғотиш эса бутун жамиятнинг нуқсонидир. Демак, ёвда ҳам, аввало, аморал одамга нисбатан нафрат уйғониши табиий. “Нон” сўзи шеърдаги ғояни очишда бадий деталь, бадий эстетик функцияни бажаришда эса махсус код вазифасини бажарган.

Шоир шеърий асарда у ёки бу кодни қўллар экан, аввало, ўз моҳиятидаги бадийлашган информация, кечинмани ташқи борлиққа олиб чиқади. Шеърда код белги, товуш, сўз, образ бўлиши мумкин ва буларнинг ҳар бири бадий информацияларнинг координатори вазифасини ҳам бажаради:

Ой шодон, тун чароғон,
Ухлар гўё чол Қўқон
Худоёрхон қасрида. [1.158]

Ой, тун, Қўқон, қаср деталлари шеърдаги қаҳрамон моҳиятини, миллий характери, дунёқарашини очиб бермоқда. Шеърдаги ой гўзаллик, сокинлик, улуғлик тимсоли; ҳаво очиклигини билдирувчи восита, сўзловчининг кўтаринки кайфияти ҳақида маълумот беради. Лекин лирик қаҳрамон онгидаги асосий ният бу эмас. Балки Қўқон образидир. Чунки Қўқон миллий ўзликни англаш, тараққиётни бошқариш салоҳиятига эга катта ижтимоий куч бўлган. Аммо, у шоир айтганидек, ҳозирча қасрда ухляпти. Бу ҳолат ўқувчининг онгида шоирнинг ватанпарварлик, ўзликни англашга интилиш ғояларини амалга оширишга бироз тўсқинлик қилади. Чунки тириклик табиатидан маълумки, тирик ва уйғок нарсаларгина ўсади, ривожланади, улар бир-бири билан боғлиқ бўлади. Лирик қаҳрамон миллий ўзликни англаш учун Қўқонда ухлаётган тарихни уйғотиш лозимлигини таъкидлайди.

Шеърдаги “о” унлисининг 11 марта такрорланиши ҳиссий-эстетик таъсирни кучайтириб, шеърнинг оҳангдорлиги, мусиқийлигини оширган. Шу билан бирга ундаги тасвир ўқувчи онгида яхши сақланиб қолишига ёрдам беради. Лирик қаҳрамон бир ҳаётий шароитдан ўзига боғлиқ бўлган бошқасига ўтишга ҳаракат қиляпти. Бу пассив ҳолатдаги озодлик, эркинлик муҳити. Аммо ҳали тун, бунинг устига лирик қаҳрамоннинг бадий идеали ҳали тўла шаклланиб улгурмаган. Бунинг Қўқоннинг уйғок эмаслиги билан изоҳлаш мумкин. Шунинг учун шеър охирида

субъектив ходисага изох келган: “Худоёрхон қасрида”. Шу ерда сўзловчи қалбидаги ҳиссий динамикада бироз пасайиш кузатилади. Аммо бу шеърнинг бадий нуксони эмас, балки шоирнинг ўзига хос стилистик усулидир. Чунки бир пайтлар озод ватан ҳақида ўйлашнинг ҳам имкони йўқ эди. Бу гаплар ўтган асрнинг саксонинчи йилларида айтилганини инобатга олсак, шоирнинг катта жасоратга эга эканлиги ойдинлашади. Бу мулоҳазалар тадқиқотчининг шунчаки фантазияси эмас, балки бадий асар тилидаги мазмуний характернинг ўқувчи онгидаги ўзига хос давомидир. Шеърдаги “ўзига хос мураккаб тизимни намоён қилаётган тил ҳар қандай информацияни беришга мослашган. У воқеликнинг барча кўриниши ва муносабатини ўзида сақлайди. Сўзловчида тил ўзига хос иккинчи воқелик деган ишончни уйғотади.” [3]

Демак, шеър структурасидаги ҳар бир белги, сўз, тимсол бадийлашган код ҳисобланиб, қаҳрамон моҳияти ёки бадий воқелик замиридаги эстетик ва маърифий информацияларни юзага чиқаради.

Фойдаланилган адабиётлар

1.Обиджон, Анвар. Танланган шеърлар. – Тошкент: Шарқ, 2006. –360 б.

2.Буало Н. Шеъринг санъат. Китобда: Ғарб адабий-танқидий тафаккури тарихи очерклари / Ўқув қўлланма-хрестоматия. – Тошкент: Фан, 2008. – 258-273 б.

3.Лотман Ю.М. Структура художественного текста // Лотман Ю.М. Об искусстве. – Санкт-Петербург: Искусство – Санкт-Петербург, 1998. www.gumer.ru.

4.Менегетти А. Словарь образов. – Ленинград: ЭКОС, 1991. – 112 с.

ANVAR OBIDJON AND WORLD LITERATURE

*Rustam Sharipov,
Assistant Professor of Tashkent State University of Oriental
Studies, Candidate of Philological Sciences.*

*Asror Allayarov,
Master's student at the Jumabek Tashenov University in
Kazakhstan.*

*Hulkar Hamraeva,
Associate Professor of the State Academy of Choreography of
Uzbekistan, Doctor of Philology.*

Annotation: *In this article, the unique linguo-cultural and linguo-didactic aspects of the work of the national poet of Uzbekistan Anvar Obidjon are studied.*

Keywords: *Speech art, people, national identity, value, cultural tradition.*

“Anvar Obidjon’s works for children are a real miracle. The poet not only created a creative school but also introduced the dreams, joys, and qualities of the Uzbek child to the world in a completely new style and form. “I want to write a book called ‘Reformer’” - these are the words of the famous literary scholar, scientist of the Republic of Uzbekistan Abdugafur Rasulov, who wrote a pamphlet “Uzlik” about the work of Anvar Obidjon on the program “Bedorlik” on the radio channel “Uzbekistan”...

Anvar Obidjon dreamed that the little ones would fly freely in the world of literature with their fleeting dreams and bright hopes. His first book, *Mother Earth*, published in 1974, was the first attempt to achieve this great goal. The poet was constantly learning, choosing a new way of expression that teaches playful children to think, the core of which is great patriotism and national identity, with original aesthetic functions. He created literature that stands for the pressures of the period. As a skilled artist of phrase, he has chosen a way to find a new form that is worthy of the artistic expression of every pain and problem of society, that is attractive and presentable enough to attract a child.

In the poet’s work, the theme of the mother tongue and the motherland has become a twin concept, perfected from poem to poem, because the world we do not know is a process of continuous growth

and change, and life is a struggle of emotions and ideas. Only when the composer feels his duty to society and humanity from the bottom of his heart does the desire to convey to others that excite him become necessary. It is in the wave of this need that attractive lines are born, imbued with a deep patriotic spirit. The poet says in the “Poem written in a Bucket”

*Diving into the well,
You welcome slowly.
By sharing water with everybody,
You will be left dry.*

On the simple look, these lines are a simple quartet in a series that the poet has written on various objects. But what about the social nature?

Or in “The Poem dedicated to the Gate”:

*Be vigilant,
Sometimes-
Use the handle,
To enter this clean yard,
Don't let everyone-*

he says. It is well known from the past that our country has been astonishing the world for many years with its charming nature and generous land. Do you think that the desire to conquer this country, to own its innumerable riches, did not subdue the rulers and invaders?

In “A Poem Dedicated to the Oven” the poet:

*You don't get baking bread,
But you don't eat-*

he moans. Unexpected life details give life to the poem. The poet used the images of the Bucket, the Gate, and the Tandoor, which we do not pay much attention to as simple objects, with a sharp eye, delicate perception, and skill.

Anvar Obidjon's unique talent indeed serves to expand and enrich the genre of children's literature, not only in Uzbek but also in world literature. His many years of research, discoveries, and finds serve as a school for a new generation of artists and will remain so for many years to come. His work has turned traditional children's literature into a new one, with his poems written in a fluent, lively, and simple language, rich in various rhymes, symbols, romantic colors, the charm of the humorous spirit, the tenderness of the reader's heart.

Anvar Abidjan covered the topics that touched his heart in connection with socio-aesthetic functions, artistic and spiritual-philosophical problems. The uniqueness of the poet's style, musicality, and melody of his language, eloquence, the richness of subtleties attract the reader and make him think. The works of this spirit embody the centuries-old history of the people, its spiritual-enlightenment-moral philosophy, national values.

The poet's artistic thinking is sharp, his scope is extremely wide, he follows a coherent intellectual system, depicts the world and man, Motherland and history, man and nature, child and the world as a whole. To create works with such a passionate heart about the sacred land and the motherland, the writer must have a deep sense of intelligence and patriotism.

There is a love for the works of the People's Poet of Uzbekistan, laureate of the Order "For Dedicated Service", a man of many talents is a height that encourages goodness and virtue, that lifts your spirit to the heavens.

Literatures:

1. Mirziyoev Sh. New Uzbekistan strategy. T: 2021.
2. Abidjon A. Selected works. T.: General editorial office of "Sharq" publishing house joint-stock company, 2006.
3. Karimov S. Artistic style of the Uzbek language. T.: 1994.
4. Rasulov A. A unique self. T.: "MUMTOZ SUZ", 2009.
5. Yuldoshev M. Lingupoetic study of literary text. T.: 2008.
6. Muhammadjonova G. Lingupoetic study of Uzbek poetry of the late 80s and early 90s. T.: 2004.
7. Salomov S. The art of translation. T.: 1980.

ЎЗБЕК ТИЛИНИ ИККИНЧИ ЧЕТ ТИЛИ СИФАТИДА ЎҚИТИШДА ТАЛАБАЛАР НУТҚ МАДАНИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ТАМОЙИЛЛАРИ

**(Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон шеърлари
мисолида)**

Беғам ҚОРАЕВА,

**Москва давлат лингвистика университети доценти,
“Ўзбек тили ва маданияти маркази” раҳбари,
педагогика фанлари доктори (DSc)**

Аннотация. Мазкур мақолада ўзбек тилини иккинчи чет тили сифатида ўқитишда талабалар нутқ маданиятини шакллантириш усуллари Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон шеърлари мисолида тадқиқ қилинади.

Калит сўзлар: ўзбек тили, миллий маданият, урф – одат, кадрият, анъана, меҳмондўстлик, шеър, бағрикенглик.

Аннотация. В данной статье исследуются методы формирования речевой культуры учащихся при обучении узбекскому языку как второму иностранному на примере стихотворений народного поэта Узбекистана Анвара Обиджона.

Ключевые слова: узбекский язык, национальная культура, обычай, ценность, традиция, гостеприимство, поэзия, толерантность.

Annotation. In this article, methods of formation of students' speech culture in teaching Uzbek as a second foreign language are studied on the example of the poems of the national poet of Uzbekistan, Anvar Obidjon.

Key words: Uzbek language, national culture, custom, value, tradition, hospitality, poetry, tolerance.

Бутун дунёда глобаллашув жараёнларининг шиддатли тезлик билан давом этаётганлиги, жаҳон миқёсида иктисодий ва маданий алоқаларнинг кундан-кунга ўсиб бораётганлиги, интеграция жараёнларининг тезлик билан амалга ошаётганлиги таълим тараққиётига ҳам ўзининг ижобий таъсирини кўрсатмоқда. Хорижий тилларни ўрганиш ва бу билимларни нутқий мулоқот доирасида қўллаш, улардан эркин фойдалана олишни давр тақозо

этмоқда. Кейинги пайтларда маданиятлараро мулоқот масаласи ҳам куннинг долзарб мавзуларидан бирига айланди. Шу маънода турли соҳа мутахассисларининг чет эллик ҳамкасблари билан оғзаки ва ёзма равишда мулоқот қила олишлари, халқаро дастур ва лойиҳаларда иштирок этиш даврида фикр ва тажриба алмашувлари оммалашиб бормоқда. Бу айниқса, уларнинг соҳа мутахассислари сифатида дунёнинг нуфузли халқаро анжуманларида иштирок этишлари ва хорижда мавжуд бўлган тарихий ва замонавий илмий манбалардан ахборотлар олишлари жараёнида яққол кўзга ташланмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев тўғри таъкидлаганидек, “Ҳозирги вақтда ўзбек тилида сўзлашувчилар сони жаҳон миқёсида 50 миллион кишига яқинлашиб қолди. Бу она тилимизнинг дунёдаги йирик тиллардан бирига айланиб бораётганидан далолат беради. Бугунги кунда халқаро майдонда обрў-эътибори тобора юксалиб бораётган Ўзбекистонимизни дунёга тараннум этишда она тилимиз ҳам катта ҳисса қўшмоқда. Ўзбек тили Америка Қўшма Штатлари, Буюк Британия, Германия, Франция, Швеция, Россия, Украина, Хитой, Япония, Жанубий Корея, Ҳиндистон, Туркия, Афғонистон, Озарбайжон, Тожикистон, Қозоғистон, Туркменистон, Қирғизистон каби давлатларнинг 60 га яқин университети ва 100 дан зиёд мактабида ўрганилмоқда. Ўзбек тили ва адабиёти бўйича илмий изланишлар олиб бораётган чет эллик олим ва тадқиқотчилар сони йил сайин кўпаймоқда”[1.].

Истиқлол йилларида Ўзбекистоннинг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маданий ва маърифий соҳаларда дунё давлатлари билан олиб бораётган фаол алоқалари жаҳон аҳлининг ўзбек тили ва маданиятига бўлган қизиқишини янада орттирмоқда. Дунёнинг кўплаб тараққийпарвар ва тинчликсевар мамлакатларида ижтимоий-сиёсий соҳалар бўйича етук мутахассисларни, жумладан, юқори малакага эга бўлган ўқитувчиларни тайёрлаш давлат аҳамиятига эга бўлган иш эканлиги кун тартибига қўйилмоқда, чунки келажак авлод таълим-тарбияси, билим даражаси ўқитувчиларнинг касбий маҳоратига, ёшлар билан иш олиб борадиган ижтимоий гуманитар соҳа мутахассисларининг фаолиятига ҳам боғлиқдир.

XXI асрнинг илк йилларидаёқ Россия Федерациясида ҳам бир қанча маънавий - маърифий ислохотларнинг олиб борилганлиги,

МДХ давлатлари тилларини ўқитиш масаласига алоҳида эътибор берилиб, мамлакатнинг энг нуфузли олий таълим муассасаларида МДХ давлатлари тилларининг ўқитила бошланганлиги диққатга сазовордир. Бугунги кунга келиб Ломоносов номидаги Москва давлат университети (МГУ), Москва давлат халқаро муносабатлар институти (МГИМО), Россия халқлар дўстлиги университети (РУДН) ва Москва давлат лингвистика университети (МГЛУ) ҳамда РФ Мудофаа вазирлигига қарашли бир неча ҳарбий академия ва университетларда ўзбек тилининг иккинчи чет тили сифатида ўқитилаётганлиги она тилимизни ўрганишга бўлган қизиқишнинг дунё миқёсида кучайиб бораётганлигини яна бир қарра тасдиқлайди.

Талабаларга ўзбек тилини ўргатишда шеър, тез айтиш, мақол ва топишмоқлар ёдлатиш муҳим аҳамият касб этади. Бунда нафақат уларнинг сўз бойлиги, луғат заҳираси кўпаяди, балки улар оғзаки сўзлашувнинг ҳамда гўзал адабий тилимизнинг рангин кўринишларидан воқиф бўлишади.

Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон асарларининг мазмун кўлами кенг, мавзулари ранг – баранг, тили ниҳоятда ширали. Шоирнинг “Масхарабоз бола”, “Жуда қизиқ воқеа” китобларига кирган шеърлари ихчам шакли, равон ва ўйноқлиги, жарангдорлиги билан китобхонни ўзига ром қилади. Йил фасллари мавзусини ўрганишда талабаларга Ўзбекистон табиатининг ўзига хос хусусиятларини тушунтириш жараёнида Анвар Обиджоннинг “Бугдой”, “Пахта”, “Ҳандалак”, “Туруп”, “Қовун”, “Ўзум” каби шеърлари доскага ва дафтарга ёзилади. Шоир ижодида Ватан ва табиат муштарак тушунчалар эканлиги айтилиб, танланган шеърлар ёдлаш учун тавсия қилинади. Улардаги миллий рух, урф – одатлар, миллий қадриятлар, сўз ўйинлари, шеърини санъатлар, ҳар бир фаслнинг ўзига хос гўзаллиги ҳақида қисқача маълумот берилади.

“Ўзум” шеърини ўрганиш жараёнида аввало луғат тузилади. Янги сўзлар ёзилиб, уларнинг маъноси фасллар кетма – кетлигида тушунтирилади:

*Доналарим
Маржонча.
Бир бошим
Нақ бир жомча.*

*Қуритсангиз
Майизман.
Дастурхонга
Файзман.*

Шоир узум воситасида табиатнинг ҳар фаслда ўзгача товланишини, узумнинг шифобахш хусусиятларини тасвирлайди:

*Кузда
Еб-еб тўйишар
Қишга
Осиб қўйишар.
Боқар шод
Ёш-қарилар
Мақтар ҳатто
Арилар.*

Талабалар шеърни ўқиб, нотаниш сўзларни таржима қилади, тушунганларини сўзлаб беради. Янги грамматик қондани тушунтириш жараёнида талабалардан ёдлаган шеърларидан олмош ёки сифатни топиш сўралади. Бу усул шеърни такрорлаш орқали талабанинг хотирасини текшириш бўлса, яна бир жиҳатдан унинг топқирлигини синаш, ўтилган мавзунини мустаҳкамлашга хизмат қилади.

Талабалар Анвар Обиджоннинг шеърлари орқали Ўзбекистонни севиб қолишади, урф-одатлар, кадриятлар ҳақида кўплаб саволлар беришади.

*Узум пишиди
Маржон-маржон
Ишқомларда
Ларзон-ларзон
Саватларда
Сарсон-сарсон
Бозорларда
Арзон-арзон.*

Турли миллат фарзандларининг руҳий, маънавий яқинлиги, дилларнинг бир - бирига пайвандлиги шоир сатрларида ажиб жозиба касб этади:

*Зўрми кигиз
Қалтоғим.
Гулдор*

*Усти ялпогим.
Буни қирғиз
Дўстимга
Алмашганман
Дўптимга.*

Бироқ ҳозирги кунга қадар ўзбек тилининг чет тили ва иккинчи чет тили сифатида ўқитилиши бўйича фундаментал назарий ва методик жиҳатдан илмий тадқиқот ишларининг олиб борилмаганлиги ўзбек тили мутахассислари ва тилшунос олимларнинг олдига ҳам қатор вазифаларни қўяди ҳамда ўзбек тилининг чет тили ва иккинчи чет тили сифатида ўрганилиши бўйича ўқув дастурлари, сўзлашгичлар ва маълумотнома тузиш, дарсликлар, ўқув қўлланмалари, луғатлар яратиш заруратини назарда тутди.

Бугунги кундаги касбий - педагогик мулоқот жараёни талабаларни аниқ мақсадларга йўналтирилган ҳолда ўқитишни талаб қилади, бу талаб мутахассисларнинг, айниқса, ўқитувчи шахсининг ўзига хос бўлишини, билими, нутқ маданияти, маҳорати билан ҳар бир ўқувчига, талабага индивидуал ёндашувида, мураккаб вазиятлардан чиқиб кета олишида кўринади. Бизнинг республикамызда шундай йўлнинг олиб борилаётганлиги, Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятида тутган ўрни дунёнинг кўплаб мамлакатларида ўзбек маданияти, тарихига бўлган қизиқишнинг кундан- кунга ортиб бораётганлигини кўрсатмоқда. Бу эса, ХХІ асрнинг дастлабки йиллариданоқ шу бугунги давргача ўзбек тилини ўрганувчилар сонининг ошиб бораётгани ва дунёнинг кўплаб мамлакатларида ўзбек тилини ўрганишга қизиқувчиларнинг кўпайиб бораётганини қайд этмоқда.

Бу соҳани ўрганиш ҳар бир талабадан билим, тажриба ва нутқ одоби, муомала маданиятига оид қатор лаёқатларни эгаллашни ҳам талаб этади. Тил ўқитиш методикаси ва бугунги давр талаби нуқтаи назаридан ҳам, нутқ маданияти ва нотиклик санъати оғзаки ўқитишнинг энг қизиқарли, самарали бўлган бир кўриниши ҳисобланади. Ўзбек тилининг чет тили сифатида, айниқса, иккинчи чет тили сифатида ўқитилиши ўзбек тили ўқитиш методикасида долзарб муаммоларидан бири бўлиб қолмоқда. Бу муаммони ҳал этиш умуммаданиятимиз ривожига, айниқса,

олий ўқув юртларида таълим бериш жараёнини янада яхшилаш, такомиллаштириш жараёни билан ҳам боғлиқ. Ўзбек тилида сўзлашиш, мулоқот маданиятини эгаллаш ўзбек тилини иккинчи чет тили сифатида ўрганаётган талабаларни ўқитишда эса бу ҳаётий зарурат ҳисобланади. Ўзбек тилининг чет тили, биринчи чет тили, иккинчи чет тили, учинчи чет тили сингари дастурлари орқали дунёнинг тараққий этган давлатларида ўқитилиши бутун дунё бўйлаб тилимизнинг нуфузини, мақомини янада оширади.

Хусусан, болалар адабиёти ўзи мансуб бўлган халқнинг тарихини, олижаноб фазилатларини ифодалайди ва тарғиб қилади. Азал-азалдан кишилик жамияти яратган энг эзгу анъаналар санъат ва адабиёт орқали ривожланади. Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджоннинг равон, ўқилиши ва ёдланиши осон соф ўзбекона шеърлари дўстлик ришталарини боғловчи, компонентлардан бири сифатида миллий - маданий кадриятларни янги авлодларга етказиш ва сақлаб қолиш воситасидир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг ўзбек тилига давлат тили мақоми берилганлигининг 30 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи. ЎЗА, 2019, 22 октябрь.

2. Мирзиёев Ш. Инсонпарварлик, эзгулик ва бунёдкорлик – миллий ғоямизнинг пойдеворидир. Т.: 2021.

3. Мирзиёев Ш. Ёшлар - бизнинг келажагимиз. Ёшларга донолар ўғити. Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт - матбаа ижодий уйи, 2018.

4. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 1-ж. Тошкент.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2000.

5. Обиджон А. Танланган асарлар. Т.: ”Шарқ” нашриёт матбаа акциядорлик компанияси Бош таҳририяти, 2006.

АНВАР ОБИДЖОН АДАБИЙ ПОРТРЕТИ

*Умида РАСУЛОВА,
Тошкент Давлат ўзбек тили ва адабиёти университети
филология фанлари доктори*

Аннотация. Мазкур мақолада Анвар Обиджон ижодининг ўрганилиши масаласи “Ўзлик сари йўл” рисоласи асосида ёритилади.

Калит сўзлар: адабиёт, бола, руҳият, табиат, поэтика

Аннотация: В данной статье освещен вопрос изучения творчества Анвара Обиджона на материале брошюры «Путь к себе».

Ключевые слова: литература, ребенок, психика, природа, поэтика

Annotatsion: This article highlights the issue of studying the work of Anvar Obidjon on the material of the brochure “The Way to Yourself”.

Key words: literature, hangoma, child, psyche, nature, poetics

Ҳар бир халқнинг миллий ўзига хослиги муҳим аҳамиятга молик. Миллийлик фақат миллий характерда эмас, балки умуминсоний фикр, ғоя, орзу, армонларни ифодалаш усули, образли тафаккурда намоён бўлади. Миллатнинг маънавий, интеллектуал салоҳиятини, бадий, эстетик савиясини, шахс ҳамда жамиятнинг ахлоқий маданиятини юксалтиришда сўз санъатининг ўрни бетақдор.

Бадий сўзнинг эстетик таъсир кучи шундаки, у ифода гўзаллиги билан чекиниб қолмайди. Аксинча, у моҳиятан ҳаётдаги гўзалликнинг ўзи бўлиб қолади. Санъаткор кўзлаган муайян мақсадга эришишда бадий сўз гўзаллик тимсолига айланишидир. Сўзнинг бадийлиги бу санъат асарларида акс эттирилган маънавий қадриятларни баҳоловчи, фалсафий эстетик аҳамиятини белгиловчи гўзаллик мезонларидир. Бадий асар тарғибот ташвиқот воситаси эмас, у санъат намунаси, гўзаллик ҳодисаси саналади

Ўзбек болалар адабиёти ривожига Анвар Обиджоннинг муҳим ўрни бор. Унинг шеър, дoston, ҳикоя, қиссаларида бола руҳиятининг сирли манзаралари таъсирли ёритилади. Зукко

мунаққид Абдуғафур Расулов Анвар Обиджон билан йиллар давомида ҳамсуҳбат бўлиб, унинг ижодий изланишларини кузатган, олимлар даврасидаги қизгин баҳсларда шоир тийнатидаги самимийлик, соддалик, донишликни эъзозлаган. “Ўзлик сари йўл” адабий портретида шоир, носир тафаккур дунёсини ёритишга муваффақ бўлган. Худойберди Тўхтабоев, Эркин Воҳидов, Умарали Норматов, Иброҳим Ғафуров каби ижодкорлар билан ҳамкорлик, давра суҳбатлар бадийят олами борасидаги тасаввурни бойитиб борган. Абдуғафур Расулов Анвар Обиджоннинг олиму санъаткорларга бўлган эҳтироми, сўзга шайдолигини қадрлаган. Мунаққид ўттиздан ортиқ асар яратган ижодкорнинг турли жанрларда эркин қалам тебратганини қайд этади. Ижодкор миллатнинг келажаги, мураккаб ижтимоий шароитда ҳам ўзликни эъзозлаши, ҳозирги глобаллашув жараёнида эътиқоди, халқига садоқатни асраши масаласига алоҳида аҳамият қаратганини таъкидлайди. Сўз санъаткорининг шахсияти, асарларининг яратилиш тарихи, бадийяти, ижод психологияси янги йўналиш сифатида ривожланиб бораётгани хусусида мулоҳаза билдиради. Анвар Обиджоннинг адабий, эстетик, маърифий, ахлокий қарашлари давр, жамият ҳамда ижтимоий воқелик билан яхлит жараён сифатида таҳлил этилаётгани кўрсатиб борилади.

“Олтиариқ ҳангомалари” асарида қаҳрамон исми, лақабининг замирида ҳам енгил юмор етакчилиги маълум бўлади, диалоглар оддий қишлоқ аҳлининг сўзга чечанлиги, закийлигига ишора бериши асосланади. Водийнинг сўлим табиати, жой номлари, боғу роғи меҳнаткаш, уддабурон кишилар ижтимоий ҳаётидан воқиф этади. Абдуғафур Расулов Гулмат образини Калвак махзум, Матмуса, Баширжон каби қаҳрамонлар билан муқояса қилиб, унинг ҳам сийратисидаги сўзамоллик, чечанлик хислатини ёритиб боради. Гулмат Шошийнинг ғазал, мухаммасларидаги қочирим, киноялар турли иллатларни фош қилгани, жамиятдаги айрим қатлам вакиллари танқид қилганини кўрсатади.

*Зўр китобда тил йўқ- муаллим бўлар
Бадбахт шоир ўз шеърисида сўнг ўлар*

Гулмат чаласавод, афанди шоир тимсоли бўлиб, танқидчи Ғишмат баҳоси, тазйиғидан қўрқади. Гулмат ва Ғишмат контрасти замирида ҳам тўғрилиқ ва эгрилик, илмлилик ва саводсизлик муносабатига шарҳ берилади.

Анвар Обиджон “Танланган шеър”ларида лирик кечинмани таъсирли, образли ҳис қилдирадиган, инсон кўнгли ноласини тиниқ ифодалаган мисралар эътиборни тортади. Бу шеърларда турли ҳаётий мотив, асосий маъно нуқталари маҳзанини китобхон шуурига етказиш, айрим деталга урғу бериш, контраст лавҳани бўрттириш, кульминацион вазиятни ўзгача оҳангда сошлаш кузатилади. Китобхон тасаввур дунёсида лирик қаҳрамон толеидаги синоату ниҳон асрорлар аста тиниқлашиб борар экан, муайян ахлоқий аҳкомларга урғу берилади.

Абдуғафур Расулов “Жуда қизиқ воқеа” асари таркибидаги шеър ҳамда эртаклар силсиласида наботот, жамодот, ҳайвонот уйғунлиги ўзгача йўсинда тасвирланганини таҳлиллар воситасида ёритади. Оламдаги сағиру кабир мавжудотлар ҳаракатидаги тартибот муайян шеърлар моҳиятини бойитади. Бадиий ижодда инсон туйғуларининг табиат ҳодисаларига параллел ё контраст келтирилиши воситасида борликдаги яратиклар аро қатъий мувозанатни идрок айланиш имкони юзага келаётгани маълум бўлади. Анвар Обиджоннинг ҳам айна шу мувозанатни меъёрлаштириш, оқилона ҳамда одилона йўл тутиш мақсадида онгли инсонга табиат билан ҳамнафас, бир бутунлигини ёдда сақлашни сингдириб бораётгани аёнлашади. Ижодкор эртакларида турли жонзот образини ҳар томонлама тасвирлашга эътибор бериб, улар туйғу кечинмаси, қондошлик вафосини инсонга ибрат қилиб кўрсатгани эслатилади.

Замонавий ўзбек шеърларида ҳам лирик қаҳрамон характери яратишда тасвирда руҳият бош омилга айланди. Яъни, лирик қаҳрамон руҳиятини ижтимоий муҳит, воқелик масалалари билан уйғун ҳолда тадқиқ этиш майли кучайди. Мунаққид Анвар Обиджоннинг дунё болалар адабиётига қизиқиши, ижодкорлар маҳоратини кузатиши, асарлари қатига ўзбек боласи тийнатидаги ғурур, андиша, лафз хислатини сингдириб борганини эслатади. Шоирнинг миллат фидойилари Абдулла Қодирий, Фитрат, Чўлпон хотирасига бағишланган шеърлари поэтикасини ҳурлик, эркинлик туйғулари мустаҳкамлагани эътироф этилади. Бундай озод шахслар фаолиятига эътиборнинг кучайиши қаҳрамон руҳий иқлимларини, қалбининг асрорини ҳис этиш бевосита, унинг сажиясини ҳам кенг қамраб олишни тақозо этади. Абдуғафур

Расулов серкирра ижодкор Анвар Обиджоннинг инсон маънавий дунёсини, тафаккур тарзини ўзгартиришга интилган, ҳаётий фалсафасини теран сатрлар негизига сингдирган, умуминсоний фазилатларни тарғиб қилган асарларини ёшларга ибрат қилиб кўрсатган.

“ҲАККА ХОЛАНИНГ ИҒВОЛАРИ” ҲИКОЯСИ ТАҲЛИЛИ

Қаҳҳор ЙЎЛЧИЕВ,
филология фанлари доктори

Аннотация: *Тезисда бир ҳикоя таҳлили орқали Анвар Обиджоннинг ёзувчилик маҳорати ҳақида баҳсга киришилади. Бунда ёзувчи самимий, тўғрисиўз болалар доимо худбин, ҳасадчилардан устун эканлигини мажозий йўл билан кўрсатган.*

Калит сўз ва иборалар: *ҳикоя, образ, мажоз, киноя, портрет, ровий нутқи, бадиий-эстетик функция.*

Аннотация: В тезисе через анализ рассказа ведется дискуссия о писательских мастерстве Анвара Обиджана. Этим писатель аллегорически показывает, что искренние, честные дети всегда выше эгоистичных и завистливых.

Ключевые слова и выражения: рассказ, образ, аллегория, ирония, портрет, речь сказителя, художественно-эстетикая функция.

Annotation: In the thesis, through the analysis of a story, the discussion about Anvar Obidjon's writing skills is started. In this, the writer metaphorically shows that sincere, upright children are always superior to selfish and envious ones.

Key words and phrases: story, image, allegory, irony, portrait, narrator's speech, artistic-aesthetic function.

Маълумки, Анвар Обиджон ҳикояларининг аксарияти болаларга бағишланган. Шунинг учун улар ҳажми кичик, сюжет қурилиши концентрик ва тили соддалиги билан ажралиб туради. Зеро, ҳикоя ўқувчига бадиий-эстетик таъсир кўрсатиш имконини берадиган бир ёки бир нечта воқеани бадиий қайта ишлаб етказишга мўлжалланган бўлади. Айниқса, Анвар Обиджоннинг “Ҳакка холанинг иғволари” ҳикояси [1; 177-182] ҳажвий-

юмористик тасвири, монологик ифодаси ва субъектив муносабати билан эътиборга лойиқ саналади. Мазкур ҳикояда ёзувчи биринчи галда аниқ ҳаётий воқеликни ифодалайди, аммо ҳушёр ўқувчига бадиий мушоҳада юритиш учун ижтимоий муаммоларни, хусусан, маънавий-ахлоқий муаммоларни ҳам сингдириб юборганки, бу асар мазмунини умуминсоний даражага олиб чиққан дейишга асос бўлади. Чунки бадиий асар ёзувчининг реал ҳаёт билан муносабатга киришиши, уни таҳлил этиши ва воқеликка баҳо бериши ҳам саналади. Бу вазифани муаллиф мажоз йўли билан амалга оширади, яъни ҳаққа ва унинг тилидан воқеликка муносабат билдирар экан, турли ижтимоий иллатларнинг устида кулади. Шунинг билан бирга, ижтимоий ҳаётга қуш нуқтаи назари билан ёндашиш орқали, жамиятда турлича қарашлар бўлиши кераклиги ҳақидаги фикрни илгари суради. Зеро, “Аллегория – киноя, мажоз; сўз санъатига оид бутун бошли асар ёки алоҳида ифода бўлиб, мазмунан бошқача, яширин маънога ишора қилади. Кўпинча мажоздаги аниқ ҳиссий образ умумий тарздаги тушунча, ғояларга ишора қилади. Мажознинг яширин маъноси биринчи галда муаллифнинг ўзи томонидан кўзда тутилади, аммо талқинчи томонидан матнда аввал назарда тутилмаган маъносини матннинг ўзидан ҳам талқин этиб англаниши мумкин”. [2; 15] Шу маънода мажоз ҳам асар мазмуни ҳам ифодасига таъсир этади. Фикр исботини қуйидаги парчада кузатиш мумкин: “Туришини қаранг – қўли чўнтакда, оғзи қулоғида. Худди биров текинга хўрозқанд бераётгандек илжаяди. Ундан кўра, уйга кириб “Алифбе”ни титкиласанг-чи, кўчада нима бор сенга” [1; 177]. Ушбу парчада ҳаққа тилидан бола портрети берилмоқда. Лекин боланинг исми, нимага қулиб турибда айтилмайдида, унинг мактаб ёшидаги бола эканлиги ровий нутқига “алифбе”ни титкиласангчи” деган жумлага сингдириб юборилган.

Шу ерда мажозни ёзувчи ҳам бир нечта мақсадда қўллаганига гувоҳ бўлинади. Биринчи ўринда, у субъект бўлиб, асарнинг бош қаҳрамони саналади; иккинчидан, объект сифатида аниқ одамнинг қиёфасини очади, учинчидан, у асардаги воқеаларни бирлаштирувчи предмет, нутқ эгаси ҳам саналади. Бу эса Анвар Обиджонга бир асар доирасида бир нечта бадиий ниятларни етказиш имконини берган. Буни мазкур асарнинг кейинги қисмида аниқроқ кузатиш мумкин: “Ўтакетган қизғанчиқ бола шу Баҳром. Тунов кун қараб турсам, бир қўлида сумка, бир қўлида пашмак,

шипиллаганича мактабга кетяпти. Сумкага боқиб афти бужмайса, пашмакка қараб чехраси очилади денг.

– Ҳў, Баҳромбой, – дедим унга, – қўлингдаги нарсани иккига тақсимласак қалай бўларкин?

Тўғри-да, ҳозирги мактаб болалар жудаям олғир. Бирпасда борингни шимо қилишади. Ўзингга ҳеч бало қолмайди.

Галварс бола бунга тушунармиди? Кўнмади очкўз. Шундан кейин, мана бўлмаса, дедим-у, шартта унинг сирини очиб ташладим. Қанақа сир дейсизми? Ҳали эшитмаганмисиз? Майли, айтсам айтақолай, сиз ҳам ўзимиздансиз” [1;177]

Мазкур парчанинг бошида аввалиги қисмдаги портрет аниқ характерга айланади (*Ўтакетган қизганчиқ бола шу Баҳром*) ва боланинг исми келтирилади. Шундан сўнг эса Ҳакканинг асл мақсади ва характери ҳам очила бошланади. Бунда бола қўлидаги пашмак детали асосий восита сифатида тасвир марказига чиқвади ва баён мазмунидаги зиддият аниқ икки қутбга ажралади: бири Баҳром ва унинг нияти, иккинчиси эса Ҳакка унинг пашмакга бўлган қизиқиши. Натижада композиция марказига конфликт кириб келади. У эса жамиятнинг ижтимоий адолатли бўлиши, барча учун хур фикр айтиш ва эркин яшаш маконига айланиши керакли каби ғоялар илгари сурилади.

Кўринадики, ёзувчи бадиият масалаларини яратаётганда, ҳар сўз, уни ифода қилиш ва мажозий йўл билан яратаётган образи зиммасига умуминсоний вазифаларни қўяди. Ҳакка бошқа бир персонаж – Икром тавсифини куйидагича келтиради. “Олдинлари уни туппа-тузук бола деб юрардим. Энди билсам, тарбияси жудаям бўш экан. Яхши тарбия кўрган болалар қотирилган ҳаккани томоша қилгани атайлаб музейга боришади. У бўлса, тиригини ранжитиб ўтирибди-я” [1;178]. Бу ерда Ҳакканинг образ сифатида жамиятдаги ўрнига тўхталинган. Тўғри, унинг мажозий образ эканлиги, мазкур образ ортида аниқ шахс турганини эътиборга олсак, жамиятда ижтимоий адолат бўлиши керакли ҳам таъкидлаганинига гувоҳ бўламиз. Ёзувчи сюжет линиясини шу тарзда ривожлантириб борадида охирида риторик сўроққа яқин оҳангга эга бўлган “*шунчаки қизиқчилик учун бир жигига тегиб кўрмайсизми?*” дега гап билан тугатади.

Жамиятдаги ижтимоий воқелик ёзувчи идеалиги мувофиқ эмас,балки бошқачароқ йўсинда ривожланганидан жамиятдаги

баъзи кимсалар устида кулади. Ҳакка тимсолдида ҳасадчи, китмир, ичиқора кишиларни танқид этади. Лекин ўша ҳасадчи одам ҳам шахсий “мен”ига эғалиги, лекин бу “эго”си худбинликдан бошқа нарса эмаслиги қуйидаги парчада ёрқинроқ кўринади: “Баҳром қизғанчикнинг сир-асрорини бир-иккитасига секин шипшитиб қўйдим. Дунёда сиз билан бизга ўхшаган яхшилар кўп. Биттаси бўлмаса бошқаси бу сирни охири мактаб директориға етказиши турган гап. Шундан кейин, ҳужжат текшириш бошланади. Бир вақт қарабсизки, келаси йилгача хайр, дейишиб, Баҳромбойни мактабдан ўчириб юборишади. Ўшанда бир яйраб эрмак қиламиз-а уни?

Фаросат йўқ-да болада. Агар фаросати бўлса, келиб-келиб, Ҳакка холадан бир чўқим пашмакни аяб ўтирармиди? Баттар бўлсин! [1; 177]

Мазкур парчада риторик сўроқ орқали, ўзини ҳолис. Самимий кишидек қилиб кўрсатаётган Ҳакка образининг айёрлик, ўз мақсади йўлида ҳар қандай ёмонликка тайёр қиёфаси намоён бўлади. Бунда Ҳакка образи орқали худбин, кишиларнинг ортидан тухмат ва иғволар тарқатиб юрувчи кишининг қарашлари, жонли ва ишончли тарзда ифодаланган. Ровий нутқи мазмунига сингдириб юборилган мазмун ва ундан тегишли хулосани чиқариш учун ўқувчида теран идрок, ҳушёрлик талаб этилади.

Шу ерда ёзувчи образлар обрқали реал ҳаётда учрайдиган ва кишилар кўпинча оддий, эътиборга арзимайдиган, деб биладиган вазият орқали ҳаётнинг нозик томонларини бадиий шаклда ифодалашга ҳаракат қилгани сезилади. Асарда Баҳром, Икром, Нодира, Мўмин каби болалар образи яхлит мазмуний композицияга бириккан ҳолда ҳакканинг борлиқни англаши, тушуниши ва тўлиқ характерини очиб берган.

Хуллас, Анвар Обиджон Ҳакка каби салбий характердаги кишиларга қарама-қарши равишда Баҳром, Икром, Нодира кабиларни келтирар экан, образлар зиммасига реал ҳаётдаги зиддиятли муносабатларни, кишилар ўз дунёқараши, интилишига қараб турлича бўлиши ва бунда самимийлик, тўғрисиўзлик ва ирода муҳимлигини алоҳида таъкидлайди. Буни ҳакка ва унинг “иғво”ларидаги персонажлар муносабатидаги мазожий усул ва киноявий ифодада кузатиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Анвар Обиджон. “Ўқ ўтмас болакай ёхуд олтин юрак”. – Тошкент: Шарқ, 2011. – 352 б.
2. Махов А.Е. Аллегория / Поэтика: слов, актуал. терминов и понятий / [гл. науч. ред. Н.Д. Тамарченко]. — Москва: Издательство Кулагиной; Intrada, 2008. — 358 с.

АНВАР ОБИДЖОН – РЕФОРМАТОР

Хулкар ҲАМРОЕВА,
*Ўзбекистон давлат хореография
академияси “Санъат назарияси ва тарихи” кафедраси
доценти, филология фанлари доктори (DSc)*

Аннотация: Мазкур мақолада Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон ижод мактабининг ўзига хос хусусиятлари, бадиий – эстетик, миллий – маънавий, маърифий - ижтимоий тамойиллари тадқиқ қилинди.

Аннотация: В данной статье изучены уникальные стороны и художественно-эстетические, национально-духовные, воспитательно-социальные принципы творческой школы народного поэта Узбекистана Анвара Обиджона,

Annotation: In this article, the unique features of the creative school of the national poet of Uzbekistan Anvar Obidjon, artistic-aesthetic, national-spiritual, educational-social principles were studied.

Калит сўзлар: Тарихий мерос, кашфиёт, миллий қадрият, маданий анъана, бола руҳияти, ватанпарварлик, мушоҳада илми, тафаккур.

Ключевые слова: историческое наследие, открытие, национальная ценность, культурная традиция, детская психика, патриотизм, наблюдательная наука, мышление.

Key words: Historical heritage, discovery, national value, cultural tradition, child mentality, patriotism, observational science, thinking.

Ҳақиқий истеъдод ва туғма қобилият кам учрайдиган ҳодиса. Яратганнинг бу нодир тухфасини асраш, энг муҳими, истеъдод ва меҳнатни, салоҳият ва изланишни маҳорат билан уйғунлаштириш

ундан ҳам кийин. Зеро, янги замон, янги фикр ва янгича дунёқараш даврида нафақат халқимиз ҳаётида, балки тафаккурида ҳам жуда катта ўзгаришлар, эврилишлар силсиласи кечмоқда. Фақат бир олий мақсад борки, унинг мақоми ҳеч қачон ўзгармайди, у асрлар синовига, тафаккурлар тўқнашувига бардош берганча, инсоният комиллик саодатига чорлайди. Бу – ватанга муҳаббат, ота маконга садоқат ва миллий ўзлик туйғусидир.

Ўт пуркади милтиқнинг лаби,
Кўкдан тошдек қулади ўрдак.
Қамишзорда бошқалар каби
Нечун писиб ётмади тентак?
Тақдирга у беролмади тан,
Севди эркин парвоз қилмоқни.
Афзал кўрди писиб яшашдан,
Юксакликда Ҳалок бўлмоқни.

Серкирра истеъдод соҳиби – Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон асарларининг бош моҳияти, 1973 йилда ёзилган юқоридаги шеърнинг ўқ илдизида жойлашгандек. Беназир адибнинг салкам 60 йиллик ижод йўлига назар ташлар эканмиз, унинг турли жанрларда яратилган ҳар янги китобигина эмас, ҳатто миттигина игнабарги ҳам адабиётни англаган юракка ўт пуркайди. Бу ўт юрагига кирган одам бир умр унинг асирига айланади. Шоир мухлисларида ёш бўйича аниқ мезон йўқ: уларнинг орасида 2 ёшли гўдак ҳам, 16 ёшли ўсмир, 80 дан сакраган, уста Гулматнинг ғазалларини қийиқчасига боғлаб юрадиган оқсоқол ҳам бор. Унинг ижоди ўйинқароқ кичкинтойларни болалик ўйинларидан чалғитмаган ҳолда, уларга мулоҳаза юритишга, билишга иштиёқни, улғайганда ўз фикрига эга бўлиш илмини ўргатади.

Анвар Обиджон – буюк ватанпарвар шоир. Унинг ватан, она юрт, она тупроқ ҳақидаги шеърлари милтиқнинг лабидан учган ўққа ўхшайди – фақат юракни нишонга олади. Шоирнинг бир ўқиганда оддийгина таассурот қолдирадиган “Фуқаро” шеъри 1973 йилда ёзилган. Ҳали мустақилликкача 18 йил бор. Йилма – йил ҳисобласак, бу шеър ёзилганига ярим аср бўлибди. Шоир бир умр ўша буюк фарзандлик меҳрига содиқ қолди. Ҳар бир шеърининг бош сатри, бош мавзуси Ватан эканлиги унинг зиммасига ҳам катта масъулият юклади. Анвар Обиджон сўздан Ватан тиклади. Сўздан Ватан суратини яратди.

Аслида 50 йилдан бери истиқлол чечаклари – жажжи гўдақларимиз юрагига самовий ташбеҳларда Ватан суратини чизаётган улуғ шоир Анвар Обиджон ижоди хусусида янги гап айтиш, ниҳоятда, мушкул. Анвар Обиджоннинг болаларга аталган насрий асарларидан бири–“Аламазон ва унинг пиёдалари” қиссаси қаҳрамони: “Агар биз фақатгина қорнимизнинг тўқлигидан қувонадиган бўлсак, унда эчкилардан фарқимиз йўқ экан-да? Бир ўйлаб кўринглар-чи, биродарлар, наҳотки қўй-эчкилардан афзалроқ жойимиз бўлмаса? Агар биз ҳайвонларга қараганда кўпроқ нарсани хоҳламасак, нега унда ўзимизни одам деб атаяпмиз?” дейди алам билан. 1979 йилда ёзилган бу асар бугунги кунда ҳам ниҳоятда долзарб, қимматли. Юқоридаги танбеҳ ўша даврдаги қорни тўқлигидан қувониб кадрини унутганлар, ҳозирда эса мустақиллик берган неъматларнинг нима эканлигини, унинг моҳиятини тўла англамаган, ўтиш даврининг қийинчиликларига, вақтинчалик тақчилликларга бардош беролмаётганларга айтилган.

Ўзбекистон миллий энциклопедиясида ёзилишича: “Анвар Обиджоннинг оҳанг ва услуб жиҳатидан ўзига хос ҳажвий асарлари ўзбек болалар адабиётида янги йўналишни шакллантирган”[3, 311-б.]. Анвар Обиджоннинг ҳар бир сўзи, ҳар бир образи замирида миллий қадриятларнинг нурли излари яшириниб ётибди. Шоир ижодининг шаклланиш ва тараққиёт жараёнларини, ҳар бир тарихий даврдаги изланишларини, кучли, қутилмаган мушоҳадалари, қарама – қарши манзаралари, кашфиёт ва мавзулари, услуб ва жанрларининг ранг – баранглигини, ўзига хос хусусиятларини, ҳаётий – фалсафий ҳақиқатларини аниқлаш орқали Анвар Обиджон феноменини англаш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси фан арбоби, таниқли адабиётшунос олим А.Расулов тўғри таъкидлаганидек, “Шоирнинг бош китоби босилганига 20 йилдан ошди. Бугун адабиётимизда кўплаб болалар шоирлари ижод қилмоқдалар. Аммо улар орасидан Анвар Обиджондай реформатор, ҳозирги бола руҳиятини тўлиқ кўрсатиб берадиган санъаткор чиқмаяпти”[6, 203-б.]. Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон ижодида Ватан ўтмиши ҳақида ҳикоя қилувчи “Бобораҳим Машраб” (1974), “Тупроқ билан тенгдошдир қамиш” (1977), “Муқаддас туйғу” (1981), “Қодирийни эслаб” (1982), “Фарғоналиклар” (1982), “Машраб дор остида” (1975), “Ҳамид Сулаймон”(1982), “Фитрат”(1985), “Ялпиз”(1983),

“Қурбонжон Додхо” (1987), “Улуғбекнинг ўғли ила видолашуви” (1987), “Кечмиш” (1990), “Топишмоқ”(1989) каби асарларини муаллифнинг бадиий ифодадаги маънавий жасорати дейиш мумкин. Шоир асосий эътиборни дунё халқларини, хусусан туркий улусни бирлаштирадиган, жипслаштирадиган воқеликлар моҳиятига қаратади. Кўхна тарихда ҳам одамларни бир биридан узоқлаштирадиган, уларнинг орасигани фоқсоладиган ҳодисаларни кескин қоралайди. Зеро, инсон боласининг комилликка интилиши, аввало унинг ўз ватани тарихини, миллий қадриятларини билиши, ундан фахрланиб яшашида намоён бўлади. Ўтмишимизнинг ёрқин саҳифалари қадимият илдизлари, буюк аجدодларимизнинг заковати, уларнинг илм ва ижоддаги кашфиётлари билан чамбарчас боғлиқ. Тарихнинг ҳар бир лаҳзаси биз учун сабоқ. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев тўғри таъкидлаганидек, “Бир ҳақиқатни ҳаммамиз чуқур англаб олишимиз керак: миллий тарихни халқимиз, айниқса ёшларимизга миллий руҳда етказиш, уларнинг қалбига, шуурига сингдиришимиз керак. Акс ҳолда унинг тарбиявий таъсири бўлмайди. Биз ёшларимизни тарихдан сабоқ олиш, хулоса чиқаришга ўргатишимиз, уларни тарихий илм, тарихий тафаккур билан қуроллантиришимиз зарур.”[1, 25-б.] Юсак салоҳиятли адиб сифатида Анвар Обиджон ижоди ўзбек болалар адабиётида ўзига хос воқеадир. Шоирнинг турли жанр, турли мавзуларда ёзган асарларидаги бош ғоя – Ватан. Унинг ғаройиб туркум ва дostonларида, қизиқарли қисса ва пьесаларида, сеҳрли эртаклари, қисқа, равон шеърларида бир ақида устувор, бу-Ватанни севишдир. Шоир Ватан ҳақида тўлиб-тошиб, тўлқинланиб қуйлайди, ҳаётимиздаги муҳим ижтимоий-сиёсий, ахлоқий масалаларни болаларнинг қобилиятига мослаб, уларга тушунарли, завқли, содда ва аниқ қилиб етказиб беришга уринади.

Анвар Обиджон мулоҳазакор, сокин шоир. Кўкрагига уриб “Мен Ўзбекистонни жонимдан ортиқ севаман!”, дейишдан кўра, болаларга улар учун шу тупроқдан муқаддасроқ маскан йўқлигини аңлатишни афзал билади. Бу уринишлар эса зое кетмайди: мурғак қалбларда Ватанни севиш, уни ардоқлаш туйғуларини уйғотади, улар аста-секин ҳақиқий эътиқодга айлана боради.

Шоир танлаган мавзулар, яратган бадиий тимсоллар, ташбеҳлар ўқувчининг мурғак дилига, қалбига яқин. У халқини

эъзозлаш ва улуғлаш учун энг мунаввар сўзларни танлайди. Миллатимизнинг тарихини, буюк кудратини, асрлардан асрларга безавол ўтиб келаётган энг покиза инсоний фазилатларини халқона оҳангларда тараннум этади. У, энг аввало, болаларнинг келажаги учун жавобгар, ўз айтаётган сўзи учун масъул. Унинг ҳаётий заминга қурилган ҳар бир шеъри бола онгига ижобий таъсир кўрсатиши зарур. Болаларга бағишланган шеърлар ўз моҳияти билан устоз, мураббий вазифасини бажаради. Шундай ажойиб асарлар борки, улар энг яқин сирдош, дўст ўрнини босади, дунёни эндигина таниётган кичкинтойлар кўз ўнгида ҳамма нарсага қодир улуғ сеҳргарга, энг ишончли маслаҳатчига айланади.

Анвар Обиджон фақат мавзу эмас, балки шакл устида ҳам кўп изланади. Унинг ўйноқи, ихчам фалсафий шеърлари шакли, вазни жиҳатидан ҳам ниҳоятда бетакрор. Шоирнинг Ватан, ватанпарварлик мавзуидаги шеърлари умумий гаплар, ёлғон ҳиссиётлардан ҳоли. “Автоматчага ёзилган шеър” ҳали ўйинчоқ автоматлар, тўппончалар оламидан узилмаган, “уруш-уруш” ўйнашни хуш кўрадиган тирмизакларга аталган. Лекин кутилмаганда, биз фақат ўйин билан банд деб ўйлаган болакай жиддий мулоҳаза юрита бошлайди:

Ишқибоз деб ўйламанг
Мени, урушга.
Ўғил бола мажбурдир
Тайёр туришга.
Ахир, менинг қарзим кўп
Она тупрокдан...
Уни тортиб олар ёв
Гўл ва қўрқокдан.

Ҳа, ҳар бир бола гўдаклигиданоқ ана шу муқаддас қарзни ҳис этиши, унинг масъулияти ҳақида ўйлаши жуда муҳим. “Бола бошидан” деган иборада ҳикмат кўп. Агар гўдак бешикдаёқ она сути билан кирган Ватанга муҳаббат туйғусини янада чуқурроқ англамас экан, ундан келажакда хайрли иш кутиш қийин. Айниқса, ўғил болалар ўзларининг эртага улғайиб, элга умид бўлиб, Ватан қўриқчиси, фидойиси даражасига етишишлари бурч эканлигини юрак-юракдан англаши шарт. Шу мақсадга хизмат қиладиган шеърлар воқеликни муҳит билан мантиқий боғланишига, фикрий изчилликка, ишонтириш кучига эга бўлиши зарур. Фақат юрт

олдидаги қарзини англагандагина болада ҳамият, ор-номус, миллий ғурур шаклланиши мумкин. “Яйловни соғинган қўй” номли шеър бор-йўғи саккиз мисрадан иборат. Шоирнинг бошқа кўп асарларида бўлгани каби бу шеърда ҳам жониворларга нисбатан инсоний муносабат, қариндошларча меҳр туйғуларини кўрамиз. Ҳовлидаги қўйнинг ночор аҳволи болакайнинг эътиборини тортади:

Ишлар қалай,
Десам, Қўй
Жавоб берди
Суриб ўй.
- Камчилик йўқ
Озиқдан
Безор бўлдим
Қозикдан.

Ватанни севиш, унинг эркин фуқароси бўлиш жуда кенг тушунча. Ахир, доимо боғлиқда турган жонивор озодликка, арқондан қутулишга интилганида, нега энди инсонлар кишанга тоқат қилишлари керак? Собик қизил империя истибдоди бизнинг халқимизни қўйга айлантириб қўяёзди-ку! Балки бугун ҳам 70 йиллик қозикни соғинганлар топилар. Лекин энди бизнинг фарзандларимизга жозибали арқон, ялтироқ қозиклар керак эмас. Улар мустақиллик берган озодлик, эрkning қадрига етишлари, ўша машъум қозикқа яна маҳкум бўлмасликлари учун курашишлари шарт. Шоирнинг нияти фақат Қўйга ачиниш эмас, балки қозикнинг дахшатидан огоҳлантиришдир.

Анвар Обиджон ниҳоятда жиддий мавзулар ва фикрларга эртакона руҳ, бироз енгил туюлувчи мutoйиба, сирлилиқ бахш этади, сўнг қутилмаганда жиддий хулоса чиқаради. Одатда, савол-жавоб, баҳсларда ҳақиқат туғилади. Болалар турмуш икир-чикирларини ўзларича қабул қиладилар, ўзларига хос фикрлайдилар. Уларнинг борлиққа муносабатлари ҳам ўзгача: ниҳоятда самимий. Шоир ана шу фикрлаш ва самимиятдан чуқур мантиқли умумлашма яратиши керак. Анвар Обиджон болалар дунёсига катта муаммоларни дадил олиб қиради, уларни ҳал қилиш йўлларини сергаклик ва теран тафаккур ила кўрсатади. Шоир учун бу йўриқлар болаларнинг қизиқиш доирасини кенгайтириш, уларнинг дунёқараши тезроқ шаклланишига ёрдам

бериш, мақсадли орзуларни пайдо қилиш ва рўёбга чиқариш воситасидир. Топқирлик ва равонлик эса шеърларга ўзгача шукуҳ бағишлайди. Шоир шеърятнинг ички имкониятларини кенгайтиради, унинг жанговар руҳи, ширин тили, ўйноқи оҳанги асарнинг таъсирчанлигини таъминлайди .

Шоир ижоди, аввало, ҳаётга қизғин муносабати, шаклланаётган инсоннинг мураккаб, бой руҳий дунёсини, бу дунёнинг ажиб силсилалари, орзу - армонларини ҳаққоний ифодалаши, мавзунинг кенглиги, жанрларнинг ранг–баранглиги билан эътиборни тортади. Ҳаётийлик ҳамда тафаккур асосида қурилган шеър эса, китобхонни ўзига маҳлиё этиш, ўз ортидан эргаштириш қудратига эга бўлади. Анвар Обиджон “Капалакнинг таржимаи ҳоли” шеърида Ватанни оддийгина, лекин жуда таъсирчан бўёқларда таърифлаган. Гўзал карнайгулнинг ғунчаси Капалакка оқ йўргак вазифасини ўтайди, у шу жойда кўз очиб, шу жойдан ҳаётга йўл олади. Тез орада куёшни, осмонни, дўст-душманни танийди. Ширин ҳаёти бошланади. Аммо онги ўсгани сайин, турмуш фақат қувончдан иборат эмаслигини, ўзини ҳам, сеvimли карнайгулини ҳам кўп офатлар кутиб турганини тушуна бошлайди. Курашга чоғланар экан, мардоналик билан шундай дейди:

Ўлиб кетсам бир куни
Дўл-ёмғирлар дастидан,
Изланг менинг гўримни
Карнайгулнинг остидан.

Ўзини турли хавф-хатарлар билан олишувга шайлаётган Капалак бошқа қулайроқ, панароқ жой қидирмайди, у ўз тақдирини ялангдаги она –Карнайгул тақдири билан аллақачон абадий боғлаб бўлган. Юқоридаги мисоллардан кўриниб турибдики, муҳим масалаларни ифодаладиган мазмундор, ғоявий баркамол, бадий жиҳатдан мукамал, таъсирчан, жозибали асарларгина болаларимизни маънавий мажруҳликдан асрайди. Боланинг мурғак қалбига йул топиш, унинг қайсар табиатини яхшилик билан енгиб, ишончи ва муҳаббатига сазовор бўлиш эса жуда қийин вазифа. Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон ана шу оғир вазифани уддалашга эришишдек бахтнинг қудрати ва масъулиятини англаган беназир ижодкор эди. Шоирнинг наздида миллий ўзлик туйғусидан мосуво бўлиш ва ватансизлик инсонни

рухий – маънавий таназзулга олиб келади. Лекин у бу фикрини очик айтмайди, балки жуда оддий ва содда кўринишда англатишга уринади.

Анвар Обиджон ижодининг очилмаган қирралари ҳали кўп. Уларни излаб топиш, миллий адабиёт тарихи ва бугунги кундаги тараққиётига оид маълумотларни умуминсоний қадриятлар интеграциясида тадқиқ қилиш ҳамда уларнинг таъсир кучи ва аҳамиятини бугунги авлодга англатиш долзарб муаммодир.

Фойдаланилган адабиётлар:

6. Мирзиёев Ш. Инсонпарварлик, эзгулик ва бунёдкорлик – миллий ғоямизнинг пойдеворидир. Т.: 2021.

7. Мирзиёев Ш. Ёшлар - бизнинг келажагимиз. Ёшларга донолар ўғити. Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт - матбаа ижодий уйи, 2018.

8. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 1-ж. Тошкент.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2000.

9. Обиджон А. Танланган асарлар. Т.: ”Шарқ” нашриёт матбаа акциядорлик компанияси Бош таҳририяти, 2006.

10. Каримов С. Ўзбек тилининг бадиий услуби. Т.: 1994.

11. Расулов А. Бетакрор ўзлик. Т.: “МУМТОЗ СЎЗ”, 2009.

12. Йўлдошев М. Бадиий матннинг лингвопоэтик тадқиқи. Т.: 2008.

АНВАР ОБИДЖОН ШЕЪРИЯТИДА ОКСЮМОРОН

*Х.Шарафиддинов,
ФарДУ ўзбек тили ва
адабиёти кафедраси*

Аннотация. Ушбу мақолада Анвар Обиджон шеъриятида оксюмороннинг бадий-услубий фигура сифатида берилиши ёритиб берилган. Шунингдек, унинг ижодидан игнабарг шеърларнинг хусусиятлари ҳам келтирилган.

Аннотация. В данной статье освещается использование оксюморона как художественно-стилистической фигуры в поэзии Анвара Обиджона. Также даны особенности его стихов.

Abstract. This article highlights the use of oxymoron as an artistic and stylistic figure in Anvar Obidjon's poetry. Also, the features of his poems are given.

Калит сўзлар. Оксюморон, бадий нутқ, поэтика, атрибутив бирикма, игнабарг шеър, сўз-гаплар.

Ключевые слова. Оксюморон, художественная речь, поэтика, атрибутивный союз, стихотворение-заготовка, поговорки.

Keywords. Oxymoron, artistic speech, poetics, attributive conjunction, billet poem, sayings.

Бадий адабиётнинг жони, жозибаси унинг бадийлигидадир. Бадийликни юзага чиқарувчи усул ҳамда воситалар ниҳоятда хилма-хил бўлиб, оксюморон улардан биридир. Оксюморон услубий фигура, бадий кўчим, синтактик бирлик сифатида белгилаб келинади. Оксюморон фақат бадий матнлардагина яшайди. Шунинг учун ҳам уни бадий-услубий фигура сифатида белгилаш лозим. Оғзаки нутқда ҳам учраши мумкин, фақат ўта нуктадон, ўта сўзамол, гапга чечанлар нуткида. Уни адабиёт ҳақидаги фан нутқ услубининг фигураларидан бири деб белгилайди, бунда албатта, бадий нутқ назарда тутилади.

Маълумки, нутқнинг биринчи ўзига хослиги, вазифаси муайян бир фикрни ифодалашидир. Фикр ифодалаш эса сўзга, сўзларнинг бир-бирига боғланиши асосида юзага чиқади. Жумлани, нутқни маъносизликдан, мазмундан жудо қиладиган ягона омил мантиқдир. Демак, нутқда, жумлада сўзлар орқали

фикр узатилар экан, шу сўзлар ҳаракатга келиши, бир-бири билан ўзаро алоқага киришишлари шарт. Алоқага киришиш, боғланиш, бир таркибга киришишнинг омили мантиқ. Сўзлар мантиқийлик асосида бирикадилар ва грамматик-синтактик бир бутунликларни ҳосил қилади, улар мантиқ кўтарсагина боғланадилар. Мантиқан ҳаворанг тун, ҳаворанг қон бўлмайди ва шундай синтактик бирикмалар ҳам бўлмайди. Бадий нутқда эса бу (айни шу эмас, умуман шундай боғланиш) мумкин. Масалан, гўзал сиймо бирикмасидаги сўзлар бирикмасидаги сўзлар бирикишини мантиқ ҳам, грамматика ҳам кўтаради.

“Ёлғон ҳақиқат”, “улуғ киёмат”, “сўқир гўзаллик” бирикмаларини грамматика кўтара беради, лекин мантиқ рад этади. Бу ўринда бадийлик – поэтика грамматика томонида бўлади. Фақат бир омилга мувофиқ, бу образли ифода бўлганлиги учун. Ёзувчилар, шоирлар ижодида мана шундай бирикмалар образлилик учун яратилади. Бундай бирикмалар кўплаб шоирлар, жумладан, Анвар Обиджон ижодида ҳам кузатилади.

Ўзбекнинг ўзига беклиги недан?

Тераги найзадек тиклиги недан?

Йигитга чандик кўрклиги недан?

Тагига етолсанг, одам буласан.

Бу тўртлик шоирнинг «Топишмоқ» номли шеърдан олинган. Ўн олти мисрали шеърнинг ўн икки мисрасида ўқувчи томонидан топилиши лозим бўлган савол қўйилади. Саволлардан бири ўзбек йигитининг кўркамлиги, ўктамлиги, гарчи чандикли булса ҳам, нимадан, деган савол. Ўзбекнинг миллий табиатида бор бўлиб, ҳамма ҳам дарҳол замирига етишни ўйлавермайдиган бу савол – нима учун қўйилган. Йигит чандикли бўлса ҳам, гўзал сиймо сифатида баҳоланадиган бошқа юрт, бошқа халқлар ҳам борми? Бор. Ватанпарварлик – умумбашарий фазилат, масалан, нидерландларда йигит чандикли бўлмаса, ватан учун жангларда қатнашмаган, деб саналар ва қизлар ҳам айна шу чандикдан келиб чиқиб, турмуш қуриш ёки қурмасликни белгилар экан. Чандик йигитга ҳусн бўлишининг омили ватан учун курашчи, ватанпарвар тушунчалари билан боғлиқлигидир. Бу халқ карашлари ва руҳий-маънавий оламини ҳам акс эттиради. Шунинг учун ҳам чандик тушунчавий жиҳатдан яранинг ўрнини, яъни танадаги хунук белгини ифодаласа ҳам, кўрк сўзи билан боғланган, бир синтактик

бирикманинг бир бўлаги сифатида келган.

Маълумки, ўзбек тилида “зўр” сўзи одатда ижобий маъно оттенкаси билан қўлланади. Шу жиҳатдан қараганда, бу сўз салбий фазилат эмас, қусурларни ифодаловчи сўзлар билан мантиқан боғланади. Анвар Обиджоннинг ижодида бу сўз жамиятдаги ижтимоий, ахлоқий нормаларга зид бўлган ҳаракатларни ифодаловчи “гуноҳ” сўзи билан бир бирикма таркибида келади.

Дуч келдинг. Тангридан сўрадим паноҳ:

Сени кўриб турмоқ ўзи зўр гуноҳ.

Сўзлашувда “сарсонлик” сўзи ҳеч қачон ижобий маънода қўлланмайди. Чунки бу сўз инсонни жисман ҳам, руҳан ҳам тинкасини қуритадиган оворагарчиик, беҳуда кезиш маънолари билан шаклланган. Ўз-ўзидан маълумки, сарсонликда кезиш ёқимли ҳаракат эмас.

Ғамлар подасига дилим гар кўра,

Гарчи бошим ғаншир туйғулар баҳси:

Сарсонлик гўзалдир ўлимдан кўра,

Изтироблар куфрий ишратдан яхши.

Тўртлик мазмунидан қўйидагилар маълум бўлади: сарсонлик гўзал, албатта, ўлимдан кўра. Бу ерда қиёс объекти таркибида фақат сарсонлик ва ўлимгина эмас, уларга хос хусусият ифодаси ҳам бор, яъни ўлим ҳам гўзал, лекин сарсонлик гўзаллиги ундан яхшироқ. Сўзлараро алоқа бу ўринда атрибутив эмас, “гўзал” сўзида ҳукм ифодаланган. Белги (гўзаллик), атрибутив бирикмага қараганда, фаол ифодалаган.

Шоирнинг бир игнабарг шеърида тиканнинг раҳмдиллиги ҳақида, гоҳида бўлса ҳам, шундай тиканлар кўзга ташланиб туриши борасида фикр билдирилган.

Гоҳ раҳмдил тикон ҳам учрар.

Оксюморон мантиқан бир-бирига зид бўлган, ўзаро алоқага киришиши мутлақо мумкин бўлмаган сўзларнинг синтактик жиҳатдан боғланишини ифодалар экан, бунда фақат аниқловчи-аниқланмиш муносабатидаги боғланишларинигина эмас, эгакесим боғланишларини ҳам назарда тутиш лозим бўлади. Масалан, сув доимо куйига оқади, ҳаракат йўналиши пастлик. Шунингдек, «қуламоқ» сўзи “тушмоқ” сўзи билан бирикиб, бир гап бўлаги вазифасида келади “қулаб тушди”. “Тушмоқ” сўзида ҳам куйига томон бўлган ҳаракат ифодаланади, “қуламоқ” сўзида ҳам

шундай ҳаракат тушунилади. Анвар Обиджон шеъриятида бунинг терси ҳам ўз ифодасини топган.

Ҳа, у фақат бир ишга ярар –
Ўтёқарлик қилар кемага.
Дарғаликка интилса агар,
Қулаб бораверар тепага.

Мантиқий алоқа, сўзлар орасида бўлганидек, жумлалар орасида ҳам бўлади. Бир бутун матнни ташкил этувчи жумлалар ўзаро боғлиқлиги мазмуни баъзи зид келган ҳолатларда “лекин” каби зидлов боғловчилар билан ажратилади. Сўз-гаплар уюшиб келганда эса, улар орасидаги алоқадорлик, матндаги ёйик жумлаларга нисбатан, аниқроқ ҳис қилинади. Масалан, қишлоқ. Боғлар, Токзорлар...

Бу алоқадорлик ҳам ақлий, ҳам ҳиссий қабул қилинади. Анвар Обиджондан шундай игнабарг шеър бор:

Қуролланган! Хавфли! Ёқимтой!!!

Бир объектнинг уч ҳолати. Бу уч ҳолат катта мазмуний боғлиқлик ичида тавсифланган. Биринчи ва иккинчи гаплар орасидаги умумий боғланиш мантиқийликка эга, лекин учинчи гап дастлабки икки гапга, улардан англашилган фикрга зид. Зидлик бўлса ҳам, улар катта бир бутунлик ичида. Оксюморон ҳодиса сифатида белгиланиши мумкинми? Ҳодисанинг бирикиши бутунлик сифатида, шунингдек, умуман алоқадорлик деб белгиланиш кўпроқ мақсадга мувофиқдир. Бундан келиб чиқадики, юқоридаги сўз-гаплар оксюморон сифатида белгиланиши мумкин.

Адабиётлар:

1. Ҳожиев А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” давлат нашриёти, 2002. – Б. 74.

2. Ҳотамов Н., Саримсоқов Б. Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча луғати. – Тошкент: “Ўқитувчи”, 1983. – Б. 226.

3. Қуронов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. – Тошкент: “Академнашр”, 2010. – Б. 207.

АНВАР ОБИДЖОН ШЕЪРИЯТИНИНГ ҒОЯВИЙ-БАДИИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ

Абдулла УЛУҒОВ,
*Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат
ўзбек тили ва адабиёти университети
профессори, филология фанлари номзоди*

Аннотация: Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон ижоди, аввало, мавзулари ранг-баранглиги, турмуш воқелиги ҳозирги замон болалари дунёкарашига мос тарзда талқин қилиниши билан эътиборни тортади. Мақолада шоир шеърларининг ўзига хос жиҳатлари таҳлил этилади.

Аннотация: Творчество народного поэта Узбекистана Анвара Обиджона привлекает внимание в первую очередь разнообразием тем, трактовкой его жизни таким образом, который соответствует мировоззрению современных детей. В статье анализируются уникальные аспекты стихотворений поэта.

Annotation: The work of the national poet of Uzbekistan, Anvar Obidjon, attracts attention primarily because of the diversity of his themes and the interpretation of his life in a way that matches the worldview of modern children. The article analyzes the unique aspects of the poet's poems.

Калит сўзлар: истиқлол, болалар адабиёти, шеърят, панд-насихат, ҳаёт воқелиги, болалар дунёкараши, суҳбат, диалог, соддалик, оҳангдорлик, бадийлик, таъсирчанлик.

Ключевые слова: самостоятельность, детская литература, поэзия, пропаганда, жизненная действительность, детское мировоззрение, беседа, диалог, простота, мелодичность, артистичность, выразительность.

Key words: independence, children's literature, poetry, propaganda, reality of life, children's outlook, conversation, dialogue, simplicity, melody, artistry, impressiveness.

Замонавий ўзбек болалар адабиётини ўзининг ихчам ва мазмунли шеърлари, кизиқарли ҳикоя, қисса, пьесалари билан бойитган Ўзбекистон халқ шоири, адиб ва драматург Анвар Обиджон ҳар бир асарида болаларни камтар, одобли, ўқимишли, ватанпарвар бўлишга ундайди. Шоирнинг “Латифачи ойим”

шеърда болалар таълим-тарбиясида халқ оғзаки ижодининг аҳамияти очиб берилади. Кишилар азал-азалдан халқ оғзаки ижодини астойдил севган, фарзандларини алла, эртак, мақол, тез айтиш, топишмоқлар айтиб бериш билан тарбия қилган. Бундай болалар соғлом, тетик, ўқтам, ватанпарвар, ота-онасига меҳрибон бўлиб ўсган. Бу анъана бугунги кунда ҳам давом этиб келади. Анвар Обиджон халқ оғзаки ижодини мароқланиб тинглайдиган болалар ҳозирги пайтда ҳам борлигини ишонарли қилиб тасвирлайди:

Қанд узатса ҳам ойим,
Тинмай йиғлар Гулойим.
Айтгач қизик “Афанди”
Синглим дарров юпанди.

Истиклол даври ўзбек болалар адабиёти намуналарида табиатга меҳр-муҳаббат билан қараш ғоясини илгари суриш алоҳида ўрин эгаллайди. Айни ғоя нафақат ўзбек, балки жаҳондаги барча халқлар адабиёти ва санъатида азалдан энг муҳим мавзу бўлиб келади. Ушбу ғоя болалар адабиётидаги барча мавзуларни ич-ичидан ёритиб туради. Чунки мазкур ғоя меҳнатсеварлик, тинчликпарварлик, инсонпарварлик, ҳалоллик каби кўпдан-кўп эзгу ғоялар билан бевосита туташиб кетади. Эртак, ривоят, шеър, кўшиқ ва ҳикояларда одам бировнинг ишончини оқласа, ушбу фазилат кишининг ўзи учун ҳам, бошқалар учун ҳам фойдали бўлади, деган ғоянинг бўртиб туриши болаларнинг қалбидаги эзгуликка интилиш ҳиссини мустаҳкамлайди. Хушмуомалалик билан ҳар қандай муаммони ҳал қилиш мумкинлигига ҳаётий мисоллар асосида ишонтириш ҳам болаларнинг одобли, ширин сўз инсон бўлиб улғайишига самарали таъсир кўрсатади.

Панд-насиҳат йўриғидаги гаплар эса қанчалик тўғри асосли бўлмасин, ҳар доим ҳам кутилгандан самара бермайди. Айниқса, ҳозирги ахборот асри одамларига, хусусан, болаларга панд-насиҳат эшитиш малол келади. Бу хусусда Анвар Обиджон: “Очиғи, болаларга байрамбозлик, шоирбозлик, яланғоч насиҳатбозлик, куруқ баёнчилик йўсинидаги шеърлар унча ёқавермайди. Унинг ақлига эмас, кўпроқ қалбига таъсир кўрсатадиган шеърлар керак. Буни жаҳон болалар адабиёти тажрибаси яққол кўрсатиб турибди... Тўғриси, болаларга аталган яхши китоблар кам, ўзбек

болалар адабиёти катталарникидан анча орқада. Аслида ўзбек болалар шеърятининг туб илдизи анча чуқур. Насрда мазмун, назмда матн ёдда қолишини аجدодларимиз қадим замонлардаёқ англаб етгани боис ўзбек халқ оғзаки ижодидаги мақол, матал, топишмоқлар, болалар айтимларининг аксарияти қофиядош сўзлардан тузилган. Халқимизнинг ана шу бебаҳо хазинасидан фойдаланиб, мен ҳам болаларга ҳазми енгил, мазмуни чуқурроқ шеърлар ёзишга астойдил киришдим. Айниқса, кичкинтойлар учун содда тилда ҳайвонлар, нарса ва буюмларни ўз тилидан гапиртиришга кўпроқ уриндим”[5, 292-293-б.], деган эди.

Анвар Обиджон ижоди тўғрисида Ўзбекистон халқ шоири Усмон Азим бундай дейди: “Анвар Обиджоннинг адабиётга кириб келиши йигирманчи аср ўзбек адабиётида жуда катта воқеа бўлди. Ниҳоят, болалар учун болаларга ўхшаб ёзадиган шоир пайдо бўлди. Унинг содда оҳангдаги боламантиқ шеърлари фарзандларимиз учун қандай ёзиш кераклиги ҳақидаги менинг ўйларимга шундоқ ҳамоҳанг эди. Анвар аканинг китобларини болаликларида фарзандларимга жуда кўп совға қилганман. Улар шеърлардаги мазани жуда тез уқиб, ёддан шариллатиб айтиб юрганлар. Бу шеърлар, ҳатто, менга ҳам ёд бўлиб кетган ва ҳозиргача эсимда: “– Олмани ҳам тишлайман, // Ҳолвани ҳам тишлайман. // – Ўзи қанча тишинг бор? // – Сенинг нима ишинг бор?” Анвар Обиджон жаҳон болалар шеъряти талабларига жавоб берадиган улкан ижодкордир”[4, 363-364-б.].

Анвар Обиджоннинг мустақилликкача бўлган даврда босилиб чиққан “Она ер” (1974), “Баҳромнинг ҳикоялари” (1980), “Эй ёруғ дунё...”, “Оловжон ва унинг дўстлари” (1983), “Масҳарабоз бола” (1986), “Олтин юракли автобола” (1988), “Даҳшатли Мешполвон” (1989) каби китоблари, Ўзбекистон истиқлолга эришгач, нашр этилган “Булбулнинг чўпчаклари”, “Одобли бўлиш осонми?” (2001), “Ўқ ўтмас болакай ёхуд олтин юрак” (2011), “Ажинаси бор йўллар” (2015) каби асарлари бунинг исботи бўла олади. Айни асарлар ўзбек болалар адабиёти панд-насихат, ўғитлардан тўйиниб, янги юқори босқичга кўтарилганини билдиради. Адабиёт ва санъатдаги бундай ўсиш-ўзгаришлар эса дабдурустдан эмас, узоқ йиллар давомида етилади. Албатта, ҳар қандай янгиланиш Аллоҳнинг иродаси билан истеъдодли инсонлар томонидан амалга оширилади.

Кичкинтойлар келажакда соғлом, довурак бўлиб камол топишида оила, атроф-муҳитнинг таъсири кучли бўлади. Анвар Обиджон “Дорбоз бола” шеърида шу ҳақиқатни таъкидлайди. Шеърда кичкинтойлар ўйлашни, ҳаёл суришни яхши кўришига эътибор қаратилади. Маълумки, дорбозлик санъати аجدодларимиздан бизга мерос бўлиб келади. Дор устига чиқиш эса ўй-хаёлга берилиш билан амалга ошмайди. Болалар дорга чиқиш, сим устида томоша кўрсатиш ҳақида қанча ўйламасинлар, ҳаёл сурмасинлар, ҳолва деган билан оғиз чучимаганидек, дор устида ҳам юра олмайдилар:

Лангарчўпни маҳкам ушла,

Ўйна, лочин!

Ботирларнинг кўнглин хушла, Ўйна, лочин!

Қўрқоқ эса ҳавас қилмай, Тураверсин.

Эҳтиёт бўл, деб маслаҳат Бераверсин.

Ривоят қилишларича, бир подшо булбул овозини тинглашни жуда хуш кўрар экан. Бир сўлим гўшадан битта булбулни ушлатиб келиб, олтин қафасга солиб кўйибди. Булбулни парвариш қилишни, унга яхши қарашни хизматчилар, вазир-у вазораларга топширибди. Булбул олтин қафас ичида кечаси-ю кундузи хониш қилибди. Булбул ўз қўшиғида дўст-ёрини, озодликни, кўм-кўк гўшасини, эркинликни соғинганлигини қўшиб айтибди. Булбул тилини, қўшиғининг маъно ва мазмунини тушунмайдиган подшо унинг дардли хонишидан беҳад яйраб, дам олар экан. Лекин булбулда ўз элига, ватанига муҳаббат кучли экан. Кундан-кунга у олтин қафас ичида сиқилгандан сиқилибди, озиб-тўзиб кетибди. Кунлардан бир кун бир илож қилиб, қафас тешикчасидан бошини чиқарибди, қарасаки танаси ҳам сиғибди, бир интилиш билан олтин қафасдан чиқиб олибди. Бор кучини тўплаб, ўз маконига парвоз қилибди. Ўз гўшасига келса, қурғоқчилик бўлиб, чор атроф вайрона бўлиб ётган эмиш. Бундан у заррача афсусланмабди. Аксинча, хурсанд бўлибди. Негаки у бугун озод, эркин. Хоҳлаган томонга уча олишидан бахтиёр эмиш.

Эътибор беринг. Озод булбулга олтин қафас ҳам, подшоларча қаров ҳам керак эмас. Унга вайрона бўлса ҳам ўз уйи, ватани керак. Тўйиб овқат емаса ҳам, маза қилиб яшамаса ҳам ўз кулбаси билан бахтиёр. Анвар Обиджоннинг “Ватан” асарида вайронада яшайдиган Бойкуш ҳам худди булбул каби ўз ҳаётидан мамнун,

вайронаси билан шод. Негаки вайрона бўлса ҳам унинг ўз уйи бор:

— Сенга битта савол бор,
Менга кулоқ сол, ҳой, куш.
Вайронада яшайсан,
Номинг эса нақ Бойкуш.
Айт-чи, наҳот сен бойсан?
— Асл бойлик нелигин
Тушунмайсан, чамаси,
Бу — вайрона бўлса ҳам.
Ўзимники ҳаммаси,
Шунинг учун мен бойман.

Болалар адабиётида доим илгари суриладиган “инсон доим ўқиши, ўрганиши керак” деган ғоя ҳеч қачон эскирмайди. Чунки ҳар бир одам ўқиш, ўрганиш орқали фикрини ўстириб, дунёқарашини кенгайтиради. Билимли бўлиш ҳар бир кишининг яратувчи, бунёдкор инсон сифатида фаолият кўрсатиши, бошқаларга наф етказишига имкон беради. Одам бирор касб-ҳунарни эгаллаши учун ҳам у ўқиши, ўрганиши керак. Соҳани чуқурроқ ўзлаштириш, касби бўйича малакасини ошириш ҳам ўқиш, ўрганишни тақозо этади. Ўқиш, билим олиш нафақат болалар, балки барча кишиларнинг ҳаётида муҳим аҳамият касб этади. Анвар Обиджон “Мактаб” шеърида мустақил юрт фарзандларини илм олишга, буюк аجدодларга муносиб бўлишга, уларнинг оламшумул ишларини давом эттиришга чақиради. Бу бежиз эмас. Чунки ўтиш даври ижтимоий ҳаётидаги иқтисодий тангликлар болаларни мактаблардан қисман узоқлаштирган эди. А.Обиджоннинг “Мактаб” шеърида ана шундай ноҳуш ҳолатга эътибор қаратилади. Чунки мустақил юрт келажаги ёшларга боғлиқ эканини англатмоқ ижод аҳли зиммасидаги улугъ масъулият эди. Буни яхши англаган шоир:

Бахтга нарвон, билимга қон эрур мактаб,
Заковат донига хирмон эрур мактаб.
Ўғил-қизлар, ўқинг улкан мурод кўзлаб,
Зиё тоғмоқ учун имкон эрур мактаб.
Ўқинг, минглаб аҳли доно керак юртга,
Яна Бобур, ибн Сино керак юртга.

деб ёзади. Анвар Обиджон ҳар банднинг сўнгги мисрасида Амир Темур, Жалолиддин Мангуберди, Тўмарис, Абдулла

Қодирий, Нодира, Чўлпон сингари буюк алломалар, миллий қаҳрамонлар, мустақиллик учун жонини фидо қилган шоиру адибларимиз номини тилга олади, юртга улардек инсонлар кераклигига ўқувчини ишонтиради. Боболарига муносиб фарзанд бўлишига даъват этади. Бахтли кунлар учун аجدодлар олдидаги қарздорлик ҳиссини эслатиш учун такрорларга мурожаат қилади. Талмеҳ санъатининг қўлланилиши шеърнинг бадииятини юксалтириб, эстетик таъсир кучини оширади:

Суриб даврон, Ватанда хон бўлинг доим, Қадокқўл бу элга дармон бўлинг доим. Шаҳар тикланг, очинг дунё сари йўллар, Номи беш қитъада дoston бўлинг доим.

Ўқинг, онгли қиз-у ўғлон керак юртга,
Қодирий, Нодира, Чўлпон керак юртга...
Маърифатсиз элат мақсадга жам бўлолмас,
Маърифатли ўлка ётга қарам бўлолмас.
Агар мактаб қуёш эрса, илм нурдир,
Фикрсиз бош ичра ҳаттоки шам бўлолмас.
Ўқинг, фикри ёруғ авлод керак юртга,
Ва эртанги тараққиёт керак юртга.

Ушбу шеърда билимнинг куч-қудрати бекиёс эканлиги, аجدодларимиз ҳам илм-маърифат орқали юртимизни дунёга танитгани образли тасвирларда берилади. Ўқувчи эса ундан ҳам эстетик завқ, ҳам маънавий қувват олади.

Истиклолдаври ўзбек болаларадабиётининг каттагина қисмини шеърӣ эртаклар ташкил этади. Анвар Обиджоннинг “Ўғирланган паҳлавон ҳақида эртак”, “Одил Бургутшоҳ ва “Замбуруғ” лақабли жосус ҳақида эртак”, “Булбулнинг чўпчаклари” каби туркум шеърӣ эртаклари, юморга бой шеърлари ҳамда “Мешполвоннинг жанглари” каби эртак-дostonлари шулар жумласидандир. Маълумки, болалар адабиётининг асосини дидактика ташкил этади. Аммо дидактика очиқ-ошқора, панд-насиҳат ва ақл ўргатиш тарзида эмас, образли тасвирларда, таъсирли саҳналарда берилганида унинг таъсирчанлиги таъминланади. Юқоридаги бадиӣ-эстетик талаблар эътиборга олинганлиги боис адибнинг “Одил Бургутшоҳ ва “Замбуруғ” лақабли жосус ҳақида эртак” асари ёш китобхон қалбига ватанпарварлик, садоқат, одиллик, огоҳлик ва эзгулик туйғуларини сингдирувчи бадиӣ-дидактик асар даражасига кўтарилади.

Ёш китобхон эртақдаги мажозий образлар тимсолида етук инсоний фазилятларни кўради, яхшилик ва ёмонлик ўртасидаги азалий курашнинг сабаб ва оқибатларидан вокиф бўлади. Шоир адабий эртақда болалар руҳияти, ҳис-туйғуларини инобатга олган ҳолда, асарнинг бош ғоясини Куёш, Чақмоқ, Шабнам, Бургутшоҳ, Попишак, Қарға каби турфа характер-хусусиятларга эга мажозий образлар орқали ифодалайди. Асар ҳажман катта бўлса-да, ундаги мисраларнинг оҳангдорлиги, мусиқийлиги ўқувчининг зерикмаслиги, қаҳрамонлар саргузаштига қизиқиб қолишини таъминлайди. Ушбу шеърӣ эртақ ҳам бу жанрга хос анъанага мувофиқ – Бор эди бир одил Бургутшоҳ, // Тобе эди унга қиру тоғ, // Қарчиғайшоҳ бор эди яна, // Ўрмон эди унга бошпана мисралари билан бошланади. Ундаги асосий қисм ва хотима ҳам эртақларга хос тарзда эзгуликнинг ёвузлик устидан қозонган тантанаси билан якунланади.

Анвар Обиджоннинг “Темур бобо ривояти” шеъри Амир Темурнинг бугунги ёш авлодга насиҳати тарзида ёзилган бўлиб, улар болаларни аждодларга муносиб ворислар бўлиб камол топишга ундайди. Шеърнинг Соҳибқирон бобомиз тилидан баён этилиши эса ўзига хос мулоқотни юзага чиқариб, ёшларнинг аждодлари билан фахрланиш ҳиссини туйишларида муҳим аҳамият касб этади.

Бобонг берган ғурурингни эгувчи кўп,
Айтганларин терс талқинлаб дегувчи кўп,
Битигига ҳаром қўлда тегувчи кўп,
Бу гапларнинг мағзин чақиб улғай, болам.
Бобонг сенга айтмаган бир арзи қолди,

Ҳали ўтиб бўлмаган бир дарси қолди, Шунча мерос бериб
ҳам бир қарзи қолди, Бу гапларнинг мағзин чақиб улғай, болам...

Шеърда болаларни буюк юрт меники деб ғурурланишга чақириш маданий меросимизга ноҳолис муносабатда бўлувчи кимсалардан огоҳ бўлишга даъват руҳи устувордир.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, Анвар Обиджон асарлари ўзбек адабиётида болалар дунёсини акс эттиришда, уларнинг беғубор оламини ёритишда жиддий ўзгариш рўй берганини намойиш этади. Унинг шеърӣ, насрий асарлари ўзбек адабиётида болалар дунёсини гавдалантириш даражаси ўсганидан далолат беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш.М. 2017 – 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси. – Тошкент: Адолат, 2017. – 112 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. – Тошкент: Ўзбекистон, 2016. – 56 б.
3. Мирзиёев Ш.М. Адабиёт ва санъат, маданиятни ривожлантириш – халқимиз маънавий оламини юксалтиришнинг мустаҳкам пойдеворидир. (Ўзбекистон ижодкор зиёлилари вакиллари билан учрашувдаги маъруза) // Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 2017 йил, 4 август.
4. Азим У. Сўнгсўзлар. – Тошкент: “Илм-зиё-заковат”, 2020. – 512б. – 363
5. Обиджон А. Сайланма. Тошкент.: “Шарқ”, 2017.
6. Баракаев Р. Жонажоним, шеърят. – Тошкент: Чўлпон, 1997. – 88 б
7. Иброҳимова З. Қувноқликка яширинган изтироблар. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий кутубхонаси, 2005. – 32 б.
8. Солижонов И. Адабиёт хиёбони: мақолалар, суҳбатлар. – Фарғона: “Фарғона” нашриёти, 2020. – 324 б.
9. Ўзбек болалар адабиёти антологияси. 2 жилдлик. 1-жилд. Назм. –Тошкент: Чўлпон, 2017. – 288 б.
10. Улуғов А. Асл асарлар сеҳри. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2007. – 160 б.

ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚ ШОИРИ АНВАР ОБИДЖОН ИЖОДИНИНГ ТОЖИКИСТОНДА ЎРГАНИЛИШИ

*Бахтиёр ФАЙЗУЛЛОЕВ,
Академик Бобожон Ғафуров номидаги
Хўжанд ДУ доценти, филология фанлари
номзоди (Тожикистон)*

Аннотация: Мақолада таниқли ўзбек шоири Анвар Обиджон ижодининг Тожикистонда ўрганилиш масаласи унинг айрим шеърлари мисолида таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: миллий рух, анъана, таъсир, ўзига хослик, маҳорат, талқин, шеърый санъатлар.

Аннотация: В статье анализируется вопрос изучения творчества известного узбекского поэта Анвара Обиджона в Таджикистане на примере некоторых его стихотворений.

Ключевые слова: национальный дух, традиция, влияние, самобытность, мастерство, интерпретация, поэтическое искусство.

Annotation: The article analyzes the issue of studying the work of the famous Uzbek poet Anvar Obidjon in Tajikistan on the example of some of his poems.

Key words: national spirit, tradition, influence, originality, skill, interpretation, poetic arts.

Маълумки, шеърый санъатлар туфайли бадий матнлар ўзининг *таъсир кучи, безакдорлиги, жарангдорлиги ва чуқур фалсафий маънодорлигига* эга бўлади. Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон бадий санъатлардан шунчалик улкан маҳорат билан фойдаланидики, унинг ҳар бир шеъри ўзининг ҳақиқий мухлисини топади, айниқса кичкинтойлар учун олам – олам ҳайратларга сабаб бўлади. Академик Бахтиёр Назаров ўринли қайд қилганидек: “Анвар Обиджон ҳақида услубий йўналишлари теран, хилма - хил жанрларда, ранг - баранг шаклларда болалар ва катталар учун шеър, ғазал, достон, ҳажвия, кисса, роман, драмалар яратиб, баракали ижод этиб келаётган қошиф санъаткорларимиздан бири деб хулоса чиқариш хато бўлмайди” [1, 11-б.]. Тожикистон Республикаси академик Бобожон Ғафуров номи-даги Хўжанд

давлат университетининг “Ўзбек филологияси” ҳамда “Бошланғич таълим методикаси” факультетларида “Болалар адабиёти” курси алоҳида фан мақомида ўқитилади. Мазкур курсда мумтоз ҳамда замонавий ижодкорларнинг болаларимизга атаб яратган турли жанрдаги асарлари ўрганиб келинмоқда.

Атоқли ижодкорлар қаторида замонавий ўзбек болалар адабиётининг пешқадам вакилларида бири ҳисобланган серқирра истеъдод соҳиби Анвар Обиджоннинг ижод намуналари ҳам дастурдан ўрин олган. Унинг асарларида Ватан ўтмиши, улуг аждодлар ўғитлари инсон ва табиат муносабатлари кесимида тасвир ва таҳлил қилинади. Тасвирда нарсалар-предметлар хусусиятини қувноқ шеърини ритмга солиш, уларни ўз тилида “сўзлатиш” воситалари орқали китобхонларни халқнинг миллий руҳи, бетакрор қадриятлари, табиатнинг сирли олами билан яқиндан таништиришга эришади. Бу – тарихда ҳам, ҳозирги давр болалар шеърлятида ҳам кам учрайдиган поэтик услублардан биридир. Ўғитроф этиш керакки, А. Обиджоннинг ўзига хос ифода услуби, замонавий шеърлятдаги миллий ўзлик туйғусининг бутунлай янги талқини, янги миллий тафаккур йўналишлари айнан мазкур услуб замирида мужассамдир. Адабиётшунос Г.Жўраеванинг фикрича, “Анвар Обиджон ўз асарларида болалар руҳий-маънавий дунёсига хос бирор-бир қулғили детални топади ва уни поэтикалаштириб, бола руҳиятининг юмористик тасвирини ифодаловчи манзарага айлантиради. Бола руҳияти билан ушбу манзара ўртасидаги номуносивлик эса қувноқ, бегараз ва самимий қулғини ҳосил қилади”[7, 29-б.].

Ўзбекистон - буюк тамаддунлар бешигидир. Унинг тупроғида улғайган алломалар, мутафаккирлар, олму фузалолар яратган кашфиётлардан бутун дунё ҳали ҳануз ҳайратланади. Уларнинг жаҳон тамаддунига қўшган бекиёс ҳиссаси умумбашарий ифтихорга айланган. Бунинг ёрқин далилини Парижда Соҳибқирон Амир Темурга, Токио, Москва, Боку шаҳарларида Алишер Навоийга, Ригада Мирзо Улуғбекка, Қоҳирада Аҳмад Фарғонийга муҳташам ҳайкаллар ўрнатилганида кўришимиз мумкин. Анвар Обиджон шеърларида ҳам халқимизнинг улуг сиймолари ҳаёти, фаолияти, улардан мерос илмий – маърифий, ижтимоий – ахлоқий тамойиллар етакчи ўрин тутди.

“Бобораҳим Машраб”, “Муқаддас туйғу”, “Тупроқ билан тенгдошдир қамиш”, “Қодирийни эслаб”, “Фарғоналиклар”, “Машраб дор остида”, “Ҳамид Сулаймон”, “Мангуберди фалсафаси”, “Фитрат”, “Ялпиз”, “Қурбонжон Додҳо”, “Улуғбекнинг ўғли ила видолашуви”, “Кечмиш”, “Топишмоқ”, “Абдулҳамид Чўлпоннинг тушимда ўқиган шеър”, каби қатор шеърларида эрк, озодлик, жасорат, истикбол, меҳр-муҳаббатни улуғлаш ғоялари тараннум этилади. Масалан, дор остидаги Машрабнинг қалбидан “Кўриб қолай бир марта яйраб қулган халқимни” деган нидо отилиб чиққан бўлса, буюк саркарда Жалолиддин Мангуберди: “Халқ бўлади “Биз!” деган миллат, “Мен!” деган халқ Миллат бўлади” дея миллатни бирлашишга, Ватан озодлиги учун курашга даъват қилади.

Темурийзода Мирзо Улуғбек фақат ўғли билан эмас, балки бутун дунё билан видолашади. Видолашар экан, инсониятни огоҳликка, хушёрликка, уйғокликка чақиради:

Тахт ўткинчи, эй нодон,
Мен кетдим, сен яшайвер.
Илмсиз юрт – биёбон,
Мен кетдим, сен яшайвер.

Анвар обиджоннинг мўъжаз шеърлари орасида бир мўъжиза бор. У шундай бошланади;

Менга ҳечам қийинмас,
Оғирлигинг билинмас.
Чунки кичик ёшимдан
Чикволгансан бошимга.

Шоир оддий ўзбек дўпписи тимсолида халқнинг миллий ўзлигини, ғурурини, ор – номусини кўряпти. Бир қараганда ҳазилнома туюлган тўрт қаторда юрт тарихи, миллий кадриятлари намоён. Ўзбек халқи энг азиз, мўътабар туйғуларини, ота – онасини “бош устига”, дея ардоқлайди. Ўзбеклар ўз ғурури учун тоғдек юкни кўтаришга, тоғдек ғамни ичига ютишга қодир.

Анвар Обиджон шеърляти сўз қўллаш маҳорати, бетакрор тағ маъноли иборалари билан ҳам ўзига хослик касб этади. Ўзбек адабиётшунослиги, тилшунослиги, рухшунослиги олдидаги муҳим вазифалардан бири ҳам ушбу тамойилларни тадқиқ ва таҳлил қилишдир.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, Анвар Обиджоннинг бадиий маҳорат масаласи ғоятда кенглиги, фалсафий чуқурлиги ва теранлиги билан нафақат ўзбек адабиётида, балки Марказий Осиё туркий халқлар адабиётида ҳам ўзига хос феноменал ҳодиса саналади. Унинг илк шеърларидан бошлаб сўнгги сатрларигача ўзбек халқининг бағрикенглигини, миллий ғурурини, миллий ўзига хослигини ўзида жамулжам эта олган донишманд шоирнинг эстетик идеали сифатида ўсиб келаётган ёш авлод маънавияти юксалиши учун кўп йиллар хизмат қилишига, ўз қадр – қимматини йўқотмаслигига ишончимиз комил. Анвар Обиджоннинг болаларга бағишланган шеърий, насрий ҳамда драматик ижод намуналарини бадиий - эстетик, лингвокультурологик хусусиятларини маънавий – маърифий тамойиллар нуқтаи назардан тадқиқ ва тарғиб этиш навбатдаги муҳим вазифалардан бири ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Назаров Б. Анвар Обиджон ижодида поэтик гўзаллик. Болалар оламининг шайдоси.”Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон таваллудига 70 йил” мавзусидаги Республика илмий-амалий анжумани материаллари. Т.: 2017.
2. Обиджон А. Танланган асарлар. Т.: ”Шарқ” нашриёт матбаа акциядорлик компанияси Бош таҳририяти, 2006.
3. Каримов С. Ўзбек тилининг бадиий услуби. Т.: 1994.
4. Расулов А. Бетакрор ўзлик. Т.: “МУМТОЗ СЎЗ”, 2009.
5. Йўлдошев М. Бадиий матннинг лингвопоэтик тадқиқи. Т.: 2008.
6. Муҳаммаджонова Г. 80 - йиллар охири 90 - йиллар бошлари ўзбек шеъриятининг лингвопоэтик тадқиқи. Т.: 2004.
7. Жўраева Г.. Анвар Обиджон ижодида поэтик гўзаллик. Болалар оламининг шайдоси.”Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон таваллудига 70 йил” мавзусидаги Республика илмий – амалий анжумани материаллари. Т.: 2017.

ANVAR OBIDJON SHE'RLARIDA POETIK OBRAZLAR

Gulnoza JO'RAYEVA,
f.f.n. (ToshDO'TAU)

Annotatsiya. Ushbu maqolada Anvar Obidjon she'riyatida she'riy san'atning badiiy-uslubiy figura sifatida berilishi yoritib berilgan. Shuningdek, uning ijodidan ignabarg she'rlarning xususiyatlari ham keltirilgan.

Аннотация. В данной статье освещается использование оксюморона как художественно-стилистической фигуры в поэзии Анвара Обиджона. Также даны особенности его стихов.

Abstract. This article highlights the use of oxymoron as an artistic and stylistic figure in Anvar Obidjon's poetry. Also, the features of his poems are given.

Kalit so'zlar. badiiy nutq, poetika, atributiv birikma, ignabarg she'r, so'z-gaplar.

Ключевые слова. Художественная речь, поэтика, атрибутивный союз, стихотворение-заготовка, поговорки.

Keywords. artistic speech, poetics, attributive conjunction, billet poem, sayings.

Xalqimiz azal-azaldan farzanlarining har tomonlama sog'lom, yetuk insonlar bo'lib yetishishlarini ko'zlab ish yuritgan. Bu borada turli tarbiya vositalaridan, shu jumladan, so'z san'atidan ham samarali foydalangan.

Bu jarayonda ijod ahlining o'tkir so'zi alohida ahamiyat kasb etishi haqida O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov: "Barchamizga ayonki, XXI asr intellektual salohiyat, tafakkur va ma'naviyat asri sifatida insoniyat oldida yangi-yangi ufqlar ochish bilan birga, biz ilgari ko'rmagan, duch kelmagan keskin muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Bugungi murakkab va tahlikali zamonda yozuvchining bashariyatning ertangi kunini o'ylab, odamlarni ezgulikka, insofdiyonatga, mehr-oqibatga qaratilgan haroratli so'zi har qachongidan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda"¹, -deb ta'kidlaydi. Farzandlarimizning "bizdan ko'ra bilimli, aqlli, dono va albatta, baxtli

1 Ibrohimova 3. Quvnoqlikka yashiringan iztiroblar. –Toshkent: O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2005. –B, 1415.

bo‘lishlari kerak”ligi ham shunchaki shior bo‘lmay, davlatimiz birinchi rahbarining yosh avlodga chinakam g‘amxo‘rligi nishonasi bo‘lgan edi¹.

Mustaqillik yillarida bolalar she‘riyati ham insoniyat bolaligi singari sodda va beg‘ubor samimiyatga yo‘g‘rildi. Lekin bu olamda turli-tuman ziddiyatlar, bo‘hronlar, murakkabliklar yo‘q degani emas. Ushbu ma‘naviy hudud insoniyataning bir parchasi sifatida uning kechmishida uchraydigan butun murakkablik va ziddiyatlarni o‘ziga xos tarzda namoyon qiladi. Shu bois bolalar, bir tomondan, aqlli, mard, jasur, qo‘rqmas, adolatparvar, vijdonli, vatanparvar bo‘lishsa, ikkinchi tomondan, sho‘x, o‘yinqaroq, yerga ursa ko‘kka sapchiydigan, to‘palonchi, dangasa, yalqovligi, ba‘zan esa nafsini tiyolmasligi, shirinlikka o‘chligi, ochofatligi, bilan ham diqqatni tortadi. Bolalik dunyosi ayni shu jihatlar bilan kattalar olamidan farqlanadi.

Anvar Obidjon o‘z asarlarida bolalar ruhiy-ma‘naviy dunyosiga xos biror-bir kulgili detalni topadi va uni poetiklashtirib, bola ruhiyatining yumoristik tasvirini ifodalovchi manzaraga aylantiradi. Bola ruhiyati bilan ushbu manzara o‘rtasidagi nomutanosiblik esa quvnoq, beg‘araz va samimiy kulgini hosil qiladi.

Masalan, “Velosiped buzilganda” she‘rida yuz-qo‘lini moy qilib gayka burayotgan Sotimboyning ahvoli quyidagicha chiziladi.

*Yuz qo‘lini
Qilib moy,
Kulib boqar
Sotimga,
Gayka burar
Sotimboy
Tagi ko‘chgan
Botinka*

(“Bahromning hikoyalari”, 8).

Sotimning o‘yinqaroqligi, velosipedni tindirmasdan minishi oqibatida uning buzilishi, Sotimboyning moyga botib uni tuzatishi-bular barchasi “tagi ko‘chgan botinkaning Sotimga kulib qarashi” xarakterli manzara-detali orqali hajviy mazmun bilan boyitilgan. Bu o‘rinda tagi ko‘chgan botinkaning go‘yo “kulib” qaraganga o‘xshatilib jonlantirilishi she‘rning poetik mazmunini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Anvar Obidjon bu she'rda ham asosiy urg'uni bolalar ruhiyatini aks ettiruvchi hajviy javobga qaratmoqda. Bunda "to'rt poy eski etik" va "yalangoyoq xo'tik" detallari she'rning hajviy quvvatini ta'minlashga hizmat qiladi.

Anvar Obidjon sho'x, quvnoq bolalar ruhiyatini teran his etadigan va eng muhimi, ushbu holatni poetik mahorat bilan tasvirlash salohiyatiga ega shoir. "Fatxullaning kurkasi" she'rda shu xususiyat yaqqol sezilib turadi. She'rda ukasining: "Fatxullaning kurkasi quvdi", degan shikoyatini eshitgan Nor shunday xulosaga keladi:

G'ijinib musht tugdi Nor:

Boplab qasos olamiz.

Kurkani...

Yo'q, yaxshisi,

Fatxullani solamiz

("Bahromning hikoyalari").

Ko'rinib turibdiki, Nor tabiatiga xos bo'lgan urishqoqlik illati uning o'z tilidan fosh qilinmoqda.

Anvar Obidjonning xalq og'zaki ijodi ruhida yaratilgan "Bo'rining doktor bo'lgani haqida ertak" asarida yirtqich bo'rining o'rmonga doktor bo'lishi va undan keyingi faoliyati zaharxanda kulgi bilan fosh etiladi. Soxta "doktor" oldiga kasal bo'lib kelgan quyon va to'ng'izni davolayman deydiyu, lekin aslida yeyishni ko'zlaydi. Biroq uning bu qabix niyatini anglab qolgan quyon bilan to'ng'izcha juftakni rostlab qolishadi. Shu payt yetib kelgan tulki esa unga yem bo'ladi. Bo'ri bemorni qabul qilish daftariga quyidagilarni yozib qo'yadi:

Qo'lin tirnab bo'ztikan

Tulki keldi notetik.

Ahvoli og'ir ekan,

Chora topmadik... Yedik!

("Bahromning hikoyalari", 25).

Bo'rining oldiga ishtahasi yo'qligidan shikoyat qilib Sher tashrif buyuradi. Bo'ri unga xushomad qilib vitamin zarurligini, vitamin esa semiz hayvon go'shtida bo'lishini aytadi. Bu gapni eshitgan Sher uzoq o'ylab o'tirmasdan quyidagicha qarorga keladi:

Qo'ldan bersam imkoniyat,

So'ng yurarman armonda.

Senday semiz hayvonni

Topish mushkul o'rmonda.

*Qoldirmayin men har choq
Tabiblarning soʻzini,
Totmoqchiman hoziroq
Vitaminning tuzini.*

Shu tariqa yirtqich boʻri Sheʼrga “vitamin” boʻlib ketadi, hayvonlar esa oʻzlariga beozor quyonni doktor qilib saylaydilar.

Anvar Obidjonning poetik mahorati shundaki, Quddus Muhammadiy yaratib ketgan har bir obrazga qayta qoʻl urar ekan, uning yangi, original, quvnoq yumorga boy boʻlgan yangicha qiyofasini qisqa, ixcham, poetik koʻchimglarga boy majoziy obraz darajasiga koʻtara oladi. Masalan, “Sabzi” sheʼrida shoir yaratgan poetik obraz quyidagicha namoyon boʻladi.

*Yupqagina
Poʻstim bor,
Dalada koʻp
Doʻstim bor.
Maqolda ham
Yoziqman.
Oʻsha
“Oltin qoziq” man.
Yotsam
Yerga qapishib,
Dumginamdan
Tortishib,
Tashladilar oʻraga...
Salom
Palov toʻraga!*

Shoir sabzi obrazini kitobxonlar tasavvurida jonlantirishda oʻziga xos tasvir usullaridan, qofiya sanʼatidan unumli foydalanadi. Xalq maqolini eslatish bilan uning koʻrinishini bolalar yodiga tushirsa, “poʻstim”, “doʻstim”, “yoziq”, “qoziq” kabi qofiyalar orqali badiiy ohangning taʼsirchanligi va quvnoqligiga erishadi. Ayniqsa, sheʼrning yakunidagi “Yotsam yerga qapishib, dumginamdan tortishib” kabi misralar yumoristik kulgi hosil qilsa, “Salom Palov toʻraga!” misralari uni real hayotga yaqinlashtiradi, bola ruhiyatiga oʻziga xos ilqlik olib kiradi.

Shoir bu sheʼriy turkumlarda turli xil hayvonlar, jonvorlar, kiyim-kechak, predmetlarni jonlantirib, ularning majoziy obrazini yaratdi.

Shoirning mahorati har bir obrazni uning o'ziga xos xususiyati, belgisi, rangi, ta'mi, tuzilishi yoki boshqa jihatlarini zukkolik bilan topilgan badiiy detallar, savol-javoblar, diologik nutq vositasida yaratishda namoyon bo'ladi. Bu hol bolalarda she'rda qalamga olingan narsa-predmetlar obrazini qiyoslash orqali tez tasavvur qilish imkoniyatini tug'diradi.

“Boshma-bosh” she'rida esa o'zlariga tanish bo'lgan “Sharabar-a” manzarasini echkining majoziy obrazi orqali ko'rishlari bolalarda o'zgacha bir zavq hosil qiladi.

Ularhayotdagi “Sharabar-a” da e'tibor bermagan yumoristik holatlar mazkur she'rda nozik idrok etilganidan hayratga tushishadi. Buning asosiy sababi Echkining “Sharabara” chi sifatida tanlanganligidir. Agar echkining o'rniga boshqa hayvon obrazi tanlanganda she'r bu darajada muvaffaqiyatli chiqmasligi mumkin edi:

Bo'ynin cho'zib qichqirgan

“Shara, bara-a!”

Ko'cha kezar

Echki eshakaravada.

Der: - Bolalar,

Zor emasman

Choy puliga.

Pufaklarni almashaman

Ko'k suliga

(“Juda qiziq voqea”, 36).

Echkining bo'ynini cho'zib “Shara, bara-a!” deb qichqirishi juda topib qo'llangan poetik tasvirdir. Bu o'rinda jonlantirish orqali echkining yumoristik obrazi yaratilishi barobarida, kitobxonning ko'z o'ngida Echkining bo'ynini cho'zib “baa-a” deb ma'rashi ham keladiki, bu hol she'rning badiiy-estetik qimmatini yanada oshiradi. Zero, Anvar Obidjon ijodining o'ziga xos jihatlarini o'ta jiddiy vaziyatni kulgili va, ayni choqda, haqqoniy va tagdor qilib tasvirlashida namoyon bo'ladi. Shu boisdan ham “Anvar Obidjonning ijtimoiy xarakterdagi she'rlari ko'pqatlamlilik bilan yaqqol ajralib turadi. Ularni bolalar ham, kattalar ham qiziqib o'qiydilar va ma'naviy ma'nolarni o'z mushoxadalari doirasida dilga singdiradilar. Shoir “Sigir qo'shig'i”,

“Parvarda”, “Yirtqich” kabi she'rlarida kichkintoylarning dunyoni anglashga intilish jarayonlaridagi kattalar bilan to'qnashuvi, ota-onalar va bolalarning ba'zan birbirlarini to'g'ri tushunmasligi bois sodir

bo'luvchi turli anglashmovchilik oqibatida kelib chiqadigan dramatik holatlarni kulgili tarzda ko'rsatadi".

Xulosa qilib aytganda, Anvar Obidjon she'rlarida mahorat bilan qo'llangan poetik obrazlarining barkamol inson tarbiyasidagi ahamiyati nihoyatda kattadir.

Ular bolalarning ilm-ma'rifatga bo'lgan rag'batlarini oshiradi, o'zlari va atrofdagilarga, ota-ona va o'qituvchilariga bo'lgan munosabatlarini qayta ko'rib chiqishga undaydi.

ҚУЙМА САТРАЛДАРДА ЧЎНГ МАЪНО

*Маърифат ҚОСИМОВА,
Андижон давлат педагогика институти
Ўзбек тили ва адабиёти
кафедраси доценти.*

Аннотация: ушбу мақолада Анвар Обиджон ижодининг услубий қирралари ва мазмун қўламининг ўзига хос жиҳатлари, шоир асарларида лирик қаҳрамон ва ижодкор ёнлашуви масалалари таҳлил қилинган.

Аннотация: в данной статье анализируются стилистические аспекты творчества Анвара Обиджона и особенности содержания, вопросы сближения лирического героя и творца в творчестве поэта.

Annotation: this article analyzes the stylistic aspects and content scope of Anvar Obidjon's work, the issues of lyrical hero and creative approach in the poet's works.

Калит сўзлар: болалар адабиёти, ҳажвий-юмористик йўналиш, савол-жавоб шакли, лирик қаҳрамон, мактаб дарсликлари, ички зиддиятлар, руҳият тугёнлари, индивидуал услуб.

Ключевые слова: детская литература, комико-юмористическая направленность, вопросно-ответная форма, лирический герой, школьные учебники, внутренние конфликты, психологические узлы, индивидуальный стиль.

Key words: children's literature, comic-humorous direction, question-and-answer form, lyrical hero, school textbooks, internal conflicts, psychological nodes, individual style.

Анвар Обиджон ҳақида гапирганда, бу инсонни сокин оқиб ўтган катта бир дарёга қиёслагим келади. Чунки камтар ва ҳокисор шоир ўзбек маънавий ҳазинасига бой адабий мерос қолдирди. Анвар Обиджон серкирра ижодкор сифатида қатор-қатор бетакрор асарлари билан болалар адабиётида мактаб ярата олган бўлса, катталар адабиётида ҳам, ҳажвий-юмористик йўналишда шундай илҳом билан қалам тебрата олди.

Шоирлик инсоннинг қисматида бўлади, тийнатида бўлдаи. Ҳақиқий ижодкор ёниб яшайди, шоирона юрагида дардлар билан яшайди, нафақат ўз кечинмалари, ўй-хаёллари билан балки одамлар дарди, эл-юрт дарди, қолаверса, инсоният дарди билан яшайди. Анвар Обиджон зоҳиран юморга бой, ҳангомали мавзуларда қалам тебратган деб ҳисобланса-да, ботинан катта дардни, изтиробларни, руҳий зиддиятларни киноя, қочиримлар орқали ифодалаганини кўриш мумкин. Мана шу ўринда шоирнинг дардли табассумига яширинган ички туғёнларни англагандек бўламан. Буларни тушуниш учун эса Анвар Обиджонни ўқиш керак, ёзганларини ўқиш керак.

2006 йилда чоп этилган “Танланган шеърлар” тўпламига ёзган сўнгсўзида “Сезганим шуки, эсим қанча кўпайса, бевош туйғуларимга жой шунча тораяверди”, деб ёзади Анвар Обиджон. Яъни инсон ҳаётнинг тошли йўлларида қоқилаверган сари эҳтиёткор бўлиб боради, ҳиссиётларини жиловлашга ўрганади, баъзан қувончини, баъзан дардини яшира оладиган бўлиб боради. Устознинг ёзганларини ўқир экансиз, катта гапларни кичик ҳажмли игнабаргли шеърларига, уччаноқларга яшириб айта олган сўзи ўткир шоир сифатида қайта кашф қиласиз.

Савол-жавоб шаклида ёзилган бир бадиасида ҳам ана шундай ихчам, куйма фикрлар кўзга ташланади:

- Кимсан?
- Оллоҳнинг ердаги омонати...
- Такдирланганмисан?
- Эгам бешта ўғил берган.
- Жазоларинг борми?
- Шеърлар ёзганман.
- Нимадан ҳузурланасан?
- Кўнгил овлашдан.

- Нимадан қўрқасан?
- Боламга иснод келтиришдан.
- Нима бемаза?
- Ватансизлик.
- Армонинг борми?
- Бургут эмас, қалдирғочмаи.
- Юпанчинг?
- Читтаклардан баландроқда учдим-ку!
- Энг тўқис таржимаи ҳолинг?
- Келдим. Ёздим. Кетдим.

Олам ва одам, инсон ва жамият, яхшилик ва ёмонлик, умр мазмуни ва якуни каби чуқур фалсафий мушоҳадаларни кичик ва ихчам савол-жавоблар қатига сингдирилгани шоирнинг тафаккури нақадар кенг бўлганлигидан далолат беради.

Шоирнинг ҳар бири бир мисрадангина ташкил топган “игнабаргли шеърлар”ида ҳам ана шундай қуймалик, кенг мушоҳадани ихчам тарзда ифодалаш усулидан фойдаланган.

Мўралади дарчадан ҳаёл сатрини ўқиган китобхон кўз ўнгида лирик қаҳрамоннинг ўйчан ҳолати намоён бўлади, сарҳад билмас инсон тафаккурининг бўйсунмас табиати, руҳий кечинмаларини ҳис қилади.

Атрофимизда инжа олам, турфа одам яшайди. Туйғун шоирлар уларнинг моҳиятини англашга, ҳаёёт фалсафасининг мағзини чақишга интилиб яшайдилар. Анвар Обиджоннинг қуйидаги сатрлари қатида ҳам кузатувчан ва ҳаётни, Ватанни, яхшиликни севувчи лирик қаҳрамон мушоҳадалари китобхонни ўйлашга, фикрлашга, ўз кечинмаларини тафтиш қилишга ундайди.

* * *

Ёвлик қилиб, дўстлик қутар у.

* * *

Шеърхон сотиб олди бир шоир.

* * *

Шоир, жарнинг ёқасида юр!

* * *

Қилинганман Сабрга сургун.

* * *

Ватанимга оёқ ювиб кир!

Анвар Обиджоннинг ижоди зоҳиран юморга йўғрилгандек тассурот қолдиради, лекин асарларга кириб борганингизда ўша кулгу қўзгатувчи сатрларида ҳам яширинган бир дард, ўзига хос ички зиддиятлар, руҳият туғёнларини кўриш мумкин. Демак, Анвар Обиджоннинг маҳзун табассуми ортида ҳаёт ҳақиқатлари ётади, шоирона дардлари ётади. Миллатнинг келажаги, инсоният руҳиятидаги эврилишларни каламга олиш нияти табассум ортига яширинганини ҳис қиласиз.

Анвар Обиджоннинг болаларга атаб ёзган асарлари ҳақида гапирадиган бўлсак, биринчидан халқ оғзаки ижоди оҳангида, яъни болалар табиатига мос содда, равон, қисқа сатрларда бериладики, буни жуда осон қабул қиладилар ва боланинг руҳиятига жуда осон сингади. Шу нуқтаи назардан ҳам, Анвар Обиджон ижоди намуналарини мактаб дарсликларига кўпроқ киритиш керак. Юқорироқ синфга ўтганда Анвар Обиджон ҳикояларини ўқишга рағбатлантириб бориш керак.

Анвар Обиджон ижодининг яна бир жиҳати воқеликни насихат тарзида баён қилмайди. Образлар тилидан ёки шеърый мисралар қатига сингдирган ҳолда етказишга ҳаракат қилади. Масалан, «Оловжон» ҳикоясини оладиган бўлсак, қумурсқалар сардори ёш бўлишига қарамай, серғайрат, қўлидан қўп иш келадиган қаҳрамон сифатида, болажонлар руҳиятига мос тарзда гавдалантирилади. Лашкарга бир ўзи донолик билан раҳбарлик қилиб қумурсқаларни қумолилар ҳужумидан сақлаб қолади, душманга қарши дадил ҳаракат қилади, қўшинни моҳирлик билан бошқаради ва жангда ғолиб бўлади.

Асар охирида якуний хулоса ўзига хос тарзда берилганки, бу Анвар Обиджоннинг болалар шоири сифатидаги индивидуал услубини кўрсатади. Лашкарбошилиқдан хабари бор бир қумурсқа Оловжонга савол беради: “Сиз ҳали ёшсиз, тажрибангиз кам, лекин қандай қилиб, шундай натижага эриша олдингиз? Қандай қилиб катта қўшинни бошқара олдингиз?” шунда Оловжон: “Мен китоб ўқишни яхши кўраман, жанг санъати сирларини китоблар орқали ўрганган эдим. Ана шу билимларимни амалиётга жорий қилдим”, - деб жавоб беради. Демак, шоир билвосита, яъни асар қарамони тилидан баён қилиш орқали “муваффақиятларга эришишда китоб асос бўлган” деган ғояни болалар онгига сингдиришни мақсад қилиб олган. Бунинг афзал жиҳати шундаки, насихат тарзида

“китоб ўқисанг олим бўласан, китоб ўқисанг саркарда бўласан” дегандан кўра, Оловжон нутқи оркали болажонларга ижобий таъсир кўрсатиш самаралироқ кечади. Мана шу жиҳатдан ҳам, болалар адабиётининг ўзига хос қирраларини эгаллаган моҳир ижодкор сифатида тилга олишимиз мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Сиддиқова Э. Қалбларни уйғотиб. Болалар оламининг шайдоси.”Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон таваллудига 70 йил” мавзусидаги Республика илмий-амалий анжумани материаллари. Т.: 2017.

2. Раҳимжонов Н. Истиқлол ва бугунги адабиёт. – Т.: “Ўқитувчи”, 2012.

3. Раҳимжонов Н. Давр ва ўзбек лирикаси. – Т.: “Фан”, 1979.

4. Ҳамроева Ҳ. Мўъжазу мўъжиза шеърлар / Биз билган, билмаган Анвар Обиджон. – Т.: “Турон замин зиё”, 2019.

5. Обиджон А. Танланган асарлар. 1-ж. Т.: “Шарқ” нашриёт матбаа акциядорлик компанияси Бош таҳририяти, 2006.

6. Обиджон А. Танланган асарлар. 2-ж. Т.: “Шарқ” нашриёт матбаа акциядорлик компанияси Бош таҳририяти, 2014.

**ANVAR OBIDJON VA QOIL MARG‘ILONIY
SHE‘RIYATIDA FARZANDLARGA NASIHAT QILISH
G‘OYASIGA BAG‘ISHLANGAN MUSHTARAKLIK**

**СОДРУЖЕСТВО, ПОСВЯЩЕННОЕ ИДЕЕ СОВЕТА
ДЕТЯМ В ПОЭЗИИ АНВАРА ОБИДЖАНА И КОЙЛА
МАРГИЛАНИ**

**COMMONWEALTH DEDICATED TO THE IDEA OF
ADVICE TO CHILDREN IN THE POETRY OF ANVAR
OBIDJAN AND QAIL MARGILANI**

*Oybek BARZIYEV,
FarDU, filologiya fanlari
bo‘yicha falsafa doktori, PhD*

*Azizaxon RASULOVA,
FarDU, filologiya fanlari
bo‘yicha falsafa doktori, PhD*

Annotatsiya

Maqolada Anvar Obidjon va marg‘ilonlik alloma-shoir Abdussamad oxund Qoil Marg‘iloniy she‘riyatida qo‘llangan farzandlarga nasihat qilish g‘oyalari bilan sug‘orilgan mushtarak jihatlar haqida gap boradi. Har ikki shoirning pandnoma yo‘nalishida bitilgan ayrim she‘rlari tahlil doirasiga toritilgan holda ularning uslub tanlashdagi badiiy mahoratining o‘xshash va farqli tomonlari o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: pandnoma, o‘git, didaktik yo‘nalish, Vatan, millat, tilni sevishga da‘vat qilish, so‘z qadri va ma‘nosi, “Ota o‘giti”, “Bolakayni barvaqt uyg‘oting” she‘rlari tahlili, “Gafur” radifli muxammas, “Uyg‘on”, “Sahar” radifli g‘azallar tahlili, sahar uyg‘onishning foyda va afzalliklari.

Аннотация

В статье говорится об общих чертах, проникнутых идеями наставления детям, использованными в поэзии Анвара Обиджона и маргиланского поэта Абдуссамада Ахунда Каила Маргилани. Анализируются некоторые стихотворения обоих поэтов, написанные в направлении пандномы, и изучаются сходные и

различные стороны их художественного мастерства в выборе стиля.

Ключевы слова: панднома, нравоучение, дидактическое направление, призыв любить Родину, народ, язык, значение и значение слов, анализ стихотворений «Воспитание отца», «Раннее разбуди дитя», Анализ газелей с основанием «Гафур», «Уйгон», «Сахар» анализ радиф газелей, польза и преимущества пробуждения по утрам.

Annotation

The article talks about the common aspects infused with the ideas of admonition to children used in the poetry of Anvar Obidjon and Margilan poet Abdussamad akhund Qail Margilani. Some of the poems of both poets written in the direction of pandnoma are analyzed, and the similar and different aspects of their artistic skill in choosing a style are studied.

Key words: pandnoma, ogit, didactic direction, calling to love the motherland, nation, language, the value and meaning of words, analysis of the poems “Father’s Education”, “Wake Up the Child Early”, Analysis of ghazals with “Gafur” radif, “Uygon”, “Sahar” radif, benefits and advantages of waking up in the morning.

Istiqlof davri adabiyotida bola tarbiyasi va ruhiyatining yorqin targ‘ibotchisi, o‘zining xushchaqchaq hamda betakror she‘riyati bilan tanilgan Farg‘ona vodiysining shoiri Anvar Obidjon edi. Shoir she‘riyatida farzand tarbiyasi, uning kamolga yetishida ota-onaning vazifasi va tutgan o‘rni haqida o‘ziga xos fikrlar bayon qilingan.

Ma‘lumki, otaning o‘g‘ilga munosabati mumtoz adabiyotda Kaykovusning “Qobusnoma” asari, zamonaviy adabiyotda S.Barnoyevning “Qiblagohlar” publitsistik hikoyasi, Tohir Malikning “Mehmon tuyg‘ular” asarlarida o‘z ifodasini topgan.

Shoir she‘riyatida ifoda etilgan bola ruhiyatiga ta‘sir etuvchi omillar marg‘ilonlik alloma-shoir XIX asrning oxiri–XX asr boshlarida yashab ijod etgan Abdussamad oxund Qoil Marg‘iloniy she‘riyatida ham kuzatiladi. Har ikki shoir ijodida o‘ziga xoslik shundaki, Anvar Obidjon farzand tarbiyasini yoritishda ijtimoiy hayotdagi voqealarga murojaat qilgan holda misollar keltiradi. Shu bilan birga shoir she‘rlarida ko‘proq bolalarning o‘zini nutqidan so‘zlaydi.

Abdussamad oxund Qoil Marg‘iloniy ijodida ham farzandlarga nasihat qilish mavzusi ustuvor sanalgani holda unga diniy-falsafiy jihatdan yondashish masalalari yaqqol seziladi. Shoirning ta’kidlashicha, farzandning yoshligidan biror hunar yoki kasbga jalb qilish, unga ko‘proq diniy bilimlarni o‘rgatish lozim. Farzandiga nasihat qilish mavzusi bilan bog‘liq bo‘lgan Anvar Obidjonning “Ota o‘giti” she’ri g‘oyaviy yo‘nalishiga ko‘ra, Qoil Marg‘iloniyning g‘azalida ko‘tarilgan masalaga yaqin turadi. Shoir she’rida Vatan va ona tili ulug‘lanadi, so‘zga bo‘lgan e’tibor va ehtirom rangin uslubiy bo‘yoqdor so‘zlar bilan o‘z tasvirini topan:

*Har bitta so‘z - suvdek aziz,
Har bitta so‘z - nondek uvol.
Til boyligin bog‘ deb bilsak,
Har bitta so‘z - bitta nihol.[1, 6-b.]*

She’rning keyingi bandida so‘zga bo‘lgan e’tibor va hurmat ulug‘lanadi:

*E bolam, yot yurtga borsang,
Ne atalur eling, derlar.
Qay millatning vakilsan,
Bormi ona tiling, derlar.*

She’rning so‘nggi bandida Qoil Marg‘iloniy ijodida ham aynan uchragan til, so‘z qadri va uning anglatgan ma’nosini bilib gapirish kabi motivlar aytilib o‘tiladi:

*Obro‘yingni baland tutmoq,
E bolam, o‘z qo‘lingdadir.
Sening olamdagi narxing
Vatan, millat, tilingdadir.*

Abdussamad oxund Qoil Marg‘iloniyning “Gafur” va “Farzandlarga nasihat” nomli muxammaslarida o‘git mazmuni ustuvorlik qilgan bo‘lib, ularda tilga ortiqcha erk bermaslik, har doim ehtiyotkorlik bilan nutq so‘zlash lozimligi uqtiriladi. Muxammasning quyidagi bandida maishiy hayotimizda ko‘plab yoshlar orasida kuzatiladigan nutq so‘zlash odobi bilan bog‘liq jihatga e’tibor qaratilgan bo‘lib, unda farzandning otaga bo‘lgan hurmati ulug‘lanadi:

*Atoni otini chol deb chaqirma mol degan bo‘lgay,
Desang kampur onani otang chol degan bo‘lgay,
Agar kelganda chehrang buzmagil yo‘qol degan bo‘lgay,
Kelinni qaynag‘a qayrarda janjal sol degan bo‘lgay,*

Nashoti zindagoni fayzi anda barqaror bo'lmas. [2, 436-b.]

Shoirning "Gafur" radifli muxammasida ham nutq odobi bilan bog'liq holda nasihat qilish mazmuni muhim sanaladi. Shoir muxammasida takallum qilishga alohida to'xtaladi. Shu bilan birga yaxshi so'zning foydali tomonlari va yomon so'zning salbiy oqibatlarini haqida fikr yuritadi. Quyidagi bandda so'z insonga hijolat va malomat keltirishi mumkinligi uqtiriladi:

*Har takallum tilg'a kelsa dilni anga shavqi bor,
Bo'lsa moloyani anga nafsning ko'b zavqi bor,
G'olibo, ba'zi takallumda xijolat tavqi bor,
O'ylagil rahmat bila qancha malomat favqi bor,
Hikmatu pandu nasihatdin karomatdin gafur.[3, 465-b.]*

Keyingi bandda so'zning anglatgan ma'nosi va unga har bir inson o'z nutqiga javobgarligi haqida fikr yuritilgani holda kishi nutqini oyatlar bezab turishi lozimligi aytib o'tiladi:

*So'zlaganda o'ylagil hazli xayol aylama,
So'rmagay mahsharda mandin deb mabodo o'ylama,
Xalqning ixlosi yo shuhratni qasdida dema,
Bilsangiz ma'no iboratdin olurg'a qoida,
Xo'b ko'rub tafsirlarni so'ngra oyatdin gafur.*

Muxammasning so'nggi bandida so'zlagan nutqimiz o'zimizga savob yoki gunoh keltirishi mumkinligi, bema'ni va behuda nutq so'zlash o'rniga rost gapirish lozimligi uqtiriladi:

*Harna koringki hayotingda sanga mashg'ul o'lur,
Har nechuk qilgan takallumg'a zaboning o'rganur,
Bil kiroman kotibaynlar daftari andin to'lur,
Oxiri Qoil tilingdan shoyad ul joriy bo'lur,
Lag'vgo'ylik o'rnig'a lafzi shahodatdin gafur.*

Anvar Obidjon va Qoil Marg'iloniy ijodida "uyg'otmoq" so'zi bilan bog'liq she'rlarda ham chaqiriq va farzandlarga nisbatan qilingan da'vat ruhi mavjud. Ikki shoir ijodida ham bolalarning ko'p uxlab yotishi dangasalik, g'aflatdan nishona ekanligi alohida uqtirilgani holda erta uyg'onishning xosiyatlari haqida aytib o'tiladi. Anvar Obidjonning 1976 yilda yozilgan "Bolakayni barvaqt uyg'oting" nomli she'rida ham nasihat mazmuni ustuvorlik qiladi:

*Bolakayni barvaqt uyg'oting,
Qilsa qilar bir bor injiqlik.*

*Paydo bo'lsin murg'ak qalbida,
Muqarra ul tongga intiqlik.
Ko'rib qo'ysin
Zulmat qo'ynida –
Latofatin yo'qotgan bog'ni.
Qiynalsa ham, qidirib o'zi –
Topib olsin oydin so'qmoqni. [4, 13-b.]*

She'ra qo'llangan "oydin so'qmoq" birikmasi majoziy ma'noda bo'lib, u farzandning keljagi, yorqin hayot qurishiga bo'lgan ishonchga ishora qilimoqda.

Qoil Marg'iloniy qalamiga mansub bo'lgan "Uyg'on" radifli va "Sahar" nomli g'azallari ham kishilarning erta uyg'onishiga chaqiriq ruhi bilan sug'orilgan. Shoir ikkala g'azalida ham o'z tushunchalarini diniy aqidalar asosida yoritib bergan:

*Sahar g'aflatda yotmay bedor bo'lgali bedor uchun uyg'on,
Tilingni qilgali mashg'uli istig'for uchun uyg'on. [5, 416-b]*

Shoirning mazkur g'azalida g'aflatda yotish qattiq qoralangani holda sahar turib Olloh yo'lida toat-ibodat qilish eng ma'qul yo'l ekanligi uqtiriladi. Sahar vaqti qilingan ibodatlarning samarasi u dunyoda ijobiy natijasini berishga alohida urg'u beriladi:

*Ijobat vaqtida g'aflatda yotmasdan ibodat qil,
Savobi qabr ichinda sanga bo'lgay yor uchun uyg'on.*

Shoir g'azallarida kishilarni hayotga ibrat ko'zi bilan boqishga va xiyonat qilishdan ehtiyot bo'lib yashashga chaqiriq g'oyalari ustuvor sanaladi:

*Ochib ibrat bilan ko'zni yumib o'tgil xiyonatdin,
Borib dorul baqoda ko'rgali diydor uchun uyg'on.*

Shoirning mazkur g'azaliga hamohang holda yozilgan "Sahar" radifli g'azalida ham nasihat qilish g'oyasi mujassam. Unda ham kishining g'aflat uyqusiga berilmasligi va erta turib toat-ibodat qilishning afzalliklari xususida so'z boradi. G'azalda sahar vaqti "Haq kalomi", ya'ni Qur'oni karimning zikr qilinishi lozimligi ham eslatib o'tiladi:

*Uyg'onib ey banda g'aflatdin ibodat qil sahar,
Yotmagil bedor o'lub Tangriga toat qil sahar.*

*Subhi vaqtidin burun turgil tahorat toza qil,
Haq kalomidan agar bilsang tilovat qil sahar.*

Xulosa qilib aytganda, farzand tarbiyasi oilada shakllanib, jamiyatda kamol topishi muqarrarligiga qaratilgan Anvar Obidjon va Abdussamad oxund Qoil Marg'iloniyning she'rlarida pand-nasihati mavzusi yetakchilik qiladi. Qoil Marg'iloniy ijodida bu masala diniy ta'limotlar orqali tushuntirib berilgan bo'lsa, Anvar Obidjon she'rlarida ular hayotiy misollar, boal ruhiyatiga mos holda o'z tasvirini topgan. Bu esa har ikki shoirning so'z qo'llash mahorati va ijodiy niyatidagi mushtaraklik samarasi sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. www.ziyouz.com kutubxonasi. Anvar Obidjon she'rlari. 2022 yil, 24-mart.
2. Файзуллаев Р., Абдулахатов Н. Абдуссамад охунд Қоил Марғилоний. Иккинчи китоб. – Тошкент: NOSHIR, 2014.
3. Анвар Обиджон. Кетмагил. Шеърлар. – Тошкент F.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1985.

АНВАР ОБИДЖОН ШЕЪРИЯТИНИНГ МАЪНАВИЙ-ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ

*Хақиқат ҲАМРОЕВА,
Самарқанд вилояти, Каттақўрғон туманидаги 17-ўрта
умумтаълим мактаби директори, Республика халқ таълими
аълочиси.*

*Дилфуза ТОШНИЁЗОВА,
Самарқанд давлат университети академик лицейи
она тили ва адабиёт фани ўқитувчиси,
филология фанлари бўйича фалсафа доктори.*

Аннотация. Ўсиб келаётган ёш авлод онгу шуурига ватанга мухаббат, миллий кадриятларга садоқат туйғуларини сингдиришда адабиёт кучли таъсир кудратига эга. Мазкур мақолада Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон шеъриятининг маънавий – маърифий аҳамияти тадқиқ қилинади.

Аннотация. Литература оказывает мощное влияние на привитие любви к Родине и верности национальным ценностям в сознание подрастающего поколения. В данной статье исследуется

духовно-просветительское значение поэзии народного поэта Узбекистана Анвара Обиджона.

Abstract. Literature has a powerful influence on instilling love for the motherland and loyalty to national values into the consciousness of the young generation. In this article, the spiritual and educational significance of the poetry of the People's Poet of Uzbekistan, Anvar Obidjon, is researched.

Калит сўзлар: ота макон, образлар тизими, бола рухияти, фалсафий идрок, поэтик маҳорат.

Ключевые слова: отцовское пространство, система образов, детская психика, философское восприятие, поэтическое мастерство.

Key words: father space, system of images, child psyche, philosophical perception, poetic skill.

XX аср 70-йилларига келиб, ўзбек болалар адабиётининг таркиб топиши, ўзига хос бадиий – эстетик, маънавий-маърифий хусусиятларни эгаллашида Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон асарлари салмоқли аҳамият касб этади. Зеро, гўдак дунёга пешонасидаги ёзуви, бетакрор ўзлиги, дунёқараши билан келади. Ўзбекистон Республикаси фан арбоби, таникли адабиётшунос олим А.Расуловнинг фикрича, “Анвар Обиджоннинг кичик шеърлари тикмачокдай: сермаъни, фалсафий, бетакрор. Шоир кўп шеърларида ўзлик ҳақида ёзади. Ўзлик - таянч, бетакрорлик”[1, 206-б.]. Она сути билан онгу шуурига сингиган фазилатлар, одатлар ҳаётининг мангу йўлдоши бўлади, болаликнинг оддий ҳаваслари умрбоқий кадрятларга айланади. Анвар Обиджон дунёни бола кўзи билан кўради, болалик қалби билан ҳис қилади. Шунинг учун ҳам унинг шеъру дostonлари, эртагу қиссалари болаларни гўдаклигидан сеҳрлайди. Унинг “Уч ёшлилар шеъри” номли асари бор-йўғи тўрт қатордан иборат, лекин унинг таърифи, эстетик завқи, табиийлиги, равонлиги, маъноси бир китобга жо бўлади:

- Олманиям ғажийман,
Холваниям ғажийман.
- Ўзи нечта тишинг бор?
- Сени нима ишинг бор!

“Ботирвойнинг кундалиги” туркумида Анвар Обиджон ижодининг энг муҳим тамойиллари кўзга ташланади. Шоир айнан

Ботирвойдек топқир, ҳозиржавоб, дилкаш, довюрак болалар билан кўп суҳбатлашади. Уларнинг бошқаларга ўхшамайдиган зийраклиги, ҳатто бироз қитмирлиги, ҳаёлпарастлиги шоирнинг завқини келтиради. 20 июн куни чўмилишга борган Боирвой дафтарига қуйидагиларни ёзиб қўяди:

Чўмилсин деб набирам,
Ўргансин деб сузишни,
Эпласин деб менимча
Бошқалардан ўзишни,
Шер билакли боболар
Зўр ишга бел боғлашган,
Шу Фарғона каналин
Қирқ беш кунда қовлашган.

“Бошқалардан ўзиш” ибораси шеърда рамзий маънода келяпти. Ҳақиқатдан ҳам, шер билакли боболарга муносиб авлод бўлиш, мустақил ҳаёт денгизида сузишни ўрганиш, жамиятда ўзига муносиб нуфузга эга бўлиш осон эмас. Бунинг учун “бошқалардан ўзиш” илмини мукаммал эгаллаш керак. Ҳажми каттами, кичикми, ҳақиқий шеърнинг асосида ҳаётийлик, тарбиявий аҳамиятга эга бўлган фикр яширинган бўлади. Катта Фарғона канали ўзбек халқи ватанпарварлигининг оғир Иккинчи жаҳон уруши йилларидаги юксак намунасидир. Ботирвойларнинг ҳам шербилак боболар меҳнатидан фахрланиши, ҳам бу меҳнатнинг асл моҳиятини болага хос идрок билан англашининг, ҳис қилишининг ўзи ниҳоятда муҳим. Шеърдаги “Бошқалардан ўзиш” фақат каналда чўмилиш маъносидагина ишлатилмай, бу ибора зиммасига улкан ижтимоий маъно юклатилган. Фарғонанинг чекка қишлоқларидан бирида ўсиб улғайган муаллиф “шер билакли боболар” авлоди ўзбек халқининг оқимга қарши сузишдан чўчимайдиган мард ўғлонлари кўпайишини, қадимий шон-шухрат тикланишини, Ботирвойлар унинг қадрига етишини истайди.

7 июль куни Ботирвойнинг кундалигида шундай ёзув пайдо бўлади:

Тоғдан олиб келган гулим
Бугун бирдан сўлиб қолди.
Дадам деди: “Ўз еридан
Айрилди-ю...
Ўлиб қолди...”

Балки Ботирвой “Дарахт бир ерда кўкаради”, деган халк мақолининг асл моҳиятини, инсон ўз туғилган юрти, киндик қони тўкилган тупроғидан ажралса ҳатто нобуд бўлиши мумкинлигини, тирик қолганда ҳам умри ғам-ғусса билан ўтишини шу кун илк бор тушуниб етгандир. Ўзи туғилиб ўсган тупрокни янада кадрлашни дилига тугиб қўйгандир.

Шоир, аввало, болаларнинг келажаги учун жавобгар, ўз айтаётган сўзи учун масъул. Унинг ҳаётий заминга қурилган ҳар бир шеъри бола онгига ижобий таъсир кўрсатиши зарур. Болаларга бағишланган шеърлар ўз моҳияти билан устоз, мураббий вазифасини бажаради. Шундай ажойиб асарлар борки, улар энг яқин сирдош, дўст ўрнини босади, дунёни эндигина таниётган кичкинтойлар кўз ўнгида ҳамма нарсага кодир улуғ сеҳргарга, энг ишончли маслаҳатчига айланади.

Биз устозларнинг ва ота-оналарнинг эса орзуйимиз шуки, китоблар фарзандларимизни табиатдан завқланишга, борликни тезроқ танишга, тилимиздаги гўзалликларни севишга, кўҳна анъаналаримизни кадрлашга, бийрон сўзлай олишга ўргатсин ва айни пайтда уларнинг қалбида муқаддас Ватанимизга муҳаббат, заҳматкаш халқимизга меҳру шафқат ҳиссини тарбиялай олсин. Назаримизда, таниқли шоир Анвар Обиджоннинг завқ, илҳом ва муҳаббат билан ёзилган асарлари бир йўла ҳамма вазифани виждонан адо этади: бу тўпламлар ҳам қувноқ дўст, ҳам сўз сеҳргари, ҳам жиддий тарбиячи. Унинг шеърларида ғалати, ёқимли ҳазил-мутуйба, яширин ачиниш, қулиб йиғлаш, мунтазам қатъиятлилик, сирли иборалар, қутилмаган ташбеҳлар орқали ҳар қандай китобхонни ўзига ром қиладиган қудрат бор.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Расулов А. Бетакрор ўзлик. Т.: “Ўзбекистон”, 2017.
2. Жўрақулов У. Назарий поэтика. –Т.; Фафур Ғулом, 2015.
3. Ҳамроева Ҳ. Анвар Обиджон. Реформатор. Т.: «Турон зиё.» 2022.
4. Қуронов С. Ифода ва ифодавийлик. –Т.; Академнашр, 2015.

**BOLALAR SHE'RIYATIDA LIRIK QAHRAMON VA
POETIK MAHORAT**

**THE ISSUE OF LYRICAL HERO AND POETIC SKILL IN
CHILDREN'S POETRY**

**ПРОБЛЕМА ЛИРИЧЕСКОГО ГЕРОЯ И
ПОЭТИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА В ДЕТСКОЙ ПОЭЗИИ**

Ma'rifat XUSANOVA,
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori
Farg'ona davlat universiteti, o'qituvchi

Gulnoza ABDULLAYEVA,
Farg'ona davlat universiteti, o'qituvchi

Annotatsiya: Maqolada Anvar Obidjonning poetik mahorati, lirik qahramon va majoziy obrazlar ifodasi, she'riyatining shakli-mazmuniy o'ziga xoslikari tadqiq qilingan. Shuningdek, o'rni bilan qiyos uchun Abdurahmon Akbar she'rlariga ham murojaat qilingan.

Kalit so'zlar. Anvar Obidjon, Abdurahmon Akbar, lirik qahramon, obraz, majoziy obraz, satirik obraz, yumor.

Abstract: The article examines Anvar Obidjon's poetic skills, the expression of lyrical characters and metaphorical images, and the specifics of the form and content of his poetry. Also, Abdurrahman Akbar's poems were referred to for comparison.

Keywords. Anvar Obidjan, Abdurakhman Akbar, lyrical hero, image, figurative image, satirical image, humor.

Аннотация: В статье исследуется поэтическое мастерство Анвара Обиджона, выразительность лирических персонажей и метафорических образов, специфика формы и содержания его поэзии. Также для сравнения приводились стихи Абдурахмана Акбара.

Ключевые слова. Анвар Обиджан, Абдурахман Акбар, лирический герой, образ, образный образ, сатирический образ, юмор.

Keyingi davr bolalar she'riyatida faqat badiiy estetik emas, ijtimoiy mazmunning salmog'i ham ortib bormoqda. Anvar Obidjonning majoziy she'rlarida ham mazkur xususiyat ustivorlik

qiladi. “Bahromning hikoyalari” to‘plamiga kirgan bir turkum majoziy she’rlari – “Obbo kalamush-ey”, “Bo‘rining doktor bo‘lgani haqida ertak” lari yorqin misol bo‘ladi. Olim S.Matchonov “Obbo kalamush-ey” she’ri haqida: “Shoir kalamushning aytgan so‘zini boshqacha yozishga uning chalasavodligini sabab qilib ko‘rsatadi, lekin ziyrak kitobxon kalamushning “temir” o‘rniga “kemir” so‘zini yozishidan fahmlaydiki, u chalasavod emas, balki o‘zining hayotiy prinsipi bayon qilgan”, [1.42] – deb to‘g‘ri ta’kidlaydi. Kalamushning yomon xarakteri, chalasavodligi yosh kitobxonda yumoristik kulgini yuzaga keltiradi. Shuningdek, kalamushning yomon odati qoralanadi va tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. Shoir “Tekinxo‘r” she’rida Chumchuqning satirik qiyofasini yaratadi. Bunday satirik obrazlardan foydalanish hayotiy falsafaning badiiy talqinida konkretlik, soddalik, topqirlik, hayotdagi xarakterlarni bolalar uchun reallashtirish orqali bolalardagi ba’zi illatlarni bartaraf etishga yordam beradi.

G.Jo‘raeva so‘nggi davr bolalar she’riyatida turli - tuman illatlarni fosh etishda majoziy obrazlarga katta e’tibor berilayotgani, jumladan, “Bo‘ri” - yovuzlik, ochko‘zlik, “Kalamush” - tashmachilik, “Chumquq” - ayyorlik va tekinxo‘rlik, “Chumoli” - mehnatkash bo‘lsada, ba’zan maqtanchoqlik timsoli sifatida berilgan.

Bolalar she’riyatida satirik obrazlardan foydalanish 2 xil asosga ega:

- 1) kichikintoylar hayvonot olamiga, umuman turli jonzotlarga o‘ta qiziquvchanlik bilan qarashi;
- 2) insonlarga xos illatlar o‘sha jonzotlarning fe‘l - atvoriga o‘xshatilishi tufayli kichik kitobxonni undan o‘ziga tegishli xulosa chiqarishga da’vat etadi.

Satirik obrazlardan mohirona foydalanish bolalar adabiyotining rivojiga, qolaversa, yosh kitobxon tafakkur dunyosiga ta’siri kuchliligi bilan ahamiyatlidir. Bugungi kun bolalar she’riyatida bunday obrazlar keng o‘rin egallamoqda.

Serqirra bolalar adibi A.Obidjonning ijod laboratoriyasi o‘ziga xos obrazlarga boy. Uning she’rlarida asosan, hayvonlar, parrandalar, hashoratlar, o‘simliklar obrazi keng o‘rin egallagan. Shoirning “Bezori” she’rida “Qarg‘a” ning o‘ziga xos obrazini ko‘ramiz.

Qarg‘a kirdi,
Kinoga
O‘xshab,

Buratinoga
Hamma joylar,
Edi band
Borib dedi,
Nopisand:[2.B-152]

Qarg‘aning kinoga kirishi, uning burni (tumshug‘i) Buratinoning burniga o‘xshatilishi bolada hayrat, qiziqish tug‘dirish bilan birga, engil kulgini ham yuzaga keltiradi.

– Menga qara
Vey, Laylak,
Yeganmisan
Hech kaltak?
Qani, tur-chi
O‘rningdan
He, o‘rgildim
Burningdan!

Qarg‘a kinoga kirganda bo‘sh joy yo‘qligidan laylakka do‘q qilib, joy bo‘shatishini talab qilgan. She‘rning so‘nggi bandida laylakning burni (tumshug‘i) uzunligiga ishora qilib, unga do‘q uradi. Qarg‘aning majoziy obrazida A.Obidjon bezori, manman, urushqoq bolakaylarni tasvirlagan. She‘r bolalarga tarbiyaviy jihatdan ham foydalidir. Qarg‘a obrazi orqali o‘zlariga tegishli xulosa chiqarib oladilar. A.Obidjon bolalarni she‘riyatga oshno qilishda, ularning fe‘l - atvoriga ta‘sir etishda, asosan yumoristik ruhda she‘rlarni yaratadi.

Shoirning yana bir she‘rida “bo‘ri” obrazi orqali maqtancholik illatini yumoristik tarzda ochib bergan. Oyisiga ergashib o‘ynab kelgan tulkicha qari bo‘riga maqtanib, ko‘rganlarini so‘zlab beradi. Dastlab ayiqni, keyin to‘ng‘izni, so‘ng takani va oxiri traktorni ko‘rganini maqtangan holda so‘zlab beradi. Bo‘ri uning gaplariga gerdayib bularni hammasini yeb ko‘rganman deydi, lekin traktorga kelganda uni ko‘rmaganini, keyinroq yeb ko‘rishini aytadi.

Bo‘ri dedi:
– Traktor ?
Ko‘rmaganman hech uni.
Lekin uka, sog‘ bo‘lsak,
Yeb ko‘ramiz bir kuni.

She‘rning so‘ngida bo‘rining gaplari bolakaylarda engil kulgi tug‘diradi. Bo‘ri obrazi orqali maqtanchoq, gerdaygan bolakaylar

tasviri berilgan. Ushbu she'rlar shakliy jihatdan ham o'ziga xos bo'lib, xuddiki bolalarning tarqoq xayol olamini ifodasi sifatida namoyon bo'lgan.

Bolalar adabiyotida o'z o'rniga ega bo'lgan, A.Obidjonni o'ziga ustoz deb bilgan A.Akbarning ko'plab she'rlarida inson obrazi yetakchi o'rinni egallaydi. Shoir bolalardagi yomon odat va illatlarni hayvonlar, parrandalarga ko'chirmay, ularni bolalar misolida aks ettirib, yosh kitobxonga etkazgan, bolakaylar bu she'rlarni o'qib yomon odatlarini bartaraf etadilar. Shoir yosh kitobxonga o'rnak qilib, o'zlarini ko'rsatgan. Zero, insonni inson tarbiyalaydi. Shoirning "Kamtar" she'rida Mirjalol obrazi orqali dangasa, bilmasvoy bolalarni fosh qilgan.

Xoh "o'qish", xoh "tarix" dan / Muallim bersa savol,
Boshini egganicha, / Sukut saqlar Mirjalol.

Mirjalol obrazida barcha u kabi "sukut saqlovchi" - bilmasvoy o'quvchilarning ahvoli engil yumoristik kulgi asosida ochib berilgan.

Mavzularni aslida, / U "a'lo"ga bilarmish.

So'ralgan payt miq etmay, / Sal "kamtarlik" qilarmish.

Mirjalol obrazi orqali ba'zi bolakaylar o'zlarini ko'rganday bo'lishadi, sababi, dars tayyorlamaydigan bilmasvoy bolalar Mirjalol kabi bahona izlaydilar va o'zlarini bilimdon qilib ko'rsatish uchun bilmasligini kamtarlikka yoyadi. Shuningdek, Shoirning "Kechikkan oriyat" she'rida "Eshvoy", "Akulalar" she'rida Olim obrazlari orqali bolalardagi salbiy xarakterlarni - illatlarni ko'rsatib berilgan.

"O'yinqaroq bulutcha" she'rida "Tolib" obrazi orqali gapga kirmaydigan bolakaylar qalamga olingan.

– Osmondagi bulutcha, / Nega yig'lar yo'talib? –

Deb so'rar oyisidan / Shamollab qolgan Tolib.

Shoir o'ziga xos topilma, o'xshatish orqali bolakaylarning gapga kirmaslik yomon odatini ko'rsatib bergan. Bulutning chaqmoq chaqib, momoqaldir oq bo'lishini shamollab qolib yig'lagan bolalarga qiyoslab tasvirlaydi.

Oyisi der: – Bulutcha, / Gapga solmasdan quloq.

Qorli tog'lar ustida, / O'ynagan yalangoyoq!

Bulutlar aksar hollarda qorli tog'lar ustida bo'ladi. Shoir bu hayotiy haqiqatdan foydalanib bola xarakterini ochib berishda chiroyli, o'ziga xos, bolalar tabiatiga mos o'xshatishdan foydalangan. Ushbu noyob qiyosiy o'xshatish she'rning badiiyatini oshirgan.

“Lirik qahramon deganda, avvalo, shoir obrazi yoki shoir tomonidan roli o‘ynalayotgan shaxs “men”i nazarda tutiladi”[3.B-167]. Shunday ekan, bolalar she’riyatida ham shoir tomonidan rol o‘ynalayotgan yosh bolakaylar nazarda tutiladi. A.Obidjon she’rlarida narsa-buyumlar, hayvonot va nobotot olami bilan birga bola obrazi – shoirning o‘zi yoki u tomonidan roli o‘ynalayotgan bolakaylarning ichki dunyosi, qilgan ishlari, voqea - hodisalarga munosabati aks etgan. “Partaga yozilgan she’r”[4.B-93] she’ri bunga yorqin misol bo‘la oladi.

O‘tgan yili men bilan, / O‘tirardi Mirto‘lan.

Baxil edi juda ham, / Ko‘chirtirar edi kam.

Bu yil bizdan o‘chdi u - / Uchinchiga ko‘chdi u.

She’rda lirik qahramon shoir tomonidan roli o‘ynalayotgan - uy vazifalarini bajarmaydigan ko‘chirmachi bolakay. Uning obrazi yumoristik kulgi asosiga qurilgan. Bu she’r orqali bolakaylar o‘zlariga to‘g‘ri xulosa chiqaradilar. Shoirning yana bir she’rini tahlilga tortganimizda unda lirik qahramon shoir emas, bevosita shoir tomonida roli o‘ynalayotgan masxaraboz bola hisoblanadi.

Masxaraboz bola / Katta qizil burunli,

Qiziqchiman bilasiz./ Aybingizni gapirsam,

Xafa bo‘lmay kulasiz. /Vah - hah – ha.

Lirik qahramon hazilkash, kezi kelganda kulgi aralash haqiqatni aytuvchi inson. Yuzaki qaraganimizda, bolalarcha xarakter aks etganini ko‘ramiz, lekin uning tag zamirida kinoya, yosh-u - kattaga birdek mos tushuvchi jihatlari mavjud.

A.Obidjon she’rlaridagi lirik qahramon bir oz mushohadakorligi, satirik kulgi asosida yaratilganligi, uning xakteri kattalarda ham uchrab turishi bilan ahamiyatli bo‘lsa, A.Akbar she’rlarida lirik qahramon shoirning o‘zi bo‘lishi bilan birga fikri teran, aqlli, mushohadakor,biroz sho‘x va o‘yinqaroq bolalar aks etgan. Asosan, A.Akbar she’rlarida shoir tomonidan roli o‘ynalayotgan bola lirik qahramon sifatida gavdalangan.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Жўраева Г. Мажозий образ ва поэтик мазмун. Ўзбек тили ва адабиёти журнаלי.- Т.: 2009.№ 1.Б-42

2. Ўзбек болалар анталогияси. I жилд. -Т.:Ўқитувчи.2009. Б-152

3.Салаев Ф ва бошқалар. Адабиётшунослик атамаларининг изоҳли сўзлиги.-Т.:Фан.2010. Б-167.

4.Акбар А. Уйқучининг тушлари.-Т.:Шарк.2006.Б-93

5.G.V Abdullaeva . The Issue Of Lyric Heroism In Children's Poetry. EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR).-Peer Reviewed.2021.05.Б.560-562.

ANVAR OBIDJON QISSALARIDA TASVIR VA TALQIN VOSITALARI

(“ Yaltiroq tugma” qissasi misolida”)

Qahhorjon YO‘LCHIYEV,
filologiya fanlari doktori, FarDu dotsenti.

Abdusalomova Madina Avazbek qizi,
FarDU 2-kurs magistranti.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Anvar Obidjonning “Yaltiroq tugma” qissasidagi tasviriy vositalar, ularga oid misollar va asardagi obrazlarni yaratishda ushbu vositalarning oʻrni tahlil qilingan.

Kalit soʻzlar: qissa, obraz, tasvir, metaforiklik, badiiy mahorat.

Annotation: This article analyzes the visual tools in Anvar Obidjon's short story “The Shining Button”, their examples, and the role of these tools in creating images in the work.

Key words: story, image, delineation, metaphoricality, artistic skill

Аннотация: В данной статье анализируются изобразительные средства в повести Анвар Обиджана “Сиющая пуговица”, их примеры, а также роль этих средств в создании образов в произведении.

Ключевые слова: повесть, образ, изображение, метафоричность, художественное мастерство.

Ma'lumki, Anvar Obidjon ijodi o'tgan asrning so'nggi choragidan boshlab adabiyotshunoslarning e'tiboriga tushgan. “80-yillar o'zbek qissachiligida jiddiy o'sish-o'zgarishlar ro'y berayotganligi, yangi-yangi nomlar, turli xil mavzu va ohang, ijodiy-uslubiy yo'nalishlardagi asarlar paydo bo'layotganligi kishini behad mamnun qiladi, bu janrning porloq kelajagiga umid uyg'otadi. Bugungi kunda Murod Muhammad Do'st, Tog'ay Murod, Erkin A'zamov, Xayriddin Sultonov, Anvar Obidjon va G'affor Hotamovlarning ijodiy izlanishlari xarakterlidir.”□

Bu yozuvchilar ichida Anvar Obidjon yozgan deyarli barcha asarlardagi badiiy obrazlarni o'quvchi tez va oson tushuna oladi. Chunki har bir obraz o'ziga xos xarakter xususiyati bilan ajralib turadi. Anvar Obidjon o'z qahramonlarining metaforik tasviriga alohida urg'u berib, o'quvchi ko'z o'ngida yaqqol namoyon bo'luvchi obrazlar yarata oldi. Zero, " badiiy obrazga xos muhim xususiyatlardan biri metaforiklik sanaladi. Faqat bu o'rinda "metaforiklik"ni birmuncha keng ma'noda tushunish, uni "o'xshashlik" tushunchasining o'zi bilangina bog'lab qo'ymaslik lozim. Ya'ni "metaforiklik" deganda badiiy obrazning bir narsa mohiyatini boshqa bir narsa orqali ochishga intilishi, san'atga xos fikrlash yo'sini tushuniladi. Chinakam san'atkor nigohi mohiyatiga qaratilgan bo'lib, u voqelikdagi narsa-hodisalarning barchamizga ko'rinib turgan tashqi o'xshashligiga tayangan holda fikrlaydi. Mohiyatiga nazar tashlagan san'atkor biqiq muhit qobig'ida yashayotgan odam bilan sassiq hovuzdagi tilla baliqcha yoxud o'zida cheksiz kuch-qudrat sezgani holda maqsaddan mosuvo yashayotgan odam bilan bemaqsad uchib yurgan burgut orasida (A. Oripov) orasida o'xshashliklar topadi, birining mohiyatini ikkinchisi orqali ochib beradi."²

Qissada badiiy ijodning turli komponent va vositalaridan unumli va o'rinli foydalangan. Xususan, hayotbaxsh yumor, o'tkir mubolag'alar, o'rni bilan nozik lirik tasvir kabilarni keltirish mumkin. Asarda metaforik tasvirlar ko'p o'rinlarda keltirilgan va asardagi o'ziga xoslikni ta'minlashda katta ahamiyatga ega. Quyida shunday tasvirlardan ayrimlarining izohlarini keltirib o'tamiz:

" – Shu xolosmi? – kulimsirab boqdi Alamazon. – Bu **ish televizorni ikkinchi kanalga burashdek gap...** Qani, o'pkangni bosvol-chi."³

Ushbu parchada qahramonning bolalardek g'ayratga to'la xatti-harakatlari ifodalangan. Bilamizki, "Yaltiroq tugma" qissasida Alamazon obrazi orqali o'smir obrazi yoritilgan. Ya'niki, bu ish qahramonga hech qanday qiyinchilik tug'dirmasligini bilib olishimiz mumkin.

2 Bolalar olamining shaydosi. "O'zbekiston xalq shoiri Anvar Obidjon tavalludiga 70 yil" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. T.,2017.- 75-B.

3 D.Quronov. Adabiyotshunoslikka kirish. T., A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashr.,2004. 65-B.

“U bir chertki bilan sigaretni chirpiratib uloqtirgach, **sahnaga chiqmoqchi bo‘lgan artistdek** sochini siypaladi, kurtkasining yoqasini tuzatib, yenglarini tarangroq tortdi, nihoyat karnaypocha shimini hilpiratib pillapoyadan ko‘tarila boshladi.”⁴

Ushbu parchada ham o‘smir xarakteriga xos bo‘lgan maqtancholik, o‘zini namoyon qilish kabi holatni ko‘rishimiz mumkin. Qahramonning kim bilandir ko‘rishishi sahnaga chiqayotgan artist o‘xshatishi orqali ifodalangan.

“Yozgi sayohatlar mavsumi allaqachon tugagan, kutish zalida odam ancha siyrak edi. Shu bois, eshikdan **parad maydonida minutiga bir yuz yigirma qadam tashlayotgan askardek** tarsillab kirib kelgan yaltiroq tugmali daroz yigit darhol ko‘pchilikning e‘tiborini tortdi.”⁵

Parad maydonida qadam tashlayotgan askarga qiyoslanishi asar bosh qahramonining ayni paytdagi odamlar e‘tiborini tortish jarayoni yaqqol tasavvurimizda gavdalanadi. Bundan ko‘rinadiki, metaforik tasvirning qamrab olish imkoniyati cheklanmagan. Badiiy asardagi qahramonlarning portreti, ularning ruhiy holati, atrofdagi sodir bo‘layotgan voqea-hodisalarni tushunarli va aniqroq tasvirlashda metaforik yondashuv yozuvchiga keng imkoniyat yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, Anvar Obidjonning badiiy obraz yaratish jarayonida shakllangan tasvir tamoyillari, uslubiy o‘ziga xosliklar, adabiy qahramon ruhiy holatini tasvirlashdagi estetik mezonlar so‘nggi davr bolalar nasrida qahramon yaratish mahoratining yangicha yo‘nalishi ekanligidan dalolat beradi.

Adabiyotlar ro‘yxati.

1. Gafurovich, S. A. (2021). Analysis Of The Poem” Autumn Dreams” By Abdulla Oripov. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(01), 556-559.

2. Sabirdinov, A. (2021). ASKAR KASIMOV IN THE UZBEK POETRY OF THE XX CENTURY THE ROLE AND IMPORTANCE OF CREATION. *Конференции*, 1(2).

3. Mukhammadjonova Guzalkhan. The image of a creative person in the poetry of Erkin Vohidov. *ACADEMICIA: An International*

4 A.Obidjon. Alamazon va uning piyodalari.T., “Ziyo nashr” nashriyoti, 2019. 23-B.

5 A.Obidjon. Alamazon va uning piyodalari.T., “Ziyo nashr” nashriyoti, 2019. 34-B.

Multidisciplinary Research Journal. Volume : 10, Issue : 11, November.
- India, 2020.

4. Mukhammadjonova, G. (2020, December). ARTISTIC INTERPRETATION OF THE CREATIVE CONCEPT IN WORLD LITERATURE. In *Конференции*.

5. Abdurashidovich K. A. Motivation and National Character of Foolishness in Uzbek Literature //ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies. – 2018. – Т. 7. – №. 4. – С. 47-51.

6. Qayumov A. CREATING OF A NATIONAL CHARACTER THROUGH MEANS OF LITERATURE //Theoretical & Applied Science. – 2018. – №. 1. – С. 235-240.

7. Джураева, М. А. (2020). THE CONCEPT OF A NEW HUMAN-BEING IN MODERN UZBEK STORIES. *Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Серия гуманитарно-общественных наук*, (2), 85-89.

9. Oripova, G. (2019). UZBEK POETRY AND THE WORLD LITERATURE IN THE YEARS OF INDEPENDENCE. *Scientific Journal of Polonia University*, 32(1), 116-120.

10. Oripova Gulnoza Murodilovna. (2019). THE PECULIARITIES OF VAZN METER IN UZBEK POETRY OF THE INDEPENDENCE PERIOD. *International Journal of Anglisticum. Literature, Linguistics and Interdisciplinary Studies*. Volume: 8 /Issue:2/. – Macedonia, 2019. –P.33-39.

11. Akhmadjonova O. A. Symbolic And Figurative Images Used In The Novel “Chinar” //The American Journal of Social Science and Education Innovations. – 2021. – Т. 3. – №. 03. – С. 389-392.

12. Ahmadjonova, O. (2020, December). THE ARTISTIC SKILL OF THE CREATOR. In *Конференции*. 6. Oripova G. M., Tolibova M. T. Q. Composition Of Modern Uzbek Stories //The American Journal of Social Science and Education Innovations. – 2021. – Т. 3. – №. 03. – С. 245-249.

13. Xasanova, X. (2020, December). THE MISSION AND LITERATURE OF LETTERS IN STORIES AESTHETIC FUNCTION. In *Конференции*.

15. Makhmidjonov, S. (2021). ARTISTIC INTERPRETATIONS OF THE EDGES OF THE HUMAN PSYCHE. *Интернаука*, (15-3), 75-76.

16. Yulchiyev, Q. (2019). The development of lyric chronotop in Uzbek poetry. *Scientific journal of the Fergana State University*, 2(2), 77-81.
17. Юлчиёв, К. В. (2020). ЛИРИК ШЕЪРДА БАДИИЙ МАКОН МУАММОСИ. *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(5).
18. Azimovich, R. Z. Chronotope Image in the Novel” Ulugbek Treasure” by Odil Yakubov. *International Journal on Integrated Education*, 3(11), 183-186.
19. Rahimov, Z., & Gulomov, D. (2020, December). RETROSPECTIVE STRUCTURE IN FICTION. In *Конференции*.
20. Dehkonova, M. S. (2020). OYBEK’S POETRY THROUGH ANALYSES OF REPRESENTATIVES OF OYBEK STUDIES SCHOOL. *Theoretical & Applied Science*, (2), 13-17.
21. Hamidov, M. (2020, December). ARTISTIC FEATURES OF SHUKHRAT’S NOVEL” MASHRAB”. In *Конференции*.
22. UMURZAKOV, R. (2018). Social environment and spiritual world of teenager in narrative “Saraton” by N. Fozilov. *Scientific journal of the Fergana State University*, 1(4), 104-105.
23. Umurzakov, R. (2021). ERA AND SPIRIT IN THE STORY “TWICE TWO IS FIVE”. *Journal of Central Asian Social Studies*, 2(02), 26-35.
24. Kasimov, A. Albert Camus in Uzbekistan.
25. Kasimov, A. A. (2020). PECULIARITIES AND SIMILARITIES OF SYMBOLIC EXPRESSION IN THE NOVELS “THE PICTURE OF DORIAN GRAY” AND “THE MAN AT THE MIRROR”. *Theoretical & Applied Science*, (5), 590-592.
26. JURAYEV, H., & ABDURAHIMOVA, J. (2018). Semantic layers of the expression in the Babur lyric. *Scientific journal of the Fergana State University*, 1(3), 111-112.
27. Sabirdinov, A. (2019). Sketches to the novel “Night and day” by Chulpan. *Scientific journal of the Fergana State University*, 1(6), 119-120.
28. Sabirdinov, A. G. (2021). Interpretation of Characters in Utkir Hoshimov’s Story “Yanga”. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 8(6), 196-200.

29. Murodilovna, O. G. (2020). Melody and musicality in Liryes. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 10(11), 656-664.

30. Oripova, G. M. (2021). Genesis And Essence Of Genre Concept. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 3(12), 90-94.

ANVAR OBIDJON SHE'RIYATIDA SAN'AT MAVZUSINING YORITILISHI

*Rustam PARDABOYEV,
Kutahya Dumlupinar Universiteti (Turkiya)
“San’at tarixi: kino, televideniya va dizayn”
ta’lim yo’nalishi 1-kurs magistranti*

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston xalq shoiri Anvar Obidjon ijodida sa’nat mavzusini yoritilishi tadqiq qilinadi. “Ochilxon hofiz qo‘shig‘i”, “Turg‘un Alimat”, “Yusufjon qiziq”, “Qiziqchi”, “Musiq darsi”, “Yosh baxshi” misolida.

Kalit so‘zlar: san’at, maqom, baxshichilik, tarbiya, she’r, g‘azal, qadriyat.

Аннотация: В данной статье рассматривается освещение теми искусства в творчестве народного поэта Узбекистана Анвара Обиджона. Например, «Песн Очилхана Хафиза», «Тургун Алимат», «Юсуфджан интересен», «Гизикчи», «Урок музыки», «Ёш бахши».

Ключевие слова: искусство, статус, щедрост, образование, поэзия, газел, сенност.

Annotation: This article examines the coverage of the subject of art in the work of the national poet of Uzbekistan Anvar Obidjon. For example, «Ochilkhan Hafiz song», «Turgun Alimat», «Yusufjan is interesting», «Qiziqchi», «Music lesson», «Yosh bakhshi».

Key words: art, status, generosity, education, poetry, ghazal, value.

O‘sib kelayotgan yosh avlodni vatanparvar, elparvar, ezigulik va nafosatga oshno qilib tarbiyalashda ma’naviy tarixiy ildizlarimizning boshqa manbalari kabi san’atning ta’siri muhim ahamiyat kasb

etadi. O‘zbekiston xalq shoiri Anvar Obidjonning “Ochilxon hofiz qo‘shig‘i”, “Turg‘un Alimat”, “Yusufjon qiziq”, “Girey xonim”, “Bu ko‘chalar”, “Anor Nazarov”, “Yosh qo‘shiqchi”, “Bo‘ka yaylovlarida”, “Topishmoq”, “Eski sahna”, “Qiziqchi”, “Musiqi darsi”, “Yosh baxshi” kabi Obidjonning “Bir vatan qursak ahil, jannat qolar bizdan keyin” deb boshlanuvchi g‘azalidagi quyidagi satrlar o‘quvchini befarq qoldirmaydi:

Asrabon tinchlikda yurtni aylasak bu elni boy,

Xamsayu doston, maqom – san‘at qolar bizdan keyin

G‘azal bundan 20 yil muqaddam, 2002 yilda yozilgan. Anvar Obidjon kabi ulug‘ shoirlarimiz qaysidir ma‘noda bashoratchi bo‘lishar ekan. Ochig‘ini aytishimiz kerak, o‘sha yillarda dostonlar va maqomga munosabatimiz ham, ular haqidagi bilimlarimiz ham haminqadar edi. Keyingi yillarda olam ahlini hayratga solib, bizning qalbimizdagi iftixor tuyg‘ularini alanga oldirib, Muhtaram Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev maqom va baxshichilik san‘atiga alohida e‘tibor berdilar, Shahrisabzda maqom, Termizda baxshichilik san‘ati bo‘yicha xalqaro festivallar o‘tkazildi. Bular biz uchun ham faxr, ham mas‘uliyatdir. Bizning maqom va baxshichilik san‘atimizning ildizlari nihoyatda qadimiy, bu ko‘hna yo‘lda ne – ne buyuklarning izlari, ruhlari va so‘zlari qolgan. Biz ularni o‘rganishimiz, buyuk merosimizni asrashimiz shart. Shoirning “Turg‘un Alimat”, “Anor Nazarov”, “Yosh qo‘shiqchi”, “Bo‘ka yaylovlarida” kabi she‘rlari ham yoshlarga ularni yuksaklarga intiltiruvchi estetik zavq berishi bilan birga, o‘ziga xos ta’limiy, tarbiyaviy mohiyati bilan ajralib turadi.

Eng avvalo ularda ona Vatanga, uning tarixi va san‘atiga bo‘lgan cheksiz muhabbat tarannum etiladi. Jamiyat uchun natija muhim, adabiyot va san‘at uchun esa jarayon. Ijtimoiy ong taraqqiyotining turli bosqichlarida hodisalarga yondashish tamoyillari o‘zgarib, takomillashib borishini badiiy adabiyotda, aynan O‘zbekiston xalq shoiri Anvar Obidjon asarlarida kuzatishimiz va tadqiq qilishimiz yangi innovatsion g‘oyalarga asos bo‘lishi tabiiy.

Haqiqiy she‘riyat insonni hamisha tafakkurga, teran mushohadaga undaydi. She‘riyat yetti rangni yetmish rangdek bizning ko‘z o‘ngimizda namoyon qiladi. So‘z san‘ati musiqa va raqs san‘ati bilan uyg‘unlashganda chinakam mo‘jiza yaratiladi. O‘zbekiston xalq shoiri Anvar Obidjon ijodini bezab turgan asarlari orasida “Ochilxon hofiz qo‘shig‘i”, “Turg‘un Alimat” kabi she‘rlarining alohida o‘rni bor.

Darhaqiqat, soʻz va musiqa yoʻli oʻziga xos ziddiyatlarga toʻla, qancha qarshiliklar boʻlsada, asrlar sinoviga bardosh bergan muhtasham va qadrli yoʻldir. Dili toʻla dard shoir buyuk sanʼatkorlar Ochilxon hofiz va Turgʻun Alimat siymosida oʻzbek xalqining musiqaga vobasta dardlari va armonlarini, yoʻqotishlarini koʻradi. “Ochilxon hofiz qoʻshigʻi” sheʼrida “*Men hamon ingrab yasharman, millatim nomi bilan*”, deydi shoir. Agar yoshlarimiz Ochilxon hofiz kabi sanʼatimiz fidoyilarining qalb ingroqlarini anglasa, demak millatimiz, qadim madaniyatimiz nomiga dogʻ tushirmaydi. Bu yaralish tugʻma isteʼdod degani, uni bilish va anglash yoʻli bitta – u ham boʻlsa oʻqish va izlanishdir. “Turgʻun Alimat” sheʼrini oʻqir ekanmiz, koʻz oldimizda tanburiga dardini aytayotgan buyuk sozanda namoyon boʻladi:

*Navo uning qonidir,
Setor esa – yuragi.
Simga qoʻnib ingraydi
Ushalmagan tilagi.*

“Ochilxon hofiz qoʻshigʻi” sheʼri taniqli hofiz Mahmudjon Tojiboyevga bagʻishlangan. Unda shunday haroratli satrlar bor:

*Oʻrganish bizlarga joiz, oʻrgatish joiz emas,
Ne sabab hofiz yaralgay, bilmagan hofiz emas*

Mumtoz sanʼatimiz durdonalarini oʻrganish va ularni ziyon zahmatsiz yoshlarga oʻrgatish hamma zamonlarda ham muhim hisoblangan. Shoir toʻgʻri taʼkidlaganidek, haqiqiy hofizlikning yuki va masʼuliyati nihoyatda ulugʻ. Uni oʻrganish ham, oʻrgatish ham oson emas. Hayotning sinov va imtihonlari koʻp. Yusufjon qiziq, Ochilxon hofiz, Turgʻun Alimat, Anor Nazarov, Mahmudjon Tojiboyev, Muhiddin Darvesh, Gireyxonimlarning sanʼatdagi yoʻllari birovlar uchun tirgak, yana kim uchundir tilak, biz yoshlar uchun esa oʻrnakdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rasulov A. Betakror oʻzlik. T., 2009.
2. Obidjon A. Tanlangan asarlar. T.: ”Sharq” nashriyot matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati, 2006.
3. Ibrohimova Z. Quvnoqlikka yashiringan iztiroblar. T., 2005.
4. Hamroyeva H. Biz (bilgan...) bilmagan Anvar Obidjon. T., 2019.

ANVAR OBIDJON SHE'RIYATIDA O'XSHATISH (BIR SHE'R TAHLILI)

*Sadinova Nigina Safarovna,
Samarqand davlat chet tillar instituti,
o'zbek tili va adabiyoti kafedrasida katta o'qituvchisi (PhD)*

Annotatsiya: Ushbu maqolada lingvopoetik vosita – o'xshatish haqida ma'lumot berilgan. Anvar Obidjon qalamiga mansub “Kayfiyat” she'ri tahlilga tortilgan. Shoir o'xshatishni yuzaga keltiruvchi vositalarni o'rinli qo'llashi bilan badiiy tasvirning estetik ta'sirchanligini oshiradi.

Аннотация: В данной статье представлена информация о лингвопоэтическом средстве - сравнении. Проанализировано стихотворение «Настроение», написанное Анваром Обиджоном. Поэт повышает эстетическую эффективность художественного образа уместным использованием сравнений.

Annotation: This article provides information about the linguistic and poetic means - comparison. The poem “Mood” written by Anvar Obidjon is analyzed. The poet enhances the aesthetic efficiency of the artistic image by the appropriate use of comparisons.

Anvar Obidjon she'riyati o'xshatishlarga boy. Badiiy nutqda shoir tomonidan hosil qilingan o'xshatishlar poetik matnning badiiy-estetik qimmatini oshiradi. Bu haqda N.Mahmudov “Ijodkorning bevosita o'zi yaratgan, uning o'tkir ko'zi, ko'lamli tasavvuri va bepoyon taxayyuli, ziyrak kuzatishlari mahsuli sifatida yuzaga kelgan va o'z o'rnida qo'llangan o'xshatishlar betakror obrazlarning go'zal ifodachilariga aylanadi, haqqoniy ta'sirli tasvir uchun xizmat qiladi” deb yozadi [1,171-b].

Shoir ijodidan tabiat va inson munosabati, inson ruhiyati, ichki kechinmalarining lingvopoetik tasvirini beruvchi o'xshatishlarni ko'plab topish mumkin. Ammo o'xshatishni hosil qiluvchi vositalar turli-tuman bo'lsa-da, bir vazifaga – shoir maqsadining ro'yobga chiqishiga, poetik matnning badiiy-estetik ta'sirchanligini oshirishga xizmat qiladi.

Ma'lumki, tilimizda o'xshatish hosil qiluvchi leksik va grammatik vositalar bor. Leksik vositalarga: kabi, singari, qadar, yanglig',

bamisoli, bamisli, misoli, misli, monand, xuddi, naq, go‘yo, teng, o‘xshatmoq, demoq, bo‘lmoq, bir, aynan, o‘zi, tus, ibrat, holatda, chu, andoqki va boshqalar kirs, grammatik vositalarga: day (-dek) -dak (-tak) -dag‘ (-dog‘) -dayin, -dan, -dir, -namo, -simon, -ona, -omuz, -li, -cha, (-larcha, -chalik, -chasi) kabilar kiradi.

O‘xshatish hosil qiluvchi –dek, -saro, kabi vositalar ishtirokidagi poetik tasvirning yuksak namunasini shoirning “Kayfiyat” she‘rida ko‘rishimiz mumkin. She‘rni o‘qir ekanmiz, ko‘z o‘ngimizda tol tagidagi ariq labida turgan oshiq yigit gavdalanadi. Esayotgan shamol, to‘kilayotgan barglar, maysalar, ko‘kdagi oy va bir parcha bulut, yalpiz hidi – oddiygina tabiat unsurlari shoir nigohida xalqalar singari ulashib, oshiq yigit ruhiyatini tasvirlovchi vositalar zanjiriga aylanadi. Inson va tabiat o‘zaro uyg‘unlashib, yaxlitlik hosil qiladi. Natijada kutilmagan poetik manzara yuzaga keladi. Mana dastlabki holat:

Go‘rdek sokin ariqning labi,

Boshim uzra motamsaro tol.

Avvalo, o‘xshatish uchun asos bo‘lgan birliklarning tanlanishi, ariq labidagi tinch, osudalikning kutilmaganda go‘rdagi sokinlikka qiyoslanishi, tolning ko‘rinishi esa motamsarolikka nisbat berilishi o‘quvchi ko‘ngliga qandaydir mahzunlik olib kiradi, unga lirik qahramon ichki kechinmalari to‘g‘risida ishora beradi. Keyingi misralardagi o‘xshatishni yuzaga keltiruvchi “kabi” leksemasi vositasida esa bu mazmun yanada kuchaytiriladi. Anvar Obidjon o‘xshatish hosil qiluvchi “kabi” leksemasi vositasida kutilmagan obrazlilikni yuzaga keltiradiki, kitobxon beixtiyor tasvirlangan obyekt haqida o‘ylay boshlaydi, uning shakl-u shamoyili va mazmun-mohiyatiga lirik qahramon ko‘zi bilan nazar tashlaydi. Shoir poetik ta’sirchanlikni kuchaytirish maqadida shamol obrazini matnga olib kiradi va uni perronda daydib yurgan bezoriga o‘xshatish orqali kitobxonda hushtak chalib esayotgan shamolni idrok qilish bilan birga bezorining bemaqsad va beg‘am kezishi haqida muayyan tasavvur uyg‘otishga erishadi:

Perrondagi bezori kabi

Hushtak chalib sang‘iydi shamol.

kabi kutilmagan o‘xshatishi Anvar Obidjonning o‘xshatish hosil qilishda tasvirlanayotgan obyekt (shamol) va o‘xshatilgan narsa (perrondagi bezori) o‘rtasidagi ichki aloqadorlikni saqlab qolishga muvaffaq bo‘lganligidan dalolat beradi. O‘xshatishni yuzaga keltiruvchi vositalarning o‘rinli qo‘llanishi bilan badiiy tasvirning

estetik ta'sirchanligi orta boradi. Vaholanki, "Estetik butunlik bo'lgan badiiy asar ijodkori uchun narsalarning konkret mohiyati emas, balki ularning yuksak badiiy ifodasi, yaxlit obrazi ahamiyatliroqdir." [1,78-b]

Keyingi misralarda tabiat hodisalari va oshiq ruhiyati o'zaro birlashadi. Tasvir asta-sekin insonga va undan yana tabiat manzarasiga ko'chadi:

Ko'zyoshlardek to'kilar barglar,
Hislarimdek maysalar to'zg'in.
Ko'kdagi oy — quvg'indi kaptar,
Kulrang bulut — och qolgan quzg'un.

Poetik tasvirni kuchaytirib, o'xshatish vositasida kutilmagan holatlarni aks ettirish, kit[obxonni zavqlantirib, hayratga solish Anvar Obidjon individual uslubiga xos. U oshiq yigit ruhiy holati tasvirlashda shu vaziyatga mos keluvchi vositalardan, hammaga tanish bo'lib qolgan so'zlardan, oddiy tashbehlardan qochadi. Buning o'rniga o'quvchi kutmagan, bugungi tilshunoslikda yetakchilik qilayotgan antroposentrik nazariyaga mos keluvchi yangi poetik tasvir yaratadi. She'rdan anglashilicha, barglarning to'kilishi umidsizlik, tugallanish belgisi va u oshiqning besamar ko'z yoshlariga monand. Shamolda tebranayotgan to'zg'in maysalar esa oshiqning beqaror his-tuyg'ulari aksi. Ruhiy iztirob chekayotgan oshiq holati navbatdagi misralarda oy va bulut, kaptar va quzg'un leksemalarini o'zaro kontrast qo'yib tasvirlash orqali ochib beriladi. O'quvchida och qolgan quzg'unga o'xshash bulutdan kaptar kabi qochayotgan oy aslida oshiqning o'zi, uni qandaydir noxushliklar kutmoqda, degan tasavvur paydo bo'ladi.

Keyingi misralarda qo'llanilgan o'xshatish hosil qiluvchi "kabi" leksemasi vositasida buning sababi birmuncha oydinlashadi:

Tun sayliga shaylangan chog'i
Atir sepib olgan kabi qiz,
Dimog'imni qitiqlar gohi
Shabnam-sirg'a taqqan g'ar yalpiz.

Barglarida kechki shabnam tomchilari yaltirab turgan yalpizning hidi lirik qahramonga zavq o'rniga azobli kayfiyat bag'ishlaydi. O'z hidi bilan yon-atrofni o'ziga qaratgan yalpizni u tun sayliga chog'lanib, o'ziga atir sepib, yasanib tusangan yengiltak qizga o'xshatadi. Shunisi xarakterliki, shoir poetik tasvirni berishda odob-axloq mezonlariga amal qiladi, qizni kamsitishdan, unga nisbatan qo'pol mazmunli

soʻzlarni qoʻllashdan tiyiladi. Ammo u fikr ifodalashda nutqiy vaziyat uchun mos boʻlgan implitsit usulidan foydalanib, shabnam-sirgʻa taqqan yalpizni “gʻar” deb taʼriflash, baholash bilan nimalargadir ishora qiladi. Oʻzining nima demoqchi ekanligini anglashni oʻquvchi hukmiga havola qiladi.

Ruhiy iztirobda oʻtirgan oshiq tabiatdagi har bir hodisani oʻz holatiga mengzaydi, undan oʻziga oʻxshash jihatlarni axtaradi. Hattoki,

“Nelar haqda kuylar chigirtka,

U ham ishqdan kuyganmi yoxud?” deb chigirtka chirillashida ham oʻziga oʻxshash holatlarni koʻradi. Sheʼrning soʻnggi misralarida lirik qahramon ichki olam, his-tuygʻular manzilidan yana voqelikka qaytadi, yon –atrof yana oʻz asl qiyofasida boʻy koʻrsatadi.

Oʻtiribman choʻmi-i-b sukutga,

Aytolmasdan dardim men noshud.

“Kayfiyat”

Tasvir shu yerda tugaydi, ruhiyat olamida kezgan, har bir hodisada oʻzini, oʻzidagiga oʻxshash holatlarni koʻrgan lirik qahramon yana oddiy insonga, dardlarini birovga ayta olmaydigan “noshud” oshiqqa aylanadi. Inson ruhiy holatining bu tarzda ochib berilishi faqat Anvar Obidjon uslubiga xos deyish mumkin. ”Individuallik, yagonalik yozuvchining ijod jarayonida soʻz tanlash sanʼati bilan belgilanadi. Bu oʻz oʻrnida yozuvchining lisoniy shaxsiyatini, yaʼni badiiy tafakkurini, shaxsiy idrok tarzini, qolaversa, lisoniy layoqati – lingvistik mahoratini namoyon etadi. Ayniqsa, individual uslub tushunchasi biror muallif asarlari tilini unga zamondosh ijodkor asarlari tili bilan qiyosiy tadqiq qilinganda yanada oydinlashadi. Chunki yozuvchi uslubida sanʼatkor tomonidan estetik jihatdan qoʻllangan barcha til vositalari uning badiiy tafakkuri bilan ichki bogʻliqlik asosida birlashadi” [2,8-b].

Yuqorida keltirilgan oʻxshatish hosil qiluvchi vositalar yordamida hosil qilingan betakror tasvir “Insonni ruhan toʻlqinlantirish, yigʻlatish, kuldirish, xayolot olamiga yetaklash, oʻyga choʻmdirish, estetik tafakkurini shakllantirish, voqea-hodisalarga teran, boshqacha nazar bilan boqishga oʻrgatish kabi koʻplab imkoniyatlarni oʻzida mujassam qilgan” [3,35-b] badiiy matnning lingvopoetik imkoniyatlari keng ekanligidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Махмудов Н. Ўқитувчи нуткининг маданияти. Тошкент.
2. Ҳасанов А.А. Абдулла Қаҳҳор ҳикоялари тилининг бадииятини таъминловчи лексик-стилистик воситалар. Филол. фанлари номз...дисс.автореф.Тошкент,2010.
3. Йўлдошев М. Бадиий матннинг лингвопоэтик таҳлили асослари. Т.2007.

АНВАР ОБИДЖОН ВА ШАҲОДАТ ИСАХОНОВА ИЖОДИДА ТАРИХИЙ ВОҚЕЛИККА МУНОСАБАТ МАСАЛАСИ

*Шоирахон УМАРОВА,
Ўзбекистон давлат хореография академияси
матбуот котиби, мустақил тадқиқотчи*

Аннотация: Мазкур мақолада Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон ва таниқли ёзувчи Шаҳодат Исаханованинг асарларида тарихий воқеликка муносабат масалалари тадқиқ қилинган.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы отношения к исторической действительности в творчестве народного поэта Узбекистана Анвара Обиджона и известной писательницы Шаходат Исаханова.

Abstract: This article examines the issues of attitude to historical reality in the works of the national poet of Uzbekistan Anvar Obidjon and the famous writer Shahodat Isakhanova.

Калит сўзлар: тарих, анъана, бадиий тафаккур, Мирзо Улуғбек, тарихий шахс, Гавҳаршод бегим, миллий қиёфа, ижтимоий ходиса, қиёсий образ.

Ключевые слова: история, традиция, художественное мышление, Мирзо Улугбек, историческая личность, Гавхаршад бегум, национальный образ, социальное явление, сравнительный образ.

Key words: history, tradition, artistic thinking, Mirzo Ulug'bek, historical figure, Gavharshad Begum, national image, social phenomenon, comparative image.

Анвар Обиджон туғма заковати, бадий тафаккури, иктидори ниҳоятда юқори ижодкор эди. Қайси жанрда қалам тебратмасин, моҳиятни ва шаклни янгилашга интилни. У нафақат болалар шеърятини янгиледи, балки болалар адабиётига бутунлай янги рух, янги тасвир ва янги образлар олиб кирди. Академик Б.Назаровнинг фикрича, “Анвар Обиджон ҳақида услубий йўналишлари теран, хилма - хил жанрларда, ранг - баранг шаклларда болалар ва катталар учун шеър, ғазал, достон, ҳажвия, қисса, роман, драмалар яратиб, баракали ижод этиб келаётган қошиф санъаткорларимиздан бири деб хулоса чиқариш хато бўлмайди”[9, 11-b.].

Шоирнинг “Муқаддас туйғу” (1981), “Бобораҳим Машраб” (1974), “Тупроқ билан тенгдошдир қамиш” (1977), “Қодирийни эслаб” (1982), “Фарғоналиклар” (1982), “Машраб дор остида” (1975), “Ҳамид Сулаймон”(1982), “Мангуберди фалсафаси”(1985), “Фитрат”(1985), “Ялпиз”(1983), “Қурбонжон Додхо” (1987), “Улуғбекнинг ўғли ила видолашуви” (1987), “Кечмиш” (1990), “Топишмоқ”(1989) каби шеърларида аниқ макон ва замон, унинг оғриқлари, курум босган қадриятлари, унутилаётган анъаналари, сирли фожиалари ифодаланади. Бу асарлар асосан истиқлолдан олдин, собиқ Шўро зўравонлик сиёсати миллат тарихига темир парда бостириб, эркин фикрли инсонлар бошига беҳисоб азоб – уқубатлар солган даврда ёзилган. Мустабид тузумнинг зулми кучайгани сари Анвар Обиджон каби исёнкор шоирлар, миллат фидойилари кучли миллий асарлар, миллий образлар яратдилар. Шоир бор – йўғи тўрт қатордан иборат “Фитрат” шеърида тарихни тескари талқин қилганлардан очикдан – очик нафратланади:

Тарих бағрин тилганлар – зулук,
Тарихга жим боққанлар – қочкин.
Уни чаппа ўрганган – ўлик,
Уни чаппа ўргатган – соткин.

Тарихга муносабатнинг шаклланишида жамиятдаги ўзгаришлар, инқироз ва эврилишлар ўз таъсирини ўтказади. Ўтмиш воқеалари тарихда из қолдирган улкан шахслар ҳаёти ва фаолиятида янада ёрқинроқ кўзга ташланади. Анвар Обиджоннинг “Улуғбекнинг ўғли ила видолашуви” шеъри шундай бошланади:

Тахт ўткинчи, эй нодон,
Мен кетдим, сен яшайвер.

Илмсиз юрт – биёбон,
Мен кетдим, сен яшайвер.

Шоир ҳақ, илмсиз юрт биёбонга айланганидек, тарихидан, миллий қадриятларидан мосуво эл ҳам жаҳолат ботқоғига ботади. Миллий ўзлик, миллий гурур, ватанпарварлик каби улут туйғулардан бегона бўлиб яшайди. Анвар Обиджон шеърнинг кейинги бандида буюк шоҳ ва бетакрор фалакшунос олим Мирзо Улуғбекнинг “Тўрт улус тарихи” асарига ишора қилади:

Тун кўзимга бўлди ғарқ,
Қолмади тўрт ёқда фарқ,
Кўрсатсанг бас – қаён Шарқ,
Мен кетдим, сен яшайвер.

Шеър бир ҳақиқатнинг икки қиррасидек тасаввур уйғотади. Қирқ йил Соҳибқирон бобоси Амир Темурнинг тахтини бошқарган Мирзо Улуғбек тарихда “падаркуш” деб ном қолдирган ўғли билан, аслида ҳаёт билан, тириклик билан шундай хайрлашади.

Жайхун – Сайхун орасин
Ҳеч битмади яраси...
Топган бўлсанг чорасин,
Мен кетдим, сен яшайвер.

Айнан, ана шу Мирзо Улуғбек фожеаси Шаҳодат Исахонова талқинида Гавҳаршодбегимнинг чуқур руҳий изтироблари орқали тасвирланади:

Маликанинг назарида Шохрух мирзо буюк бир тоғ эди-ю ўшал тоғ қулагач, унга тиргак бўлган чўққилар ҳам бирин-кетин нураётганга ўхшарди. Нурашнинг аввали, кўз очиб кўрган тўнғич фарзанди, олти йил деганда оналик бахтини туйдирган Туркистонун Мавароуннаҳр ҳукмдори, олам донишлари ва фозилларининг сардори Улуғбек мирзосининг чекига тушди. Ўлим ҳақлигини, ўлим Оллоҳнинг иродаси эканлигини билган Гавҳаршод бегимга Улуғбек мирзонинг ҳаётдан бевақт кетганлиги эмас, балки, ана шу жудоликка сабабчи бўлган хунрезликнинг омили, яъни, ўшал шаҳодат шаробини бегона эмас, балки, пушти-камаридан бўлган ўз жигарбанди, севимли фарзанди Абдулатиф мирзоси ичирганлиги аламли эди. (Ш.Исахонова, “Гавҳаршодбегим”)

Таниқли адиба Шаҳодат Исахонова юрт тарихида ёрқин из қолдирган Турон маликаларининг бадиий тимсолларини яратар экан, миллатнинг эрк учун курашларининг барча тарихий

боскичларини реал воқеаларга асосланган ҳолда, ортиқча муболағасиз, ишончли ёритади. Ҳар бир образ бетакрорлиги замирида аёл қалби қаъридаги нозик хис – туйғулар силсиласини, номсиз изтироблар гирдобидидаги руҳий кечинмаларни, уларнинг характер – хусусиятларини бадиий талқин этиш жиҳатидан эътиборга сазовордир. Зеро, ўтмиш билан сирлашаётган асарларда ҳал қилувчи ўринни реал воқеа ва ҳодисалар эгаллайди ҳамда шу асосда тарихий шахс характери яратилади. Тасвир ҳаққонийлиги ва унинг муаллиф эстетик ниятига мос йўналтирилиши асарнинг ҳаётийлигини таъминловчи бош мезон ҳисобланади. Шунинг учун тасвир асарда асосий ва ҳал қилувчи функцияни ўз зиммасига олади. Ш.Исахонова инсон тасвири масаласига ҳамisha юксак даражада масъулият билан ёндашади. Инсон характери, фаолияти, хатти-ҳаракатлари, психологияси юқори даражадаги уйғунликка эга бўлади. Унинг тарихий асарларидаги ҳар бир портрет, шахс характер – хусусияти тавсифи бу борадаги мукамал иншолар сирасига киришига лойик.

Ш.Исахонова темурий маликалар тарихини чуқур ўрганди, энг муҳими, унинг изланишлари ва ўрганишлари ҳамон давом этмоқда. У ўтмиш лавҳаларини кўчирмайди, аксинча, ўша давр руҳини ниҳоятда табиий, ҳаётий тарзда ўзининг тарихий мавзудаги асарларига олиб ўтади. Ш.Исахонова тарихий романларидаги характерли бўлган энг муҳим жиҳат, ўтмиш ҳақиқатларининг ҳаётий фалсафа билан уйғунлигидир. Мустақил фикрлашга қодир одам дақиқа сайин глобаллашиб бораётган дунёнинг шиддатли ва зиддиятли бўҳронлари, муносабатлар, эътиқодлар кураши жараёнида тарих ҳақиқатларини ҳолислик билан таҳлил қила олади. Ёзувчининг ”Турон маликаси”, “Султон Жалолиддин ёҳуд Чингизхон тузоғига тушган малика”, “Тавҳаршодбегим” каби романлари қаторида “Нодираи даврон ёҳуд амирнинг тавқи лаънат тўни” асарида ҳам халқ ўтмишининг унутилмас лавҳаларини, миллат тақдирида бурилиш нуқталарига сабаб бўлган олиму фузалолар, адибу шоиралар ҳаёти ва ижодий ижтимоий фаолиятини одиллик ва ҳолислик билан акс эттириб, уларнинг номини абадийлаштириш масаласи устуворлик қилади.

Шаҳодат Исахонованинг тарихий мавзудаги асарлари композицион яхлитлиги билан ажралиб туради. Инсон моҳиятида, хусусан, аёл руҳиятида ирода кучи алоҳида аҳамият касб этади.

У бевосита тафаккур ва ҳиссиётнинг амалий фаолиятидаги ифодаси сифатида инсон маънавий оламининг идеал даражасини белгилайди. Мутахассисларнинг фикрича, “Инсон, унинг мияси, ақли шу даражада кўп қиррали, хилма – хил, англаш қийин бўлган ҳолат ва башорат қилиш мумкин бўлмаган хазина. Ўзида мужассам этган бекиёс имкониятлари билан ноёб мўъжиза. Бу муаммо жуда мураккаб ва балки, ундан ҳам қийин бўлган ҳодисаки, уни фан ҳали-бери ҳал эта олмайди”[3, 35-b.]. Ш.Исахонова ўта синчковлик билан “Нодираи даврон ёхуд амирнинг тавқи лаънат тўни” романида Нодирабегимнинг “жуда мураккаб” руҳий дунёсини, кўп қиррали ижтимоий – сиёсий, адабий – маърифий фаолиятини, тарихий воқеалар оқими ва қаҳрамонлар қисмати кесимида ифодалайди. Роман реал тарихий фактлар, мўътабар манбаларга асосланган, унда тасвирланган воқеалар китобхонда кизиклиш уйғотади.

Тарихий-биографик асарларда тарихий воқеликка муносабатнинг бадиий талқинида тарихийлик тамойиллари ва меъёрларига амал қилиниши, қаҳрамонлар ички дунёси жамиятдаги ижтимоий муҳит билан алоқадорликда очиб берилиши талаб этилади. Бундай ёндашувда ижодкорнинг бадиий тафаккури призмаси орқали тарихнинг ҳаққоний эпик тасвири, бадиий манзаралари китобхон кўз ўнгида гавдалантирилади. Шеърый асарларда кўпроқ ҳиссий кечинмалар тасвирланса, насрий асарнинг тасвир имконияти кенгроклиги билан фарқланади.

Турон солномасин ўқир талаба,
Саҳифалар гувлар жангларга тўлиб.
Ҳар бир мағлубият, ҳар бир ғалаба
Из солмиш “Тарихий воқеа” бўлиб.
Фитнага бой эрур ҳар қайси замон,
Жим турсанг-да чўзар қаттоллар бўйин.
Тутмоқликдан кўра найзага қалқон,
Эл тинчин соғ асрай билмоқлик қийин.

А.Обиджон ана шундай дардли мисраларда тарих тилсимларини очишга уринган бўлса, таниқли адиба Шаҳодат Исахонова ўз тарихий романларида Турон маликаларининг ўтмишдаги ўрни ва нуфузининг бадиий талқини билан ўзбек насри бадиий тафаккур тараққиётига улкан ҳисса қўшмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Форобий А.Н. Фозил одамлар шахри. Т.: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1993.
2. Комилов Н. Тасаввуф. 2– китоб. Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1999.
3. Константинов Ф.В. Современные проблемы философии и задачи философской общественности. М.: «Вопросы философии», 1972.
4. Каримов Ғ. Халқ, тарих, адабиёт. Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1977.
5. Азамат Зиё. Ўзбек аёллари тарих саҳнасида. Т.: Фан, 2002.
6. Ёқубов И. Мустақиллик даври ўзбек романлари поэтикаси. Тошкент.: “Nurafshon business”, 2021.
7. Ўзбекистон Миллий энциклопедияси, Ш ҳарфи, Т.: ЎЗМЭ давлат илмий нашриёти, - Б. 218-221 // <https://www.ziyouz.com>
8. Каримов Ҳ. Истиклол даври адабиёти. Дарслик. Т.: Уапғи пашғ, 2010.
9. Назаров Б. Анвар Обиджон ижодида поэтик гўзаллик. Болалар оламининг шайдоси. “Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон таваллудига 70 йил” мавзусидаги Республика илмий – амалий анжумани материаллари. Т.: 2017.

АНВАР ОБИДЖОННИНГ “ҚОДИРИЙНИ ЭСЛАБ” ШЕЪРИНИНГ ЛИНГВОДИДАКТИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Шаҳло РОМАНОВА,

*Хоразм вилояти, Урганч тумани маънавий-маърифий
ишлар самарадорлигини ошириш ва ўзбек тили тўғрисидаги
қонун ҳужжатларига риоя қилиш масалаларида ҳоким
маслаҳатчиси*

Аннотация. Мазкур мақолада Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджоннинг буюк адиб Абдулла Қодирийга бағишланган “Қодирийни эслаб” шеърининг лингводидактик хусусиятлари тадқиқ қилинади.

Аннотация. В данной статье исследуются лингводидактические особенности поэмы народного поэта Узбекистана Анвара

Обиджона «Вспоминая Кадыри», посвященной великому писателю Абдулле Кадыри.

Abstract. In this article, the linguistic and didactic features of the poem “Remembering Qadiri” dedicated to the great writer Abdulla Qadiri by the national poet of Uzbekistan Anvar Obidjon are studied.

Калит сўзлар: эътикод, адабиёт, миллатпарварлик, ватан, темирзот, Қодирий, хотира.

Ключевые слова: вера, литература, национализм, родина, темирзот, кадыри, память.

Key words: faith, literature, nationalism, homeland, temirzot, Qadiri, memory.

Ижодкорнинг маънавий жасорати ростини гапиришдан, ҳар қандай шароитда ҳақиқатни айтишдан бошланади. Албатта, ҳаёт ҳақиқатини бадий ҳақиқатга, шеърий ҳақиқатга айлантириш осон эмас. Бу масъулиятли вазифани чинакам истеъдод ва иқтидор эгалари машаққатли изланишлар натижасидагина амалга оширишлари мумкин. Ўзбек болалар адабиётида мактаб яратган таниқли адиб ва публицист, Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджоннинг “Қодирийни эслаб”[4.] шеъри фалсафий теранлиги, асар композициясининг пишиқ-пухталиги билан китобхонни ўзига ром этади. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, қодирийшунос олим Умарали Норматов тўғри таъкидлаганидек, “Синчиклаб қаралса, Қодирий романларидаги шарқона эҳтиросларга йўғрилган ифодалар янги замон услубига, янги давр одамлари эҳтиёжи, завкига асло зид эмас эди. “Ўткан кунлар” муаллифи жаҳон адабиётидаги янги жараёнлардан, адабий-бадий оқимлардан, “Сўнгги приём”лардан яхши хабардор бўлган, ўзи айтмоқчи, ҳатто “сўнгги приём”ларнинг баъзиларини “Ўткан кунлар”га эртaroқ киритган; айна пайтда халқнинг савиясини, завкини, руҳини эътиборга олиб “эски приём”лардан, анъанавий шарқона ифода йўлларида самарали фойдаланган”. [6, 209-б.]

Олим айтганидек, янги давр одамларининг эҳтиёжи сифатида дунёга келган “Қодирийни эслаб” шеъри шундай бошланади:

Рухингизга сиғинганим чоқ,
Ҳис қиламан ўзимни руҳсиз.
Дўст қалбида тириксиз,
Бироқ
Ғаним учун оламда йўқсиз.

Шоирнинг наздидаги “дўст қалби” – аслида Абдулла Қодирий асарларини юрак-юрагидан севган ва уларга ихлос қилган ўзбек халқининг таъсирчан қалби, миллатпарвар ёзувчига ихлосидир. Бу қалбда буюк адибнинг табаррук номи ва ўлмас асарлари мангу яшайди. Мазкур шеър 1982 йилда, мустақилликдан тўққиз йил муқаддам ёзилган. Қодирийнинг китоблари ҳам, унинг асарлари бўйича суратга олинган фильмлар ҳам ҳар бир ўзбек хонадонига кириб борди. Анвар Обиджон ёзганидек:

Арвоҳингиз бахтли отадек,
Юртга боксин
Бугун шод бўлиб.
Юртда минглаб Анвар, Отабек
Улғаймоқда темирзот бўлиб.

Айниқса, мустақиллик йилларида буюк адибнинг ижод “юлдузи” қайтадан порлади. Ўзбек романчилик мактабининг тамал тошини қўйган адибга улкан катта эҳтиром кўрсатилди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг ташаббуси билан 2019 йилда буюк адибнинг 125 йиллиги кенг нишонланди. Тошкент шаҳрида Абдулла Қодирий уй - музейи ва ижод мактаби очилди ҳамда улуғ ёзувчининг ҳайкали ўрнатилди.

Мухтарам Президентимиз буюк адиб номидаги ижод мактабига ташрифлари чоғида: “Абдулла Қодирий ижод мактабида ўқиётган бу болалар янги Ўзбекистоннинг келажак бунёдкорларидир. Барча умумтаълим мактаблари ушбу ўқув даргоҳидан маънавият-маърифатни ўрганиши лозим. Чунки бу ерда таҳсил олаётган болалар нафақат маънавиятли, балки ўз Ватанини юракдан севувчи истеъдод эгалари. Биз ижод мактабларида ватанпарвар ёшларни тарбиялашни мақсад қилганмиз”[1.], дедилар. Бу пурмаъно сўзлар биз ёшларни доимо хушёр ва огоҳ бўлишга ундайди. Халқнинг юраги, элнинг маънавияти бўлмиш муқаддас адабиётимизни, дунёни ҳайратга солган улуғ аجدодларимиз меросини ўрганишга, севишга ва ардоқлашга даъват қилади. Анвар Обиджоннинг “Қодирийни эслаб” шеъри ёзилган даврларда бу мақсадларимиз фақат армон эди:

Сўнгач,
Яна чакнайди чакмоқ.
Фазо борки, ёғду ҳамнафас.

Омон бўлса эл, она тупроқ,
Сиз охирги Абдулла эмас.

Аслида ҳар қандай бадий асар қаҳрамони ўзининг руҳий-тафаккурий олами билан ҳам, ташқи кўриниши, мақсаду орзулари, маънавияти ва хулқ-атвори билан ҳам китобхон меҳрини қозониши ва унга намуна бўлиши шарт. Тафаккур ва меҳр-муҳаббат Нурлари, Ҳақиқат зиёлари мангуликка дахлдор она тупроқни ва табаррук заминни мудом поклаб, зийнатлаб турибди. Абдулла Қодирий асарлари юртни, улуг аجدодлардан қолган меросни ардоқлашни, севишни, унга муносиб бўлишни, тили бошқа, дили бошқа одамлардан нафратланишни, ҳақиқий адабиётни англашни, ҳис этишни ўргатади.

Отабек ва Қумуш, Анвар ва Раъно нафақат сеvimли образ, балки китобхоннинг меҳр-муҳаббатини қозонадиган, уни ўз ортидан эргаштира олувчи, уни мудом яхшилик ва эзгуликка даъват этгувчи мард ва олижаноб қаҳрамонлардир. Улар бизга Қалб ва Ўтиқоднинг, Ватан ва Миллатнинг буюклигидан, қудратидан, чин маърифатидан, сўз санъатининг гўзаллиги ва нафосатидан, халқимизнинг бағрикенглиги, дарёдиллигидан сабоқ беради. Шоир тўғри таъкидлаганидек:

Зотан,
Мангу Замин ва Ҳаёт,
Абадийдир Нур ва Ҳақиқат.
Абадийдир Қалб ва Ўтиқод,
Абадийдир Ватан ва Миллат!

Табиийки, ҳар бир ижодкор сўз ишида ёниш, яратиш, қутилмаган образлар ва ташбеҳлар кашф этиш орзуси билан қалам тебратади. Ўзбекистон халқ шоири, “Фидокорона хизматлари учун” ордени совриндори, серқирра истеъдод соҳиби Анвар Обиджоннинг “Қодирийни эслаб” шеъри буюк адиб ўтиқоди ҳақидаги энг мукаммал асарлардан биридир. Ҳақиқий асарнинг баҳоси, яшовчанлиги ҳамда кадр-қиммати шу ўтиқод билан белгиланади. Ўқиганда оддий туюладиган, аслида эса чуқур маъноли, таъсирчан, жонли поэтик образлар, рамзий тасвирлар, оригинал ифодалар кашф этган, ўз кашфиётлари билан ўқувчини ҳайратга солган Анвар Обиджон шеърларининг ғоявий-бадий, маънавий-маърифий даражаси ниҳоятда юксакдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг А.Қодирий номли ижод мактабига ташрифи. ЎзА, 2020 йил, 27 декабрь.
2. Ўзбекистон Миллий энциклопедияси, 1-ж. Тошкент.: 2000.
3. Каримов Н. XX аср адабиёти манзаралари. Т.: “Ўзбекистон”, 2008.
4. Обиджон А. Сайланма. Т.: “Академнашр”, 2017.
5. Қодирий Х. Отам ҳақида. Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1983.
6. Норматов У. Қодирий мўъжизаси. Т.: “Ўзбекистон”. 2010.

АНВАР ОБИДЖОН ВА ЭНАХОН СИДДИҚОВА ШЕЪРИЯТИДА “ОНА” ТУШУНЧАСИНИНГ БАДИИЙ ТАЛҚИНЛАРИ

*Матлуба ШУКУРОВА,
Ўзбекистон Миллий университети
мустақил тадқиқотчиси*

Аннотация. Мазкур мақолада Ўзбекистон халқ шоирлари Анвар Обиджон ва Энахон Сиддиқова шеъриятида она образининг бадиий талқини, лингвопоэтик хусусиятлари тадқиқ қилинади.

Аннотация. В данной статье исследуется художественная интерпретация образа матери, лингвопоэтические особенности в поэзии народных поэтов Узбекистана Анвара Обиджона и Энахон Сиддиковой.

Annotation. This article explores the artistic interpretation of the image of the mother, linguopoetic features in the poetry of the folk poets of Uzbekistan, Anvar Obidjon and Enakhon Siddikova.

Калит сўзлар. она, оила, фарзанд, қадрият, маънавият, концепт, тарбия, тимсол.

Ключевые слова. мать, семья, ребенок, ценность, духовность, понятие, воспитание, символ.

Keywords. mother, family, child, value, spirituality, concept, education, symbol.

Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджоннинг “Болакайни барвақт уйғотинг”, “Она, мени солманг қийноққа...”, “Она”, “Она

ҳақда...”, “Касал бола”, “Ўғил” каби шеърлари мазмуни, ғоявий йўналиши орқали бир – бири билан узвий боғланган. Уларда воқелик биринчи шахсинг иккинчи шахсга мурожаати, яъни она ва боланинг суҳбати тарзида бўлади, бу усул юқорида номлари тилга олинган шеърларнинг табиий, самимий ва ҳаққоний чиқишини таъминлайди. Зеро, ҳаётни, гўзалликни, осойишталикни, меҳр–оқибатни, порлоқ эртанги кунни – қисқаси, инсон учун энг зарур бўлган шодлик ва бахтни ҳаммадан аввал аёл – она қадрлайди. У бу туйғуларни ўз фарзандини севгандек севади, уларнинг ижобатида боласининг камолини кўради. Анвар Обиджон ёзганидек:

Она ҳақда шеърлар битсак-да минг – минг,
Таъриф қиёмига етмоғи гумон.
Биргина безовта тикилишининг
Мағзини чақолсак, бўлур юз дoston.
Қуйласанг овозинг довулга қўшиб,
Кўкка етса она мадҳининг мавжи;
Сезасан – чаладир ҳамон бу қўшиқ,
Ҳеч банда қодирмас айтмоққа авжин.

“Она” тушунчаси оламнинг лисоний тасвири контекстида универсал ва айни пайтда, ҳар бир миллий маданиятда алоҳида белгиларга эга бўлиб, инсон ва унинг борлигининг ўзига хос хусусиятлари, дунё билан муносабати, унинг дунёда мавжудлигининг энг муҳим шартларини ифодаловчи асосий тушунчалардан биридир. Зеро, турли миллий маданият ва жамиятларда ўзига хослик турлича намоён бўлади. Маълумки, “аёл” концептининг етакчи устуни бўлган “она” тушунчаси дунёнинг барча миллат ва элатларида жамиятнинг ижтимоий негизи бўлган оиланинг ташкил этувчиси ва марказий фигураларидан бири сифатида қаралади. Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон наздида, “она” тушунчаси жамият тарихи ва тараққиёти билан ҳар жиҳатдан узвий боғлиқдир:

Она, мени солманг қийноққа,
Камхаржликдан гап очиб нуқул.
Ахир уч минг уйли кишлоқда
Танҳо шоир Сиз туккан ўғил.
Фотиҳага қўл очинг, омин!
Бахтим кулиб, балқай юлдуздек.

Тилга олсин қишлоғим номин
Ўрмалаган жамики ўзбек.

Она оилада объектив жиҳатдан энг муҳим вазифаларни бажарадиган, доимий масъулиятни ўз зиммасига оладиган аёл бўлса, субъектив нуқтаи назардан оилавий муносабатларда етакчи мавқега эга, оила давомчиларининг яратувчиси, парваришловчиси ва ҳар жиҳатдан мотивация берувчи шахс сифатида тушунчанинг қиймат компонентларида ҳам, уларнинг тил талқинида ҳам маълум хусусиятларни аниқлаш мумкин. Яна шуни ҳам айтиб ўтиш жоизки, айтайлик, “она” тушунчаси ҳиссиётга, коннотацияларга, аксиологик хусусиятларга, “ном”га эга бўлса-да, бир вақтнинг ўзида унинг ортида ҳаракат қилиши ва амалга оширилиши мумкин бўлган бир қатор тил бирликларининг когнитив ва коммуникатив белгиларини, семантик доирасини очиш мумкин.

Ўзбекистон халқ шоири Энахон Сиддиқова ҳаётда, воқеликда қандай улуғвор, гўзал, қудратли, бардошли, саҳий ва меҳрибон нарсa кўрса, буларнинг ҳаммасида онанинг, ўзбек аёлининг битмас – туганмас фазилатларидан бирини эслайди, тасаввур қилади:

Ёраб, мен тошларга дил берган бедил
Онаси қошига етолмаган қуш.
Энди қанча учмай, қанча чарх урмай
Ўнгга айланмайди ОНА деган туш.
Соғинч муштлайверар, юрак додлайди,
Анордек ёрилар пўстлари юпқа.
Хотирлар ортидан чопаман энди
Ҳидларингиз қолган Олтиарикқа.
Райҳон иси келар она тупрокдан,
Баҳор юрагимда илдиз отибди
Бу юртнинг ҳар хоки азиздир, чунки
Бағрида Ҳазрати Онам ётибди.

Шоиранинг “Она ҳақида қўшиқ” достонида муаллиф ўз онаси тимсолида оналикнинг ҳаёт асоси эканлигига қаратилган кечинмаларнинг образли бадий тасвирини ниҳоятда содда, равон ва жонли ифода усулида, экспрессив бўёқдор оҳангларда акс эттирган. Асарда “она” тушунчаси кирралари, бир томондан, *заҳматкаш, садоқатли, меҳрибон, фидойи* инсон сифатида, бошқа томондан, “*ўғай она*”(лар) тимсолидаги *бағритошлик, қаҳри қаттиқлик, бемеҳрлик* каби қусурлар ҳам кузатилишини

кўриш мумкин. “Она ҳақида қўшиқ” асари халқ дostonлари усулида, яъни насрий ва назмий баён уйғунлигида ёзилган бўлиб, бадий-эстетик таъсирчанлик таъминланган. Э.Сиддиқова асарида ҳам ана шу белги қабарик тасвирларда намоён бўлади. “Она” тушунчасининг соф ўзбекона хусусиятлари, аёлнинг оилага садоқати, рўзгор камини тўлдириш учун, фарзандлар камоли учун тиним билмас, меҳнаткаш она қиёфаси “дўппи тикаётган аёл” тасвири орқали гавдалантирилиши бежиз эмас.

Орзудан **ипаклари**,
Нур берар тилаклари,
Қўшилиб юраклари,
Дўппи тикарлар онам.
Тебранар кўҳна **бешиқ**,
Гулларидан нур тошиб,
Яратган ишқи тушиб,
Дўппи тикарлар онам.
Супачани тўлдириб,
Ғуссаларни ўлдириб,
Бўлмагани бўлдириб
Дўппи тикарлар онам.

Дўппи, ипак, бешиқ, супача каби лексемалар ҳамда *бўлмагани бўлдириб* ибораси ўзбек тил ташувчилари онгида шаклланган аёл концептосферасидаги она қиёфасини тасаввурларни уйғунлаштиришга хизмат қилган. Зеро, кашта ва дўппи тикиш, ип йигириш, зардўзлик каби уйда бажариладиган касб-ҳунарлар юз йиллар давомида ўзбек оналарининг ҳам сеvimли машғулоти, ҳам рўзгорни бутлаш воситаси саналган. Шунингдек, дўппи тикиш жараёнида бешиқнинг тебратилиши “она” тушунчасининг янада аниқроқ белгиси сифатида намоён бўлади.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, Ўзбекистон халқ шоирлари Анвар Обиджон ва Энахон Сиддиқова шеъриятида “она” тушунчаси хокисорлик, меҳр – оқибат, фидойилик, бағрикенглик, миллий қадриятларнинг, ўзбекона урф – одатларнинг, оила хотиржамлигининг, қут – баракасининг рамзи сифатида талқин этилган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Иброҳимова З. Кувноқликка яширинган изтироблар. Т.: 2005.
2. Ҳамроева Ҳ. Анвар Обиджон. Реформатор. Т.: 2022.
3. Обиджон А. Танланган асарлар. Т.: “Шарқ”, 2007.
4. Кубрякова Е.С. Концепт // Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. [Под общей редакцией Е.С. Кубряковой]. Москва: МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997.
5. Сиддиқова Э. Она ҳақида қўшиқ. Достон. Т.: Akademnashr, 2018.
- Степанов Ю. С. Концепт // Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования. - М.: Школа «Языки русской культуры», 1997.

Саодатга туташ йўллар

Ўқтамхон СОЛИЕВА,
Ўзбекистон Ёзувчилар уюмлари аъзоси,
Ўзбекистон халқ таълими аълочиси.

Анвар Обиджон деганда кўнглимда аллақандай майинлик, ёруғлик, жайдари ҳислар уйғонади. Менимча, устознинг номи тилга олинганда ҳар бир фарғоналикнинг дилидан шундай нурафшонлик ўтса керак. Зеро, бу инсоннинг табассумаримайдиган юзида балқиб турувчи нур нафақат зоҳирида, балки ботинида ҳам порлаб туришини бир марта бўлса ҳам суҳбатдош бўлган, мулоқот қилган одам дарров пайқайди. “Юзи ёруғ” деган халқона ибора айнан устоз ҳақида айтилгандек, у киши ҳақиқатан бир умр ана шундай юзи ёруғлик билан элга эзгулик улашди, маънавият ёғдусини таратди. Бугун бу инсонни хотирлаш мақсадида жам бўлдик, лекин ана шу ёруғликнинг мислсизлиги туфайлидир – гўё Анвар Обиджон биз билан, ёнимизда, биргадек... Ўзи ҳақида айтилган баланд-баланд таърифларни камтарлик билан, сокин жилмайиб тинглаб ўтиргандек.

Ўйласам, биз бирон-бир атоқли шоирни курмай улғайибмиз. Китоб, газета ва журналлар орқалигина билиб, ижодларидан баҳраманд бўлган эканмиз. Энди давр бошқача, машҳурлар доим

халқ орасида. Ўша йилларда Анвар Обиджонни вилоятимиз доирасидаги тадбирларда бир неча бор учратганман, лекин суҳбатлаша олмаганман. Гарчи, бошланғич синф ўқитувчиси бўлганлигим учун ҳам болалар шоирининг суҳбатидан баҳраманд бўлишга ошиққанман. Зеро, ўқувчилар унинг дарсликларда берилган ижодини ўзгача иштиёқ билан ўрганар эдилар. Бу дарсларни ўтиш биз, бошланғич синф ўқитувчилари учун ҳам алоҳида мазмунга, завқ-шавққа эга ходиса эди десам, янглишмайман. Устознинг сўзлари равон, қофиялари мукамал, оҳанги бола қалбига қуйилиб кириб боради. Шу даражадаки, болалар битта дарс охиригача айрим шеърларини ёд олиб улгурардилар, уйга топшириқ беришга ҳожат қолмасди. Бундан ташқари, Анвар Обиджоннинг «Баҳромнинг ҳикоялари», «Оловжон ва унинг дўстлари», «Мешполвоннинг жанглари», «Булбулнинг чўпчаклари», «Ўқ ўтмас болакай», «Қўнғироқли ёлғончи» каби китоблари орқали болаларда Ватанига, ота-онасига, дўстларига бўлган меҳр-муҳаббат туйғулари ортади. Меҳнат, илму ҳунарнинг инсон ҳаётида қанчалар муҳим эканлигини англаб етадилар.

Аввалига устоз билан фақат вилоят тадбирларида, адабиёт байрамларида мулоқот қилиш насиб этарди. Болалар адабиётида фаол ижод қилаётган шогирдим, ёзёвонлик ёш шоир Қобилжон Шерматов Анвар Обиджоннинг назарига тушгач, устоз билан муносабатларимиз жуда самимий тус олди. Қобилжонни етаклаб бир неча бор хонадонларига бордик, узундан-суҳбатлар қурдик, атоқли шоирнинг биз тусаввур қилгандан-да гўзал кўнғил дунёсига ичкариладик... Мана, Қобилжон устозининг маслаҳатларига амал қилган ҳолда уларнинг ишончини оқлашга, муносиб издош бўлишга интилиб анча ўсди, ижоди ривожланди. Ва бу орада Аллоҳ мени ҳам катта шоир, Фарғонамизнинг фахри бўлган ижодкор ҳақида бир олам хотиралар билан сийлади. Бир сафар, Олтиариқда кечган суҳбатимиз жараёнида менинг ҳам болаларга аталган шеърларим борлигидан хабардор эканликларини билдириб, бу борада ғайрат қилишим лозимлигини айтганлар. “Сиз доим болалар ичидасиз, ўзларидан олиб, ўзларига берсангиз ҳам жуда чиройли ижод бўлади”, - деб, болалар адабиётида астойдил бўлишга ундаганлар. Устознинг шу турткилари сабаб кичкинтойлар учун ёзган шеърларимни жамлаб, жиддий кўриб чиқдим ва “Опоқижон, опоқи” номли китобим нашр этилди.

2011 йилда Қобилжоннинг “Қишлоқжоним” номли китоби “Ижод” фонди томонидан 20 минг нусхада чоп этилиб, туманимизда анча шов-шувларга сабаб бўлди. Энг қувонарлиси, мен ишлаётган 22-мактабда ташкилланган тақдимот тадбирига Ўзбекистон халқ шоирлари Энахон Сиддиқова ҳамда Анвар Обиджон ташриф буюрдилар. Бу байрамона учрашув ўқувчиларда ҳам, Ёзёвон аҳлида ҳам жуда катта таассурот қолдирган. Фурсатдан фойдаланиб ўқувчиларимнинг шеърий машқларини устозлар назаридан ўтказишга эришганман. Ўшанда Анвар Обиджон: “Ўктамой, бу шеърларни ҳамма бир кишига ёздирганми ё ҳамманинг хати шу қадар бир хилми?” деб ўзларига хос мутойиба қилган, сўнг болаларнинг ҳуснихати ҳақида илиқ фикрлар айтиб, менинг меҳнатимни чиройли тарзда эътироф этганлар.

Наср ва публицистикада ҳам намунали ижод қилган устозимиз серқирра истеъодлари билан адабиёт ихлосмандларини ҳайратга солиб келарканлар, “Фарғоналиклар” номли китобларини тайёрлаш жараёнида телефон орқали суҳбатда менинг кўп йиллардан буён туманда юритиб келаётган “Онажоним шеърийят” ижодий тўғарагим ҳақида ҳам ёзиб ўтаётганларини айтиб, жуда қувонтирганлар. Китоб нашрдан чиқиб, катта эътибор билан қўлма-қўл ўқиларкан, севимли шоир тўғарагимиз ҳақида тўхталиб ўтганларидан барчамиз беҳад қувондик! Бу эътироф, кўплаб ёрқин хотираларимиз каби, бизнинг бойлигимиз бўлиб қолди.

Ҳар сафар “Адабиёт байрами”га вилоятга келарканлар, дуоларини олиш, суҳбатларидан баҳраманд бўлишга интилардик. Бир гал тадбирнинг Қўқондаги тантанали қисми якунланиб, Фарғонага қайтиш пайтида ўз машиналарига чақириб олдилар. Рулда ўғиллари Баҳромжон, олд ўриндикда устоз, мен орқада йўл бўйи жон-жигарлардек дилдан гаплашиб келганмиз. Ўтганларимиз, буви-ю опоқиларимиз ҳақида эслаб, уларнинг тутумлари, ўй-фикрлари жудаям ўхшаш бўлганлигини ҳис этдик. Устознинг доим худди туғишган сингилларидек “Ўктамой” деб чақиришлари, юмшоқ муомалалари, акаларча эътиборлари эсан чикмас, умрбод дилга қувват берувчи бойлигим бўлиб қолди.

Охириги даврларида устознинг бетобликларини эшитиб қалбим ларзага келган, аммо безовта қилмаслик учун қўнғирок қилмадим, яқинларидан сўраб турдим. Бир куни телефонда бегона рақам акс этди ва тугмани босиб салом бердим-у, овозларидан

таниб юрагим хаприкиб кетди. Устоз анча хастаҳол, аммо ҳар доимгидай самимий гаплашдилар, бир маълумотни сўрадилар. Шу охири сўзлашувимиз бўлиб қолди...

Серкира истеъдод соҳиби ҳам нигоҳи ўткир журналист, ҳам лирик шоир, ҳам юмор устаси сифатида кўплаб ўқишли асарлар яратдилар. Бунга мисол «Ажинаси бор йўллар» номли машҳур қиссалари. Уни ўқиб, кўз олдимизда Анвар Обиджоннинг пасту баланд ҳаёт йўли шундоққина намоён бўлди. Устознинг меҳнатлари мевасини қарангки, ўша «Ажинали» кўчалар саодатга туташ йўлларга айланди.

Улуғ устозимиз Ўзбекистон халқ шоири, «Шухрат» медали ва «Фидокорона хизматлари учун» ордени соҳиби Анвар Обиджон нафақат китобсеварлар, балки фарғонликлар ва ўзбек халқининг қалбида мангу яшайди.

ANVAR OBIDJON IJODI VA HOZIRGI O‘ZBEK SHE’RIYATI

CREATION OF ANVAR OBIDJAN AND CURRENT UZBEK POETRY

ТВОРЕНИЕ АНВАРА ОБИДЖАНА И СОВРЕМЕННАЯ УЗБЕКСКАЯ ПОЭЗИЯ

*M. Husaynova,
TATU Farg‘ona filiali O‘zbek tili va
gumanitar fanlar kafedrası o‘qituvchisi*

*D.Rustamova,
TATU Farg‘ona
filiali 621-22 guruh talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Anvar Obidjon hayoti va ijod yo‘li to‘g‘risida ma’lumotlar beriladi. Bundan tashqari uning ijodining hozirgi kundagi ahamiyati va o‘zbek she’riyatida tutgan o‘rni haqida so‘z boradi. She’rlar tahlilidagi o‘xshatishlar esa o‘zgacha ekanligini bilib olishimiz mumkin .

Abstract: This article provides information about the life and creative path of Anvar Abidjan. In addition, the importance of his work

today and its place in Uzbek poetry will be discussed. We can learn that similes in the analysis of poems are special.

Аннотация: В данной статье представлена информация о жизненном и творческом пути Анвара Абиджана. Кроме того, будет обсуждаться важность его творчества сегодня и его место в узбекской поэзии. Мы можем узнать, что сравнения в анализе стихов особенные.

Kalit so‘zlar: o‘zbek she‘riyati, poeziya, nazm, jonlantirish, metafora.

Key words: uzbek poetry, poetry, verse, revitalization, metaphor.

Ключевые слова: Узбекская поэзия, поэзия, стих, оживление, метафора.

O‘zbek she‘riyatining yuksak namoyonlaridan biri, O‘zbekiston xalq shoiri qolaversa, “Shuhrat” medali sohibi Anvar Obidjon Farg‘ona viloyati Oltiariq tumanining Poloson qishlog‘ida 1947-yilning 25-yanvarida oddiygina xizmatchi oilasida tug‘ilgan. 1964-yilda o‘rta maktabni tugatgach, Samarqand moliya texnikumida, 1969-1971-yillarda jamoa xo‘jaligida hisobchi, klub mudiri, tuman gazetasi, viloyat radiosida turli vazifalarni bajardi, Toshkent davlat universitetining jurnalistika fakultetini sirtidan tamomladi. 1981-yildan boshlab u Toshkentga ko‘chib kelib, «Yosh gvardiya» nashriyotida, «Yosh kuch», «Mushtum» jurnallarida ishladi. «Cho‘lpon» nashriyotida bosh muharrir bo‘lib ishlagan.

Ijodi serqirra bo‘lgan adibimiz bolalik chog‘laridan boshlab mehnatdan, ilm o‘rganishdan cho‘chimadi. Yoshlik paytlaridan tinmay shogirt tushar, sayyor kinochilarning kasbini qunt bilan o‘rganar va sir-asrorlarini bilishga juda-juda qiziqar edi. Maktab davrida kichikman-ku, degan o‘y-fikrlarni chiqarib, vaqtini ish va o‘qish orqali sarflar edi. Albatta, ilmga tikilgan sarmoya bir kun o‘z mevasini beradi deganlariday, olingan ilm va mashaqqat sekin -astalik bilan boy ko‘rsata boshladi.

O‘zbek bolalar she‘riyatiga katta e‘tibor bergan adibimiz ilk ijodini bolalarga bag‘ishladi. Bu ijodiyot boshlanishi bolalarni sevganidanmi? Yoki o‘zi ham bolalik chog‘larida ko‘rgan qiyinchiligidanmi? Albatta bu ikki qarash har bir insonni qalbidan va yuz kechinmalaridan bilinib turadi. Kim ham bolalarni yaxshi ko‘rmaydi deysiz? Bu qarashlar, albatta, ijodkorimizni bolalar she‘riyati tomon ilk qadamlarini tashlashga undaydi. Bu qadamma -qadam davom etayotgan jarayon

esa, avval, bolalarning keyin esa o'zbek she'riyatiga kirib borilgan ulkan sarmoya edi.

Masalan, bolalar adabiyotiga dastlab «Ona Yer», «Bahromning hikoyalari» to'plamlari orqali shoir sifatida kirib keldi va mavjud ijodiy an'analardan foydalangan holda o'ziga xos yo'l tanladi. «Bulbulning cho'pchaklari», «G'alati maktublar», «Kumush uy», «Gurungdagi gaplar», «Ajoyibxona», «O'zimizning ansambl», «Ignalarim chiroyli», «Mening kolleksiyam», «Shirin so'ylar jajjivoylar», «Kalamushlar kemasi», «Siz eshitmagan qo'shiqlar», «Dalalardan bolalarga», «Osmondan tushgan sozanda» turkum she'rlari fikrimizga dalildir. [1.1]

Anvar Obidjon birgina she'rlar bilan cheklanib qolmay, xilma-xil janrlarda ijod qila boshladi. U bolalar uchun ham, kattalar uchun ham qissalar, she'rlar, dostonlar, hikoya va pyesalarni yozib, xalqqa taqdim eta boshladi. Uning komediya, asarlari hamda pyesalari esa teatrlar va televideniyalarda sahna yuzini ko'ra boshlagan edi.

Shoirning ijodiga nazar soladigan bo'lsak, uning she'rlari hayot va hayol o'rtasida yozilgan edi. Shu kungacha biz barcha she'rlarini yoshlik chog'imizdan boshlab yodlab, hirgoya qilib kelamiz. Jumladan: "Hayotning har lahzasi go'zal, umrning har dami g'animat" deya atalgan she'rini ham she'rxon muxlislarga tanish. Bu she'rida o'xshatishlar, tashbehlar va so'zlarning qay darajada mohirona qo'llanilganligiga guvoh bo'lamiz.

Tun pardasi ochilar asta,
Chiqib kelar sahnaga quyosh.
Kelinchakdek bo'lib orasta,
Gul salomdan ko'taradi bosh.
Hovli go'yo yuvilgan chinni,
Yo'llar go'yo artilgan oynak.
Qutlash uchun yangi bu kunni,
El oyoqqa turar jonsarak...
Hayotning har lahzasi go'zal,
Urning har dami g'animat.

Ushbu misralar intiqlik va sokinlik orqali boshlanar ekan, ilk muhlislarini qarshi olish uchun sahnaga chiqayotgan san'atkor deya atalgan quyosh butun kurrayi zaminni o'zini san'ati orqali lol qoldirar, undan kulgan muhlislari ya'ni, gullar esa uning san'atiga lol qolib, bo'y-bastini ko'rsatayotgan kelinchak misoli tasvirlanadi. Erta tongda

supurib suv sepilgan ko'cha-hovlilar go'yo unga boqqan insonni oyna kabi ko'zini qamashtirib, yana tong otdi deya qutlaydi. Adibimiz tabiatni ajoyib tarzda jonlantiradiki, uning she'rlarini o'qigan har bir kitobxon tabiatga, butun borliqqa nisbatan o'zgacha yashash va baxtni his qiladi. Bu esa inson va tabiat hamohangligi desak, yanglishmaymiz.

Qaymoq isi yayratar tanni,
Dasturxonda issiq kulchalar.
Suv bosgandek qaqroq o'zanni
Odamlarga to'lar ko'chalar.
Asli hatto go'dak emizmoq
Barobardir og'ir yumushga.
Oshiqarlar, yuraklar qaynoq,
Birov ishga, birov o'qishga...
Hayotning har lahzasi go'zal,
Umrning har dami g'animat.

Mazkur misralarda esa ajib bir hissiyot bor edi. Bu hissiyotlardan biri esa kundan oldin turib, o'z tarovati bilan dimoqqa yoqadigan issiq kulchalarni tandirdan uzib, jajji qo'llarimizga tutqazgan insonlarimizning muhabbati, biz uni shosha-pisha zavq bilan yeyishimiz, yoxud o'qish yoki ishlarga bo'lgan mas'uliyatini shoirimiz yoritib beradi. Albatta, bu hayotning har bir lahzasini unumli, umrning har onini baxtli yashash kerak ekanligini aks ettirib beradi.

Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, shoirimizning "Hayotning har lahzasi go'zal, umrning har dami g'animat" nomli she'ri o'z ichida mujassam etgan o'xshatishlar, ma'no va so'zlarning qo'llanilishi har bir kitobxonni jalb qiladi. Anvar Obidjonning sermahsul ijodi va hozirgi o'zbek she'riyatidagi o'rni yuksak darajada ekanligidan dalolat beradi. Mazkur she'rni ilk marota tinglagan inson shoirning oz bo'lsa-da, tabiat va insoniyat mujassamligini his etadi. Bu barcha his- tuyg'ularni o'z ichiga olgan she'r tinglovchilarining yon-atrofga, yaqinlariga bo'lgan cheksiz muhabbatini yanada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Said Ahmad. Farg'onada bittagina. Xalq so'zi. 2000-yil 19-aprel
2. Rahmon Qo'chqor. Ajabtovur idrok usuli. Fidokor, 2000-yil 20-iyul.
3. Hajviy hangomalar (Bezgakshamol - 2. Humorous noises), Tashkent: Sharq, 2003, 187
4. <https://arxiv.uz/uz/documents/slaydlar/adabiyot/anvar-obidjon>
5. <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/anvar-obidjon-1947>

FARG'ONADA BITTAGINA

(Said Ahmad shogirdi Anvar Obidjon haqida)

*Odilova Hamida Ulug'bek qizi,
Andijon davlat pedagogika
instituti o'qituvchisi*

Annotatsiya: Anvar Obidjon ustoz Said Ahmadning eng sevimli va iste'dodli shogirdlaridan biri edi. Farg'ona tomonlardan kelgan yozuvchi Anvar Obidjon juda menbop shogird chiqib qoldi. O'xshatmasdan uchratmas, deganlaridek, husnda oyni uyaltiradigan bir chiroyli ustoz-shogird bo'ldik.

Annotation: Anvar Obidjan was one of the most beloved and talented disciples of Master Said Ahmad. Writer Anvar Obidjan, who came from farghana sides, was very menbop disciple out. As they say, we have become a master and a disciple in Husn who evokes the moon.

Аннотация: Анвар Абиджан был одним из самых любимых и талантливых учеников мастера Саида Ахмада. Анвар Абиджан, писатель из Ферганы, оказался очень амбициозным учеником. Мы стали прекрасными учениками, которые стыдят Луну в хусне, как они говорят.

Tayanch so'zlar: ustoz, shogird, hajviya, yozuvchi, xotira

Базовые слова: учитель, ученик, комикс, писатель, мемуары

Base words: teacher, disciple, Pilgrim, writer, memory

Haqiqiy iste'dodlar yetishtirib bergan Oltiariqning erka farzandi Anvar Obidjon ustoz Said Ahmadning eng sevimli va iste'dodli

shogirdlaridan biri edi. Bu haqida shahsan Said Ahmad o'zining "Yo'qotganlarim va topganlarim" xotira asarida Anvar Obidjon uchun alohida sahifa ajratgani-yu, uni boshqacha mehr va samimiyat bilan shogirdiga bergan ta'riflaridan sezishimiz mumkin. "Farg'ona tomonlardan kelgan yozuvchi Anvar Obidjon juda menbop shogird chiqib qoldi. O'xshatmasdan uchratmas, deganlaridek, husnda oyni uyaltiradigan bir chiroyli ustoz-shogird bo'ldik".[1.1] Ustoz Said Ahmad Oltiariqni ho'p hangoma, hazillar bilan eslaydi va shogirdiga ta'rif berishda ham nasrning hajviy yo'lini tanladi. Oltiariqdan yetishib chiqqan shoir va yozuvchilarning ko'pligi ham ustozning e'tiboridan chetda qolmadi. U joyda odamlar ko'proq dehqonchilik bilan ro'zg'or tebratar, shu bilan birga dalalarda dunyoga kelgan ijod namunalarining Toshkentgacha qo'lyozmasi yetib kelishi, ba'zilarining nashrdan chiqishi, ba'zilari esa bosilmay qolishini ham ustoz hajv yo'li bilan mohirona izohlab berdi. Shunday diyordan yetishib chiqqan Anvarjonni ham hech ikkilanmay shogirdlikka qabul qildi. "Anvarjon tarjimai holi va anketa savollariga bergan javobidan uning qanday muhitda voyaga yetganini, kimlardan tarbiya olganini aniq bilib oldim. Va qanoat hosil qildim".[2.2]

Anvar Obidjon satira va yumorda o'z yo'li, uslubiga ega bo'lgan ijodkor ekanligi tufayli, uning topilmalari betakrorligi bilan o'quvchini o'ziga rom qiladi. Anvar Obidjonning qahramonlari bizning atrofimizda, bolalik yashiringan qalbimizda yashayotgan sirli olamning shirin xotiralari, desak mubolag'a bo'lmaydi. Odatda, biz ijodkorni bolalar shoiri sifatida tanisak-da, bu asarlar har bir kitobxonni o'ziga jalb etadi. Bolalikning sirli olamiga, sayohatga yetaklab, zavqli onlarimizni esga soladi.

Anvar Obidjon o'zi tug'ilgan yurti Farg'onani, ayniqsa, Poloson qishlog'ini boshqacha mehr bilan suyardi. Butun umri va ijodi davomida uning qishlog'iga bo'lgan muhabbati o'z she'rlari va hikoyalarida yaqqol namoyon bo'ladi. Hikoyalaridagi qahramonlarni ham aynan hamqishloqlari timsolida yaratar, ularni zo'r hajv bilan tasvirlar edi. Anvar Obidjon asarlarining mavzu va mazmuni rang-barang, badiiy obraz yaratish usullari xilma-xil. Bolalar tabiatini nozik his etishi juda aniq seziladi. U o'z asarlarini qanday shaklda, qaysi janrda yozishidan qat'iy nazar, bolalarning «kulgiga o'ch xalq» ekanligini hech qachon unutmaydi. Anvar Obidjonni yozuvchi qilgan ham Poloson va uning xilma-xil tabiatli kishilari edi, deya eslaydi

ustozi Said Ahmad ham. Anvarjon jannatnavo qishlog'idan chiqib, qozoni qaynab turgan Toshkentga kelgan ilk vaqtlaridanoq, dovdirab qolmadi. O'z ishi va o'z ijod yo'lini puxta egalladi. Tabiatan kirishimli va hajvga ustaligidanmi ijod ahliga ma'qul keldi. Ustoz tanlashda ham eng maqbul variantni topdi. Toshkentga kelgan ilk yillarida bir kichik xonani ijaraga oldi va ishdan qaytgach shu kichik xona uning ijod saroyiga aylandi. Uy egalarining farzandlarini quv o'ynab yurganini ko'rganda, o'z qishlog'idagi tuproq tepib o'ynab yurgan bolalar ko'z oldiga kelar va zo'r ishtiyoq bilan o'z she'r va hikoyalarini yaratar edi. Uning aynan bolalar yozuvchisi bo'lishiga ilk nihol ham aynan shu kichikkina xonada dunyoga keldi.

Qishlog'idan ketganiga bir yil ham bo'lmay Anvarjon televizorda chiqish qildi. Bu Polosonliklar uchun juda quvonchli voqea edi. Oradan to'rt oy o'tib Poloson markaziy kutubxonasiga Anvar Obidjonning "Bezgakshamol" nomli kitobi keldi. 1983-1999-yillarda yozuvchining 17 ta kitobi bosilib chiqdi. Yuqorida aytganimdek, Oltiariqlik ijodkor yozuvchilar juda ko'p va ularning ijod namunalari ham talaygina edi. Biroq, ulardan hammasi ham nashriyotdan bosilavermas edi. Anvar Obidjonni esa qisqa muddatda buncha kitobining nashrdan chiqishi uncha-muncha ijodkorga nasib qilmaydigan baxt edi. Ko'p o'tmay ijodkor naqd 3ta pyesa yozib, ularni Yosh tomoshabinlar teatrida sahnalashtirishga ham ulgurdi. Oltiariqlik yurtdoshlarini aks ettiradigan 300dan ortiq katta-kichik hajviy hikoyalari bor. Yozuvchidagi ijodga bo'lgan qaynoq munosabat va jo'shqinlik takrorlanmas iste'dod egasi ekanining isboti bo'la oladi. Uning she'rlari qo'shiq bo'lishga ham ulgurgan. Shoir qalamiga mansub "Farg'onada bittagina" she'ri san'atning yuksak hofizlari tomonidan kuyga solinib, ijro bo'lishga ulgurgan. Bugungi kungacha bu tarona o'zining yoqimlilikini yo'qotmadi.

Sen kabi qomati raso Farg'onada bittagina,
Men kabi qaddingga ado Farg'onada bittagina.
Sen kabi diydori tabib, nozi shifo qayda yana?
Men kabi dardi bedavo Farg'onada bittagina.
Sen kabi sultoni husn Turon aro bir donadir,
Men kabi husningga gado Farg'onada bittagina.
Sen kabi jon ofatini yuz yil bino etsa Egam,
Men kabi yuz joni fido Farg'onada bittagina!

"Anvarjonning hikoyalari, hajvlari, faqat va faqat polosonliklar to'g'risida. Bitta kichkinagina qishloq odamlarining qanchalab

adabiy asarlarga mavzu bo'lishi, shunchalik xilma-xil, bir-biriga o'xshamaydigan xarakterlar bo'lishi meni hayron qoldirdi. Balki vodiyni tuman va qishloqlarida bularga o'xshagan odamlar bordir? Albatta bor. Lekin, ularning Anvarjoni yo'q-da!"[3.3]. Bu ustoz Said Ahmaddek ijodkordan shogirdiga berilgan eng yuksak bahodir. Anvar Obidjon xuddi shunday ustozni duo va e'tiroflariga sohib bo'lgan ijodkordir!

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Said Ahmad "Yo'qotganlarim va topganlarim"; T-2014
2. "O'zbek adiblari"; T-2016
3. Anvar Obidjon Saylanma; Akademnashr – 2019
4. <https://bilimlar.uz/anvar-obidjon-1947/>

ANVAR OBIDJONNING "MO'TTIVOYMISAN, MITTIVOYMISAN?" QISSASIDA PERSONAJLAR TASVIRI

**Muxtoraliev Bahromjon Ilyosjon o'g'li,
FarDU ikkinchi kurs tayanch doktranti**

Anotatsiya. Maqolada Anvar Obidjonning "Mo'ttivoymisan, mittivoymisan?" qissasida personajlar talqinidagi o'ziga xosliklar yoritilgan. Asardagi turli qahramonlar tasviridagi yozuvchi mahorati qirralari ko'rsatib berilgan.

Annotation. In the article, Anvar Obidjon "Are you Mottivoy, Mittivoy?" The story highlights the peculiarities of people's interpretation. The features of the writer's skills in the portrayal of various characters in the work are shown.

Аннотация. В статье Анвара Обиджона «Ты Моттивой, Миттивой?» Рассказ освещает особенности народной интерпретации. Показаны особенности писательского мастерства в изображении различных персонажей произведения.

Tayanch so'z va iboralar: qissa, personaj, mahorat, talqin, yozuvchi mahorati, adabiyot, nasr, janr, uslub

Basic words and phrases: story, character, skill, interpretation, writing skill, literature, prose, genre, style

Основные слова и словосочетания: рассказ, персонаж, мастерство, интерпретация, писательское мастерство, литература, проза, жанр, стиль

Anvar Obidjon asardagi personajlar talqinida ham o'ziga xos

uslubni qo'llaydi. Syujetda boshdan oyoq ishtirok etmay, ba'zan voqealarda goh ko'rinib, goh yo'qolib qoladigan obrazlar tasviri orqali yozuvchi o'quvchi ko'z o'ngida yorqin, sedan chiqmaydigan chizgilar vositasida maqsadiga erishadi. Ma'lumki, "Personaj (lat. persona – shaxs so'zidan) – asarda qatnashuvchi kishi bo'lib, bunday obrazlar asardagi voqealar rivojida u qadar ro'l o'ynamaydi" [1,165]. Shuningdek, "Personaj (lot. Persona – shaxs, teatr maskasi) – badiiy adabiyotdagi inson obrazi, adabiy asardagi voqea ishtirokchisi, hiskechinma va nutq sub'yekti"[2,223]. Shu bilan birga "Personaj "badiiy asarda (hikoya,roman, pyesa, kinofilm va sh.k.da) ishtirok etuvchi shaxs" [3,582].

Yozuvchining "Mo'ttivoymisan, mittivoymisan?" qissasida voqealar bosh qahramon Mo'ttivoyning endi oltinchi sinfga ko'chgan va ta'tilga chiqqaniga besh kun bo'lganidan boshlanadi. Unda o'n uch yoshdagi bolalarga xos o'yinqaroqlik, to'palonchilik, xayolparastlik, shumlik, tinib-tinchimaslik xos. Yozuvchi asarda ishtirok etuvchi personajlarga mos nom topishga ham usta. Bu personajlarning yarmi hayvon va parandalar bo'lsa, qolganlari odamlardir. Yozuvchi xalq ertaklariga xos voqelik – qahramonning goh kuchukka, goh bolaga aylanib qolish tasviridan samarali foydalanib qiziqarli syujetni yuzaga keltiradi. Ulardagi personajlar – parranda-yu hayvonlar odamlar singari so'zlaydilar va fikrlaydilar.

Mo'ttivoyning navbatdagi shumligi o'rtog'i "pashmaksoch" Parpivoyning dadasining shahardan olib kelgan qismlarga ajratib sotiladigan "qiruvchi samalyoti" ni unga maqtanib ko'rsatishidan keyin boshlanadi. Shunda Mo'ttivoy televizorda shunga o'xshagan uchoqni zenit zambaragida otishsa orqasidan tutun chiqarib yerga chiroyli qulashini ko'rganini aytib, oborchadan yirtiq paypog'ini kerosinga botirib chiqishini so'raydi. So'ng uning ortiga ana shu paypoqni bog'lab gugurt bilan yoqadilar va uchoqni yuqoriga uchiradilar. Shunda uchoq yonib borib Hangrshteyn laqabi bilan mashhur bo'lgan Sangin tandirchining tandir ortilgan aravali eshagi ustiga kelib tushadi. Eshak hangraganicha jirtanglab ketib, tandir ag'nab, qirq bo'lakka bo'linadi. Asarda ushbu holat shunday tasvirlanadi: "Qilar ishni qilgin, qochishni ham bilgin, deganlar. Bu Janjalistondan vaqtida g'oyib bo'lish uchun oyoqlarimni varvarakka aylantirganimda, ortimdan Sangin tandirchining baqirig'i eshitildi:

– To'xta deyman, itvachcha! Mendan qochganing bilan xudodan

qocholmaysan! Meni xonavayron qilganakansan, seni xudoyim o'zi jazolasin – yarim odam, yarim it bo'lib o'tib ket!" [4,18]. Shu tariqa, Mo'ttivoy Sangin tandirchi qarg'ishiga uchrab, goh-goh itga – Mittivoyga aylanadigan bo'lib qoladi. Asardagi qiziqarli voqealar bosh qahramonning goh Mo'ttivoy – odam, goh Mittivoy – kuchuk holiga kirish jarayonida ro'y beradi.

Asarda Mahay xo'rozboz, To'lan-to'lpoq, usta Baraka-maraka, Toshpo'lat mergan, Boyto'ra tepakal, Masir yarg'oqbosh, Yo'ldosh aka, Aldar Xoldor, Rahimboy fermer, Otaqul, Mo'saqo'zi, Momogul qandolatchi, Qiron qassob, G'ilmir-ziqna, G'ulom-cho'mich, Qulqul Davedo'vich kabi personajlar o'ziga xos tasviri, talqini bilan ajralib turadilar. Masalan, G'ulom oshpaz tomonidan aytilgan quyidagi ta'rif dunyo xalqlari qiyofasini ma'lum ma'noda aks ettiradi: "...hindning tabibi zo'r, nemisning muallimi zo'r, arabning qorisi zo'r, gollandning gulchisi zo'r, xitoyning sopolchisi zo'r, inglizning birjachisi zo'r, brazilyaning futbolchisi zo'r, o'risning qurolsozi zo'r, turkmaning gilamchisi zo'r, yaponning ixtirochisi zo'r, boshqirtning asalachisi zo'r, mazayning o'yinchisi zo'r, ozarning mashshog'i zo'r, farangning bichiqchisi zo'r, habashning ovchisi zo'r, lazginning zangbozi zo'r, turkning zargari zo'r, yaxudning savdogari zo'r, qozoqning chorvasi zo'r..." [4,76].

Yoki Shiydontepalik G'ilmir-ziqna qiyofa va sajiyasi uning nutqida namayon bo'ladi. U mahallasidagi bitta-yu bitta qariqiz, o'ttiz besh yoshlarga borayotgan Momogul qandolatchiga "og'iz soladi". U bilan oila qurmoqchi bo'ladi. G'ilmir-ziqna o'zini shunday tanishtiradi: "– Ziqna deganlari – tuhmat! – deb hurpaydi sovchi. – Xudoyorxonlaram molini sochsa, menchalik sochgandir! Rahmatli xotinim tirik bo'lganida aytardi – makaron issiqqa sakkiztagacha vermishel sanab berib, mastavaga ellik oltita guruch soldirdim. Agar osh qilsa, guruchni ayab o'tirmay sharta-sharta uch yuztasini bervorgan paytlarim bo'lgan! Ha, bo'ynimga olaman, birda- bir isrofgarchilik ham qipturganmiz" [4,57].

G'ilmir-ziqna satarosh Baraka-maraka va Qiron qassob hamda Momogul qandolatchining kesatiqlariga javoban qopidagi bozordan olib kelayotgan bir haftalik "dusanbalanib" yotgan yeguliklarni ko'rsatib shunday deydi:

"– Manovinisi – bitta kaatta piyoz! – maqtanishga tushdi G'ilmon-ziqna.

- O‘o‘o‘!!! – deb tasannolandi Momogul qandolatchi.
- Naq to‘rt dona rediska...

Bu safar, Momogul qandolatchiga qo‘shilib, boshqalar ham tengdan na‘ralandi:

- O‘o‘o‘!!!
- Uchtacha kartoshka...
- O‘o‘o‘!!!
- Yarimta impo‘rtniy karam...
- O‘o‘o‘!!!
- Ikkitadan ortiq sabzi...
- O‘o‘o‘!!!
- Salkam yuz ellik gramm go‘sh...
- O‘o‘o‘!!!
- Yigirma besh gramm dumba yog‘i...
- O‘o‘o‘!!!
- Qolaversa, uyga sarimsoq-parimsoq, ko‘kat-po‘katlar ekib qo‘yganman.

– O‘o‘o‘!!!

– Nima “o‘o‘o‘?! Bitta jonga jonga bundan ortig‘i qorinni yorvormaydimi? Uylansam, boshqa gap, xarajatni shartta-shartta ikki baravar oshirvorishga qodir odamman!” [4,57-58].

Asarda voqealarning deyarli oxirigacha ishtirok etadigan qahramon Aldar Xoldordir. U qishloqda ko‘p odamlarning pullarini olib “chuv” tushirib yurgani uchun shu laqabga ega bo‘lgan. U Mo‘ttivoyning tog‘asi Otaqulni ham aldab, pullarini olgan. Otaqul Aldar Xoldorga ishonib qishloqdoshlaridan meva-chevalarni nasiyaga olib, furaga bosib Rossiyaga jo‘natavergan. O‘rtada Aldar Xoldor vositachi vazifasini bajargan. Uch oydan so‘ng Aldar Xoldor Rossiyadan kir-chir kiyimda qaytib kelib, jo‘natilgan mevalarning bir qismi yo‘lda chirib ketganini qolganlari esaboshqa yurtlardan shunga o‘xshash mevalar vagonlab yog‘ilib, bozorda narx pasayib, talay zarar ko‘rganini yig‘lab aytib beradi. Natijada, Otaqul dang‘illama hovli joyini, mashinasini sotib kamiga otasi va qaynotasidan pul olib qarzlarni to‘lashga majbur bo‘ladi. O‘zi esa dalaga chiqib, shiyponda yashab, ishlay boshlaydi. Yozuvchi ana shu tariqa hozirgi kunda ham qishloqlarda avj olgan holat, kishilardagi illat ustidan kuladi.

Aldar Xoldor G‘ulom oshpazni shiydontepalik bir “akaxon”ining yubleyiga ovqat pishiruvchi sifatida to‘yona o‘rnida olib ketmoqchi

bo'ladi. G'ulom oshpaz esa u yerga borgisi yo'qligi uchun Aldar Xoldor dala yo'lida ko'rinishi bilan qiytiq yerga ekilgan makkalar orasiga yashirinadi. Mo'ttivoyga esa bu haqda aytmaslikni tayinlaydi. Mo'ttivoy bilan Aldar Xoldor o'rtasidagi savol-javob o'zbek xalq ertaklaridan "Bir yolg'onda – qirq yolg'on" ertagin yodga solidi. Bu ertakdagi an'anadan G'ofur G'ulom ham "Shumbola" qissasida ijodiy foydalangan. Anvar Obidjon ham ushbu an'anaga quyidagicha ijodiy yondashadi: "Otaqul tog'amning u bilan gaplashishga toqati yo'qligini sezgan Aldar Xoldor menga qosh kerib, G'ulom cho'mich ko'rinmaydi, deb savol yumalatdi.

– G'ulom tog'a bugun ishga kela olmadi, – deb gapni qisqalatdim men

Aldar Xoldor bir "g'imm" deb olib, unda, uyga bora qolay, deya ortga qayrilayotganida; oshpazning xotini eri daladaligini aytsa, ish chalkashib ketishini o'ylab, borib ovora bo'lmang, G'ulom tog'am kasalxonaga tushibdi, dedim.

Shundan keyin, Aldar Xoldorning so'roqlari yomg'irlanaverdi, javoblar esa, og'zimdan qo'ziqorinlardek portira-putur uniqib chiqaverdi.

– G'ulom-cho'mich kechaginayam yuzlarda gijinglab turuvdi, qanaqasiga kasalxonaga tusharkan?

– Palakat oyoq ostida, deyishadi-ku. Palakatga yo'liqqan odam kasalxonada yotmay, saylda yursinmi?

– G'imm... Qanaqa falokat?

– G'ulom tog'a ertalab qarasa, sandiqning tagidagi taxtamushukka sichqon ilinib turganmush. Shuni olmoqchi bo'lganida, sandiqning chirigan oyoqchasi sinib, kaptini ezib qo'yibdi.

– Shungayam kasalxonami?

– U yog'iniyam gapirsam, G'ulom tog'a sichqonning o'ligini ko'moqchi bo'lib tomorqaga kiribdi. Kirgan zahoti, to'xliidan sal kichikroq afrikancha mushugi balo-qazoday zuvillab kelib, ko'kragiga guparang kalla solganicha sichqonni opqochibdi. Shunda, qovurg'asi lat yebdi, shekilli

– Voy, boshi pishmagan-ey, fe'l-atvorini yaxshi bilmayturib, impo'rtniy hayvonni boqib bo'larkanmi? Ayniqsa, hali u chekkasida, hali bu chekkasida ur-yeqit bo'pturadigan Afrikanikini! G'imm... lekin, bo'lak tomondan qaralsa, qovurg'asi qittak zahalansayam kasalxonaga yotvolish erkakka yarashmaydi

– Agar, mushuk kalla qo‘ygandan keyin, g‘ulom tog‘a nararoqdagi eshikka urilib, qittak tepki yemaganida, balki kasalxonada yotmasmidi...

– Bee, shunga shunchami? O‘spirinligimizda eshakdan kun ora tepki yeb yuribam, biron marta do‘xturga arz qilmaganmiz.

– To‘g‘ri aytyapsiz, eshakning tepkisigayam chidasa bo‘lardi. Buni qarangki, eshak tepib uchurganida, yem kavshab turgan buqaning tog‘arasiga borib yeqilibdi. Masalan, polovni mo‘ndalatib oshalayotganimizda birov tovog‘imizning ustiga yotvolسا, achchig‘imiz chiqarmidi, chiqardi. Buqayam o‘zini tutolmay qolib, G‘ulom tog‘ani sharta-sharta shoxiga ilibdi-yu muu deganicha duvoldan oshirib irg‘itvoribdi.

– E, bilaman, pastakkina devori bor. Shugina joydan oshib tushib, darrov ko‘rpa to‘shakka yopishibdimi?

– Shoshmang-da endi, gapning oxiriga qarab kelyapmiz-ku.

– Xo‘sh?

– Aytishlaricha, shu mahalda ko‘chadan bir traktor vozillab o‘tib borayotganakan, duvoldan chirpiraklanib tushayotgan G‘ulom tog‘ani “Qaars!” etkazib urib, yo‘lga hasibdek cho‘ziltirib qo‘yibdi! Bunisiga nima deysiz?

Aldar Xoldor bunisiga nima deyishini bilmay, bir muddat kalovlanib turgach, g‘imm... mana shunisi sal chatoq bo‘libdi deb ezmalik qilishdan tiyildi” [4,73-74].

Qissada “Samuray” xo‘roz, Xo‘ppakalla-qo‘chqor, Hangrshteyn-eshak, Changgaktish-kalamush, Pixpix Chandir-o‘g‘ri mushuk, Qora beka-bolilik mushuk, Olmashosh-mushuk, Oqchapon-ko‘ppak kabi obrazlar o‘z qiyofasi va xatti-harakati bilan ajralib turadi. Hayvonu paranndalar bilan bo‘lib o‘tgan mo‘jorolar Mittivoy kuchuk tomonidan bayon etiladi. Ular ham o‘zlarining ajdodlarining oqsuyaklardan ekanligi bilan maqtana boshlaydilar: “–Hayt! Axloq qani?! Andisha qani?! Mendek zotni yuz-xotir qilmay, yaqinlarimni paypaslashga bir jaydarivachchaning qanday beti chidaydikin, irrrr! Oqchapon hazratlari oqsuyaklar avlodidandirki, junklariyam oppoqdir deb o‘ylamadimikin o‘sha sho‘rtumshuq! Bu qanday to‘porilik bo‘ldiki, ota tomonim Xorzm bo‘ribosariga, ona tomonim Andaluziya tozisiga borib taqalishini bilmasa? Hayt-hayt!

– O‘zimni aytsangiz-chi, o‘zimni! – gapni ilib ketdi Pixpix Chandir. –Meniyam palagim Hindistondan cho‘zilib kelgan, pix!

Cho'ng bobolarimdan biri hind-ingliz urushida qatnashib, bosqinchi generalning ovro'palik mushugini g'ajib qo'yganakan" [4,65-66].

Mo'ttivoy Mittivoyga aylanib, ana shu hayvonlar yordamida Aldar Xoldorni "chuv" tushuradi. Uning uyushma raisining to'yiga olib ketayotgan qutusidagi "chapchap luqma"ni o'g'irlab olib, ichini shuvoqlarga to'ldirib, kalamushning o'ligini solib qo'yadi. Sefiga yashirgan tillolarni olib, dalaga ekinlar orasiga yashiradilar. Aldar Xoldor tillalarni yo'qotgach telbaga aylanadi. Qissaning "Qisqagina qo'shimcha" qismida Aldar Xoldorning ko'chalarda o'z repertuaridagi

Salimjonning tovug'i bor,

Olachipor qanoti.

Salimjonning shu tovuq deb,

Maqtanishi g'alati.

Qaqa qa-qaq, qaqa qa-qaq,

Ququ, quq-qu, ququq quuuuu...

qo'shig'ini aytib yurgani tasvirlanarkan, Mittivoy quydagilarga to'xtaladi: "Yana aytsam, Rahimboy fermer qahramonlik unvonini oldi; xotini bir savat tuxum ko'tarib, qizchasi yelkaga jo'ja qo'ndirib, o'zi tovuqlarga don sepib turib tushgan surati rangli jurnalda bosildi. Meliqo'zi tovuqboqarning parrandalari uch mingtadan oshdi; G'ulom oshpazning ayoli oltita qizdan keyin egizak o'g'il tug'di; sharttaki Mahay xo'rozboz nevara ko'rgach, birdan sipolanib, namoz o'qishga o'tdi; To'lan-to'lpoqning o'g'li harbiy bilim yurtining kursantiga aylandi; sartaroshimiz Baraka-markaning o'rtanchisi Sangin tandirchining qiziga uylanganidan so'ng, egasiga o'xshab, Hangrshteyn ham mahallamizda begonasiramay yurdigan bo'ldi; Toshpo'lat mergan cho'ponlarning boshiga qishin-yozin tashvish solayotgan chiyabo'rilarini qiyratishdagi xizmatlari evaziga ovchilar jamiyati durbinli miltiq bilan taqdirladi; qo'chqorimizga suqlanishdan tiyilib qolgan Qiron qassob suyakni tez-u toza g'ajishda qatorasiga o'n uchinchi bor choyxona chempionligini qo'lga kiritdi; qattiq hayiquv bois mo'ljaldagidan oldinroq tug'ib qo'ygan Jamila opaning o'g'ilchasi javondan sekingina popukkand o'maradigan yoshga bordi; tovuqxo'r tulkinining xalaskoriman, deb maqtansa-da, kuchuk o'g'irlab uyatli ish qilganini aytishga martligi yetmayotgan Qulqul Davidovich aybi fosh etilishidan hali-hanuz qo'rqib yashayotgani aniq..." [4,114-115]. Yozuvchi ana shu tariqa Mo'ttivoy tilidan asar qahramonlarining keyingi taqdiri haqida ma'lumot beradi.

Mo'ttivoy jonivorlarning keyingi taqdirini shunday bayon etadi: "Jonivorlar olamidagi qadrdonlarimdan sanalmish Oqchopon hozirda xususiy ityaloqqa xo'jayinlanib, keksaygan chog'i, nihoyat, biznikida qo'nim topdi; suzag'on Xo'ppakalla boshchiligida qo'ylarimizni yaylovga o'zi haydab chiqib, o'zi qaytarib keladi; buvim uni alqagani alqagan. Qaroqchilikni tashlab, tandir ostidagi kulxonada Qora beka bilan apoq-chapoqlanib yashayotgan Pixpix Chandir allaqchon neva-chevarali bo'ldi. "Samuray" tufayli tovuqxonada jo'jaxo'rozlarning o'nta urishqoq turi urchib borayotganmish. Tannoz Olamosh bolalarsiz huvillab yotgan befayz xonadonni butunlay tark etib mening ko'magimda sanqul tog'amning uyiga o'rtnashib olganicha, uning emaklag'ich o'g'liga trik o'yinchoq bo'lib, kunlari maroqlidan maroqli kechyapti..." [4,115].

Anvar Obidjon qissada personajlarga munosib nom topishdan tortib, ularga bir chizgi bilan bergan izohigacha obraz qiyofasini yorqin, betakror ifodasini yuzaga keltiradi. Har bir personaj asarda o'ziga xos odat-u qiliqlari bilan namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Homidiy H., Abdullayeva Sh., Ibrohimova S. Adabiyotshunoslik terminlar lug'ati. Ikkinchi nashr. – Toshkent: O'qituvchi, 1970. – b.165.
2. Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug'ati. – Toshkent: Akademya nashr, 2010. – B.223.
3. O'zbek tilining izohli lug'ati. Ikki tomlik. Birinchi tom. – Moskva: Rus tili, 1981. – B. 582.

Anvar Obidjon. Oddiy ayriliq. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot – matbaa ijodiy uyi, 2019. – B.18.

BIR BAYT TAHLILI

*Hayotjon ABDULLAYEV,
FarDU magistranti.*

Annotatsiya: Mazkur maqolada Hojanazar G‘oyibnazar o‘g‘li Huvaydoning tasavvufiy g‘azallaridan birining bir bayti tahlil qilingan. Tahlil natijasida lirik qahramonning oriflik maqomidagi solik ekani va zikrning kamolot hamda ma‘rifat yo‘lidagi ahamiyati haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: *G‘azal, solik, ma‘rifat, tasavvuf, Huvaydo, oriflik maqomi, mumtoz she‘riyat, adabiyot, Kitobi eshon Huvaydoyi Chimyoniy maa Rohati dil fiy al xoshiya”, zikr, she‘r san‘ati, aruz, she‘riy vazn, hazaj bahri, takrir, tazod, tashbeh, husni ta‘lil.*

Аннотация: В статье анализируется строфа одной из мистических газелей Ходжаназара Гойибназара, сына Хувайдо. В результате анализа говорится о лирическом герое ученом в статусе ученого и значении зикра на пути совершенствования и просветления.

Ключевые слова: газель, налог, просвещение, суфизм, Хувайда, статус просвещения, классическая поэзия, литература, Китаби Эшон Хувайдаи Чимьяни мaa Рохати дил фий аль хошия», зикр, искусство поэзии, аруз, поэтический вес, хазадж бахри, тақрир, тазад, ташбех, хусни талил.

Annotation: This article analyzes a stanza of one of the mystical ghazals of Hojanazar Goyibnazar’s son Huvaído. As a result of the analysis, it is said that the lyrical hero is a scholar in the status of a scholar and the importance of zikr in the path of perfection and enlightenment.

Key words: Ghazal, tax, enlightenment, Sufism, Huwayda, status of enlightenment, classic poetry, literature, Kitabi Eshon Huwaydayi Chimyani maa Rohati dil fiy al khoshiya”, zikr, art of poetry, aruz, poetic weight, hazaj bahri, takreer, tazad, tashbeh, husni talil.

Alisher Navoiy, Boborahim Mashrab, Ogahiy kabi ulug‘ allomalarimiz o‘zbek tasavvuf adabiyotida yuksak o‘rin tutishgan. Ularning ijodiy me‘rosi asrlar osha yashab, insoniyatning ma‘naviy kamoloti yo‘lida xizmat qiladi. XVIII asr o‘zbek adabiyotining yetuk

namoyandalaridan biri bo'lgan Hojanazar Huvaydo ijodi ham yuqorida tilga olingan shoirlarning ijodi bilan bir qatorda turadi.

Bizga XVIII asr tasavvuf adabiyoti va falsafasining yirik namoyandasi bo'lgan Xojamazar Huvaydoning tarjimai holi, u mansub bo'lgan ijtimoiy-madaniy muhit, qancha umr ko'rganligi, oilaviy va ijtimoiy hayoti haqida, afsuski, juda oz ma'lumot yetib kelgan. Yaqin vaqtlargacha tadqiqotchilar Huvaydoning 1907-yili Toshkentda V.M.Ilin litografiyasida chop etilgan "Kitobi eshon Huvaydoyi Chimyoniy maa Rohati dil fiy al xoshiya" devoniga ilova qilingan Noseh Chimyoniyning Huvaydo vafotiga bag'ishlab yozgan "Tarixi vafoti hazrat eshon Huvaydo "navvarallohu taolo marqadahu marjaahu" asariga hamda shoirning o'zi haqida "Rohati dil" dostonida bergan ma'lumotlariga asoslanar edilar. Biroq ana shu hujjatlarning birortasida Huvaydoning Qo'qon madrasalaridan birida tahsil ko'rganligi yoki otasi Chimyonda qurgan madrasada mudarrislik qilganligi haqida ma'lumot uchramaydi. Afsuski, ko'p tadqiqotchilar Huvaydo singari iste'dodli shoir katta bilim va badiiy mahoratga ega bo'lish uchun Qo'qon madrasalaridan birida tahsil ko'rgan bo'lsa kerak, degan taxminlarini o'quvchiga haqiqat sifatida taqdim etadilarki, bu ilmiylik va xolislik talablariga ziddir [1].

Huvaydo g'azallarida majoziy ishqdan ko'ra, haqiqiy, ya'ni Alloh ishqini kuylash yetakchilik qiladi. G'azallarining bir baytida ham bir katta hajmli asarda uchrashi mumkin bo'lgan ma'no va mazmun mujassamligini anglash mumkin. Hozir ana shunday baytlardan birini tahlil qilishga harakat qilib ko'ramiz. Masalan, avliyo ijodkor devoniga kiritilgan g'azallardan birining bir baytini olaylik.

Yig'lagil Haq yodi birla kecha-kunduz zor-zor,

Ko'z yoshingni oquzub, monandi abri navbahor [2].

Mazmuni: Haqning, ya'ni Allohning yodi birla kecha-yu kunduz erta bahor yomg'iri kabi zor-zor yig'lagin. Ushbu bayt tasavvufiy baytdir va unda Allohni zikr etish haqida so'z yuritilgan.

Zikr olovi har narsani yoqib, kul etuvchi qudratga ega. Zikr qalbni yomon illatlardan poklab, qalb uyini nurga to'ldiradi [3].

Allohni har dam, har lahza yodga olish, faqat va faqat undan najot so'rash va bu zikrlar chin dildan hamda beg'araz bo'lishi lozimligi Huvaydoning boshqa asarlarida ham bot-bot takrorlanadi. Tasavvufda so'z va amal birligi solik kamolotida, uning ma'rifat va haqiqatga yetishishida eng muhim unsur sanaladi, zikr bobida juda

ko‘p adabiyotlarda o‘qish va ma‘lumot olish mumkin. Jumladan, Zero, zikr insonni Allohga yaqinlashtiradi. Har bir olayotgan nafasingdan so‘raladi. Shuning uchun Allohni zikr qilish jannat eshiklarini ochuvchi kalitlardan hisoblanadi. Zikrning eng afzali “La ilaha illallohdir. Hadislarda: Ey imon keltirganlar! Allohni ko‘p zikr qilinglar. Xabarda elganki, har kuni ming-minglab nafas olib, chiqariladi. Kishidan har bir nafasini nima uchun olgani haqida so‘raladi [4].

Baytdagi “yig‘lagil kecha-kunduz zor-zor” jumlasida muridning munajat holati tasvirlanadi. Undagi solikning holatidan keyinchalik munajat janri yuzaga keladi. “Abri navbahor” birikmasi tasodifiy emas. Qishdan so‘ng erta bahor yomg‘iri tabiatga yangi hayot baxsh etadi. Shuningdek, Allohning zikri ham inson qalbini yangilaydi va gardlardan poklaydi. Haqni yod etish va doim qallda saqlash yomon illat va amallarga to‘siq qo‘yadi, hamda faqat ezgulikning yo‘llarini yoritadi.

Yuqorida keltirilgan baytda solikning tasavvufdagi oriflik maqomiga yetganini ko‘rish mumkin. **Orif** - irfon sohibi, anglagan va tanigan degan ma‘nolarda keladi. So‘fiylarning nuqtayi nazarida irfon Alloh tuhfasini bo‘lgani uchun ilmdan ustun erur. **Orif** - Allohning shuhud, asmo va sifatlarini idrok etgan, mavhum borlig‘idan kechib, Haq borlig‘i ila bor bo‘lgan kishidir. **Orif** - aslida ilohiy ilmlar sohibi demakdir. Ham diniy, ham dunyoviy ilmlarning egasi bo‘lgan **orif** Alloh jamolining orzusida yashaydi, uning sifatlarini anglash, tanish bilan umr o‘tkazadi. Haqqa yetishish ilmini o‘rganib, bu ilmni boshqalarga ham ulasha olgan [5].

Orif tasavvufda ma‘rifat bosqichiga yetgan inson hisoblanadi. Bu bosqichdagi solik o‘z amali, zikri va hayot tarzi bilan Allohga yaqinlashgan. Allohni o‘zi bilan ruhan birga ekanini anglab yetgan shaxsdir.

Ma‘rifat ilmi botiniy ilm deb ham yuritilgan. Chunki tasavvuf ahli dunyoviy va diniy ilmlarni birga qo‘shib, «zohiriy ilmlar» deb ataganlar. Ularning uqtirishicha, zohiriy ilmlar bilan Xudoni bilish qiyin. Biroq boshqa bir nuqtayi nazar ham bor: garchi zohiriy bilimlar Haq taolo asrorini anglashga yaroqsiz bo‘lsa-da, lekin dunyoni bilish Ollohni bilishning birinchi bosqichi, ya‘ni Allohni bilish dunyoni bilishdan boshlanishi kerak, chunki dunyo – kasrat ko‘plik olami, Allohning ijodi. Uning sifatleri, qudratini namoyon etib turadigan ko‘zgu. Tasavvuf nazariyotchilaridan biri Abdurazzoq Koshoniy Ibn

Arabiy qarashlariga suyanib, ma'rifatga bunday ta'rif bergan: «Ma'rifat muxtasar ilmlarni tafsilotlar suratida tanimoqdir, ilohiy ma'rifat ilohiy zot va sifatlarni ahvol va hodisalar tafsili va nuzul amrlar suratida tanish demak». Buning ma'nosi shuki, Muxtasar mavjudlik va mutlaq foil (ish egasi) Allohning o'zi bo'lib, Uning ilmi kasrat olamida tafsillik topadi, muayyanlashadi. Bundan yana quyidagi fikr kelib chiqadi: moddiy dunyodagi jamiki ilm, insonlarning to'plagan hikmatdonishlari, hali ochilmagan barcha sir-u asrorlar Allohga tegishli, Alloh – hikmatlarning jamuljami, bizning Olimlar esa – Uning tafsiri, sharhi. Demak, biz Rabbimizni bilish uchun tafsirdan Buyuk aslga qarab borishimiz kerak [6].

Tahlilga tortilgan bu bayt aruz she'r tizimining ramali musammani maqsur vaznida yozilgan bo'lib, unda bir qancha she'riy san'atlar qo'llangan. Masalan, "kecha-kunduz" so'zlari orqali tazod san'atidan foydalanilgan bo'lsa, "zor-zor" birikmasi bilan takrir san'ati ham qo'llanilgan. Bundan tashqari, baytdagi "monandi abri navbahor"birikmasi orqali tashbeh san'ati yuzaga chiqqan va xuddi shu jumla bilan husni ta'lil san'ati ham aks etgan. Bunda orif qalbidagi tirilish nazarda tutilgan. Bu baytda shu kabi she'riy san'atlardan yana bir qanchasini ko'rish mumkin. Tahlilga chuqurroq yondashilsa, kifoya.

Xulosa o'rinda shuni aytish mumkinki yuqorida keltirilgan baytning muallifi, Xojamnazar G'oyibnazar o'gli Huvaydo ijodi o'rganish va tadqiq qilish uchun va albatta, bugungi kun odami hamda kelajak avlodlarning barkamol, ma'rifatli, mustahkam e'tiqodli bo'lib kamol topishiga juda katta xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Қодирқул Рўзматзода: "Ҳоҷамназар Ҳувайдонинг тасаввуфий қарашлари". – Тошкент; "Зилол булоқ", 2019
2. Ҳожаназар Ҳувайдо. "Девон".– Тошкент: "Янги асп авлоди", 2008.
3. Najmiddin Kubro: "Tasavvufiy hayot".– Toshkent; Movarounnaxr, 2004.
4. Tasavvuf va Naqshbandiylilik, – Toshkent. 2019.
- 5."G'iyos ul-lug'ot". – Toshkent. 2006.
6. Najmiddin Komilov, "Tasavvuf –Ma'rifat va haqiqat", 4-maqola,
<https://kh-davron.uz/kutubxona>.

QISSALARDAN HISSALAR

*Hilolabonu MAHMUDBEKOVA,
Farg'ona davlat universiteti
2-bosqich magistranti*

Annotatsiya

Maqolada Xurshid Do'stmuhammad qissalarining zamonaviy o'zbek adabiyotida tutgan o'rni yoritilgan. Yozuvchi asarlarining o'ziga xos jihatlari, badiiy mahorat qirralari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: qissa, epik tur, psixologik tahlil, ruhiyat, syujet, badiiy g'oya, konflikt, proza, mahorat.

Annotation

Fergana State University Fergana, Uzbekistan Abstract The article describes the role of Khurshid Dostmuhammad's short stories in modern Uzbek literature. The unique aspects of the writer's works and the facets of his artistic skills are highlighted.

Key words: short story, epic type, psychological analysis, psyche, plot, artistic idea, conflict, prose, skill.

Абстрактный

В статье описывается роль рассказов Хуршида Достмухаммада в современной узбекской литературе. Выделены уникальные стороны творчества писателя и грани его художественного мастерства.

Ключевые слова: рассказ, эпический тип, психологический анализ, психика, сюжет, художественная мысль, конфликт, проза, мастерство.

Badiiy adabiyotda qahramon, personaj, obraz, xarakter kabi tushuncha va masalalar juda katta o'rinni egallaydi. Chunki, har qanday asarda umumiy qilib aytganda, inson qatnashadi. Adabiyot markazida inson turadi. Ayni paytda, bir davrdagi adabiyot bilan keyingi davrdagi adabiyot bir-birini takrorlamaydigan holatda shakllanadi. Ma'lum bir davrdagi adabiyotning paydo bo'lishida o'ziga xos qonuniy asoslar bo'ladi. Barchamizga ma'lumki, har qanday asar o'z zamonasi, davr muammolariga munosabati o'sha kunlarning dolzarb savollariga bergan javobi sifatida maydonga keladi. Ijodkor tarixiy asar yaratadimi, zamonaviy asar yozadimi ularda o'z davrining ijtimoiy siyosiy hayoti, madaniyati, insonlarning ma'naviy qiyofasi o'z aksini topgan bo'ladi.

Adabiyot va davr munosabatlarini o'rganish va aniqlash, bir davrdagi milliy adabiyotni boshqasi bilan farqini to'g'ri baholay olish, hamisha mushkul ilmiy masalardan biri bo'lib kelgan. Xususan, taniqli adabiyotshunos Qozoqboy Yo'ldoshovning: "...davrzamon deb atalmish bir o'lchamli abadiy sanalgan hodisaning o'tkinchi bir bo'lagi, adabiyot esa uch o'lchamli o'tkinchi tushuncha bo'lmish davrga xos belgilarning odamda namoyon bo'ladigan omonat jihatlarini abadiyatga muhrlashga urunadigan san'at turidir", – degan fikrlari yuqorida ilgari surilgan fikrlarning yana bir bor to'g'riligini isbotlaydi. Eski davr bilan yangi davr kishilarining insonlararo munosabatlari, ongi-tafakkurini qayta qurishdagi, odamiylik qadriyatlarini baholashdagi ma'naviy qiyofasi badiiy tadqiqotchilik markazida bo'ladi. Akademik L.S.Lixachev ham bu borada shunday deydi: "Davri insonni chetlab, hech narsa yarata olmaydi. Davri inson va uning maqsadi orqali ta'sir omiliga aylanadi. Bunda har kimga har xil ta'sir etadi. Chunki turli davrda insonlarning jamiyatda tutgan o'rni turlichadir." [1.145]

Xurshid Do'st Muhammadning "So'roq" qissasini o'qigan kitobxon qahramonlar hayotidagi voqealardan 60-yillar davri hayotini ko'rishi mumkin. Bu qissa qahramonlari o'z-o'zini taftish qilish kabi insoniy hayot normasidan toygan, toydirilgan jamiyat a'zolaridir. Buning oqibatida o'sha davr kishilarining ruhiyatida oddiy so'roqdan qo'rqish hatto qochish holatlari paydo bo'ladi. Insonlar o'zlariga emas kimlargadir ishonib yashashni odat qilib olishgan edi. Qissamiz qahramoni Bozorning tilidan aytilgan ushbu gaplar fikrimizga yaqqol misol bo'la oladi: "Birorta suyanchig'ing bo'lmasa, bu dunyoda kun ko'rolmaysan". [2; 196] Ular vaqti kelib Yaratganning oldida so'roqqa tutilishlari aniqligini unutib qo'yishgan edi. Bunga sabab o'sha davr siyosati va insonlarga singdirilgan mafkura edi. Muallif asarga hadisdan keltirilgan "So'roqqa tutilmay turib o'zlaringni o'zlaring so'roq qilinglar" ushbu so'zlarni epigraf sifatida keltirgan. Bu orqali yozuvchi bugungi davr insonlarini o'ylashga, mushohada qilishga chorlamoqda. Shunga o'xshash g'oyalarni adibning boshqa qissalarida ham uchratish mumkin.

Yozuvchining yanabir qissasi "Panoh" da ham qahramon va shu davr muhiti ifodalangan. Qissaning bosh qahramoni Ahmadali ismli kishi. Asarda qahramonimiz Ahmadalining zilziladan so'ng ammasinikidan to uyigacha bo'lgan masofani bosib o'tishi va bu oradagi o'y-xayollari, ko'rgan kechirgan voqealari tasvirlanadi. Bu zilzila 13-oktabr

22:13da sodir bo'ldi. Muallifning bu vaqtni aynan keltirib o'tishi kitobxonni asarga yanada yaqinlashtiradi. Uning tasavvurini yanada kengaytirishga xizmat qiladi. Ayni shu daqiqada Ahmadalining ong osti qatlamlarida kechayotgan jarayonlarni uyg'otib yuboradi. Badiiy asardagi "Ong oqimi" deb nomlanuvchi bu estetik tadqiqot o'quvchini faol ishlashga, muallif bilan bab-baravar badiiy tadqiqot o'tkazishga majbur etadi. Bu asar milliy etnik tushuncha, tasavvur va qadriyatlar asosida shakllantirilgan bo'lib, jiddiy va ta'sirli g'oyaga egadir. Adabiyotshunos Shuhrat Rizayev bu qissa haqida shunday yozadi: "O'zbek zaminida, sof milliy-etnik tushunchalar negizida shakllangan, tarbiya topgan o'zbekning va o'zbekona fikrlashi, ong jarayonini tadqiq etishi yurt, qadriyat, mehr-oqibat, sadoqat kabi nihoyatda insoniy tushunchalarning insonga panoh ekanligi haqidagi yaxlit ibratli hissani ayonlantirib beradi. Asar modernnning aynan o'zi emas, balki modernlashgan realizm ekanligi bir chekkasi shunda hamdir." [3;46] Haqiqatdan ham insonni insonligini bildirib turuvchi mehr-oqibat, do'stlik, vatanga muhabbat kabi tuyg'ular doimo panoh bo'lib turadi. Bu tuyg'ulardan yiroqlashgan kishilar qissamiz qahramonlari singari mushkul vaziyatlarga, ruhiy qiynoqlarga uchrashlari mumkin. Xurshid Do'stmuhammedov bu qissani yozishdagi izlanishlari haqida shunday fikrlarni beradi: "Qiziq, odam qattiq xavotirlanganda, yurak hovuchlab, kerakli joyga yetib borgunicha shayton "olib qochayotgan" xayoliga nimalar oralaganini bilmaydi-idrok etolmaydi. Men, ana shunday-kishining bir necha soniya davom etadigan parokanda o'ylarini, uzuq-yuluq xayollarini tutib, bosh qahramonning uch-to'rt daqiqalik mushkul vaziyatda... o'zini tutishi, xatti-harakatlari, gap-so'zlari, o'y hayollarini tadqiq etish bilan u haqda mufassal tasavvur yaratish imkonlarini izladim." [4;67]

Haqiqatan ham muallif insonning junbushga kelgan aqldan tashqari holatini yoritishga harakat qilgan. Bu qissa uchun zilzila bo'lishi shartli bir vosita hisoblanadi. Aslida bu zilzila insonlar ma'naviyatida sodir bo'ldi. Agar Abduvali muallim otasining hovlisida uch tup o'rik o'stirganligi uchun uni xalq dushmaniga chiqarishmaganda, hamqishlog'i Appon zakun vijdonini sotib, uning jinoyatchi ekanligiga isbot keltirmaganda, Ro'zixon ayaning eri Abduvali muallimning o'g'liga qarab turganligi uchun xotinini urmaganida, yer qimirlashidan aziyat chekkanlarga moddiy yordam beruvchi komissiya rahbari uyi bosib tushgan Gulgun bevaning haqqiga xiyonat qilmaganida,

Ahmadalining opasi qudasi Appon zakunning ahvoli yaxshi emasligini, shiftga qarab yotganligini shu sababli to'yga qatnasha olmasligini mamnuniyat bilan aytmaganida balki Jo'ba qishlog'ini yer yutmasdi. Bu qissani o'qigan kishi olamning hamisha odamlarning fe'l-atvoriga, niyatiga, amaliga bog'liq ekanligiga amin bo'ladi. Asarni diqqat bilan o'qisak bu yerda deyarli barcha narsalarda, voqealarda ramziylik bor. Ahmadalining tirnog'i ko'chib, qo'li zirqirab, xuddi tirnog'i orasiga pona qoqilganday azob beradi. Muallif bu tasvirni bejiz keltirmagan. Bu ham bir ramz. Pona aslida uning tirnog'i orasiga emas o'tmish bilan bugungi kun, ya'ni kindik qoni to'kilgan qishloq bilan yangi qurilayotgan shaharcha orasiga qoqilmoqda. Ya'ni mustaqillik yaqin ekanligidan dalolat beradi. Yozuvchi, Xurshid Do'stmuhammad insoniyatni ham zohiriy, ham botiniy panohini izlab topishga undaydi. Buning uchun esa bu dunyoning chirkin ishlariga bulg'anmasligimiz, har qadamda hisob talab qilib turadigan ruhiy qiyofamizni ya'ni o'zligimizni unutmasligimiz lozim.

Xulosaqilibaytadigan bo'lsak, hayotdagi inqilobiy o'zgarishlarning ijtimoiy ahamiyati, odamlar dunyoqarashini kengaytirish mohiyati va ma'nosi ushbu davr o'zbek qissachiligining bosh mavzusi bo'lib qoldi. Bu jarayondagi ziddiyatlar, ijtimoiy tiplar yozuvchilarimizning badiiy izlanishlaridan tushib qolmadi.

ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. H Karimov. Istiqloq davri adabiyoti. - Tashkent: New edition. 2010
2. Do'stmuhammad X. Izhor. Toshkent; - Yangi asr avlodi, 2021, -B.196.
3. Rizayev Sh // Til va adabiyot ta'limi // 2011. 2-son-B.43-56
4. Xolliyev N. "Yoshlik" jurnali 1990. 6-son - B.67.

BOLALAR ICHKI DUNYOSI TASVIRIDAGI O'ZIGA XOSLIKLAR

*Tuychiboyeva Nodira Komiljon qizi,
Farg'ona davlat universiteti 2-kurs magistranti*

ANNOTATSIYA *Maqolada inson tabiati shakllanishida dastlabki bosqich jarayonlarining ahamiyati, shuningdek, bola xarakteri va ruhiyatida uchraydigan kamchilik va nuqsonlarni badiiy elementlar orqali fosh etish usullari tadqiq etildi.*

Kalit so'zlar: *psixologik tahlilning individual tomonlari, majoz, ramz, hajv elementlari, qisqa muddatli emotsional reaksiya, estetik pafos.*

ABSTRACT *The article, the importance of early stage processes in the formation of human nature as well as the methods of exposing the shortcomings and defects in the child's character and psyche through artistic*

Key words: *Individual aspects of psychological analysis, figurative, symbol, comic elements, short term emotional reaction, aesthetic pathos.*

АННОТАЦИЯ *В статье исследовано значение процессов первого этапа в формировании человеческой натуры а также методы выявления недостатков и дефектов характера и психики ребенка через художественные элементы.*

Ключевые слова: *Отдельные аспекты, психологического анализа, метафора, символ, юмористические элементы, кратковременная эмоциональная реакция, эстетический пафос.*

Ma'lumki, muallif asardagi obraz xarakterini chuqur va to'liq ochib berishda badiiy tasvir vositalari bilan qatorda psixologik tasvir vositalaridan ham foydalandi. Yozuvchining qahramon ichki dunyosiga chuqur kirib borishi, obraz ruhiy olamining batafsil tavsifi, qalb kechinmalarining tasviri "badiiy psixologizm" deb yuritiladi. Ushbu atama psixologik tahlil, psixologik tasvir, psixologik obraz, psixologik roman, psixologik hikoya va psixologiya kabilar bilan bog'liq. A.B.Yesin bu haqida shunday deydi: badiiy psixologizm - bu asar personajining xayolot olami, fikrlari, mulohazalarining o'ziga xos badiiy vositalardan foydalangan holda juda to'liq, batafsil va chuqur ifodalab berish[□]. Rus adabiyotshunoslik ilmda ruhiyat mavzusida

birinchilardan bo'lib tadqiqot olib borgan N.G. Chernishevskiy psixologik tahlilning individual tomonlari va xususiyatlari haqida shunday deydi: psixologik tahlil turli yo'nalishda bo'lishi mumkin: bir shoirni xarakterlarning faqat shakli-shamoyili qiziqtiradi; boshqasini –ijtimoiy munosabatlar va maishiy to'qnashuvlarning xarakterlarga o'tkazgan ta'siri; uchinchisini – his-tuyg'ularning xatti-harakatlar bilan aloqasi; to'rtinchisini-ehtiroslar tahlili; graf Tolstoyini esa hammadan ko'proq psixologik jarayonning o'zi, uning shakllari, qonunlari, aniqroq qilib aytadigan bo'lsak, qalb dialektikasi qiziqtiradi”⁶. Bola fenomenini yoritishda, uning dunyoqarashidagi o'ziga xosliklarni ko'ra olish muhim ahamiyatga ega. Bunday vaziyatda yozuvchi uning ichki olami va qalbidan kechayotgan ruhiy jarayonlarni nozik did bilan kuzatadi.

“Inson bolaligida ma'naviy barkamollikka yaqin bo'ladi. To'g'ri so'zlik, beg'araz yordam ko'rsatish, soddadillik singari komillik unsurlari bolalarda sof holda bo'ladi. Ular hali muhit ta'siridan yiroq- vijdon amri bilan yashaydilar”⁷.

Badiiy adabiyotda bola ruhiyati yaqqol aks etgan asarlar ko'plab uchraydi. Masalan, Ch.Aytmatov, G'.G'ulom, O'.Hoshimov, A.Obidjon asarlari shular jumlasidan. Ular inson tabiati shakllanishining dastlabki bosqich jarayonlarini she'r, hikoya, qissa kabi janrlarda tahlil etganlar. Bunda ko'proq majoz va ramzdan foydalanganliklari umumiylikni yuzaga keltirgan bo'lsa, G'.G'ulom, O'.Hoshimov, A.Obidjon asarlarida hajv elementlari yordamida bolalar xarakterida uchraydigan mayda kamchiliklarni yengil kulgu orqali fosh etish farqli jihatlardandir.

G'afur G'ulom nomini tilga olishimiz bilan ko'z oldimizda bolalar yozuvchisi gavdalanadi. Chunki adib ijodiyotining katta qismi bolalar adabiyoti bilan bog'langan. Masalan, uning bolalarga bag'ishlangan “Siz mening yoshligimsiz”, “Bari seniki” kabi she'rlari bolalar ruhiyatiga ko'tarinkilik bag'ishlovchi asarlardir. Bola xarakteridagi biror hodisani bo'rttirib, lof qilib gapirish xususiyati yozuvchi asarlarida ochib beriladi. Shunday asarlaridan biri “Shum

6 Есин А. Б. Психологизм русской классической литературы : учебное пособие.— М. : Флинта : Наука, 2011.

7 Н. Г. Чернышевский. Собрание сочинений в пяти томах. Том 3. Литературная критика.Библиотека«Огонек». М.: «Правда», 1974 (http://az.lib.ru/c/chernyshevskij_n_g/text_0240.shtml).

bola” qissasidir. Adib asarining qimmatini oshirgan kulgi asosidagi bu tasvir usuli kitobxonga o‘zgacha kayfiyat va zavq bag‘ishlaydi. Adabiy tasir natijasida xuddi shu usulda yaratilgan asarlardan biri O‘.Hoshimovning “Ikki karra ikki-besh” asaridir. Bola uchun o‘zi yashab turgan olamni bilishga intilish kuchli bo‘ladi. Shuning uchun ular o‘zlariga sirli bo‘lgan narsalar haqida ko‘p o‘ylaydi va shunga intiladi. Bu holat ya’ni sarguzashtga o‘chlik bolalikdan boshlanib o‘smirlikda yanada kuchayadi. Adib bunday jarayonlarni asarlarida mahorat bilan ko‘rsatadi. Oybek bu haqida shunday deb yozadi: G‘afur o‘z hikoyalarida o‘zining kichik qahramonlarining psixologiyasiga kira biladi. Ularning tushunchalari, qarashlari, maqsad va intilishlarini ingichka ko‘radi”⁸. Bu ta’rif G‘afur G‘ulomning bolalar psixologiyasi bo‘yicha yaxshigina mutaxasis ekanidan dalolat beradi. Adibning o‘lmas asarlaridan biri bo‘lgan “Shum bola” qissasida bola va o‘smir dunyosi yoritilgan. Asar qahramoni o‘n uch - o‘n besh o‘rtasida bo‘lib, bolalikdan o‘smirlikka o‘tish davrida bo‘ladi. Ayni shu davrda bolada adolat tuyg‘usi kuchaygan payt hisoblanib, nohaqlik va adolatsizlik kerakli jazoni olishi talabida bo‘ladi. Bola tabiati shundayki, unga nasihat unchalik ta’sir qilmaydi. Qachonki shu nasihatni amalda ko‘rgandagina uning ongiga sezilarli darajada tasir ko‘rsatadi. Asar qahramoni uchun namuna bo‘ladigan holatlar salbiy ko‘rinishda namoyon bo‘ladi. Natijada u yolg‘onchi, soxta ulamolarni birma-bir fosh qiladi. “Shum bola asari orqali realizm sarguzasht adabiyotda ham uzil-kesil tantana qildi”⁹. G‘.G‘ulom ijodi bo‘yicha ko‘plab tadqiqotlar va maqolalar e’lon qilingan. R.Barakayev adib ijodi bo‘yicha, ya’ni uning she’riyatida bola obrazining o‘ziga xos shakl va yo’sinlarda tasvirlangan xarakterli xususiyatlar haqida so‘z boradi. Muallif nasriga tegishli bo‘lgan “Shum bola” qissasi S.To‘laganova tomonidan tarixiy jarayon bilan bog‘liq holda yangicha nuqtayi nazardan tadqiq qilingan hamda bola obraziga alohida to‘xtalib o‘tilgan. R.Umrzakov esa ushbu asarni qiyosiy tahlil asosida o‘z dissertatsiyasida tadqiq etadi. Shu bilan birga G‘.G‘ulom va O‘.Hoshimovni ustoz-shogird bilib, “Shum bola” va “Ikki karra ikki-besh” asarlarini ijodiy dialoglar deya baholaydi.¹⁰

8 Qosimov A. Adabiyotda bolalik ma’naviy axloqiy kategoriya sifatida: filol. fan. nomz...diss. –T., 1999

9 Mamajonov S. G‘.G‘ulom prozasi. Toshkent, 1966. 50-bet.

10 Normatov U. Talant tarbiyasi. O‘zbekiston LKSM Markaziy Komiteti “Yosh gvardiya” nashriyoti. Toshkent.1980. 162- bet

O‘.Hoshimov badiiy adabiyotdagi bola obrazi aks etgan o‘lmas asarlarida G‘.G‘ulomning “Shum bola” , Tolstoyning “Bolalik”, Ch.Aytmatovning “Oq kema”, Oybekning “Bolalik” asarlariga xos an‘analarni davom ettirib, bolalar olamini yangicha badiiy idrok etish prinsplarini kuzatib, kitobxonlarda qiziqish uyg‘otadigan sarguzashtlarga bog‘lab davrning dolzarb axloqiy muammolari darajasiga olib chiqdi. Adib ijodida bolalar olami katta hayot oqimi bilan parallel tarzda ifodalanadi. Yuqoridagi qissada aks etganidek, bola atrofida ro‘y berayotgan voqea-hodisalarni kattalar bilan munosabatlar orqali idrok etadi. Asar qahramoni Qo‘shoqvoy tabiatan oliyjanob bola. Yozuvchi uning xarakterini bir butun holda –ham ijtimoiy, ham ma‘naviy va ruhiy omillarni birdek qo‘llash natijasida xaqqoniy tasvir yaratdi. Muallifning yana bir qissasi “Dunyoning ishlari” uning boshqa asarlari uchun g‘oyaviy manba bo‘lgan deyish mumkin. Chunki, qissadagi ko‘plab qahramon, personaj va voqealar mohiyatan bir-biriga o‘xshash. Shu bilan birga bu asarda ham yozuvchi bolalar tabiatida uchraydigan ayrim xususiyatlarni qalamga olgan. Ushbu asar tarkibiga kiruvchi “Bola yig‘isi” novellasida quyidagi parcha orqali bolalarda ko‘p kuzatiladigan qisqa muddatli emotsional reaksiya aks ettirilgan.”Tor ko‘chaga burilishimiz bilan yig‘i ovozi eshitildi. Ko‘cha chetida uch yoshlardagi bola yerga dumalab tajanglik bilan chinqirar, oppoq ko‘ylagi va ishtonchasi qora tuproqqa belangan edi.

- Jinni bo‘lib qolgan bu, - dedi onasi yig‘lamoqdan beri bo‘lib.
- Morojniy ober, dedi. Olib bersam bunaqa qilyapti. Bola hamon yig‘lar xarxasha qilar edi :

- Issiq manoj! Issiq manoj obering!
- Unaqasini qayoqdan topaman! -Juvonning toqati toq bo‘ldi shekilli, dumalayotgan o‘g‘lini yerdan yulqib ko‘tardi. Orqasiga bir-ikki shapatilladi.

- Hoy qizim bola-ya bu, bola-ya!- onam chumchuqdek chirillab juvonga yopishdi. – Kel, jonim, -dedi bolani bag‘riga bosib. – Kela qol, o‘zim senga issiq marojniy olib beraman. Bola yig‘idan to‘xtamadi. Ammo avvalgidek tipirchilamasdi¹¹.

Ushbu parchada bolada sodir bo‘lgan qisqa muddatli emotsional reaksiyaning sababi oddiy, lekin bolani shunday arzimaz vaziyatlar

11 Umurzakov R. XX asr o‘zbek qissalarida bola obrazi: davr va ruhiyat.Filol.fan.nomz...diss. avtoref., - T., 2019. II bob 2-fasl 18- bet

stress holatiga solishi mumkin. “Hayot va faoliyatda kattalar bolaning shaxsini hurmat qilishlari, uning ehtiyojlari bilan hisoblashishlari, his-tuyg‘usini boshqarish imkoniyatlarini aniqlashlari kerak. Bolani sevish, uning yosh xususiyatlarini hisobga olish, qiziqishlariga e’tibor berish – o‘jarlikning oldini olishning muhim shartidir”¹². O‘.Hoshimov ijodiga mansub asarlarda xissiyot ko‘lami har doim kitobxonni hayajonda tutib turadi va u estetik pafos darajasiga ko‘tariladi. Ayniqsa, bunday holat “Dunyoning ishlari” asarida yana-da yaqqolroq aks etgan. Adib bola obrazini hikoya, qissa va romanlarida janrdan janrga tomon, xarakterdan xarakterga tomon boyitib, xarakter jihatdan mukammallashtirib boradi, bundan tashqari, adib qator publitistik maqolalarida ham ota-onalarning ajralib ketishi natijasida tirik yetim bo‘lib qolayotgan begunoh bolalar haqida yozadi. “Bolada nima gunoh” maqolasini shunga misol qilishimiz mumkin. “Dunyoning ishlari” asrida keltirilgan ushbu parcha alohida e’tiborga loyiq: “... dunyoning bu chekkasida turib ona aytgan allaga dunyoning nargi chekkasidagi go‘dak bemalol orom oladi. Nega shunaqa? Nahotki, go‘dak tushungan narsaga biz tushunmasak? Ehtimol, buning boisi boshqa joydadir”. [172-bet]

Xulosa. Badiiy adabiyotda xarakter masalasida ko‘plab tadqiqotlar olib borilgan va unga oid nazariy qarashlar ishlab chiqilgan. Xususan, bola obrazining xarakterli xususiyatlari o‘zbek va jahon adabiyotida alohida o‘rganilgan. Hayotda qusurlardan mustasno odam uchramaydi, shuning uchun ijobiy qahramonning ham tug‘ma, ham jamiyat, ijtimoiy sharoit taqozo etgan kamchiliklari bo‘lishi tabiiy hol.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Есин А. Б. Психологизм русской классической литературы : учебное пособие.— М. : Флинта : Наука, 2011.

2. Н.Г.Чернышевский. Собрание сочинений в пяти томах. Том Литературная критика. Библиотека “Огонек”. М.: “Правда”, 1974 (http://az.lib.ru/c/chernyshewskij_n_g/text_0240.shtml).

3. Qosimov A. Adabiyotda bolalik ma’naviy axloqiy kategoriya sifatida: filol.fan. nomz...diss. –T., 1999

4. Mamajjonov S. G‘.G‘ulom prozasi. Toshkent, 1966. 50-bet.

5. Normatov U. Talant tarbiyasi. O‘zbekiston LKSM Markaziy

12 Hoshimov O‘. Dunyoning ishlari. “Ilm-ziyo-zakovat”. Toshkent. 2019. –B

. 18. Asardan keltirilgan misollar keying o‘rinlarda qavs ichida berib boriladi.

Кomiteti “Yosh gvardiya” nashriyoti. Toshkent.1980. 162- bet

6. Umurzakov R. XX asr o‘zbek qissalarida bola obrazi: davr va ruhiyat.Filol.fan.nomz...diss. avtoref., - T., 2019. II bob 2-fasl 18- bet

7. Kasimov, A. A. (2020). PECULIARITIES AND SIMILARITIES OFSYMBOLIC EXPRESSION IN THE NOVELS “THE PICTURE OF DORIAN GRAY” AND “THE MAN AT THE MIRROR”. *Theoretical & Applied Science*, (5), 590-592

8. Kayumov, A. (2021). Character And Psychophysiology. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 3, 9-13.

9. Chingiz Aytmatov. Yozuvchi va zamon. Qarang: Adabiyot va zamon. Toshkent, G‘.G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti,1981-yil.330s

ANVAR OBIDJONNING O‘ZBEK BOLALAR SHE’RIYATIGA SHAKLIY VA MAZMUNIIY JIHATDAN QO‘SHGAN YANGILIKLARI

***Qobiljon SHERMATOV,
“Yangi Farg‘ona” gazetasi muxbiri,
“Ilhom” davlat mukofoti sohibi.***

Annotatsiya. Maqolada o‘zbek bolalar she’riyatining shakliy va mazmuniiy shakllanishiga keng nazar tashlangan. Bu esa asosan Anvar Obidjon she’rlari misolida o‘rganilgan. O‘zbek bolalar she’riyatining avvalgi va bugungi holati taqqoslangan.

Аннотация. В статье широко рассматривается формальное и содержательное формирование узбекского детского шариата. В основном это исследуется на примере стихов Анвара Обиджона. Сравнивается прежнее и современное состояние узбекской детской поэзии.

Annotation. The article takes a broad look at the formal and substantive formation of Uzbek children’s sharia. This is mainly studied on the example of Anvar Obidjon’s poems. The previous and current state of Uzbek children’s poetry is compared.

Kalit so‘zlar. She’r, ma’no, shakl, aruz, nasihat, yumor, qisqalik, turkum she’rlar.

Ключевые слова. Стих, значение, форма, аруз, юмор, краткость, серия стихов.

Key words. Poem, meaning, form, aruz, advice, laugh, brevity, series of poems.

Bolalar adabiyotining yangi dunyosi millatparvar adib Abdulla Avloniy ijodi bilan boshlangan bo'lsa, o'tgan qariyb bir asrdan ko'proq muddat ichida bu dunyoning "havosi" anchagina o'zgarishga uchradi. Bu yangilanish faqat g'oya va mazmundagina emas shakliyl yondashuvga ham taalluqlidir.

Bu xususta fikrni Abdulla Avloniy she'riyatidan boshlash maqsadga muvofiq. Uning quyidagi she'rining shakliga bir nazar tashlasak,

Sening isming bu dunyoda muqaddasdir,

Har kim sening qadring bilmas – aqli pastdir. (*"Vatan" she'ridan*)

Yuqoridagi baytga nazar solsak, misralar xuddi g'azalni eslatadi. Qofiyalanish sistemasi ham dostonlarnikiday. Balki, bu she'rlar bir qarashda bolalar tiliga og'irlik qiladiganday tuyulishi mumkin. Biroq xalq orasida g'azaliyot quloch yoygan davrda bu kabi she'rlar anchagina yengil edi.

Borib-borib, o'quvchiga barmoq vazni qulayroq bo'lib qoldi. Chunki bu shaklda yod olish oson, o'qish uchun uncha ko'p nafas talab qilinmas edi. Bir so'z bilan aytganda, jadid adabiyoti vakillari barmoq she'r tizimining "ta'mini" xalqqa tottirishda beqiyos hissa qo'shdilar. Ularning bu ishlarini keyinchalik, Hamza Hakimzoda Niyoziy, G'ayratiy, Quddus Muhammadiy, Hamid Olimjon, Ilyos Muslim, Sulton Jo'ra, Zafar Diyor, Shukur Sa'dulla, Shuhrat, Tolib Yo'ldosh, Asqad Muhtor, Hamidulla Yoqubov, Po'lat Mo'min, Obid Rasul kabi ko'plab ijodkorlar bolalar adabiyoti maydonida davom ettirdilar.

Shunday jarayonda o'z-o'zidan yangidan-yangi shakllar ko'zga tashlana boshladi. Bu esa o'z navbatida she'riyatning yangi qirrasi hisoblanardi. Ijodkorlar biri topgan shakldan ikkinchisi foyadalanar, uning yangi kuchini o'z qalamida ko'rsatishga intilardi. Shu zaylada bugungi kunga kelib, she'riyatda ayniqsa, bolalar she'riyatida turfa she'riy qoliplar paydo bo'ldi. Ularning aksariyati tobora qisqarib, ixchamlikka intilib bordi.

Bu o'rinda hech shubxasiz O'zbekiston xalq shoiri Anvar Obidjonning ijodi diqqatimizni tortadi. Mahoratli adibning she'rlariga yuqoridan nazar tashlasak, bolalarga yozgan turkum she'rlari nafaqat g'oya balki shakliyl jihatdan ham turlichadir. Misol uchun "Dalalardan bolalarga" turkumiga kiruvchi **"Anjir"** nomli she'rini olaylik:

Kecha-kunduz
Uxlamay,
Meva tugdim
Gullamay.
Mevam o'zi
Gulchadir,
Tillo rangli
Kulchadir.
G'o'ddaymayman
Sipoman,
Ko'p dardlarda
Shifoman.
Meni yesa
Mutallib,
Yurmas edi
Yo'talib.

Bu o'rindagi misralarning sindirilishi, she'rga o'zgacha joziba baxsh etgan. Bolaning tabiati shunday-ki, mabodo uzun-uzun misralarga ko'zi tushsa, hali o'qimay turib zerikishni boshlaydi. Ammo Anvar Obidjon qo'llagan bu usul tom ma'noda o'quvchiga yengil o'qish kayfiyatini beradi. Natijada bolada she'r shaklidagi malollik yo'qoladi. Shu o'rinda mazmuniy yangilanishga ham ahamiyat qaratsak. Bir qarashda ushbu kichik she'r faqatgina yaxshi kayfiyat berish uchungina yozilganga o'xshaydi. Ammo, uni o'qigan bola beixtiyor anjirning gullamay meva tugishini, mevasi o'zi uchun gul ekanini, nafaqat gul balki uni tillo rangli kulchadek qadrlashini, kamtar ekanligi-yu, ko'p dardlarda xususan, yo'talga shifo ekanini bilib oladi. Qarang-a, bola har qatorda bilimga, hayotiy tajribaga ega bo'lmoqda. Ilgari bu bilimlar asosan uchinchi shaxs tilidan hikoya qilingan bo'lsa, endi birinchi shaxs ya'ni o'sha narsaning tilidan kuylanmoqda.

Ko'pchilik insonlar bolalarga pand-nasihat ruhidagi she'rlar ko'proq muhim, hazilga ko'p berilish to'g'ri emas deyishi mumkin. Albatta, unday kishilarning fikrlarida ham jon bor. Lekin bir narsani bilish kerak-ki, bu kabi she'rlar ham u qadar nasihatdan yiroq emas. E'tibor berib sinchiklab qaralsa, bu kabi ustoz shoirlarning hazilga o'rab tashlangan she'rlarigdan ham juda ko'p nasihat topish mumkin. Uzoqqa ketmaylik, yuqoridagi she'rda, anjirning kech-kunduz uxlamay mehnat" qilib, meva tugishi, mehnatkashlik bo'lmasdan nima?! Yoki

g‘o‘daymasligini, kamgap, sipoligini aytish bolani kekkayishdan qaytarmay yana nima bo‘lishi mumkin!? Yoki shuncha uxlamay meva tukkan anjirning dunyodan voz kechib Mutallib degan bola uni yesa, yo‘tali to‘xtashini istashi, odamiylik bo‘lmasdan yana boshqa narsa bo‘lishi mumkinmi? Ha, bu albatta nasihat, faqat nimtabassum ostidagi nasihat. Shuni ham bilib qo‘yish kerakki bugun yozilayotgan hamma she‘rlarda ham bunday tubma‘no yashirin emas.

KELINPOSHSHO

Mushuk bibi,
Miyov, dedi.
Menga qarang
Kuyov, dedi.

Bozorga tez
Borib keling.
Shirin sichqon
Olib keling.

G‘oyat ixcham, sodda, tabiiy. Anvar Obidjonning “Kulchalar” turkumiga mansub bu jajji she‘rida bittagina ortiqcha harfni payqamaysiz. Ma‘noning asl qaymog‘i chizilgan-u, tugagan. Shoir mushuklarning turmush qurganini, ro‘zg‘or tashvishlari boshlariga tushganini, kuyov mushukning bozorga otlanganini gapirib o‘tirmadi. Shundoq maqsadini aytdi-qo‘ydi. Ha, bunday qisqa, zuvalasi pishiq she‘rlar uchun aynan mana shu shakl mos. Darvoqe, ijodkor shaklga shunchalik e‘tibor qaratgan-ki, bu turkumda shu she‘rdan misrasi kam yoki ko‘p birorta boshqa she‘rga duch kelmaysiz.

“Ignalarim chiroyli” turkumida esa jonzotlar o‘zlarining tarjimai hollarini gapirib beradilar. Ularda ham shaklga qattiq diqqat qaratilgan. Xoh baqa, xoh tuyaning tarjimai holiga boqing, hammasi bir xil o‘lchamda so‘zlaydi.

Anvar Obidjon barcha janrda mahoratli bo‘lganidek, barcha shakllarda ham tajribalidir. Bolalar adabiyotidagi ikkiliklarning rivojida ham albatta ustoz ijodkorning o‘rni beqiyos:

BO‘RILAR SHIFOXONASIDA

Do‘xtirlarning vaqti choq,
Keldi kasal qo‘zichoq.

KALAMUSHLAR KEMASIDA

Ostki qismin yemangiz,
Cho‘kib ketar kemangiz!

Ushbu ikki bayt – ikki she’r. Ikkala she’rda atigi oltitadan so’z qo’llangan. Bundan ko’rinib turibdi-ki, bu kabi mitti she’rlarda sarlavha tepa-teng kuchga ega hisoblanadi. Agar she’r nomi tushirib qoldirilsa, ma’noga jiddiy putur yetishi tabiiy. Aslida she’r nomi hamisha muhim. Lekin ayniqsa, ikkiliklardagi sarlavha she’r tushunilishida deyarli ellik foizlik vazifani bajaradi.

Anvar Obidjonning izlanishlari natijasida adabiyotimizda “turnasaf sher” deb ataluvchi yangi shakl ham paydo bo’ldi.

Yangilanishlar faqat shaklga taalluqli desak, xato bo’ladi. Bu davrda mazunga e’tibor ham yangilandi. Aslini olganda, mazmunning yangilanishi degan ta’rif ham birmucha noto’g’ri. Yuz yil avval ota-onaga hurmat, vatanga sadoqat umuman insoniylik sifatleri kuylangan bo’lsa, bugun ham bunday she’rlar yozilmoqda. Faqat yondashuv boshqa. Jadidlar tarbiya masalasiga ko’proq to’g’ridan-tog’ri pand-nasihat usulida yondashgan bo’lsalar, bugungi zamon shoirlari esa bu maqsadga boshqa yo’ldan bormoqdalar. Ya’ni ular ko’proq jonivorlar tilidan, buyum-ashyolar tilidan gapirishni maqul ko’rmoqdalar. Bu yondashuv albatta allaqachon o’z isbotini topib ulgurdi. Bunga yana Anvar Obidjon ijodidan misol keltiramiz:

KECHIR, OLAPAR

– Men kichkina	Yo’qsa, tartib
O’rdakman.	Buzmasdim:
Aqli kalta.	Ityaloqda
Go’dakman	Suzmasdim.

Birovning hududiga iznsiz kirish notog’ri ekanligi atigi o’n uchtagina so’zdan iborat bu she’rda juda qiziqarli, soda va tushunarli qilib ko’rsatilgan. To’g’ri, She’roziy kabi ijodkorlar ham avvaldan bu kabi munosabatga hayvonlar tilidan hikoyat yo’sinida ko’plab she’rlar yozib qoldirgan.

Xulosa o’rnida aytganda, Anvar Obidjon she’rlari ulardan qanday farq qiladi? Farq shuki, ijodkor maqsadiga o’ta qisqalik va birozgina yumor vositasida erishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “O’zbek bolalar adabiyoti antalogiyasi”. Nazm. Cho’lpon nashriyoti.2006.
2. “O’g’irlangan pahlavon”. Anvar Obidjon. She’rlar. Cho’lpon nashriyoti.2006.

АНВАР ОБИДЖОННИНГ “ГИРЕЙХОНИМ” ШЕЪРИНИНГ МАЪНАВИЙ-ЭСТЕТИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Рамизхон ҲОЖИЕВ,

Шерзод ҚОДИРОВ,

Жамшид МИРСОЛИЕВ,

Ўзбекистон давлат хореография академияси

санъатишунослик йўналиши 1-курс талабалари.

Илмий раҳбар: Ҳ.Ҳамроева, филология фанлари доктори (DSc)

Аннотация. Мақолада Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон қаламига мансуб “Гирейхоним” шеърининг миллий – маърифий чизгилари, маънавий-эстетик хусусиятлари таҳлил қилинади.

Аннотация. В статье анализируются национально-воспитательные черты, духовно-эстетические черты поэмы «Гирейханым», написанной народным поэтом Узбекистана Анваром Обиджоном.

Annotation. The article analyzes the national-educational lines, spiritual-aesthetic features of the poem «Gireykhanim» written by the People’s Poet of Uzbekistan Anvar Obidjon.

Калит сўзлар: Гирейхоним, қадрият, миллий рақс, сўз санъати, ўзликни англаш, маданий анъана.

Ключевые слова: Гирейханум, ценность, национальный танец, искусство слова, самосознание, культурная традиция.

Key words: Gireykhanim, value, national dance, word art, self-awareness, cultural tradition.

Санъатнинг бошқа турлари каби миллий рақс ҳам миллатнинг ўзлигини, тарихини, миллий характерини, қадим орзу-умидларини акс эттиради. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 4 февралдаги “Рақс санъати соҳасида юқори малакали кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятни янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарорида “Ўқитишнинг замонавий ва илғор услубларидан кенг фойдаланиш, ўқувчилар иқтидорини ҳар томонлама ривожлантириш; таълим жараёнига замонавий педагогик ва инновацион технологияларни, маданият ва санъат соҳасида илм-фан бўйича эришилган илғор ютуқларни татбиқ этиш; илмий тадқиқотлар натижалари бўйича

маънавий-маърифий ва илмий-оммабоп адабиётларни тайёрлаш ва нашр қилиш”[1.] зарурлиги, рақснинг маданий ҳаётимиздаги ўрнини белгилаш, йўқолиб бораётган рақсларни тиклаш, янада ривожлантириш, дунё миқёсида танитиш ва тарғиб қилиш энг муҳим вазифалардан бири эканлиги алоҳида таъкидланган. Зеро, “рақс - санъатнинг энг қадимий турларидан бири бўлишига қарамасдан, уларни ёзиш тизими ихтиро қилинмаганлиги сабабли, дунё халқларининг жуда кўп рақслари йўқолиб кетган”[2, 4-б.].

Рақс санъати ҳаёт гўзалликларидан, қалб туғёнларидан илҳом олади. Айнан шу илҳом санъатсевар элларнинг, турли миллатларнинг фикрлаш тарзида, дунёни тасаввур қилишларида намоён бўлади ва уларни бирлаштиради. Ўзбекистон халқ шоири, серкирра истеъдод соҳиби, ўзбек болалар адабиётида мактаб яратган бетакрор адиб Анвар Обиджоннинг санъатга оид асарлари орасида “Гирейхоним” шеъри “ярқ” этиб кўзга ташланади. *“Америкалик Гирей хоним юртимизда бўлиб, ўзи ўрганган ўзбекча рақсларни ўйнаб берди”*, дейди шоир. Ва ўз кечинмаларини шундай изҳор қилади:

Этарда ўзбекнинг қалбин намоён,
Ўзбекнинг ўзидан ўтолмас ҳеч ким.
Ўзбекка ўйиндош бўлмоқлик осон,
Дарддошликка аммо чидолмас ҳеч ким...

Тўғри, ҳар қандай мукаммал асар бир миллатдан кўра инсониятга кўпроқ дахлдор бўлади. Зеро, инсон кўнглининг туғёнлари на макон, на замон танлайди. Унинг шодлигу қувончлари, ғаму-ғуссалари, изтироби ва дардлари абадиётга тегишли. Шоир ана шу азалий дард, азалий муаммо - миллий ўзлик, миллий ғурур ҳақида, ўзбекларнинг дунёдаги ҳеч бир халқда ўхшаши йўқ миллий кадриятлари хусусида сўз юритяпти. Миллий рақс санъатимизнинг “Тановар”, “Муножот”, “Фарғона рубойиси” каби бетакрор намуналарида шу туғёнлар ифода этилади. Анвар Обиджоннинг 1977 йилда ёзилган “Қўшни қиз” шеърида рақснинг ўзгача таърифига дуч келамиз. Мазкур сатрлар китобхонда енгил кулги уйғотади: *“Роса ўйин тушдингиз, Қизлар билан чорбоғда. Балиқ бўлиб юрагим Потирлади қармоқда”*. Лекин “Гирейхоним”да америкалик санъаткорнинг маҳоратига қойил қолган шоир, ўзбекнинг дардини, армонларини энг уста раққоса

ҳам юздаги ўргатилган ифодалар ва қўл ҳаракатлари билан очиб беролмайди, уни холис талқин қилиш учун, ўзбек халқининг зиддиятларга тўла тарихини билиши, юракни ўртайдиган ғаму қайғуларини англаши, ўзбек тилининг ички товланишларини ҳис қилиши, соддадил одамларнинг ҳангомаю латифаларини тинглаб завқланиши зарурлигини таъкидлайди.

Санъат ҳамма замонларда ҳам одамзод ҳиссиётлари, кўнгил изтироблари, севгиси ва ғаму- андуҳларининг, покиза хаёлу – армонларининг чин ошиғи бўлган. Ўз навбатида инсон ҳам санъат оламининг моддий ва маънавий бойликларидан баҳраманд бўлар экан, улардан давр эврилишларига мос тафовут ва ўхшашликлар излайди. Унинг илдизларини топишга, тушунишга, моҳиятини англашга ҳаракат қилади.

Анвар Обиджон ўзбек рақслари фақат қўл ҳаракатлари ва либосларда эмас, балки юрак қаъридан отилиб чиқаётган ҳиссиётларда, қалб ва кўз ҳолатида акс этиши шарт, деб ҳисоблайди:

Хоним, бошингиздан гул сочай тўп-тўп,
Лек ўртар барибир кўнглим бир алам:
Ўзбекнинг қувончин ўргангувчи кўп,
Ўзбекнинг дардини тинглагувчи кам.

2019 йилнинг 12 декабрь куни “Лазги” рақси Инсоният номоддий меросининг репрезентатив рўйхатиغا Ўзбекистон маданий меросининг элементи сифатида киритилди. ЮНЕСКОнинг Номоддий меросни асраш ҳукуматлараро қўмитаси “Лазги”нинг Инсоният номоддий мероси Репрезентатив рўйхатиغا киритилишини овоз бермасдан, кенг консенсус асосида маъқуллади. Албатта, бу хушхабар “сеҳрли диёр” - олис Америкадан келиб, Ўзбекистон халқ артисти Гавҳархоним Матёкубовадан “Лазги” рақсини ўрганиб, унинг жозибаси ва завқини, замиридаги ўзбекона характери, миллий қадриятларни дунё ҳамжамиятига янада сеvimли ва машҳур қилган Гирейхонимни ҳам хурсанд қилганлиги аниқ. Зеро, тили ва миллатидан қатъи назар дунё халқларини бир даврага чорлаётган, инсониятнинг қалбини тўлқинлантириб, эзгуликка, меҳр-саховатга даъват этаётган мафтункор “Лазги”да Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджоннинг юрагини ўртаган барча тугёнлар - қадим элнинг армонлари,

ўзларининг кашфиётлари билан дунё тамаддунига тамал тошини қўйган Замахшарий, ал-Хоразмий, Берунийдек даҳоларга оқсут берган донишманд онанинг тафаккури ва латофати, миллат ва қалб озодлигига интилган исёнкор Тўмариснинг жасорати, Мангуберди, Нажмиддин Кубродек ёвкур боболарнинг шижоати мужассам. “Гирейхоним” шеърининг маънавий-эстетик моҳияти, тарбиявий аҳамиятининг, фалсафий теранлигининг кучи ва қудрати ҳам шунда.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Рақс санъати соҳасида юқори малакали кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятни янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарор, ЎЗА, 2020, 4 февраль
2. Вашкевич Н.Н. История хореографии всех веков и народов.М., 2017.
3. Матёкубова Г. Тохтасимов Ш. Ҳамроева Ҳ. Хоразм “Лазги” рақси: тарихи ва тавсифи. Т.: 2022.
4. Обиджон А. Танланган шеърлар.Т.: “Шарқ”, 2014.2-ж.77-б.

ANVAR OBIDJON – SERQIRRA IJODKOR

**Mushtariybonu TO‘LQINOVA,
Farg‘ona davlat universiteti
filologiya fakulteti 1-bosqich talabasi**

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekiston xalq shoiri, hajviy adabiyot an‘analarini muvaffaqiyat bilan rivojlantira olgan adabiyotimiz namoyondasi, serqirra ijodkor Anvar Obidjonning “Oltiariq hangomalari” asari tahlilga tortilgan.

Kalit so‘zlar: ma’naviyat, xarakter, qiyofa, hajv, yumor, samimiyat.

Аннотация. В данной статье анализируется произведение “Алтиарик хангомалари” Анвара Обиджона, народного поэта Узбекистана, представителя нашей литературы, успешно развившего традиции юмористической литературы, творческого художника.

Ключевые слова: одухотворенность, характер, образ, юмор, искренность.

Abstract. This article analyzes the work “Altirik hangomalari” by Anvar Obidjon, the national poet of Uzbekistan, representative of our literature, who successfully developed the traditions of comic literature, and creative artist.

Key words: spirituality, character, image, humor, sincerity.

Adabiyot ma’naviyat sari boshlovchi asosiy yo’ldir. Zero, ma’naviyatni adabiyotsiz tasavvur etib bo’lmas. Mustaqillik yillarida o’zbek milliy adabiyoti ham nasrda, ham nazmda sezilarli darajada ravnaq topdi desak yanglishmaymiz. Milliy adabiyotimizning yuksalishida o’zining beqiyos hissasini qo’shadigan ijodkorlar ko’p, lekin aynan bolalar adabiyoti olamida ijod qiluvchilar sanoqlidir.

Anvar Obidjon o’zbek bolalar adabiyotida o’ziga xos maktab yarata olgan shoirlardan hisoblanadi. Adib she’riyatdan tashqari hikoyalar, qissalar va dostonlar ham ijod etgan. Yozuvchining hikoyalari, she’rlarida bo’lganiday tuzilishi va kompozitsion qurilishi jihatidan juda ixcham, nihoyatda yengil, qiziqarli o’qilishi bilan kichkintoylarni tezda o’ziga maftun etadi.

Adibning mahorati shundaki, u bola dunyoqarashidagi o’ziga xosliklarning tub-tubini ko’ra oladi. Ichki olamini, o’y- xayollarini, kichik qalbida kechayotgan ruhiy jarayonlarni nozik did bilan kuzatadi. Bir qaraganda juda oddiy ko’rinadigan kichik- kichik she’rlarida inson tabiati shakllanishining dastlabki jarayonlari keng ko’lamda tahlil etib beriladi. Adib asarlarida samimiy yumor, yengil hajv elementlari yaqqol ko’zga tashlanadi.

Anvar Obidjonning she’rlari, asarlari—bolalar qalbi ruhining yorqin ko’zgusi. Uning asarlari o’zidek quvnoq, goh o’ychan, tili sodda va shirin, xalqchil. Qahramonlari bag’rikeng, sodda va hazilkash bolalar. Adib asarlarida bolalarga xos ayrim illatlarga qarshi “ayovsiz yo’l” larni mutlaqo qo’llamaydi. Aksincha, bularni yengil hajv ostiga oladi. Shu tufayli, adib barcha bolalar qalbiga osongina yo’l topa olgan.

Anvar Obidjon narsa va voqealardan kutilmagan syujet yaratishga qodir. Yozuvchining uslubiga xos bo’lgan xususiyat—juda nozik, o’ta jiddiy vaziyatni ham kulgili, ayni chog’da haqqoniy va tagdor qilib tasvirlashdir. Ushbu gaplarning yaqqol isboti sifatida uning “Oltiriq hangomalari” asarini olishimiz mumkin. Adibning ko’plab asarlari qatorida “Oltiriq hangomlari” ham alohida o’rin tutadi. Asarda

Oltiariq ahli odamlarining hayoti, ularning qiziqchiliklari, qishloq voqealari, juda katta mahorat bilan tasvirlangan. X.To‘xtaboyev o‘zining “Polosonlik A.Obidjon” nomli maqolasida shunday yozadi: “Mark O‘ven, aka-uka Grimmlar, Sharl Perro, Janni Rodari singari olamshumul yozuvchilarni o‘qiganda ularning o‘ziga xosligi, adabiyotga hech kim aytolmagan gaplarini aytib kirib kelganligini o‘ylab, “Yo Xudo, bizga ham ana shunday yozuvchilardan bersang edi” deb ich – ichimdan orzu qilgan paytlarim ham ko‘p bo‘lgan. Ana shunday ijodkorni Alloh bizga polosonlik Anvar Obidjon qiyofasida berganga o‘xshaydi.”[1, 2]

Haqiqatdan ham shunday A.Obidjon adabiyotga o‘zgacha nigoh bilan kirib kelgan. Bitta kichkinagina qishloq odamlarining qanchalab adabiy asarga mavzu bo‘lishi, shunchalik xilma-xil, bir- biriga o‘xshamaydigan xarakterlar bo‘lishi hayron qolarli, albatta.A.Obidjon ushbu asarida ko‘plab insonlarning qiyofalari va xarakteralarini tasvirlagan.

“Oltiariqda o‘ta ajabtovur xulq- atvor kishilari bilan mashhur bo‘lgan ikkita qishloq bor. Biz ularni shu qadar sevib- e‘zozlaymizki, o‘z nomlari chetda qolib, birini Shakarqishloqqa, ikkinchisini Shirinqishloqqa aylantirib yuborganmiz”[2, 7]

“Oyinai jahon yangi rusum bo‘lgan chog‘larda Shakarqishloqliklar antennani uy ichiga o‘rnatib, televizorni tomdagi baland yog‘och ustunga osib qo‘yishgan ekan.”[2, 14]

“Shakarqishloqlik O‘razmat aka o‘ng bilagini doim pashshaxonadan tashqariga chiqarib uxlarkan – chivin chaqib, kaftimni qichishtirsa ertaga qo‘limga pul tushadi, deb.”[2, 95]

Ushbu kichik satrlardan bilish mumkinki, qishloq ahli sodda, shu bilan birgalikda kulgi qo‘zg‘atuvchi. Oltiariq bodring va turp yetishtirish bo‘yicha respublikamizda eng oldingi o‘rinda turadi. Qishloq odamlari mehnatdan qochmaydigan, dadil va jaydari kishilardir. Bodring va turp yetishtirishning qanday sir-sinoatlari bor, bu biz uchun ham, balki boshqa qishloq ahli uchun ham sir.

“Oltiariq O‘zbekistonning poytaxti bo‘lishi mumkinmi?

– Bu qisman bor gap. Bodring pishguncha Oltiariq Farg‘ona viloyatiga bo‘ysunadi. Bodring pishgandan keyin butun respublika Oltiariqqa qarab qoladi”. [2, 96]

“Oltiariqliklar chetga qiz uzatmaslikka tirishadilar. Ertangi bodring yetishtirish sirlari boshqa joylarga ham tarqalmasin, deb.”[2, 95]

Haqiqatdan ham hajv ostida berilgan, lekin tag zamirida haqiqatlar qorishig'ida yaratilgan ushbu asar yozuvchidan katta mehnat talab qilgan bo'lsa ajab emas. Adib har bir mayda voqea-yu detallardan ham mohirona foydalana olgan.

“Xo‘-o‘-sh... Oltiariq to‘g‘risida yana nimalar deyish mumkin? Ha aytganday, Tangri yorlaqagan bu omadistonning sha’niga alohida ziynat bag‘ishlovchi yana ikki jihati yoddan ko‘tarilay debdi...

- Oltiariqda nima kam?

- Qulfi bor darvoza, qarovsiz tomorqa, tanbal banda, kutilmagan mehmon uchun tagida ovqat qoldirilmagan qozon, qimmatbaho taqinchoqlarning orasiga bodring urug‘i yashirilmagan quticha va kulgi aralashmagan ma‘rakalar.

- Oltiariqda nima ko‘p?

- Bodring, shoir, turup, ashulachi, uzum va qiziq gaplar.”[2, 96]

“Oltiariq hangomalari” dagi latifalar, bodringchilar qishlog‘ini o‘lkamizda yanada mashhur va suyukli qilibgina qolmay, bir talay kulgi ixlosmandlari orasida e‘tibor qozondi. Balki vodiyning boshqa tuman va qishloqlarida bularga o‘xshagan odamlar bordir? Albatta, bor, lekin ularning A.Obidjoni yo‘q-da.

Xulosa o‘rnida aytishimiz mumkinki, o‘zbek bolalar adabiyoti ravnaqida A.Obidjonning o‘z o‘rni va o‘z ovozi bor. Ma‘naviyat va ma‘rifat masalasiga e‘tibor kuchaygan bugungi kunda Anvar Obidjonning ibratli hayoti va boy ijodidan, unda ko‘tarilgan g‘oyalardan saboq, ibrat olish ham ilmiy, ham ma‘rifiy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. To‘xtaboyev X. “Polosonlik Anvar Obidjon”. –Toshkent: Xalq so‘zi, 2006-yil, 2-bet.

2. Obidjonov A. “Oltiariq hangomalari” –Toshkent: Ma‘naviyat, 1999-yil,

3. Internet ma‘lumotlari.

ANVAR OBIDJON IJODINING O‘ZBEK BOLALAR ADABIYOTI TARAQQIYOTIDAGI O‘RNI

**Akbaraliyeva Madinabonu Dilmurod qizi,
Andijon davlat pedagogika instituti talabasi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada Anvar Obidjon ijodiyoti va faoliyati, sodda va samimiy she’riyatining namunalari, o‘ziga xosligi haqida fikr-mulohazalar bayon etilgan

Abstrac: In this article, comments on Anvar Obidjon’s creative work and activities, examples of simple and sincere poetry, originality are presented.

Аннотация: В данной статье высказываются мнения о творчестве и творчестве Анвара Обиджона, примеры простой и искренней поэзии

Tayanch so‘zlar: bolasevar, yuksak tuyg‘ular, inson, purma’no so‘zlar, ko‘ngil, tinch-totuv

Keywords: child-loving, high feelings, human, kind words, heart, peace

Базовые слова: Детолюбие, высокие чувства, человек, добрые слова, сердце, мир

Adabiyot shunday qudratli kuchki, u orqali fikr-tuyg‘ularimizni dillarga bahramand etamiz. Uning sehri va ziyosidan yuksak insoniy tuyg‘ularni kashf etamiz. Shu o‘rinda O‘zbekiston xalq shoiri Anvar Obidjon haqida aytish joiz. Chunki bolalar olamining chinakam adibi Anvar Obidjonning ijodida o‘ziga xos kashfiyotlar yashaydi.

Bolasevar shoir 1947-yilning 25-yanvarida Farg‘ona viloyati Oltiariq tumanining Poloson qishlog‘ida xizmatchi oilasida tug‘ilgan. U she’r yozishni maktab paytlaridayoq boshlagan. Mehnat faoliyatini ham erta boshlab, yettinchi-sakkizinchi sinflarda o‘qib yurganida mahallalar aholisiga tekin xizmat ko‘rsatuvchi sayyor kinochiga shogird tushib, kasb o‘rganadi. Farg‘ona shahridagi 11-maktabda kechki sinfda tahsil oladi. So‘ng yana Oltiariqqa qaytib, 1-maktabning kechki sinfida o‘qish bilan birga, paxta tayyorlash zavod-punkitida traktorchilik qiladi. Maktabni bitirgach, tog‘ orasida joylashgan qirg‘izovul “Rudnik-kon” ida kon burg‘ilovchi bo‘lib ishladi.

Anvar Obidjon 1947-1979-yillar davomida hozirgi Toshkent Milliy Universitetining jurnalistika fakultetida sirdan ta’lim oldi.

Uning faoliyati haqida to‘xtaladidan bo‘lsak, hozirgi “Yangi asr avlodi”, “Mushtum”, “Yosh kuch” junallarida faoliyat yuritgan. Qolaversa, “Kamolot” nashriyotida muharrir o‘rinbosari, 1986-1987-yillarda “Yulduzcha” nashriyotida bosh muharrir “Yosh kuch” nashriyotida bosh muharrir, adabiy xodim bo‘lib ishlagan.

Anvar Obidjon bolalar adabiyotiga dastlab, “Ona yer”, “Bahromning hikoyalari” to‘plamlari orqali shoir sifatida kirib keladi. Ijodi nihoyatda salmoqli. Har bir yangi asarini kitobxonlar qiziqish bilan kutib olgan. U bolalar uchun ham, kattalar uchun ham qator qissalar, she‘rlar, dostonlar, hikoyalar, pyesalar yaratdi. Uning “Ey, yorug‘ dunyo”, “Olovjon va uning do‘stlari”, “Bezgakshamol”, “Ketmagil”, “Masxaraboz bola”, “Akanq qarag‘ay Gulmat”, “Juda qiziq voqea”, “Dahshatli Meshpolvon”, “Yerliklar”, “Meshpolvonning janglari”, “Bulbulning cho‘pchaklari”, “Odobli bo‘lish osonmi”, “Tanlangan she‘rlar”, “O‘q o‘tmas bolakay yoxud oltin yurak”, “Ajinasi yo‘q jinko‘chalar” kabi o‘ttizdan ortiq kitoblari nashr etildi. U aksariyat asarlarini bolalarga bag‘ishladi. Aytish joizki, Anvar Obidjon adabiyotga ixlos qo‘ydi. Umrbo‘yi she‘rni ardoqladi. Purma‘no so‘zlari bilan ko‘ngillarimizni xushnud etdi.

Shoir xilma-xil janrlarda ijod qildi. Dramaturg sifatidagi faoliyati orqali “Qo‘ng‘iroqli yolg‘onchi” komediyasi orqali e‘lon qilindi. Tomoshabinlar teatrida sahnalashtirilganidan boshlandi. Shundan boshlab Farg‘ona, Qarshi, Qo‘qon, Guliston teatrlarida uning “Pahlavonning o‘g‘irlanishi”, “Topsang hay-hay”, “Navro‘z va boychechak”, “Alam-azon” kabi pyesalari tomoshabinlarga taqdim etildi.

Uning yozganlarini, ya‘ni, kitob shaklidagi durdonalarini o‘quvchi-yoshlar ham ajoyib ishtiyoq bilan qarshi oldi. Ayniqsa, Vatan mavzusida yozilgan she‘r-u dostonlarini. Ularda ona yurt madhiga aytilmagan sifatlar qolmagan go‘yo. Muqaddas tuyg‘ular yurakka jo etilgan. Anvar Obidjon o‘z yurtini “Vatanjon” deb alqaydiki, unga qadar birorta shoir bunday yo‘l tutmagan edi. Shoir uchun ona Vatan tuyg‘usi jon hissi bilan chamcharchas bog‘liq.

Anvar Obidjonning “Tinch kunlar” she‘ri biz talaba-yoshlarning diqqat e‘tiborini o‘ziga tortgan she‘r sanaladi. Turonzamin tarixida kechgan xatarli va sharaflı hodisalarning ko‘pchiligi, odatda, tarix kitoblarida yodimizga solinadi. Shoirning “Tinch kunlar” she‘ri ham tarixni yodga soladi. Ayniqsa, quyidagi misrasi chuqur mulohazalarga undaydi:

Turon solnomasin o‘qir talaba,
Sahifalar guvlar janglarga to‘lib.
Har bir mag‘lubiyat, har bir g‘alaba
Iz solmish “Tarixiy voqea” bo‘lib.

She‘rning sarlavhasi bejiz bunday tanlanmagan. Tinch va osuda o‘tayotgan bugungi kunimizda allohga shukr keltirishimizni, qolaversa, tarixiy voqealarni yodda saqlashimizni anglatadi. To‘g‘ri, bugungi tinch hayotimizda ana o‘shanday tarixiy voqealar bo‘lmayotgandir, lekin mana shu tinchlik, osoyishtalikning ta‘minlanishi uchun ozmuncha mehnat ham qilinganligini eslatib o‘tishim joiz deb bildim.

Bir o‘yga chorlagay kitob yakuni:
Ichikamiz yozga faqat qish fasli.
Yurtimning tinchgina o‘tgan har kuni
Mislsiz Tarixiy voqea asli!

O‘ylaymanki, har bir inson ajdodlar xotirasini yod etib ezgu ishlarini davom ettiradilar. Xulosaga kelar ekanmiz, og‘ir sinov va mashaqqatlar evaziga erishilgan hayotimizni iftixor bilan shukr qilib yashashimiz darkor. Mana shularni nazarda tutgan holda shoirning “Ota o‘giti” she‘rining misralari bilan fikrimni yakunlamoqchiman:

Har bitta so‘z-suvdek aziz,
Har bitta so‘z-nondek uvol.
Til boyligin bog‘ deb bilsak,
Har bitta so‘z-bitta nihol.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Obidjon A. «O‘rni borning, qadri bor» «O‘zbekiston adabiyoti va san‘ati» gazetasi. 2009 y 16 noyabr
2. Muslimova K. Anvar Obidjon ijodida an‘ana. «Til va adabiyoti ta‘limi» jurnali. 2007 y
3. Said Ahmad “Xalq so‘zi” 2000-yil 19-aprel
4. https://lib.fbtuit.uz/assets/files/anvar_obidjon__ozbek_bolalar_adabiyotining_istedodli_vakili.pdf
5. <https://bilimlar.uz/anvar-obidjon-1947/>

«HAYOTNING HAR LAHZASI GO‘ZAL, UMRNING HAR DAMI G‘ANIMAT»

*Shokirova Sarvinoz Isroiljon qizi,
Andijon davlat pedagogika insituti talabasi.
Ilmiy rahbar: Odilova Hamida
ADPI o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqola bolalar yozuvchisi Anvar Obidjonning “Hayotning har lahzasi go‘zal” she‘rida qo‘llangan tashbeh san‘ati haqida

Abstrac: This article is about the art of allusion used in the poem “Every moment of life is beautiful” by the children’s writer Anvar Obidjon.

Аннотация: В статье рассказывается об искусстве аллюзии, использованном в стихотворении детского писателя Анвара Обиджона «Каждый миг жизни прекрасен».

Tayanch so‘zlar: bolalik, matbuot, bolalar uchun she‘rlar, tashbeh, milliy urf-odatlar

Keywords: childhood, press, poems for children, thirst, national traditions

Базовые слова: детство, пресса, стихи для детей, аллюзия, национальные традиции

Xalqimizning suyakli shoiri Anvar Obidjon 1947-yilda Farg‘ona viloyati Oltariq tumandagi Poloson qishloG‘ida tuG‘ilgan. Sho‘x, shodon va beg‘ubor bolaligi ana shu so‘lingina qishloqda o‘tgan. Uning ilk she‘riy satrlariga ham ana shu qishlog‘I ilhom maskani bo‘lgan bo‘lsa ajab emas.

Yoshligidan adabiyotga qiziqqan va matbuotga intilgan Anvar Obidjon avval tuman gazetasida adabiy xodim bo‘lib, keyinchalik Toshkent davlat universiteti (hozirgi Mirzo UluG‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Universiteti) ning jurnalistika fakultetini sirtqi bolimini tamomlagach FarG‘ona viloyati radiosida, “Mushtum” jurnali, “Kamalak”, va “Cho‘lpon” nashriyotlarida uzoq yil faoliyat ko‘rsatdi.

A dibning bolalar uchun turli mavzularda bitilgan ko‘pgina asarlariga uning 6-sinfda o‘qigan vaqtlarda yozilgan va bolalar jurnali “G‘uncha”da chop etilgan ilk she‘ri – “Shkafcham” poydevor bo‘lgandir. Ilk she‘riy to‘plami esa 27 yoshida “Ona yer” nomi bilan

chop etilgan. Uning ijodi faqatgina she'rlar bilan kifoyalanib qolmadi. Ko'plab hokoya, qissa, sahna asarlari ham yaratgan.

O'tgan asrning 90-yillarida shoirning "Ey, yiruG' dunyo", "Olovjon va uning do'stlari", "Ketmagil", "Bezgakshamol", "Masxaraboz bola", "Akang qaraG'ay Gulmat", "Juda qiziq voqea", "Oltin yurakli Avtomobil", "Dahshatli meshpolvon", "Yerliklar" va boshqa kitoblari nashr etildi.

Anvar Obidjon juda ham serqirra ijodkor. U nafaqat bolalar uchun balki, kattalar uchun ham birdek qiziq va ma'noli asarlar muallifidir. Bunga yaqqol misol qilib shoirning "Hayotning har lahzasi go'zal" she'rini olishimiz ham mumkin.

Har bir kitobxon she'rning ilk satrlarini o'qir ekan shoirning mahoratiga qoyil qolmasdan iloji yo'q.

Tun pardasi ochilar asta,
Chiqib kelar sahnaga quyosh.

Bu satrlardan anglashimiz mumkinki shoir bu yoruG' dunyoni bir sahna, aslida quyosh ham unda bir rol ijrochisi demoqchiday ko'rinadi. Shoir she'rning ilk satrlaridanoq tashbeh san'atidan samarali foydalangan. Tong otishini huddi teatr sahnalaridagi pardaning ochilishiga qiyoslagan.

Kelinchakdek bo'lib orasta,
Gul salomdan ko'taradi bosh.

Keying satrlarda esa nafaqat gulni kelinchakka o'xashatilishiga balki, kelinchakning sifatleri va milliy urf-odatlariga ko'ra erta tongdan oila a'zolariga salom berishini aks ettirilganini ham ko'rishimiz mumkin.

Hovli go'yo yuvilgan chinni,
Yo'llar go'yo artilgan oynak.
Qutlash uchun yangi bu kunni,
El oyoqqa turar jonsarak...

Aynan mana shu satrlarda ham shoirning tashbeh san'tidan samarali foydalanganini ko'rishimiz mumkin. Oddiygina bir qishloq insonlarining erta tongdagi harakatlari-yu yumushlarini yaqqol aks ettirgan.

Hayotning har lahzasi go'zal,
Umrning har dami g'animat.

Anvar Obidjon bir qishloq hovlisidagi kichkinagina detallarni go'zal tashbehlar orqali yoritib berar ekan, kitobxonga hayotning har

lahzasida bir ma'no borligi, uning go'zalligini isbotlab bermoqda. Shu jumladan bu dunyoning go'zal ne'matlaridan zavqlanar ekanmiz umrimizning har daqiqasi G'animat ekanligini unutmasligimiz kerakligini ta'kidlab ham o'tadi.

Bir mahallar berishgan salom,
Endi esa olishar alik.
Tillarida duo, xush kalom,
Saodatdir hatto keksalik.
Kulib turgan munchoqko'z bola
«Tinchlik» so'zin solar yodingga.

Yuqoridagi misrada esa qishloq ko'chalaridagi to'p bo'lib o'tirgan, salom bersak quvonib duo qiluvchi va darrov yoshliklarini esga olib ko'zlariga yosh kelgan keksalar obrazi ham she'rda mahorat bilan aks ettirilgan. Ular doimo bizga tinligimizga shukrona keltirishimiz va uni qadrlashimiz kerakligini ta'kidlaydilar.

She'rda o'zbek xalqining bir kunlik hayoti aks ettirilgan desak ham adashmagan bo'lamiz. Kitobxon she'rni o'qir ekan, undagi voqealar ko'z o'ngida gavdalanadi, har bir obraz sahnada rol ijro etganday ko'rinadi.

Bugunidan el ko'ngli to'lib,
Ertangi kun uchun to'plar dosh.
Anvar shoir charchog'i bo'lib
Tog' ortiga yonboshlar quyosh...
Hayotning har lahzasi go'zal,
Umrning har dami g'animat...

Adabiy asarlarda inson bilan birga tasvirlanadigan eng muhim ob'ektlardan biri bu tabiatdir. Biz qaysi ijodkorlarning ijodini kuzatmaylik, barchasida tabiat, zamon va makon undagi turli voqealar tasvirlangan asar kompozitsiyasida aniq g'oyaviy maqsadni ifodalab, qahramonning xarakteri, xulq atvori, harakat qilayotgan tabiiy muhit va voqea hodisalarning realligini ta'minlaydi.

Anvar Obidjon – chin ma'nodagi vatan kuychisi. U o'zi anglagan haqiqat yoki hayotiy voqealarni kitobxon qalbida sodda va samimiy, hayajonli tarzda yetkazishga harakat qiladi. U mana shu birgina she'ri orqali ham insonlarga bu hayotning o'zi bir sahna biz esa unda rol ijro etuvchi aktyor va aktrisalarmiz. Eng muhumi bu sahnada hech kim o'z rolini o'zi tanlamaydi lekin uni qanday ijro etish va voqealar rivoji insonning o'ziga bo'g'liq ekanligini ifodalab bermoqchi bo'lgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muslimova K. Anvar Obidjon ijodida an'ana. «Til va adabiyoti ta'limi» jurnali. 2007 y
2. Ashurov B. «Anvar Obidjon ijodida Vatan madhi» «Til va adabiyot ta'limi» jurnali. 2005 y. 5-son.
3. Obidjon A. «O'rni borning, qadri bor» «O'zbekiston adabiyoti va san'ati» gazetasi. 2009 y 16 noyabr
4. <https://bilimlar.uz/anvar-obidjon-1947/>
5. https://lib.fbtuit.uz/assets/files/anvar_obidjon__ozbek_bolalar_adabiyotining_istedodli_vakili.pdf

АНВАР ОБИДЖОН ШЕЪРИЯТИДА ИСТИҚЛОЛ ТАЛҚИНИ

*Сурайё ИСМАТОВА,
Ўзбекистон давлат хореография академияси
санъатишунослик йўналиши 3-курс талабаси
Илмий раҳбар: Х. Ҳамроева, ф. ф. д. (DSc)*

Аннотация: Мазкур мақолада Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон шеъриятида истиқлол, ватан ва юрт ишқи талқини тадқиқ этилади.

Аннотация: В данной статье исследуется трактовка независимости, любви к родине и родине в поэзии народного поэта Узбекистана Анвара Обиджона.

Annotation: In this article, the interpretation of independence, homeland and country love in the poetry of the national poet of Uzbekistan Anvar Obidjon is studied.

Калит сўзлар: Тупроқ, тимсол. юрт, мерос, қадрият, истиқлол, садоқат.

Ключевые слова: Почва, символ. страна, наследие, ценность, независимость, верность.

Key words: Soil, symbol. country, heritage, value, independence, loyalty.

Ўзбекистон халқ шоири, “Фидокорона меҳнатлари учун” ордени соҳиби, севимли адибимиз, Фарғона водийсининг танти, содда, самимий фарзанди Анвар Обиджон Тошкентдек бағри кенг масканда машаққатли ижод қилиб, серқирра адиб сифатида ёшлар ва катталар қатори кичик болажонларнинг ҳам беғубор муҳаббатини қозонди.

Унинг кичкинтойларга бағишланган шеърларида ранг баранг образларда ҳаётнинг барча қирралари акс этади. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, атоқли адабиётшунос олим Абдуғафур Расулов тўғри таъкидлаганидек: “Анвар Обиджон борлиққа-мавжудоту махлуқотга; ой, қуёш, юлдузларга; узлуксиз ғимир-ғимир ҳаракатга боланинг маъсум кўзи билан боқди. Пишиқ-пухта, умри узоқ асарлар яратди. Болалар адабиёти пирилари қаторидан ўз диди, тили, услуби билан жой олди.”[1, 194-б]

Дарҳақиқат, унинг асарлари ёш китобхонни ўйлашга, мушоҳада юритишга ундади. Севимли шоиримиз Анвар Обиджон “Жуда қизик воқеа” китоби билан болалар адабиётида янгилик яратди. Унинг хокисор, софдил, ўзига ҳам ўзгаларга ҳам талабчан, ҳалол, болажон инсон бўлганлиги ижод маҳсулларида яққол билиниб туради. Барча ўзбек болаларига қарата ёзилган “Ота ўғити” шеърларини ҳар сафар радио тўлқинларида эшитганимизда, бизларнинг оламдаги нархимиз ватан, миллат, тилимизда эканлигига даъват этиб, ўз фарзандларига берган меҳрни бизларга ҳам улашганликларини ҳис қиламиз.

Зеро, “Анвар Обиджон ниҳоятда жиддий мавзулар ва фикрларга эртакона руҳ, бироз енгил туюлувчи мутойиба, сирлилик бахш этади, сўнг кутилмаганда жиддий хулоса чиқаради. Одатда, савол-жавоб, баҳсларда ҳақиқат туғилади”[3, 25-б]. Ўзбек болалар адабиётида Худойберди Тўхтабоев, марҳум Турсунбой Адашбоевлар қаторида Анвар Обиджоннинг борлиги ўзбекнинг китобсевар ўғил-қизлари учун топилмас бахт эди. Замонавий ўзбек адабиётига, шу билан бир қаторда шеъриятига улкан ҳисса қўшган Анвар Обиджонни биз серқирра ижодкор деб тан олганмиз. Севимли шоиримизнинг йиллар мобайнида ноёб ижод маҳсулларини халққа тақдим этиб, шу халқнинг маънавиятига юксак ҳисса қўшганликлари учун кўплаб унвонлар билан тақдирланган. Юртимизда шундай инсонларни муносиб

эъзозлаш, кадрлаш, унга ҳурмат кўрсатиш каби эзгу ишлар миллатимизни адабиётга, маънавиятга интилиши ва китобга, шеъриятга бўлган меҳри давомий бўлишига замин бўла олади. 1998 йилда “Ўзбекистон халқ шоири”, 1997 йилда “Шуҳрат медали”, 2011 йилда “Фидокорона меҳнатлари учун” ордени каби унвонлар чин маънода ўз эгасини топган. Ҳақиқатдан ҳам фидокорона хизмат кўрсатиб, ўзидан яхши ном қолдириш ҳам бир буюкликдир.

Унинг “Тиллақўнғизнинг жавоби”, “Дарвозага ёзилган шеър”, “Тандирга ёзилган шеър”, “Яйловни соғинган қўй”, “Капалакнинг таржимаи ҳоли” каби шеърларида мустақилликка, юрт озодлигига ташна исёнкор қалбнинг оташин нидоларини ҳис қиламиз. Истиқлолнинг илк даврида яратилган “Йўргакдаги мустақиллик” шеърида шоир шундай дейди:

Доно халқим, бардам бўл,
Қоплонлардек ўктам бўл,
Эрк боғида бирдам бўл,
Ё ахиллик, ё қулик!

Бу оддийгина таскин эмас. Инсон туйғуларининг шиддатли оқими шоир томонидан чуқур ва шиддатли равишда бутун мураккаблиги билан очиб берилади. Анвар Обиджон юрт ишқисиз ҳаётни бемаъно деб билади, у ўз тақдирини ватансиз тасаввур қила олмайди. “Севги кўлами” шеърида ўз қалбини жонажон юртига бахшида этган шоир ҳар бир инсон киндик қони томган тупрокни ота – боболардан қолган мукаддас мерос сифатида севиши шарт эканлигини таъкидлайди:

“Ўзим!”дема, тегрангга бўйла,
Яшаб ўтма бўлиб зикна дев.
Дардмандга эм топишни ўйла,
Йўқсулларни оғанг каби сев.
Маънос кўзга тикилгил сергак,
Ҳис эт ички нолаларини.
Қисинмасин бирон – бир гўдак,
Севгил миллат болаларини.

Муҳаббатдан завқланиш фазилати ёш китобхонни бағрикенгликка, инсонпарварликка, юртсеварликка ўргатади. Эркни севган қалб инсонлик, фарзандлик шаънини ҳамма нарсадан

устун қўяди. Муаллифни ўйлантирган, қалбини тўлқинлантирган башарий фикрлар ўқувчини ҳам бефарқ қолдирмайди:

Эркингни сев, севгил шаънингни,
Халқ аталмиш дарёни севгил.
Сев тинчликка жарчи дингни,
Юртингни, бор дунёни севгил.

Адабиётшунос олима, филология фанлари номзоди Замира Иброҳимованинг фикрича, “Анвар Обиджоннинг ижтимоий характердаги шеърлари болаларни она ватанга муҳаббат, яхшиликка садоқат, адолатга интилиш, озодлик учун курашиш руҳида тарбиялашдек муҳим вазифаларнинг амалга ошишида катта аҳамиятга эга. Унинг маҳорати шундаки, у бола дунёқарашидаги ўзига хосликларнинг туб-тубини кўра олади. Ички оламини, ўй-хаёлларини, кичик қалбида кечаётган руҳий жараёнларни нозик дид билан кузатади. Бир қараганда жуда оддий кўринадиган кичик-кичик шеърларда инсон табиати шаклланишининг дастлабки босқич жараёнлари кенг кўламда таҳлил этиб берилади”[2, 17-б].

Мамлакатимизда бугунги кунда ҳар соҳада кенг кўламли ислохотлар, юксалишлар бўлаётганига гувоҳ бўлиб турибмиз. Президентимиз Шавкат Миромонович Мирзиёевнинг саъй ҳаракатлари билан юртимизда китобхонликка катта эътибор қараётганликларини алоҳида таъкидлаб ўтишимиз жоиздир. Бундай юксак эътибор барчани бирдек қувонтиради албатта. Юртимизда “Ижод мактаблари” нинг ташкил этилиши, “Адиблар хиёбони” нинг барпо этилиши каби эзгу ишларни кўриб беихтиёр қалбимизда ғурур туйғусини туямиз. Беихтиёр Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджоннинг “Қутлуг йўлда Йўлбошчингга елкадош бўл” сатрларини эслаймиз. Ва мамлакатимизда амалга оширилаётган улкан янгиланишлар ва бунёдкорлик ишларида албатта Мухтарам Президентимизга елкадош бўлишга ҳаракат қиламиз.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Расулов А. Бетақроп ўзлик. Т., 2009.
2. Иброҳимова З. Қувноқликка яширинган изтироблар. Т., 2005.
3. Ҳамроева Ҳ. Биз билган билмаган Анвар Обиджон. Т., 2019.

ANVAR OBIDJON POETIKASIDA YOSH TOIFALARI

*Barchinoy SOBIROVA,
Farg‘ona davlat universiteti
filologiya fakulteti, 2-kurs, 21/72-guruh talabasi.*

Annotatsiya. Maqolada Anvar Obidjonning uslubiy mahorati, she‘rlarida yosh toifasining aks etishi, shakily-mazmuniy o‘ziga xosliklari tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar. Anvar Obidjon, mavzu, yosh toifasi, obraz va lirik qahramon.

Abstract. The article analyzes the stylistic skills of Anvar Obidjon, the reflection of the age group in his poems, and the stylistic and substantive peculiarities.

Keywords. Anvar Obidjon, theme, age group, image and lyrical hero.

Абстрактный. В статье анализируется стилистическое мастерство Анвара Обиджона, отражение возрастной категории в его стихах, его стилистические и содержательные особенности.

Ключевые слова. Анвар Обиджон, тема, возрастная группа, образ и лирический герой.

O‘zbek bolalar adabiyotining ildizi juda qadim-qadimlarga borib taqaladi. Bu janrda Alisher Navoiy, Muhammadsharif Gulxaniy, Muqimiy, Zavqiy, Abdulla Avloniy kabi ko‘plab ijodkorlar qalam tebratgan. Ularning har qaysisi o‘z ovozi, o‘ziga xos yondashuv uslubiga ega. Shu bilan birga bu ijodkorlar asarlari ma‘lum bir yosh toifsini qamrab oladi. Lekin aksar shoirlarning she‘rlari, odatda, yuqoriroq qatlam bolalari uchun tushunarli bo‘lib, kichik yoshdagi avlod vakillari uchun yetarli asarlar yaratilmagan.

Shu o‘rinda, O‘zbekiston xalq shoiri, bolajonlarimizning sevimli adibi Anvar Obidjon bu jihatga juda jiddiy e‘tibor qaratdi. Ya‘ni u bolalar uchun kerakli bo‘lgan barcha yosh toifalari uchun tushunarli, sodda, saviyali she‘rlar bita oldi.

Anvar Obidjonning bolalar uchun yozgan she‘rlarini uchta yosh toifasiga bo‘lishimiz mumkin. Bular 3-6, 6-11, 11-18 yoshdagi bolalar uchun yozilgan she‘rlar.

Bezori

Qarg‘a kirdi
Kinoga,
O‘xshab
Buratinoga.
Hamma joylar
Endi band,
Borib dedi
Nopisand:
Menga qara,
Vey laylak,
Yeganmisan
Hech kaltak?
Qani
Turchi o‘rningdan.
He o‘rgildim burningdan.

Yuqoridagi she‘rni uch yoshli bola bemalol tushunib, yod olib, o‘z tilida ayta oladi. To‘g‘ri, uning nutq apparatlari mukammal ishlamasada, ammo o‘z imkoniyatlari darajasida aytadi. Masalan, “bezori” so‘zini “bezoyi”, “qarg‘a” so‘zini “qayg‘a”, “Buratino” so‘zini “Buyatino”, “yeganmisan” so‘zini “yejanmisan” kabi.

She‘r shakli ham o‘zgacha, bola yodlashi uchun oson usulda yozilgan. Badiiy san’atlardan eng ko‘p qo‘llangani bu tashxis. Qarg‘ani shaxslantirish orqali bolaga bezorilikning qanday illat ekani ochib berilgan. Bolalar uchun yozilgan deyarli barcha asarlarda turli-xil hayvonlar, narsa-buyumlar shaxslantiriladi va bolaga kerakli bo‘lgan odob-axloq, yurish-turish masalalari aniq va ravshan ko‘rsatiladi. Shu orqali bola ijobiy obrazlarni yoqtirib, o‘rniga o‘zini bosh qahramon qilib qo‘yib o‘qisa, salbiy obrazlarni adib qoralagandek qoralaydi, yomon ko‘radi.

Qarg‘a kirdi
Kinoga.
O‘xshab
Buratinoga

Ushbu misralarda yana bir badiiy san’at – tashbeh qo‘llanmoqda. “Buratinoga o‘xshab”, ya’ni, “Buratino kabi”. nega aynan Buratino? Bilamizki, Buratinoni burni uzun bo‘ladi, qarg‘aning tumshug‘i ham uning burniga o‘xshash va yana muhim belgisi: manman insonga

nisbatan ham xalq orasida “Burni ko‘tarilgan” iborasi qo‘llanadi. Ko‘rishimiz mumkinki, bu yerda bir so‘z orqali ikki xil ma‘no ifodalanyapti, bu esa iyhom san‘atini yuzaga chiqaradi.

Bolalar bu kabi sodda so‘zlardan tuzilgan, qisqa, ohangdor, eng muhimi, qarg‘a timsolida bezori bolaning obrazi gavdalanishiga juda qiziqadi. Bolalar shu yoshda bu kabi oddiy so‘zlardan iborat she‘rlarni tushunib, yodlab, nafaqat ma‘naviy hordiq oladilar, balki, so‘z boyligi ortadi. Hayvonlar timsolida yaxshi-yomonni, achchiq-chuchukni, muomala madaniyatini o‘rganib boradi. Bu yoshdagi bolalar uchun ayni shunday sodda so‘zlardan tuzilgan she‘rlar juda ham lozim va bunday she‘rlar Anvar Obidjon ijodida ko‘plab topiladi.

So‘nggi axborot

Bo‘lib o‘tdi qishloqda
Kecha zo‘r shamol.
Natijada ro‘y berdi
Anchayin kor-xol.
Uzum boshi aylanib
Bo‘p qoldi kasal.
Shoxdan yiqilib olma
Yotibdi o‘sal.
Hatto gilos lat yedi
Bo‘lsa ham abjir.
To‘qnashuvda anorga
Chaplandi anjir.
Shamollatdi qornini
Oshqovoq polvon.
Pachoq qildi burnini
Mulla baqlajon.
Uyqichiroq bir tarvuz
Yumalab borib,
Uyg‘onibdi qovunning
Boshini yorib.
Noklar yerga to‘kildi
Bo‘lishib bir jom.
Ammo zarar ko‘rmadi
Sabzi va sholg‘om.

Ushbu she'rni 3-sinflar uchun mo'ljallangan O'qish kitobi darsligida uchratishimiz ham bejiz emas. Chunki bu she'r biz yuqorida ta'kidlagan o'rta yosh toifasi uchun mo'ljallab yozilgan. She'r shakli ham aynan shu yoshga mos, o'ynoqi 7 va 5 hijoli. Qofiyasi muqayyad, bu qofiya turi har qanday insonga she'rni bolalarcha zavq bilan o'qishga ko'mak beradi, o'ynoqilikni oshirishga xizmat qiladi. Badiiy san'atlardan tashxis, ya'ni jonlantirish yaqqol ko'zga tashlanadi. Mevalarga xuddi jon kirgandek tasvirlanayotganligi, bu qiziq tabiat hodisasiga bolaning qiziqishini orttiradi. Biz yana tanosub san'atini ham uchratishimiz mumkin: turli-xil meva nomlari tilshunoslik jihatdan sinonimik qatorni yuzaga keltirsa, adabiyotshunoslik nazariyasidan tanosub san'atini hosil qiladi. Bu badiiy san'at mevalardan tashqari "kasal", "boshi aylanib", yotibdi o'sal" kabi so'z va so'z birikmalarida ham o'z aksini topgan.

"Natijada ro'y berdi"

Ushbu misra biz birinchi keltirib o'tgan yosh toifasi uchun og'irlik qiladi. Chunki tili oddiy so'zlar bilan muloqotga moslashayotgan bola "ro'y berdi" kabi jumalarni o'rganmagan bo'ladi. Albatta, bu tabiiy jarayon, negaki, o'z istak-xohishlari uchun: yeyish, kiyish, ichish, og'riqlarini ifodalash mumkin bo'lgan so'zlarni bilish bu toifa uchun eng avval sanaladi. "Qandni olib bering!" deyidigan bolaga "ro'y berdi" jumlasini ishlatish u uchun vaqtincha ortiqchadir. Buni teran tushungan, bolalarni uzoq kuzatgan, ularning so'z boyligini yaxshi anglagan adib bu toifaga ishlatgan yuqoridagi so'zlarini eng kichik toifaga qo'llashdan saqlanadi. Bordi-yu shunday qilinsa, bolalarda noqulaylik tug'diradi. Oqibatda ularning adabiyotga bo'lgan qiziqishlari so'nib qoladi.

Yuqoridagi she'rni so'zsiz o'rta yosh toifasi uchun juda mos keladi deb ayta olamiz.

Kalish afsonasi

Seni kiyib olishib,
Rosa kezib yurishdi.
Yo'lakdagi xaslarni
Dangal ezib yurishdi,
Kalishvoy.
Pisand qilmay qararding,
Eh, o'zingdan pastlarga.
Oxir seni yoqishdi,
Qo'shib o'sha xaslarga.
Kalishvoy.

Mazkur she'r tushunilish jihatidan biz bo'lib chiqqan o'rta yosh toifasiga mos kelishi aniq. Lekin nima uchun biz uni uchinchi yosh toifasiga kiritmoqdamiz. Kalishning oyoqqa kiyilib, rosa kezilgani, xashaklarni ezgani, oxiri o'zi ham eskirib, xaslarga qo'shilib yonib ketgani 9-10 yoshli bola uchun oddiy tushunilib qabul qilinadigan holat. Shuning o'zi ham u va bu toifaga estetik zavq bera oladi. Lekin 10 yoshli bola bu she'rdagi "Manmanlikning oxiri olovga tushib, yonib ketishdir" degan katta g'oyani tushunib yetavermaydi, buning uchun u biroz ulg'ayishi, hayotning oq-qorasini ko'rgan bo'lishi, biroz bo'lsa-da o'z xulasalariga ega bo'lishi kerak. Bu she'r orqali adib yosh toifalariga moslab qofiya tanlaganiga guvoh bo'lamiz. Kichik va o'rta yosh toifalariga yozilgan she'rlarda qofiyadosh so'z misra oxirida va qofiya turi ko'pincha muqayyad bo'lsa, 11-18 yoshli bolalarga yozilgan she'rda qofiyadosh so'z misra oxirida emas, tarkibida va mutlaq qofiya bo'lib kelmoqda. Adibning mahoratini biz oddiy buyum deb hisoblaydigan kalish orqali bolaga kamtarlikni, odobni o'rgatayotganligidan ham bilishimiz mumkin.

Demak, Anvar Obidjon yuqori yosh toifasi uchun she'r yozar ekan sodda so'zlari qatida katta ma'nolarni berkitib o'tadi.

Xulosa qilib aytganda, har bir yoshning o'z yeydigan mahsuloti bo'ladi. Masalan, sutli kasha o'smir yigit uchun u qadar to'g'ri kelmasa, o'smir yigitning iste'molidagi achchiq qalampir ham uch yoshli bolaga zarur emas. Shu kabi she'rlarni ham o'z yosh toifasi uchun maxsus ajratilishi o'sib kelayotgan yosh avlodning aqli teran va to'g'ri rivojlanishiga katta xizmat qiladi.

Adabiyotlar.

1. Obidjon A. Saylanma:she'rlar.- Toshkent: Akademyashr, 2017.- 248 b.
2. Ўзбек болалар анталогияси. I жилд. -Т.:Ўқитувчи.2009. Б-152
- 3.Салаев Ф ва бошқалар. Адабиётшунослик атамаларининг изоҳли сўзлиги.-Т.:Фан.2010. Б-167.
- 4.Акбар А. Уйқучининг тушлари.-Т.:Шарқ.2006.Б-93
- 5.G.V Abdullaeva. [The Issue Of Lyric Heroism In Children's Poetry.](#) EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR).-Peer Reviewed.2021.05.B.560-562.

MUHAMMAD SOLIHNING “SHAYBONIYNOMA” DOSTONIDA SHAYBONIYXON OBRAZI: TARIXIY HAQIQAT VA BADIY TALQIN

*Yo‘lchiyev Qahhor Vahobovich,
filologiya fanlar doktori(DCs),
Farg‘ona davlat universiteti*

*Soliyev Shoxrux Xolmuxammad o‘g‘li,
Farg‘ona davlat universiteti 2-bosqich magistri*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Muhammad Solihning “Shayboniynoma” dostonida Shayboniyxon obrazi, tarixiy haqiqat va badiiy talqin ochib berilgan. Tarixiy asarda tarixiy shaxsning ochib berilishi, asarning muhim o‘ringa ekanligi ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘z va iboralar: “Shayboniynoma”, tarixiy shaxs, obraz, tarixiy haqiqat, badiiy talqin.

АННОТАЦИЯ

В данной статье раскрывается образ Шайбанихана, историческая правда и художественная интерпретация в эпосе «Шайбанийнама» Мухаммада Салиха. Показано, что историческое лицо раскрывается в историческом произведении, и что произведение занимает важное место.

Ключевые слова и фразы: «Шайбанийнама», историческая личность, образ, историческая правда, художественная интерпретация.

ABSTRACT

In this article, the character of Shaibani Khan, historical facts and artistic interpretation are revealed in the epic “Shaybaniynama” by Muhammad Salih. It is shown that the historical person is revealed in the historical work, and that the work has an important place.

Key words and expressions: “Shaybaniynama”, historical figure, image, historical truth, artistic interpretation.

Tarix doimo xolis bahoga muhtojdir. Zero, o‘tmishdan ibrat olinishi, qachondir yo‘l qo‘yilgan xatolar takrorlanmasligi, erishilgan muvaffaqiyatlar mustahkamlanishi uchun alohida bir shaxs ham, butun bir millat ham tarixiy haqiqatni qanday bo‘lsa, shunday ko‘ra bilishi

kerak bo‘ladi. Taassufki, sho‘ro tuzumi davrida o‘tmish ham, hozir-u kelajak ham faqatgina mafkuraga ma’qul keladigan shaklda talqin etildi. Tarixning soxtalashtirilishi, hayotning yolg‘onga o‘ralishi oqibatida kelajak sarobga aylantirildi. Jumladan, turkiy xalqlar tarixidagi eng qudratli saltanatlaridan birini tuzgan Amir Temur, Shayboniixon, Bobur kabi bobolarimiz “yovuz”, “bosqinchi”, “qonxo‘r” kimsa sifatida qoralandi, ular haqida tarixiy haqiqatni yozgan ijodkorlar tarixni bilmaslikda ayblandilar.

Tarixga xolis baho berish hammaning ham qo‘lidan kelmaydi. Muhammad Solih “Shayboniynoma” asarida Shayboniixon ideal shaxs, Bobur esa salbiy obraz qilib tasvirlangan, Pirimqul Qodirov “Yulduzli tunlar asarida esa Shayboniixon salbiy bosqinchi sifatida, Mirzo Bobur esa ideal obraz sifatida tasvirlanganini ko‘rishimiz mumkin. Lekin shunday bo‘lsa ham bu asarlar o‘zbek adabiyotida muhim o‘rin tutadi. Ijodkorning o‘tmishga munosabati o‘z-o‘zidan paydo bo‘lmaydi. Uning tarixiy manbalarni o‘qishi, o‘rganishi, o‘tmishning makon va zamon manzaralarini chuqur his qilishi, anglashi, idrok etishi tufayli yuzaga keladi. Tarix haqiqati badiiy asarga shundayligicha kirib kelmaydi. U yozuvchi fantaziyasi bilan to‘ldiriladi, muayyan g‘oyaviy maqsadga bo‘ysundirilishi barobarida, avvalo, ko‘z o‘ngimizda tirik odamday gavdalanishi kerak. “Tarixiy fakt va materiallar, tarixiy shaxs va to‘qima obrazlarning talqini, ruhiy kechinmalari romanning makoniy-zamoniylar manzaralarida yorqin namoyon bo‘ladi”[1,53].

Muhammad Solihning “Shayboniynoma” asari Shayboniixoniga bag‘ishlangan doston bo‘lib, uning Temuriylarga qarshi olib borgan urush va yurishlari tasvirlangan. Asarning V-XIV boblar Shayboniixonning ta’rifi va tavsifiga bag‘ishlanadi. Asarning asosiy qismi XVII bobdan boshlanadi. Bu boblarda 1499/1500 – 1505/ 1506 -yillarda ro‘y bergan tarixiy voqealar xronologik izchillik bilan aks ettiriladi; ikki sulola – Temuriylar bilan Shayboniylar o‘rtasidagi urushlarning oqibati doston syujetining asosini tashkil etadi. Bu qonli kurashlarning shohidi va ishtirokchisi bo‘lgan Muhammad Solih o‘z ko‘zi bilan ko‘rgan, o‘zi qatnashgan voqealarni hikoya qiladi. Shunga ko‘ra, u bunday deydi:

Har ne ko‘rdim cherigida bir-bir,

Barchasin nazm ila qildim tahrir.

“Shayboniynoma”ning personajlari tarixiy shaxslardir. “Shayboniynoma”da ikki sulola o‘rtasidagi toj-taxt kurashlari

tasvirlangani uchun, uning personajlari ham, asosan, shu ikki sulolaning namoyondalaridir. Asarda, bir tomondan, Shayboniy va uning hukmdorlari: Sulton Mahmud, Temur Sulton, Jonvafobiy, Ubaydullo va boshqalar, ikkinchi tomondan, Bobur, Husayn Boyqaro, Boqi Tarxon, Sulton Ali, Badiuzzamon va boshqa Temuriy hukmdorlar ko‘rinadi. Shoir bu obrazlarni ularning o‘zaro feodal kurashlardagi faoliyati, tarixiy voqealar rivojidadagi tutgan o‘rni va qisman bo‘lsa-da, shaxsiy hayoti, fe‘l-atvori tasvirida gavdalantiriladi. Biroq Muhammad Solih tarixiy shaxslarga hamisha ham obyektiv munosabatda bo‘lavermaydi.

“Shayboniyнома”da o‘zaro urushlar tufayli dahshatli azoblarga giriftor bo‘lgan darg‘azab qishloq va shahar aholisi – xalq obrazi ham berilgan. Shoir xalq boshiga tushgan kulfat, xarobalik va vayronalikdan qayg‘uradi, biroq bu musibatlarning barchasini “taqdir” bilan bog‘laydi.

Shunday qilib, Shayboniy butun umrini toj-taxt uchun bo‘lgan kurashlarda o‘tkazgan tipik feodal hukmdordir. Shu bilan birga u lashkarboshi va shoir ham edi, u o‘z sulolasi manfaatlari uchun ilm-fan, san‘at va adabiyot ahllarini, qisman bo‘lsa-da, o‘z saroyi atrofiga jalb etadi, Temuriylar saroyining tark qilib kelgan Muhammad Solih, Binoiy kabi shoirlarni o‘z himoyasi ostiga oladi.

Muhammad Solih Shayboniyning butun hayoti va kurashini hikoya qilib o‘tirmaydi. U muqaddimada Shayboniyning sarguzashti haqida qisqacha ma‘lumot bergandan so‘ng, dostonning asosiy boblarida uning 1499-1506-yillardagi faoliyatini, Temuriyalarga qarshi olib borgan kurashini batafsil so‘zlaydi. Shayboniyni adolatli, ma‘rifatli va xalqparvar Podsho deb ko‘klarga ko‘tarib maqtaydi, uni ideallashtiradi.

Muhammad Solih Shayboniyni “Tengrining yerdagi soyasi”[2,25] deb ataydi, uning har bir tadbirini mamnuniyat bilan qutlaydi, uning har bir zafarini dini va shariatning zafari deb ta‘riflaydi, unga yangi g‘alabalar tilaydi. Shayboniyni “Jamshidi davron”, “Sulaymoni zamon” deb atab, uni Iskandar, xalifa Haydar va boshqalar bilan tenglashtiradi. Ilm-fanda u go‘yo o‘z asrining Ibn Sinosidir, u o‘z hikmatlari bilan har qanday mushkulni ham hal etishga qodirdir, uning kasb-hunarda tengi yo‘q; adabiyot sohasidagi uquvi va iste‘dodi esa yanada ziyodroqdir. Muhammad Solihning fikricha, Shayboniyxon boshqa xonlar kabi majlis qurmaydi, aysh-ishrat surmaydi, ko‘plab imorat va obodonchilik ishlarini olib borganini yozib qoldirgan.

Muhammad Solih madhiyxonlik ruhidagi o‘z ta’rif va tavsiflari bilan Shayboniynonni ideallashtirib, uning obro‘-e’tiborini oshirishga, yangi sulolaning hokimiyatini mustahkamlashga intilgan.

Biroq Muhammad Solih obyektiv tarixiy haqiqatni chetlab keta olmaydi. U kechmish voqealarni hikoya qilar ekan, istar-istamas, Shayboniynon va uning qo‘shinining bosqinchiligini, el-yurtning talon-taroj qilishini, ma’naviy-axloqiy yaramas xatti-harakatlarini fosh qilib qo‘yadi.

Xulosa qilib aytganda, Temuriylarga tamomila salbiy munosabatda bo‘lgan Muhammad Solih ulardan bu orzu va ideallarning amalga oshishini kutmas edi. U Shayboniynonga katta umid bilan qarar edi, lekin uning umidi puchga chiqdi. Shuning uchun Shayboniynonni shoir o‘z asarining ba’zi yerida ko‘klarga ko‘tarib maqtasa, idellashtirsa, ba’zi yerlarida g‘ayri ixtiyoriy suratda uni bosqinchi va zolim hukmdor sifatida gavdalandiradi. Muhammad Solih Shayboniynonni adolatli va xalqparvar hukmdor sifatida gavdalandirmoqchi bo‘ldi. Lekin u buning uddasidan chiqolmas edi, chunki u xayolida boshqa Shayboniynonni, haqiqiy hayotda esa boshqa Shayboniynonni ko‘rdi. Xayolidagi Shayboniynonni maqtadi va ideallashtirdi, haqiqiy hayotdagi Shayboniynonni esa, qisman bo‘lsa ham, fosh qildi. Muhammad Solihning Shayboniynonni adolatli va xalqparvar hukmdor sifatida gavdalandira olmaganligi, aslida uning katta ijodiy yutug‘i, realistik tendentsiyalari bilan qarama-qarshi fikr-mulohazalariga qaramay, o‘zbek adabiyoti tarixidan munosib o‘rin egallagan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alimov P. Tarix, shaxs, badia. — Toshkent: O‘zbekiston, 1991. — 156 b.
2. Muhammad S. Shayboniynoma. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1989. — 336 b.
3. THE ENTIRETY OF SUBJECTIVE AND OBJECTIVE QV Yulchiyev Scientific Bulletin of Namangan State University 1 (3), 245-249
4. Qodirov P. Yulduzli tunlar. — Toshkent: O‘zbekiston, 2018. — 560 b.
5. Zahiriddin Muhammad Bobur Boburnoma. — Toshkent: Yulduzcha nashriyoti, 1989. — 386 b.
6. Asqarov S. Xalq dostoni “Shayboniynon” haqida. — Toshkent: Adabiyot merosi, 1977. №8. — 11-15 b.

УЧЛИК АРХЕТИПИНИНГ ТАРИХИЙ АСОСЛАРИ ИСТОРИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ АРХЕТИПА ТРИАДЫ

*С.Ходжаев,
ФарДУ катта ўқитувчиси*

Аннотация: мақолада К.Юнгнинг инсониятнинг жамоавий ғайришуурида умумий архетипик манбага эга экани, учлик тимсоли қўлланишининг ўзига хос хусусиятлари ва уларнинг ижтимоий-бадий талқини таҳлил қилинади.

Калит сўз ва ибора: рақам, уч, миф, мифология, синкретик, архетип, архаик, макон ва вақт, антик дунё, ибтидоий жамоа, образ.

Abstract: in the article K. Considering that Jung has a common archetypal source in the collective consciousness of mankind, the specific features of the use of the trinity symbol and their socio-artistic interpretation are analyzed.

Key words and phrases: number, three, myth, mythology, syncretic, archetype, archaic, space and time, ancient world, primitive community, image.

Аннотация: в статье на основе идеи К.Г.Юнга о “коллективном бессознательности” анализируется своеобразие использования принципа триады и их общественно-художественные функции.

Ключевые слова и выражения: цифра, три, миф, мифология, синкретический, архетип, архаический, пространство и время, античный мир, первобытное общество, образ.

“Машхур юнон олими Пифагор айтганидек, рақамлар ўз конунларига эга бўлиб, борлик, табиат ва хос кувватга эгадир. Одатда рақамлар хоҳиш, рағбат ва ҳатто ўз ҳаракатлари билан намоён бўлади. Инсон ҳаётида гап-сўзлар йўқки, рақамлар таъсирида бўлмаган бўлса. Бутун борлик 9 та рақам асосида табиатнинг сир-асрорини ўзида акс эттирган. Қадимда муқаддас, бахтли ва сеҳрли рақам ҳисобланган уч – учбурчак рамзи бўлиб, устуворсиз бирлик, орадан кетган бугун ва эртани ифодалаган, учликнинг шиори хурсандчилик ҳисобланган”[1.13-14]. 3 рақами “ибтидо, ўрта ва интиҳога эга бўлган маълум даражадаги изчилликнинг ниҳояга етганлиги ва мукамаллигининг” рамзи бўлиб хизмат қилади. Уч рақамининг мифларда кўплаб учрашига асосий сабаб айнан мана шундадир.

Мифология энг қадимги таълимотлардан бири бўлиб, у аввало, мафкуравий ҳамда синкретик характерга эга. Синкретиклиги шундаки, унда даврнинг фалсафаси, фани, дини ва санъатининг куртаклари ўз ифодасини топади. Фалсафий, илмий, бадиий-эстетик ва диний тафаккур ўзининг йўлини мифологик тафаккурдан олади. Бу жиҳатдан миф ҳозирги замон фалсафаси, дини, фани ва санъатининг замини бўлиб хизмат қилади.

Адабиётшунос олим А.Қосимовнинг фикрича, “XIX аср бошларида фалсафий эстетик категория сифатида Европада пайдо бўлган “мифологизм”, “миф яратувчилик” тушунчалари ўз тараққиёти натижасида назариядан бадиий услуб даражасигача бўлган эволюцион йўлни босиб ўтди. Лекин ҳозирги давргача ҳам мутахассислар орасида асотир тушунчасининг талқини борасида маълум бир хулосага келинмаган”[2.13-14]. Шу сабабли XX асрнинг ўрталарида америкалик олим У.Дуглас миф атамасининг тавсифи ҳақидаги тадқиқотида “асотир атамасидан фойдаланувчи қанча олим бўлса, ушбу атаманинг ҳам ўшанча маъноси бор”[3.3] лигини таъкидлаган.

XX асрнинг буюк файласуфи ва рухшуносларидан бири бўлган швейцариялик Карл Густав Юнг фанга “архетип” атамасини олиб киргандан кейин дунёнинг турли бурчакларида яратилган мифологик нақл, афсона ва ривоятларни бир-бирига боғлашга эришилди. Унинг “...барча халқлар ва даврларда яратилган миф(мифологема)лар (қад.юн. мифологема-ҳикоя қиламан) бутун инсониятнинг жамоавий ғайришуурида умумий архетипик манба(илдиз)га эга”[4.6], деган ғояси олимлар диққатини ўзига тортди. Юнгнинг фикрича, жамоавий онгсизлик ғайришуурий тарзда амалга ошадиган ўй-туйғулар, ҳаракатлар архетиплар яъни, “бирламчи моделлар” деб номланувчи кучли бирламчи психик образлардан иборат. Архетиплар – туғма ғоялар ёки хотиралар бўлиб, улар одамларни идрок этиш, қайғуриш ва ҳодисалардан таъсирланиб маълум тарзда муносабат билдиришга мойил қилади. Дарҳақиқат, бу биз ўйлагандек, хотира ёки образлар эмас, балки айнан мойил килувчи омиллар бўлиб, одамлар уларнинг таъсирида ўз хулқ-атворларида қайсидир объект ёки ҳодисани қабул қилиш, фикрлаш ва ҳаракат қилишда универсал моделларни амалга оширадилар. Айнан конкрет вазиятга, масалан, ота-она, нотаниш одам, илон ёки ўлим билан қўққисдан, кутилмаганда

тўқнашиб қолганда эмоционал, когнитив ва ахлокий муносабат билдириш туғма хусусият ҳисобланади.

Юнг баён қилган кўплаб архетиплар қаторида она, бола, қаҳрамон, донишманд, Куёш маъбуди, муғомбир, Худо ва ўлим тушунчаларини келтиради. Унинг фикрини давом эттириб, бундай архетиплар қаторига учлик тимсолини ҳам қўшиш мумкин.

Д.Куронов, З.Мамажонов, М.Шералиеваларнинг “Адабиёт-шунослик луғати”да архетипга қуйидагича таъриф берилади: (юн. archetypон образнинг илқасоси, модель) – инсон тафаккури, ижодий тасаввурига хос бўлган, турғун “схема”, фикрий конструкция ва қолиплар, мотивлар ва уларнинг турли комбинациялари... Архетип аввало шакл ҳодисаси бўлиб, муайян даврда яшаётган ижодкор онгида уйғонганидагина унинг ҳаётий тажрибаси билан бойитилади ва конкрет мазмун касб этади[5.38].

Мифлар дунёнинг барча халқлари томонидан яратилган муштарак маданий меросдир. Уларнинг яратилиш даври архаик, яъни ибтидоий даври номи билан юритилади. Бу даврда инсон ҳали бирор маҳсулот етиштирмас, мавжуд табиат неъматларини йиғиш-териш билан кун кечирар эди.

“Миф” сўзи юнон тилидан олинган бўлиб, сўз, нақл, ривоят деган маъноларни англатади. Бу сўз бизнинг тилимизга кейин – энг янги даврда кириб келган. Мифология деганда, ана шундай нақл ва ривоятларнинг мажмуи – бир бутун тўплами тушунилади. Мифология худолар ва қаҳрамонлар (маданий қаҳрамонлар) ҳақидаги ривоятлар мажмуини англатиш билан бир қаторда дунё – борлиқ ҳақидаги ҳаёлий (фантастик) тасаввурлар тизимини ҳам англатади.

Мифология мифлар ҳақидаги фан бўлиб, бу унинг терминологик маъносидир. Рус олими Е.М.Мелитинский таҳрири остида босиб чиқарилган “Мифологик луғат”да миф ҳақида қуйидагиларни ўқисак: “Миф деганда одатда маъбудлар, руҳлар, илоҳийлаштирилган ёки келиб чиқиши маъбудлар билан боғлиқ бўлган қаҳрамонлар, ибтидода яшаб, оламнинг табиий ва маданий унсурларини яратишда бевосита ва билвосита иштирок этган дастлабки авлодлар ҳақидаги ривоятлар тушунилади”[7.653], Д.Куронов З.Мамажонов, М.Шералиеваларнинг “Адабиёт-шунослик луғати”да эса мифга қуйидагича илмий асосланган, кенг ва чуқур таъриф берилади: “Миф (юн. mythos – ривоят, ҳикоя,

масал) – халқ оғзаки ижодининг энг қадим даврларида пайдо бўлган, воқелик, олам ҳақидаги тасаввурларни конкрет образлар воситасида акс эттирувчи ривоявий асарлар. Миф – ривоявий асарлар (олам ва одам ҳақидаги ҳикоялар) бўлса-да, уларни том маънода сўз санъати ҳодисаси деб бўлмайди. Мифлар қадимги одамлар учун тафаккур шакли, улар миф воситасида олам сир-синоатларини (оламнинг ёки инсоннинг яратилиши, қуёш чиқиши ва ботиши, шамол эсиши ва момагулдирак сабаби ва ҳ.)ни билишга интилганлар”[8.174].

Мифларнинг вужудга келиши ибтидоий архаик давр билан боғлиқ бўлиб, бу даврда яратилган мифларга инсоният маданий тарихидаги муҳим ҳодиса сифатида қаралади. Мифология ўз даврининг, яъни миф яратиш даврининг ўзига хос равишдаги идрок этиш шакли бўлиб, мифларда оламнинг ҳис қилиниши, англаниши ўз аксини топган.

Архаик даврда яратилган мифларда одам ўзини табиатдан ажратмаган, ўзини унинг бир қисми деб қараган. Ҳали бу даврда ибтидоий одам ўзи учун озуқа етиштирмаган, ўзига олов ёрдамида емиш тайёрламаган, йиғимчилик-теримчилик билан кун кечирган. Мифологик тафаккур кишиси ўзи яратган ҳар бир мифга реалия деб қараган. Ибтидоий давр кишиси ўзини табиатдан ажратмаганлиги туфайли табиий мавжудликнинг ҳар бир унсурини инсонлаштиради, шахслантиради. Ўзидаги хусусиятлар ва белгиларни мана шу унсурларга кўчиради. Натижада, ҳар бир нарсa – физик жисмлар ҳам, флора ва фаунага мансуб предмет ва жониворлар ҳам жонлилик, онглилик, ҳис этишлик каби хусусиятларга эга бўлади. Бошқа “шакл”, “сурат”га одамларнинг турли кўринишлари юкланади. Бу кўриниш антропоморф кўриниш бўлса, мифологик аجدодларга табиий объектлар белгилари, кўп ҳолларда ҳайвонлар киёфалари берилади.

Мифларда коинотдаги кучлар, хусусиятлар жонли ва ҳиссий образлар сифатида мўъжизавий мифологик ҳаёлотни келтириб чиқаради. Муайян кучлар орқали юзага чиқадиган ҳаракатлар кўпқўллар ва кўпқўзлар воситасида амалга оширилади. Мифологик тасаввурда коинот (космос) дунё дарахти шаклида ёки тирик ва улкан мавжудот шаклида намоён бўлади. Уруғбоши аجدодлар жуфтликдаги нарсалар шаклида, яъни зооморф ҳамда антропоморф кўринишда тасаввур қилган. Уруғдошлик ва турли

ижтимоий гуруҳларнинг ҳайвонлар турлари билан боғланиши ҳақидаги тотемик мифлар шу тарзда вужудга келган. Мифларда турли руҳлар, худолар, тасаввур қилинадиган табиий кун ва ходисалар, табиий объектлар ва қаҳрамонлар қон-қардошлик муносабатлари билан боғланган бўлади.

Антик дунёнинг классик даври эстетикасида сон асосий тамойил ҳисобланган. Бу сон ҳозирги сон тушунчасидан тубдан фарқ қилади. У ҳисобнинг оддийгина натижаси бўлмаган, балки ўзида тартиб ғоясини мужассам қилган, шу сабабли яхлит структура саналган. Ниҳоят, у моддий-иждодий кучга эга бўлиб, нарсаларни барпо қила олган ёки парчалаб ташлай олган, демак, уларни англаш мумкин бўлган. Сон ҳақидаги таълимотни Пифагор ва унинг издошлари илгари сурганлар. Кўплаб файласуфлар, жумладан, Анаксагор, Гераклит, Эмпедокл, Левкипп, Платон ушбу таълимотга таянганлар, фалсафий мактаблар сон ҳақидаги таълимотни янада кенгайтирган ва чуқурлаштирган. Масалан, Плотиннинг ”Сонлар ҳақида” ёки сохта-Ямвлихнинг ”Арифметиканинг теологуменлари”[9.9] (асарда Пифагор концепцияси бўйича ўнгача бўлган сонларнинг тизимлаштирилган баёни берилган). Шундай қилиб соннинг бирламчи асос эканлиги ҳақидаги таълимот бутун антик даврга тегишлидир.

Замонавий фалсафа фани илмий тадқиқотларга таянган ҳолда макон ҳамда вақт уйғунлигидаги борлиқни қуйидагича талқин қилади: Микро, макро ва мега дунёлар – инсониятнинг тасаввур ва англаш жараёнида борлиқ шу учта дунё сифатида намоён бўлади. Булар моддий табиатга эга. Тасаввурдаги нариги дунё эса боқий бўлиб, моддий эмас. Моддий дунё, шартли равишда, молекуладан бошлаб, катта жисмлар (мас., кум, тош, ер, сайёра, қуёш, ҳашарот, ҳайвон, одам)ни макродунёга, молекуладан кичик зарралар (мас., атом, ядро, оддий зарра ва ҳ.к.)ни микродунёга киритиш мумкин. Микро, макро, мега дунёни билишнинг ўзига хос хусусиятларини мутлақлаштириш, микро дунёнинг объективлигини ва билиш мумкинлигини инкор этишга олиб келади. Мегадунёни билишда метафизика ва космогония муҳим воситадир[10.160].

Хулоса қилиб айтганда, мифлар ибтидоий жамоа вакилининг одам ва олам, табиат ва жамият, шахс ва жамият ўртасидаги муносабатларнинг дастлабки кўринишлари ҳақида қандай тасаввурга эга бўлганлигини англатади. Ибтидоий одам борлиқ ва

мавжудотларни чамалай ва ҳисоблай бошлагандан сўнг рақамлар ижтимоий руҳ касб эта бошлади. Вактлар ўтиб учлик асосидаги оламнинг яратилиши ҳақидаги мифик ходисалар орасига инсон ўзини ҳам қўя бошлади.

Адабиётлар.

1.Исомиддинов Фарход. Рақамлар оламида. – Фарғона, 2021. – Б 3.

2.Қосимов А.А. Адабиётда болалик маънавий-ахлоқий категория сифатида (А. де Сент-Экзюперининг “Кичкина шахзода” ва Ч.Айтматовнинг “Оқ кема” асарлари асосида). Фил. фан. номз. дис. Т. 1999. – Б. 13-14

3.Қаранг: Вейман Р. История литературы и мифологии. – М.: Прогресс, 1975.

4.Юнг К. Душа и миф: шесть архетипов. Гос.библиотека Украины для юношества. – Port-Royal, 1996. – С. 6.

5.Қуроно Д, Мамажонов З, Шералиева М. Адабиётшунослик лугати. – Т.: Akademnashr, 2010. – Б.38.

6.Мелитинский Е.М. Общее понятие мифа и мифологии. // Мифологический словарь. – М.: Сов. Энциклопедия, 1991. – С. 653.

7.Қуроно Д, Мамажонов З, Шералиева М. Адабиётшунослик лугати. – Т.: Akademnashr, 2010. – Б.174.

8.Лосев А.Ф. История античной эстетики (ранняя классика). “Выс. шк.” М. 1963.

9.Фалсафа. Қомусий лугат. Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти. “Шарқ” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти. Тошкент – 2004. – Б. 160.

“JIMJITLIK” VA “SHOVQIN” ROMANLARI QAHRAMONLARI FOJIASIDA IJTIMOYIY-SIYOSIY MUHIT TA’SIRI

*Umurzakov Rustamjon Maxamadovich,
filologiya fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD),*

*Azimjonova Muxtasar Muydinjon qizi,
FarDU magistranti
Farg'ona davlat universiteti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston xalq yozuvchilari Said Ahmadning “Jimjitlik” va Erkin A'zamning “Shovqin” romanlari qahramonlarining fojiasida ijtimoiy-siyosiy muhitning ta'sirini ko'rib chiqamiz.

Kalit so'zlar: ijtimoiy muhit, mustabit tuzum, turg'unlik, kommunizm, duragaylik, fojia, poraxo'rlik.

Аннотация: В данной статье мы рассмотрим влияние общественно-политической среды на трагедию героев романов «Тишина» народного писателя Узбекистана Саида Ахмада и «Шум» Эркина Азама.

Ключевые слова: социальная среда, стабильная система, застой, коммунизм, гибридность, трагедия, взяточничество.

Annotation: In this article we will consider the influence of the socio-political environment on the tragedy of the heroes of the novels “Silence” by the People's Writer of Uzbekistan Said Ahmad and “Noise” by Erkin Azam.

Key words: social environment, stable system, stagnation, communism, hybridity, tragedy, bribery.

Har bir ijodkorning dunyoqarashida, yozgan har bir asarida u yashagan davrga xos ko'pgina xususiyatlar o'z aksini topadi va bu albatta tabiiy holat hisoblanadi. Chunki barcha insonlar kabi ma'lum bir shoir, yozuvchi, rassom, adabiyotshunos ham o'zi yashayotgan muhitdan nafas oladi va albatta shu sharoitdan kelib chiqib yashaydi, unib o'sadi, rivojlanadi. Hattoki ulug' mutafakkirlar, daholar ham o'z zamonasidan andoza olib, undagi vaziyat va talablar bilan hisoblashib yashaydi. Negaki ular aqlli, zukkoligi bilan bir qatorda o'zi yashayotgan jamiyatning fuqarosi hisoblanadi. Shu sababli asarlarning dunyoga kelishida albatta o'sha davrning o'rni va roli juda katta hisoblanadi.

Ba'zi bir davrlarni qalamga olish ham yozuvchidan juda katta kuch va botirlikni talab qiladi.

Ba'zi bir asarlarning yaratilishi, xususan, romanga o'xshash hajmi katta asarlarning dunyoga kelishi ijodkorning qalbida, uning psixologik olamida kechadigan o'ta murakkab jarayon hisoblanadi. Said Ahmad o'zining "Ufq" trilogiyasini yozish tarixini hikoya qilganda, o'zining ruhiy holatini quyidagicha tasvirlaydi: "Ko'p chiroyli voqealar topgan edim. Yozgani qo'rqdim. U paytlarda tazyiqning qoni sovumagan, nafas olib turgan paytlari edi. Yana qamab qo'yadi deb qo'rqdim"[1, 126-b.] – deya xotirlaydi. Menimcha, bu qo'rquv Said Ahmadga zamondosh bo'lgan ijodkorlarning ko'pchiligiga xos bo'lsa kerak. Adib sho'roning mustabit tuzumi davrida, murakkab bir zamonda, davrda ijod qildi. O'zbekning oridan, yuksak fazilatlaridan so'z ochib asarlar yaratdi. XX asrning 50-yillarida o'zbekka qilingan tuxmatlar Said Ahmad hayotining bir bo'lagi hisoblanadi. Besh yil "aksilsho'roviy millatchilar guruhi a'zosi, zararli g'oyalar targ'ibotchisi" tamg'asini olib qamoqxonaning zax o'rinlarida aybsiz aybdor bo'lib yashadi. Qamoq davri fojealari adibning xotirasida umrbod saqlanib qoldi va adib yaratgan asarlarida ma'lum bir darajada o'z ifodasini topdi.

Yozuvchining 1988-yilda yaratgan "Jimjitlik" romani tariximizda "Turg'unlik" deb nomlangan davriga mos illatlar, oxirgi kunlarini yashab kelayotgan sho'ro davrining anchagina zaif tomonlari, o'z mansabini qurol qilib xohlagan ishini qilayotgan ayrim rahbarlarning faoliyati, adolat tushunchasining yo'qolib borayotganligi, poraxo'rlik va shu kabi illatlarlar ma'lum bir darajada ochib beriladi. Adibning bu romani o'sha davr voqealarini keng va ko'p tomonlama tasvirlanganligi, umumiy holatda davrning ruhini ochib berganligi bilan ajralib turadi. Asarning dunyoga kelishidagi eng asosiy maqsad davr mohiyatini ochishga qaratilgani uchun yozuvchi romanga "Jimjitlik" degan ramziy nom tanlagan. Romanning asosiy voqealari 80-yillarning boshlarida Qashqadaryo vohasining Yetimqishloq deya nomlangan qishlog'ida ro'y beradi. Xuddi shu davrda asarning bosh qahramonlari bo'lmish Tolibjon haqiqatgo'yiligi sababli xorijga yuborilgan, o'zga yurtlarda u xotini va yakka-yu yolg'iz o'g'lidan judo bo'lib, oxiri xastalikka uchrab, qariyb yigirma yildan so'ng o'z ona qishlog'iga jimjitlik izlab kelgan obraz hisoblanadi. Yana bir tomonda esa, Tolibjonga parallel tarzda Mirvali obrazi gavdalanitirilgan. U o'zi tug'ilib o'sgan qishloqda

katta lavozimlarga o'tirib, laganbardorligi, xaromdan xazar qilmasligi ortidan maishatda, rohat-farog'atda yashab keladi.

Asarning bosh qahramoni bo'lgan Mirvali ana shunday maishatparast, yolg'onchi, axloqsiz bo'lib kamol topishida muhit ta'sir qilganmi? Yoki uning qonida bu illatlar bormi? Ana shu savollarga javob topishga harakat qilamiz. Angliyalik olim Djon Lokk dunyoga kelgan yangi chaqaloqni "top-toza taxtaga" o'xshatadi. Uning fikricha, bolaning "top-toza taxta" qalbiga, ruhiga nimalarni yozish mutlaqo katta odamlar ixtiyorlarida hisoblanadi. Shuning uchun bolaning qanday odam bo'lib voyaga yetishi, ya'ni unda qanday individual fazilatlar namoyon bo'lishi bola hayoti davomida oladigan tajribaga, odamlar bilan muloqot jarayonida oladigan tasavvur va tushunchalariga bog'liqligini ta'kidlaydi. Lekin unga qarama-qarshi fikr bildiruvchi olimlar ham talaygina. Chunki bolada nasliy, biologik omillar borki ularni har qanday muhitda ham o'zgartirib bo'lmaydi.

Ana shunday tushunchalardan kelib chiqqan holatda Mirvaliga ham tashqi omil, ham nasliy omillar ta'sir qilmay qolmaydi. Mirvali aslida yoshligida yetim qolgan va ko'cha bezorisiga aylangan. Tolibjonning o'gay onasi yordamida voyaga yetgan. Asarda yosh bola chog'ida juda yaxshiy bo'lganligini isbotlovchi o'rinlarni keltirish orqali muallif Mirvalini keyingi nopok ishlariga o'quvchini tayyorlaydi. U yoshligida Razzoq buqachining itini yoqib yuborganligi, usta Dolimning mushugini ikkala ko'ziga mix tiqib, mo'ylovini qaychilaganligi, xattoki bir yosh Gulbibi degan qizni yaxshi ko'rib qolib, uni uyidan olib qochganligi uning hech qanday ishdan tap tortmasligini ko'rsatadi. Ulg'ayib ham undan kattaroq jirkanchliklarni, raislik kursisida o'tirib, mas'ul xodim Shavkat Rahimov soyasi ostida bajarganligini ko'ramiz. Bizningcha, Mirvalini o'zining fojiasiga yetaklab kelgan kuch bu uning qonida yashirin ravishda doimiy harakatda suzib yuradi. Chunki Tolibjon bilan bir davrda, bir xil sharoitda yashagan Mirvali unga zid ravishda tarbiya topmaydi. Mirvali nihoyatda ochko'z, mehrsiz, yaxshiy, Tolibjon esa to'g'riso'z, fidoiy inson hisoblanadi. Lekin Tolibjonning fojiasida davrning ta'siri juda katta chunki, uning haqiqatgo'yligi u yashagan muhitda zarrachalik qadri yo'q. Boshqalar kabi u ham ko'zbo'yamachilik bilan ish tutganda, o'z vijdoniga hilof ish qilganda hayotining qariyb yarmi judolikda o'tmagan bo'lar edi. Lekin Tolibjonni fojeaga uchradi degan jumlamizning o'zi xatodir. Chunki u vijdoniga hilof ish qilib, rohat-farog'atda yashaganda ham,

qalbining bir chetida bir narsa tinchlik bermay, behalovat bo‘lib o‘tgan bo‘lar edi. Tolibjon har bir ishida yurak amriga quloq soldi va to‘g‘ri yo‘ldan adashmadi.

Romanda turg‘unlik illatlarning bosh omili sifatida haqiqatning bug‘ilishi ekani haqidagi aniq bir xulosa ochiqlanadi. To‘g‘riso‘zlik, sadoqat, samimiyat kabi masalalar e‘zozlanadi. O‘sha davrdagi ojizlik, haqsizlikka qarshi dadil kurasha olmaslik jihatlari esa taftish qilinadi. Buni biz Tolibjon Mirvalining barcha kirdikorlarini bilganligi bilan, unga qarshi hech narsa qilolmaydi. Har safar uni to‘g‘ri yo‘lga boshlamoqchi bo‘ladi lekin qandaydir bir kuch uni bu yo‘lidan qaytaradi. Bu bilan adib o‘sha davrda ham Tolibjon kabi vijdoni pok insonlar borligi, lekin tuzum ularni yaroq etib porlashiga yo‘l qo‘ymayotganini ta’kidlamoqchidek bo‘ladi. Bu bilan ezgulik va jaholat kurashining ostida xalqimizning ma’lum bir davriga xos fojialar o‘z ifodasini topganiga diqqatimizni qaratishimiz juda muhimdir. Aks holda, romanda juda ham aniq bo‘lmasa-da, turg‘unlik davriga xos bo‘lgan barcha illatlarning tag-tomiri sobiq sho‘ro tuzumiga, uning millatlar manfaatini va ma’naviyatini qadrlamaslik kabi boshqaruv siyosatiga tepadan turib, ya’ni mansabdorlar orqali boshqarayotganligiga ishora borligini sezamiz. Asarda Tolibjon, Jayrona kabi obrazlar bilan adolat va ezgulik yo‘lida kurashuvchilarni butunlay yo‘qotib bo‘lmasligiga ishonch hosil bo‘ladi. Bir so‘z bilan aytganda, romanda sho‘ro davrining inqirozi yetakchi personajlarning fojiaiy qismati orqali butun shiddati va keskinligi bilan ko‘rsatib berilgan.

Asarni diqqat bilan o‘qish davomida, shu narsa anglashiladiki, deyarli barcha qahramonlarning hayoti fojia bilan yakunlanadi. Tolibjon Mirvalining malaylari tomonidan o‘ldiriladi, Mirvali tubsiz jarlikka qulab ketadi, Jayrona endi oila qurib baxtli hayot kechiraman deganda yoridan, ya’ni Tolibjondan ayriladi, Bodomgul o‘z joniga qasd qiladi, Rasulbekni Mirvali toshqasr bilan birgalikda portlatib yuboradi va hakoza... Shu jihatlarni hisobga olgan holatda, romanning falsafasidan shu narsa ayon bo‘ladiki, bunday dahshatlarning ildizlari turg‘unlik yillaridagi jamiyatning tepasida turgan rahbarlarning qilgan nomaqbul ishlariga, vijdotsizliklariga borib taqaladi. Ularni mujassamlashtirgan holatda romanda Shavkat Rahimov va “o‘zbek paxtakorlarining otasi” qiyofalari chiziladi. Bu chizgilarda biz Shavkat Rahimovning deyarli har jabhada Mirvalini qo‘llab-quvvatlab turganligini, o‘zboshimchaliklarini bilgani holda yovuzliklar sari boshlaganini,

katta unvonlar olib berganligini aniq va ravshan holatda ko‘ramiz. Ayniqsa, Shavkat Rahimov qandaydir bir yig‘inda Tolibjonni olomon ichida tanib qolib, uni qishloqdan yo‘qotish kerakligi haqida buyruq berganida kitobxonning ko‘z o‘ngida haqiqatning asl bo‘g‘uvchilari kimlar ekanligini aniq tasavvur paydo bo‘ladi.

Ushbu holatni to‘liq anglab yetgan Jayrona: “Biz qaysi mamlakatda yashayapmiz? Kimga ishonsa bo‘ladi? Kimga ishonish kerak? Bu marazlardan qachon qutulamiz?”[3, 112-b.] – degan savollar olovida qovriladi.

Roman qahramoni Tolibjon ham oxir-oqibatda “bu notinch XX asrda jimjitlik qidirish... telbalik ekaniga” iqror bo‘ladi. Turg‘unlik cheksiz davom eta olmasligining sabablaridan biri, jamiyatimizda haqiqat, adolat va ezgulik uchun kurashchilarni butunlay yo‘qolmaydi. Ularning yorqin timsoli sifatida romanda Jayrona siymosi quyosh kabi porlab nur sohib turadi. Uning siymosi shu qadar nurliki, Jayronaning boshi “toshlarga urilib yorilmagan, hech kimga egilmagan”, mashaqqatli hayotiga esa sira “nopoklik aralashmagan”. Jayrona siymosini nurlantirib turgan bu fazilatlarini muallif ko‘p bora o‘quvchiga eslatib turadi. Uning o‘zga yurtlarda Tolibjonga mehr ko‘rsatganligida, erkaklarga xos jasurlik belgilarini toshqasrdan qochish o‘rinlarida, uddaburonligini esa toshqasrdan kerakli bo‘lgan barcha ma‘lumotlarni hech bir xatolarsiz qo‘lga kiritganligida ko‘ramiz. Romanda Jayrona timsolida o‘zbek ayolining yorqin, jozibador, samimiyatga to‘la va kurashchan qiyofasi gavdalangan. Mana shunday qahramonlar orqali qilingan ishlarining natijasi sifatida, “o‘zbek paxtakorlari otasi”ning o‘limi, Shavkat Rahimovning talvasaga tushishi va Mirvalining tubsiz jarlikka qulashi turg‘unlikning umri nihoyasiga yetayotganligidan dalolat beradi.

O‘tgan asrning yetmishinchi yillarida o‘zbek adabiyotiga yangi avlod kirib keldi. Ana shunday adiblardan biri Erkin A‘zamdir. U adabiyot maydonida o‘zining takrorlanmas ovozi, uslubi bilan ajralib turadi. Uning ayniqsa 2001-yilda yozilgan “Shovqin” romani ko‘plab muhokamalarga sabab bo‘ldi. Chunki bunday asarlar hali o‘zbek adabiyotida mavjud emas edi va uning hazm qilinishi ham biroz qiyin bo‘ldi. Adib bu romani bilan hayotni umuman boshqa tarafdin kuzatishni ma‘qul ko‘rdi. Aslida hayotning hech kim qaramagan tomoniga nazar solish, voqelikni o‘ylamagan joyidan boshlash yozuvchining o‘ziga xosligini belgilovchi omillardan biri hisoblanadi.

Yozuvchi “Shovqin” Lenin asos solgan kommunistik hayotda millat, din, til ham birlashib, yo‘q bo‘lib ketgan zamonga talpingan duragay kishilarning ham genetik, ham ma‘naviy-ruhiy jihatidan ulkan fojialarga giriftor bo‘lganligini romandagi ko‘plab qahramonlar taqdiri orqali ko‘rsatib berishga harakat qilgan va hech ikkilanmay asl maqsadiga erishgan deya ayta olamiz.

Romanda ziyoli qatlam, ya‘ni san‘at ahlining fojealari sabablari fosh etiladi. Quyidagi o‘rinda asardan keltirilgan bir parcha orqali qanchalik tubanlashgan san‘atkorning asl basharasi ochiladi: “Ustozning ziyoratiga quruq qo‘l bilan borib bo‘lmaydi, bilib oling. Bozor-o‘char qilsangizku himmatingiz, lekin bir shisha “Oq laylak” konyagi bo‘lmog‘i shart – faqat shunisidan no‘sh etadilar Ustoz. Koshki u zormandani topish oson bo‘lsa! Mana bordingiz deylik. Chol bog‘dagi biror daraxt soyasida albatta esnab o‘tirgan bo‘ladi. Bazo‘r ko‘zini ochadi, “O‘qing” deb qo‘yadi. Ro‘parasiga o‘rnashib, qora ter ichida, ming bir istihola bilan keltirilgan matohingizni o‘qimoqqa tutinasiz. Ustoz ko‘zlarini yumib olgan, o‘qtin-o‘qtin pishillab, xurrak ham olayotganga o‘xshaydi. Parvo qilmang, o‘qiyvering, aks holda dog‘da qolasiz. Mug‘ombir chol o‘zini atay merovlikka solayotir. Tuyqusdan ko‘zini ochib shunday bir savol beradiki hali! Bunday olganda – anchayin jo‘n savol, hatto ibtidoiy. Ammo homtama bo‘lmang – unga javob topish oson ish emas. Ustoz qo‘ltiqlab kelgan qo‘lyozmangizning jon-joyini nishonga olib nish urayotir”[2, 21-b.].

Bu tasvirdan kekxa bir avlodning asl fojiasi Ustoz nomiga arzimaydigan shaxsning qandaydir yo‘llar bilan mansab pog‘onasiga ko‘tarilib, poraxo‘rlik, axloqsizlik, maishatparastlikni uyalmay-netmay yosh avlodning ko‘z o‘ngida qilayotganligi bilan yaqqol ko‘rinadi.

Asardagi yana bir yaqqol ko‘zga tashlanadigan fojea, bu Sobirjon Mansurov kabi asl hayotda uchraydigan ko‘zbo‘yamachilarning ko‘pligidir. Farhod bu insonni birinchi bor ko‘rganida uning ma‘noli va tantanavor nutqiga qoyil qolgandi, lekin ko‘p o‘tmay uning bitta ma‘ruzani har gal har xil joylarga yodlab olib qaytaradigan to‘tiqush ekanligini bilib, beixtiyor undan jirkanadi va u bilan ochiqdan-ochiq so‘z orqali jang olib boradi. Farhod yashayotgan zamon “yangi-ochiqlik, rostgo‘ylik zamoni vakili sifatida uning kechagi – tarix to‘rvasidan tushib qolgan qarashlari”[2, 53-b.] bilan bir-biriga zid ya‘ni kekxa avlod bn yosh avlod o‘rtasida o‘z fikrini bayon etishda qarama-qarshiliklar uchraydi. Ayniqsa, Farhodni ayni shu zamonda o‘ylantirib

kelayotgan baynalmilalchilikning ko'payib ketayotganligini keksa Sobirjon Mansurovich o'zi va davr uchun sharaf, obro' sanab, ya'ni chol o'zining fojeasini maqtanib gapirishi qahramonimizni g'azabini keltiradi.

Asarda asl fojea hisoblangan duragaylik holati bilan "bepayon yurt"da yashayotgan har bir o'zbek tom ma'noda faxr hissini tuyushi o'quvchini nafratini qo'zg'aydi. "Shovqin" romanidagi deyarli barcha ("Jimjitlik" romanidan farqli ravishda) qahramonlar hayotining yakuni tilga olinmagan, ya'ni ularning barchasi asarning boshlanishida qanday bo'lsa, so'ngida ham o'zgarmagan holatda qoladi. Faqatgina Farhodning qismati o'zining ixtiyoriga tashlanadi. U samolyotdan tushganidan so'ng o'zligini yo'qotishi yoki yo'qotmasligi, o'sha shovqin-suronli mamlakatda aniq bo'ladi.

Romandagi yana bir bosh qahramonlardan biri bu albatta Vika hisoblanadi. Bu obrazni hayotini boshidan oxiriga qadar hech ikkilanmasdan fojia deb aytsak bo'ladi. Lekin Vikaning o'zi bu hayotidan xursand va minnatdor. Lekin yaxshi kitobxon sifatida bu ayolni asl fojiasiga sababchi bo'lgan narsa bu albatta u yashayotgan muhit ekanligini anglaysiz. Chunki u duragaylar oilasida tug'ildi va voyaga yetdi. O'zbek xalqida qiz bolalarning tarbiyasida otaning roli va ahamiyati katta. Lekin asar qahramonining otasining kimligi noaniq. Yozuvchini o'sha davrda uni og'riqli joyi sifatida o'ylantirib kelayotgan muammo ham ana shunda. Lekin shu bilan birga Vika o'zining yashash muhitini, jirkanch turmush tarzini o'zgartirishga, o'zi botgan botqoqdan chiqishga zarracha urinishga bo'lgan xohish yoki harakatni, asarda ko'rmaymiz. Bu bilan muhitning inson hayotida naqadar katta ahamiyatga egaligiga yana bir bor ishonch hosil qilamiz.

Fikrimizcha, har ikki asardagi qahramonlarning fojiasiga albatta, muhitning ta'siri o'z hukmini o'tkazadi. Agar "Jimjitlik"dagi Tolibjon, Mirvali, Jayronalarning so'ngi taqdiriga qaraydigan bo'lsak, ular hozirgi tinch-osuda, erkinlikka keng yo'l berilgan jamiyatda yashashganda, balki ularning taqdiri fojiaviy yakunlanmagan bo'lar edi.

"Shovqin" romanining qahramonlariga kelsak, ular haqida aniq bir xulosaga kelish qiyin, chunki asarning avvalidan to so'ngigacha o'zligini zarracha tanimagan insonlar har bir davr va muhit uchun tabiiy holat hisoblanadi. Faqatgina romanning bosh qahramoni o'sha faxsh va zinoga g'arq bo'lgan mamlakatga tushib qolmaganda, balki u ham xiyonatni yoniga yo'lamagan bo'lishi mumkin edi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ahmad S. Kiprikda qolgan tong. “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2008.
2. A’zam E. Shovqin. – T.: O’zbekiston, 2011. 334 b.
3. Ahmad S. Jimjitlik. – T.: Sano-standart, 2008. 188 b.

“KECHA VA KUNDUZ” ROMANIDA AYOLLAR OBRAZI ОБРАЗ ЖЕНЩИНЫ В РОМАНЕ “КЕЧА ВА КУНДУЗ” THE IMAGE OF WOMEN IN THE NOVEL «KECHA VA KUNDUZ»

*Oqila AHMADJONOVA,
FarDU, adabiyotshunoslik kafedrası o‘qituvchisi
Xurshida DADAXONOVA,
FarDU, talaba*

Annotatsiya. Maqolada “Kecha va kunduz” romanidagi ayol obrazlarining oiladagi or‘ni, ijtimoiy muhitning ayol qismatiga ta’siri masalalari o‘z davri nuqtai nazari asosida tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: ayol, obraz, xarakter, qahramon, syujet, davr, ijodkor, uslub

Аннотация. В статье анализируется роль женских персонажей романа “Кеча ва кундуз” («День и ночь») в семье, влияние социальной среды на женскую часть с точки зрения своего времени.

Ключевые слова: женщина, образ, персонаж, герой, сюжет, эпоха, творец, стиль.

Abstract. In the article, the role of female characters in the novel “Kecha va kunduz” (“Night and Day”) in the family, the influence of the social environment on the female part is analyzed from the point of view of its time.

Key words: woman, image, character, hero, plot, era, creator, style
Inson ruhiyati murakkab tushuncha. Uni haqqoniy va to‘laqonli, shu bilan birga go‘zal badiiyat bilan tasvirlash adibning oldida ko‘ndalang turadigan vazifalardan biri. Shu o‘rinda ayol ruhiyatini

nozik qirralarigacha ochib berish alohida e'tibor va iste'dod talab etadi. XX asr o'zbek adabiyotida ayollarning ma'naviy olamini yorituvchi asarlar bir qanchani tashkil etadi. Ular ichida "Kecha va kunduz" romani ayollarning hayotini real ko'rsatib berganligi, kuchli badiiy vositalari, tavsiflash mahorati bilan yaqqol ajralib turadi. Unda zamon qizlarining bo'ysunuvchanligi, nihoyatda sodda, shaxsiy hayotiga bog'liq muhim qarorlarni qabul qila olmasliklari, uzluksiz tazyiqlar ostidagi ezilgan holati, ilmsizlik oqibatlari, davr fojealari Cho'lpon tomonidan kuchli badiiy mahorat bilan bayon qilingan.

Asar mutolaasi jarayonida qahramonlarning tanasi bir necha yillik ma'naviy kirlar bilan qoplangan-u, bu kir kun sayin ko'payib atrof tugul o'zini ko'rishga ham yo'l qo'ymaydigan holga kelganiga guvoh bo'lamiz. Afsuslanarlisi, ular o'zlari buni payqashmaydi. Syujet davomida fojea sabablari va oqibatlari ketma-ket marjonga tizib boriladi. Sabablar oqibatlarni, oqibatlar esa boshqa sabablarni keltirib chiqaradi. Buni tushunish uchun ayollar xarakteriga va omma uchun odatiy tusga kirgan ba'zi bir holatlarga chuqurroq nazar tashlash kerak bo'ladi.

Asarda bir qancha ayol obrazlar borki, asar g'oyasini ochib berishda har birining o'z o'rni bor.

Roman bahor kelishi, 15 yoshli Zebining beg'ubor qalbida o'yin kulgiga zorlik istaklari paydo bo'lishi bilan boshlanadi. "...bir ikki ayol astagina bosib, paranjisini sudrab kelishi... qizning go'dak ko'nglini uncha cho'chitmas"ligi o'sha davr me'yori bo'yicha Zebining allaqachon "turmush qurish vaqti" kelganini ko'rsatadi. Ammo uzoq davom etgan qahraton qishdan chiqqan ko'ngillar endi ariqlarda jildiragan suvdek oqmoq istaydi. Salti ikkisining suhbatlari ularning bola yuraklari boshqa narsa tusayotganini ko'rsatadi. Bu holatni supurgi talashib o'yinga berilgandagi sho'x qiyqiriqlaridan bilish qiyin emas.

Zebi dugonalari bilan otaravada ketayotganda, Salti undan qo'shiq aytib berishini so'raydi. Shunda Zebi "chin ko'ngildan chiqarib va jerkib turib" aytgan "...- Nomahramga eshittirib-a?" jumlasini Zebining butun umri davomida yashagan to'rt devor orasidagi siqiq hayoti va o'zi istar-istamas so'fining ta'sir doirasida yashayotgani haqida xabar beradi.

Afsuski, o'sha davrning ba'zi oilalarida bo'lgani kabi, Razzoq so'fi oilasida ham ayol qadri eng pastgi o'rinlarda turadigan tushunchalardan biri edi. Buni asardagi ushbu parcha dalillaydi: "Umuman, so'fining bu

bobda asosli bir maslagi bor: u o'zi maqtanib (maqtanib!) aytganiday, xotin-xalaj oldida og'iz ochib til qaldiratishni ravo ko'rmaydi... Og'iz bilan til bandaning jismida eng aziz va tabarruk a'zolar. Ularni xotin kishiday past maxluq oldida xor qilinadimi? Bo'lmasa, Haq taoloning bandalari it bilan ham gaplasha bersin! Yo'q xotin kishiga juda zarur gap aytiladi, u toifa bilan zarurat yuzasidangina gaplashiladi. Vassalom!"

So'fining xotini Qurvonbibi "fitna" qilib eri bilan gaplashmoq istasa, eri ishqiqi haqiqiy-u ishqiqi majoziydan gap ochganda tushunmaganligidan zerikib "Men bilmabman. Omiman-da" deya "tezroq qochmoq harakatiga tushish"i ko'zo'ngimizda Qurvonbibining ma'naviy portretini chizishga yordam beradi. U ham o'zi kabi ko'plab ayollardan farq qilmaydi. U qati'yatsiz, jur'atsiz va o'ta zaif ruhiy holatga ega shaxs. Unga bosim o'tkazish, qo'rqitish oson.

Mingboshining xotinlari haqida gapirilganda ularni oltin qafasdagi qimmatbaho patli, ammo xonishlari endi zerkarli bo'lib qolgan baxtsiz qushlarga o'xshatish mumkin. Ularda boylik yetarlicha lekin baxt yo'q. Masalan, Xadichaxonning tilidan shunday so'zlar aytiladi: "-Davlati qursin, davlati!.. Enaxonning kelinbibisiga rashkim keladi...Davlat asari yo'q. Ro'zg'orlari zo'rg'a o'tadi. Qo'zichoqday ikki bolasi bor. Eri hamisha yonida... Kundosh alami yo'q..." Kundoshlar orasida shu Xadichaxongina erini chin dildan sevadi. Qolganlar esa shunchaki taqdirga taslim bo'lgan. Mingboshini gazetda urishganda g'azabdan hammaga xunuk gaplar gapirayotganda qolgan xotinlari uylariga kirib ketadi. Yonida qolgan ham, unga "qaytarma" qilib berib, boshidagi o'zi tushunmas "yuk"dan qutqarmoqchi bo'lgan ham Xadichaxon bo'ladi.

Poshshoxon esa o'zi aytganiday xohishiga qarshi mingboshiga uzatib yuborilgan. Uning Xadichaxon bilan suhbatida "butun vujudini kundoshlik olovi o'rab olishi, ko'zlari bu olovning alangalari ila chaqnab yonishi, ikki yuzi uning harorati bilan qip-qizil cho'qqa aylanishi" asarning keyingi qismida shu alam bilan bog'liq qandaydir mudhish voqea sodir bo'lishiga boshlang'ich ishora vazifasini o'tagan.

Sultonxon kenja farzand bo'lgani uchun biroz erkaliigi bor. U mingboshiga turmushga chiqqan payti 18 yoshda bo'ladi. Ammo to'ydan bir kun o'tib mingboshi odamlarga qari qiz ekan deb gapiradi. Otasi qizini chiqarib olish uchun odam jo'natganida "Kim olardi endi u kampirni" degan javobni beradi. Vaholanki, o'sha payt Sultonxon 19 yoshda edi. Bundan anglasanglashiladiki, ayrim odamlar nazarida 18-19 yosh qarilikning boshlanishi bo'lgan...

Sultonxonning onasi haqida ham to'xtalish lozim. Qizi oilasida baxtsizligini aytganda onasi kundoshlari chidab o'tirganini, u ham chidashi kerakligini aytadi. Keyinchalik qizi kundoshlarining yoniga jo'namoqchiligini aytganda esa "eslik bolam" deya maqtaydi. Uning bu hatti-harakatlaridan qizi baxtlimi baxtsizmi erining uyida tinchgina o'tirishinigina xohlaydigan ayolligi ma'lum bo'ladi.

Miryoqubning o'zgarish tomon tashlagan qadamiga kuchli turtkilardan biri bo'lib xizmat qilgan Mariya haqida alohida to'xtalish kerak. Unga bo'g'liq bir epizod e'tiborimizni jalb qiladi. Mariya o'ylarida shunday deydi: "Yana o'sha iflos muhitga qaytamanmi? Yo'q. Yo'q! O'lim undan yengil... ancha yengil. .. handaqning ichida turgan vaqtingda odam uning havosiga ko'nasan. Faqat bir marta u yerdan chiqilgach, ochiq va sof havoga chiqilgach tog' havosi kabi toza havoli tepalarga chiqilgach... qaytib handaqqa tushib bo'ladimi?..." Bu so'zlaridan uning o'zi ich-ichidan istamagan ammo bora-bora ko'nikkan holatidan chiqishga bir umid paydo bo'lgan, biroq bu umid chippakka chiqadigan bo'lsa u his etajak iztiroblardan qo'rqayotganini anglash mumkin. U kabi qizlar "toza havoga' chiqishni juda istaydi. Lekin bu havoga ko'nikkani, balki jasoratsizligi tufayli tobora "handaq"qa botib boraveradi.

Shu o'rinda yana bir diqqatga molik o'xshatish haqida aytish joiz. Muallif Fazilat Sultonxonning Zebini mehmonga chaqirganini aytganida "Ikkala kundoshning ko'zlari birdaniga o'gil ko'rganini xabarini olgan otaning ko'zlariday, ravshan bir olov bilan charaqladi." deb ta'riflaydi. Shu kichik o'xshatishda ham Cho'lpon o'sha davrdagi ba'zi otalar haqida eslatib o'tib ketgandek. Bu fikrlar mingboshi tomonidan aytilgan og'riqli gaplardan ham bilinib turibdi: "Fazilating menga asqotarmidi? Bir-ikki yildan keyin birovlarining qo'liga suv quyadgan bo'ladi. Qiz farzand bo'larmidi? Qaysi biring ota-onangga asqotding?.." Otaning farzandi qiz bo'lgani uchungina undan umidi yo'q. Uningcha qiz bola faqat birovning xizmatini qilishga, qo'liga suv quyishga yaraydigan toifa, xolos. "Balki" degan so'zga shunchaki o'rin yo'q. Qiz farzand bor yo'qligining ham u qadar ahamiyati yo'q. Eng achinarlisi bu gap-so'zlarning o'z zamoni uchun inkorsiz haqiqatligi – buni Xadichaxon ham rad qilolmaydi.

Asarda qiyinchiliklarga qaramay o'zligini, insoniyligini saqlab qololgan ayollar timsoli ham bor. Misol uchun, Miryoqubning xotini - u asarda faqat bir o'rinda uchraydi. Ammo shu qisqagina epizoddan

uning butun hayoti va ayni vaqtdagi ruhiy ahvolidan xabardosh bo'lish mumkin: erining hali uyga kelib ulgurmay yana ikki oyga safarga ketayotganidan dili xufton bo'lgan rafiq ko'zlarida yosh qalqib tursa ham “- Qachon uyg'otay? “ deb eridan so'raydi. Ya'ni shu holatda ham erining xizmatida bo'lishni unutmaydi. Eri hech narsa kerak emasligini aytgandan so'ng eshiklar yopiladi va yana o'sha ho'ngrab yig'lagan ovoz eshutiladi... Miryoqubning tartibsiz va ayshga berilgan hayotida unga o'rin bo'lmasa ham va bu o'rinsizlikni o'zi yaxshi anglab tursa ham, shu hayotda yashashda davom etadi. Unung bu tanlovi bizga o'sha davrdagi minglab ayollarning hayotidan xabar beradi.

Shu o'rinda yana bir ayol – kichik ammo, bizningcha, davr ayollari haqida tasavvurni kengaytiruvchi bir qahramon bor. Bu Xolmatning onasi. U o'g'li kelini va qizi bilan nochor ahvolda yashayotgan bo'lsa ham qizining istaklarini bajarishga astoydil urinadi. Mehmondorchilik masalasini o'g'liga og'irligi tushmay hal etmak istaydi. Kampir qizining mehmonlariga ketadigan xarajatlar uchun o'limligidan bir qismini ajratadi. Bilamizki, qariyalarning bunday yig'img'lariga o'ta zarur bo'lmasa tegilmaydi. Ammo kampir uni mehmonlar dasturxoni uchun sarflashni aytadi. Bu holat asarga odamlarning turmush tarzini ko'rsatish uchun, mehmon chaqirish shunchalik mushkulot ekanligini ifodalash uchun kiritilgan. Ammo, shu o'rinda kampirning xarakteridagi qiziga mehribonlik va mirishkorlikni alohida ta'kidlab o'tish zarur.

Mirishkorlik hamda xiylagarlik sifatleri tilga olinganda Umrinisabib obrazi diqqatga sazovor. U ham minhboshi hovlisida oila ishlariga qaralashadi, ham Sultonxonga yangi kundosh balosidan qutulishga ko'makdosh bo'ladi. Bular orqali esa yolg'iz qiziga sep yig'adi. Zebining “tutqanoq kasali bilan og'rishi” ham aynan shu xotinning xayoliga kelgan ixtirolardan edi.

Asar syujetining o'rtalariga kelganda Zebidan chekiniladi. Asosiy planga Miryoqub ko'tariladi. Bir necha voqealardan so'ng, Zebiga bog'langan vaziyat - kulminatsiyada asar yakunlanadi. Ana o'sha yuqori nuqtada biz Zebining to'laqonli psixologik portretini chizamiz. “...biroz ijirg'anib bo'lsa ham o'zini mingboshi dodhoning ixtiyorlariga topshirdi... Topshirmay nima qilsin? Boshqa iloji bormidi? Qani u iloj? U ham shu o'lkadagi minglarcha, necha o'n ming, yuz minglarcha ayanch qullarning biri emasmi? Savdogarlar bilan liq to'la qul bozorida sotiladigan kanizak hech bir tadbir bilan sotilishdan

o'zini qutqara olmaydi. Muning uchun o'ziga o'xshash kanizaklarning ko'p bo'lishi, u ko'pning bir butun bo'lishi, bir butunning savlatli hujumlarga, ya'ni o'limga tayyor bo'lishi kerak. Ota-onalari tomonidan qari chollarga sotilgan qizlar ozmidi? Qaysi biri qarshilik qilib eplay olgan? Qaysi biri xiyla bilan qutulib ketgan? Undaylar to'g'risida xalq og'zida bitta- yarimta doston ham yo'q. Xalq taqdirga tan berganlardan gapiradi. Ko'pchilikka quloq solsangiz quturganlarning chor-nochor yumshaganini, osiylarning bo'ysunganini, telbalarga es kirganini, olovlarning pasayganini, alangalarning so'nganini, faryodlarning bo'g'ilganini, dod-faryodlarning bo'g'izlardan beriga chiqolmasdan eriganini aytadi, aytarkan yo ko'zidan bir-ikki an'anaviy yosh chiqaradi, yo bo'lmasa, ma'nilik qilib bosh chayqaydi.

Asardan olingan ushbu misolda bir necha yillardan beri davom etayotgan qiz-juvonlarning ayanchli taqdiri haqida so'z boryapti. Zebi shunday ilojisiz ayollarning timsoli bo'lib xizmat qilgan. Afsuski, u ham boshqa qizlardan farqli bir ish qilmagan, qila olmagan.

Zebi mutaassib otasidan juda qo'rqardi, onasini yaxshi ko'rardi. Uning o'zi hali juda yosh. Hali oqni qoradan farqlay olmaydi, birovning ta'siriga tushib qolish ehtimoli katta bo'lgan yoshda. "... xudodan keyin ota-ona keladi degan talqin ostida katta bo'lgan ojiz, irodasiz, ayanch va yakkabosh bir qiz uchun, Razzoq so'fiday odamning ommonsiz nazarlari ostida yetilgan bir notavon maxluq uchun" otasi tomonidan aytilgan qarg'ishlar, onasining ilojisizlikdan har kun yig'lashlari, kundoshlarning to'xtovsiz qistashlari kuchsiz ruhiy immunitetga ega bo'lgan murg'ak, yosh qizaloq uchun juda katta ta'sir kuchini o'tkazadi. Unda taqdirga taslim bo'lish, yaxshimi-yomonmi shu mingboshini erim deyishdan o'zga chora qolmaydi. Bu jarayondagi uning botinidagi xayoliy oqimni Cho'lpon shunday argumentlar bilan dalillaydiki, kitobxonda "Nega Zebi taqdirga taslim bo'ldi?" degan savolga o'rin qoldirmaydi.

Ayniqsa, tergov paytidagi Zebining holati uning xarakterini va dunyoqarashini ko'p jihatdan ochib beradi.:" Men o'ldirganim yo'q... Bu aniq... Meni qo'yib yuboradilar... Yana o'sha yerga qaytamanmi?.. Nima keragi bor...Oyim-chi? Oyimning yoniga qaytaman... Erim o'lib qoldi deyman... Yig'layman..." Eri o'lib qolgani va yig'lashi - shunchaki formulaga solingan harakatlarga o'xshaydi. Eri o'lgan ayol yig'lashi kerak, shuning uchun men ham yig'layman degandek. Yoki o'yinda sherigiga achchiq qilgan boladay teskari burilib olishi, Zakunchi Zebidan ishni qayta ko'rish uchun ariza yozib berishini

aytganda u “– Qo‘yaqol!..Men uchun...ovora bo‘lib o‘tirma...” deb javob berishi, bu o‘ylar, bu harakatlar haddan ortiq soddalik va o‘z hayotida bo‘layotgan biror bir voqeaga real ko‘z bilan qarab baho bera olmasligini namoyon qiladi.

Demak, asarning umumiy g‘oyasiga qaraydigan bo‘lsak, yuqorida ta’kidlangan bir qancha obrazlar, qahramonlar orqali ayollar ruhiyatining umumiy ko‘rinishi gavdalanadi: ayollar sodda, omi, yaxshi yomonni, to‘g‘ri noto‘g‘rini ko‘p ham farqlay olmaydigan, o‘z baxti uchun kurasha olmaydigan bir toifa. Shunday bo‘lishi ham tabiiy. Asarning boshidan oxirigacha birorta o‘zbek ayolining ilm olayotgani, kitob o‘qiyotgani, maishiy turmush emas, boshqa bir muhimroq masalada tafakkur qilayotganini ko‘rsatuvchi epizod yo‘q.

Fikrlarimiz boshida muhokamaga tortilgan masalalar endi bir qadar oydinlashadi: ayollarining jamiyatda sezilarli darajada obro‘sizlanishi atrofidagi erkaklarga qanchalik bog‘liq bo‘lsa uning o‘ziga ham xuddi shunchalik bog‘liqdir. Barcha yomon illatlarining ildizi ilmsizlikka borib taqaladi. Ilmdan uzoqlashgan millat o‘z-o‘zidan tanazzulga yuz tutaveradi. U xoh ayol bo‘lsin, xoh erkak ilm olmas ekan, bu dunyo bilimi-yu, dinning asl mohiyatiga yetish uchun intilmas ekan botqoqqa botib boraveradi. Eng achinarlisi esa ilmsiz odam nafaqat o‘z ruhiga balki yon-atrofida gilarining ruhiyatiga ham bolta uraveradi. Ilmsizlik tufayli ayollarni yerga uradigan erkaklar va o‘z qadrini bilmaydigan ayollar o‘sib kelaveradi. Poshshoxon Miryoqubning mehmonxonasida “toza paranjisini iflos obrezga irg‘itishi”, Sultonxonning Hakimjon bilan “g‘oyibona do‘st tutinishi o‘zi-o‘zidan bo‘lgan emas albatta. Bu yerda juda muhim va ramziy tasvir mavjud. “Toza paranji” Poshshoxonning, nafaqat uning balki, davr o‘zbek ayollarining pok vijdoni, or-nomusi, hamiyati, qurbon bo‘lgan erki va orzulari kabi “iflos obrezga irg‘itil”ganiga simvolik ishora vazifasini bajargan.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, asarda detallar haqqoniyligi, badiiy vositalarni ustalik bilan qo‘llash, kuchli o‘xshatishlar, ramziy obraz va timsollardan foydalanish darajasi juda yuqori. Asarni jamiyat ehtiyoji sababidan dunyoga kelgan deyishga to‘laqonli haqlimiz. Muallif zamon muammolari, og‘riqli nuqtalarini ayovsiz fosh etadi va har bir kitobxonni ogohlikka chaqiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Чўлпон А. Кеча ва кундуз. – Тошкент, 2004. – 259 б.
 2. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Тошкент: Akademnashr, 2018.
 3. Иззат Султон. Адабиёт назарияси. –Тошкент: Ўқитувчи, 1980.
- Жабборов И. Ўзбеклар: турмуш тарзи ва маданияти: Ўқув қўлланма. – Т.: Ўқитувчи, 2003.

ҚАҲРАМОН РУҲИЙ КЕЧИНМАЛАРИ ОРҚАЛИ ДАВР МУАММОЛАРИНИНГ ИФОДАЛАНИШИ

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ПРОБЛЕМ ВРЕМЕНИ ЧЕРЕЗ ДУШЕВНЫЕ ПЕРЕЖИВАНИЯ ГЕРОЯ

REPRESENTATION OF THE PROBLEMS OF THE TIME THROUGH THE MENTAL EXPERIENCES OF THE HERO

*Оқила АҲМАДЖОНОВА,
ФарДУ, адабиётшунослик кафедраси ўқитувчиси
Шаҳодатхон МАЪМУРОВА,
ФарДУ, талаба*

Аннотация

Мақолада Асқад Мухторнинг “Чинор” романидаги Ориф Очилов образи мисолида давр муаммолари инсон руҳияти, пейзаж тасвирларининг ўзаро уйғунлашуви асосида таҳлил этилади.

Калит сўзлар: характер, пейзаж, ҳис-туйғу, ижтимоий муаммолар, раҳбар, хотира

Abstract

In the article, the problems of the era are analyzed on the basis of the mutual harmony of the human psyche and landscape images on the example of the character of Arif Ochilov in Asqad Mukhtar’s novel “Chinor”.

Key words: character, landscape, emotion, social problems, leader, memory

Аннотация

В статье анализируются проблемы эпохи на основе взаимной гармонии человеческой психики и пейзажных образов на примере персонажа Арифа Очилова в романе Аскад Мухтара «Чинор».

Ключевые слова: персонаж, пейзаж, эмоция, социальные проблемы, лидер, память.

Бадиий адабиёт азалдан инсон ички оламини тадқиқ этиш, қаҳрамон ташқи фаолиятини унинг ички олами билан боғлиқ ҳолда асослаш билан шуғулланиб келади. Ҳаёт ва адабиётнинг бош қаҳрамони – инсон. Уни ўқувчига яқин қилиш, сурати ва сийратини ўзаро боғлиқликда акс эттириш мақсадида қаҳрамон ички дунёсида рўй бераётган кечинмалари, гоҳ яхлит, гоҳ қоришиқ ҳис-туйғуларини имкони бор бўйича ифодалаш, воқеа-ҳодисалар ва нарс-буюмларга муносабатини билдириш характер яратишда ёзувчи олдида турган муҳим вазифалардан бири саналади. Характер индивидуаллигидан келиб чиқиб, маълум муаммога ҳар бир ижодкор ўз услуб маҳоратига кўра ёндашади. “Реал ҳаёт санъаткор қалбида, унинг ижодий лабораториясида муайян ғоявий-бадиий ният, концепция асосида сараланади”[1.10]. Мана шу жараёндаги руҳий ҳолат, кечинма, хатти-ҳаракатларни турли санъаткорлар ўзига хос тарзда тасвирлайдилар.

Аскад Мухторнинг “Чинор” романи бир муддат шўро мафкураси таъсирига тушган ўзбек адабиётида характер оламини яратиш, персонажнинг ички кечинма, ҳис-туйғулари ва ҳаракатлари орқали жамият муаммоларини кўрсатиб беришда ўз ўрнига эга асар ҳисобланади.

“Чинор” романининг Ориф ҳақидаги киссасида уч раҳбар – Ориф Очилов, Зиём Зиёхонов, Мария Васильевналарнинг маънавий-маърифий қиёфаси акс этади. Ёзувчи ўз услубига мос равишда Орифнинг ижтимоий турмуши орқали даврининг оғрикли нуқталаридан бири – чўл ҳудудларини ободонлаштириш учун оммавий тарзда тоғ қишлоқ аҳолисини кўчириш оқибатлари ҳақида баҳс юритади.

Ёзувчи райкомга янги сайланган котиб Ориф нигоҳи орқали тоғ қишлоқларидан бири Шивилғоннинг аянчли аҳволини мафкура сиёсати оқибатини кўрсатиш учун намуна сифатида беради. Қаҳрамоннинг ўтмишини эслаш, хотиралари орқали бир вақтлар бу қишлоқнинг гуллаб-яшнагани, лекин бугунги

кунда давлат учун пахта етиштириб беролмайдиган харобазорга айланганини тасвирлайди. Қишлоқ аҳолиси оммавий тарзда етти йил олдин совхоз шаҳарчасига (чўл)га кўчирилган. “... Совхозда туганмас хазина бор дейишади. У ерлар ҳукуматга жуда фойдали экан.

– Ҳозир қишлоқда ҳеч ким йўқми?

– Бор. Беш-ўнта қари-қартанг қолганмиз. Бизларга фойда ҳам, хазина ҳам шу ерда, ота-боболаримизнинг хоки-поки...

У ерлар ҳам бегона эмас, ота – деди Ориф ака.

– Тўғри айтасан, бегона эмас. Аммо бу ерлар-чи, бегона эканми? Кимга бегона экан? Чўлдан келганлар тахта урилган эшикларни, кўзи бекилган булоқларни, кул босган узумларни кўриб, йиғлаб қайтиб кетяпти...” (“Чинор”, 62-б.). Бир қанча йиллардан сўнг қишлоққа кетаётган қаҳрамоннинг ўйлари ширин хотиралар билан берилса, харобага айланган жойларни кўрган Ориф қайтишда ҳаётидаги энг ёмон кунларни, умр йўлдоши Сарагулнинг ўлимини ўйлайди. Ёзувчи Орифга энг сўлим қишлоқнинг “сара гул”ини умр йўлдоши қилди-ю, қишнинг қаҳратон совуғидан зотилжам бўлиб вафо этиш тавсирини берди. Бу образнинг ўлимида гўзал қишлоқнинг ҳам рус ҳокимиятининг совуқ мафкурасидан харобага айланишини назарда тутгандек гўё. Қаҳрамоннинг ўйларига ҳамоҳанг тарзда “кеча қоронғи, дим эди”. Кеча қоронғусида етиб келган Ориф ҳаёт йўлини “Жим. Қоронғи. Оламда ҳеч кими, ҳеч нарсаси йўқдек, фақат шу жимлик, шу қоронғулик уни мангуликка чулғаб олгандек” (“Чинор” 70-б.) ҳис этади. Ёзувчи қишлоқ гўзаллигининг харобага юз тутишини қаҳрамон хотиралари, кечмиши билан ҳамоҳанг тарзда тасвирлаб, унинг руҳиятини ҳам тушкун ҳолда беради. Энди қаҳрамон бунинг сабабларини излашга, одамлар ва ўзининг ҳаётига ёруғлик олиб киришга ҳаракат қила бошлайди. Чўлда янги ташкилланган совхозга боради, у ернинг ҳам манзараси кайфиятни кўтарадиган эмасди: “Совхоз шаҳарчаси асосан шу бир кўчадан иборат эди. Ҳовли, томорқа йўқ. Уйлар ҳаммаси бир хил: икки қаватли, иккита кичкина айвонли, икки оила учун. Ўн қадам ичкарида бадрафхона. Ҳаммаси шундай, бир уй, бир бадраф, бир уй, бир бадраф. Бошқа ҳеч нарса йўқ. На бир козиқ, на бир жўяк, на бир ниҳол... элликта, юзта, икки юзта... Узоқ-узоқларга чўзилиб кетган. Ораларида “афғони” қутириб юрибди” (“Чинор” 86-б.). Ориф

совхоз иқтисодиёти, одамларнинг яшаш тарзи оғирлиги сабабини кидиришни бошлаганда ҳавода тўзон, узоқлар кўринмайдиган даражада “афғони” шамоли бошланди. Қаҳрамон руҳияти ҳам тўзонли шамолдек норозилик, саволларга тўла эди. Янги келган райком секретарини савхознинг барча икир-чикирлари билан “дўнг пешона, коп-қора, камгап, камсукумгина” – партком котиби Тўлаган исмли йигит таништирар экан, савхоздаги шароит ҳақида янги раҳбарнинг муносабатини кутади. Лекин ёзувчи муносабатни шароитни ҳали яхши билмаган Орифдан эмас, яна Тўлаганнинг ўзидан, унинг онг ости ўйлари орқали беради. “Бу ерда қандай турибсизлар? Етти йилдан бери бирон кўчат ўтқазсанглар, томорқа, боғ қилсанглар бўлмасмиди? Бу шамол, бу бир хилдаги минглаб бадрафлар манзараси одамни сил қилади-ку, ахир” каби саволларни кутади. Лекин Ориф бундай савол беришга шошилмайди, у – ҳукумат вакили. Фақат бу аҳволга келишга нима сабаб бўлмокда, олдин шуларни аниқлаштириш керак деб, ҳисоблайди.

Кейинги куни Тўлаган билан эртадан кечгача бухгалтерияда, ҳисобот бўлимида ишлаган Ориф муаммонинг сабабини топгандай бўлади: “Ориф аканинг тасаввурича, савхознинг олти йилдан бери ўзини оқлолмаётгани ҳам, ишчиларнинг оғир кайфияти ҳам мана шу ички хўжалик ҳисоботининг чатоқликларига келиб боғланар эди” (“Чинор” 88-б.).

Муаммо ечимларини топа бошлаган тўртинчи кунда гармсел ҳам тинди. “Аммо нафас олиш ҳали ҳам оғир, уй ҳавоси бўғиқ, ғуборли” эди. Ориф энди муҳитнинг ғуборли томонларини излашни бошлайди. Тоғли ҳудудлардан кўчган савхознинг ўнлаб турли одамлари билан суҳбатлашган райком секретари, улардан бири – Мансур ота билан Шивилғон қишлоғи ва унинг табиати ҳақида гаплашиб, шу вақтгача бу ерларда бирон дарахт экилмагани сабабини суриштиради.

“ – Бизни айбляпсиз чоғи, ука?

– Айблаётганим йўқ, ҳайрон бўляпман. Деҳқонсизлар ахир. Наҳот етти йилдан бери бирон боғ у ёқда турсин, тўртта кўчат кўкартириб, айвончангизни гармселдан тўсолмаган бўлсангиз?

Мансур ота ўзини *босиб анчагача жим ўтирди, пиёла чайди*, дастурхондан *нон ушоқларини терди*, бўғин-бўғин бўлиб қотган кўпол, кекса бармоқлари *сал титрар эди*”. Ориф Мансур отанинг

энг оғриқ дардини қўзгаган, нафсониятига теккан эди. Отанинг ҳаракатларидаги жим ўтиришлик сукут психофизиологияси мураси тарзида келса, пиёлани чайиши, нон ушоқларини териб, қўлининг сал титраши унинг асабийлашаётгани, қалбидаги туғёндан далолат беради. Ориф райком секретари, раҳбар бўлгани учун Мансур ота ҳукумат вакили билан мураса қилишга мажбур. Лекин ичидаги дардини ҳам айтмаса бўлмайди. “– Етти пуштим боғбон ўтган, ука. Менинг ота касбимдан айрилиб, бу ерда юришимни осон тутманг – тирноқни этдан ажратгандай гап бўлди бу. Боғ дедингиз, кўчат дедингиз. Крандан сув ташиб, дераза тагида икки тупгина шафтоли қўкартиришга ҳам уриниб кўрдим.... боғ гуркираган жойга шамол келмайди. Аммо ука энг муҳими – кўчат мана буларни боқмайди, – Мансур ота чуғурлашиб дастурхондан туриб кетаётган болаларни кўрсатди. – Шивилғонда боқарди, бу ерда боқмайди. Бу ерда биз ойликни пахтадан оламиз” (“Чинор”, 90-б.). Отанинг гапидан Ориф муаммони тушунади. Ёзувчининг давр муаммоларини англаб, уларни маълум қаҳрамонлар ҳаёт йўлига сингдириб талқин этиши “Чинор” романининг барча қисса ва ҳикоятларида ўз аксини топган. Қиссалардан олдин келувчи ривоятлар эса мавжуд муаммога ишра тарзида рамзий-мажозий равишда ифода этилади.

XX аср романлари орасида Асқад Мухтор асарлари ҳаётни бадиий тадқиқ этишнинг ўзига хослиги билан ажралиб туради. Бу ўзига хослик совет мафкураси таъсири остида яшаган Ўзбекистоннинг чуқур ижтимоий воқелигини қаҳрамонлар руҳиятида қолдирган излари орқали очишга, асар давомида ҳар бир руҳий жараёндан бирор фалсафий хулоса чиқаришга интилишида кўзга ташланади. Яъни ёзувчининг кўзлаган ғоявий-бадиий нияти ижтимоий мазмун ва психологик таҳлилларнинг уйғунлашуви ҳисобига амалга оширилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Asqad Muxtor. Chinor. – Т.: Yangi asr avlodi, 2015.
2. Шодиев Н. Қудратли тўлқинлар олами. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1982.
3. Расулов А. Бадиийлик – безавол янгилик. –Т.: Шарқ, 2007.
4. Норматов У. Ижод сеҳри. –Т.: Маънавият, 1998.

SPITAMEN VA TANQID

SPITAMEN AND CRITICISM

СПИТАМЕН И КРИТИКА

*Mamurova Mushtari Maxammadjanovna,
Farg'ona davlat universiteti
Adabiyotshunoslik kafedrası tayanch doktoranti*

Annotatsiya: Maqolada Maqsud Qoriyevning “Spitamen” romani bosh qahramoni Iskandarning tanqidni qabul qilolmasligi, tanqidchini kechira olmasligi, har qanday tanqidga tajovuzkorligi tahlili o‘rin olgan.

Abstract: The article analyzes the inability of Alexander, the main character of Maqsud Qariyev’s novel “Spitamen”, to accept criticism, his inability to forgive the critic, and his aggression towards any criticism.

Аннотация: В статье анализируется неспособность Александра, главного героя романа Максуда Кариева «Спитамен», воспринимать критику, его неспособность прощать критику, его агрессивность по отношению к любой критике.

Tayanch so‘zlar: Iskandar, Daryod, tanqid, tarix, Vasiliy Yan, Kallisfen.

Key words: Alexander, Daryad, criticism, history, Vasily Yan, Callisthenes.

Ключевые слова: Александр, Дарьяда, критика, история, Василий Ян, Каллисфен.

Daryod Iskandar yurishining mohiyati shafqatsizlik, bosqinchilik, talon-tarojga asoslanganini aytadi. Daryod o‘z so‘zlarini shunday yakunlaydi: “Haqiqat egiladi, ammo sinmaydi” deyдилar. Agar bilsang edi, ey ulug‘ shoh, haqiqatning egilishi qanday g‘ urbatlar keltirishini. Shu egilishida qancha boshlar o‘z tanidan judo bo‘ldi, yosh go‘daklar ota mehrini ko‘rolmadi, onalar tul, shaharlar-chi, kultepaga aylandilar. Jallodlar qilichiga aql-zakovat egalari bosh qo‘ydilar, muttahamlar, lagambardor, iflos nusxa, miyasida shamol kezgan olchoq odamlar oltin taboqlarda taom yedi. G‘alamislar sharaf topdi, ko‘p oqillar, donolar dorga tortildi... Gar zarracha noo‘rin joyi bo‘lsa qabul qilma, ey shohanshoh, o‘zing o‘yla, bitta misol keltiraman, xafa bo‘lma, xuddi o‘sha, egilgan haqiqatga asos aylan. Istahrd o‘n ikki ming buzoq

terisiga oltin va qon bilan yozilgan kitob yondi. Uning bilan agar bilsang aql-idrok, imon yondi. O'n ikki million satr nafis so'zu she'riy misra otash ichra yonib-yonib kul bo'ldi-ku! Tarix buni kechirarmi, ey ulug' shoh!" [1,123].

Daryodning bu haqgo'yligidan Iskandar g'azabga mindi. Ikkinchi bor Daryod ko'ziga ko'rinsa sog' qo'ymasligini aytib qichqiradi. Daryod esa "Unga qadar yo men, yo sen, yo mening eshagim olamdan o'tadi!" deb javob berib, qah-qah urganicha saroydan chiqib ketadi.

Iskandarning har qanday tanqidga tajovuzkorligi, tanqidni qabul qilolmaydigan yovuz shaxs ekani Vasiliy Yanning "Qo'rg'on uzra gulxanlar" romanida shunday tasvirlanadi: bir gal navbatdagi kechki to'kin ziyofatdan keyin unda ishtirok etgan saroy ayonlari ilohiy Iskandarni navbat bilan maqtab ulug'lay boshlaydilar. Xushomadgo'y Peritakena Iskandarning e'tiborini maqtovlarga qo'shilmay jim o'tirgan Kallisfenga qaratadi. U Aristotelning jiyani, notiq, faylasuf va tarixchi bo'lib, Iskandar uni yomon ko'rar, ayg'oqchilar, ig'vogarlar o'ziga qarshi fitna tayyorlayotgani, bu fitnada Kallisfen ham qatnashayotganligi haqidagi ma'lumotlarni eshitib yurar edi. Kallisfenga zimdan xasad qilib yuruvchi Peritakenning "Agar sen haqiqiy faylasuf va mohir so'z ustasi bo'lsang, bizga yana shunday mahorat bilan Buyuk Iskandar yurishlaridagi kamchiliklar haqida gapirib ber..." degan taklifini Iskandarni o'zi ham maqullab, "Xa, shunday nutq so'zla! Men hamma yondan faqat maqto'v so'zlar eshitaman. Men "Iskandarga qarshi nutqingni donolik namunasi deb bilaman, xayrihoxlik bilan tinglayman, sendan achchiqlanmayman..." deydi. Shunda Kallisfen mutlaqo teskari nutq so'zlaydi. Barcha g'alabalar Makedoniya armiyasiga taalluqli ekanligi, davlat arbobi sifatida Iskandar hech narsa yaratmagani, hamma yerni faqat vayron qilgani, Perespolni yoqib yuborgani, Tir va Sidoning qadimiy madaniyatini supurib tashlagani, o'nlab shaharlar, zabt etilgan xalqlarning yuksak fan va madaniyatini yo'qotgani, u yaratmoqchi bo'lgan "Evropa va Osiyo ittifoqi" – g' olib va mag'lublarning, qul va xo'jayinlarning ittifoqi bo'lib, g'olibning inon-ixtiyoriga bo'ysundirilgani tufayli unutilishga mahkumligi, Iskandar shafqatsizligi bilan eng yomon, eng zolim hukmdorga tenglashgani haqida gapiradi. Bu so'zlardan Iskandar qattiq g'azabga minib Kallisfenni qatlga hukm etadi. Kallisfenni qafasga solib, quyosh kuydirib, yomg'ir savalab turadigan yaydoq joyga qo'yib keladilar. U shu tariqa yarim yil saqlanadi. U Kallisfenning kechirim so'rashini

kutadi. Kallisfen esa “Men Xudodan Febning yorug‘ nurini va adolatni so‘rashim mumkin, lekin yovuzdan kechirim so‘ramayman” deya ta’kidlaydi. U “Mana, men vatanim, hamma narsam tortib olindi, ammo iste’dodim o‘zimda qoldi. U menga tasalli beradi. Ruhim u bilan birga yashaydi. Shu yerda bazilevs (oliy hukmdor – M.M.) ning mening ustimdan hukmronligi tugaydi. Shafqatsiz qilich yoki vahshiy hayvon umrimga nuqta qo‘yadi, lekin shon-shuhratim yashaydi” [2,260-261] deydi. So‘ng g‘azabl原因 Iskandar imosi bilan qafasdagi sher qo‘yib yuboriladi. Uni sher g‘ajib tashlaydi. Kallisfen qo‘lyozmalarini Iskandar Gefestkanga sinchiklab o‘qib chiqishni amr etadi. O‘zini qoralamaganini bilgach, saqlab qo‘yishni, ko‘paytirib, kelgusi avlodlarga qoldirishni buyuradi.

Xulosa qilib aytganda, Spitamen(Iskandar)ning tanqidni qabul qila olmasligi va tanqidchiga ayovsiz jazo qo‘llashini tarix, Maqsud Qoriyev va Vasiliy Yan asarlari orqali bilishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Qoriyev M. Spitamen (tarixiy roman). – Toshkent: G‘ofur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1985. – 270 b.

2.Yan V. Qo‘rg‘on uzra gulxanlar. Roman. – Tashkent: O‘zbekiston, 2011. – 264 b.

O‘ZBEK ADABIYOTI TARIXIDA RAMZ: GENEZISI VA SHAKLLANISHI

СИМВОЛ В ИСТОРИИ УЗБЕКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: ГЕНЕЗИС И СТАНОВЛЕНИЕ

A SYMBOL IN THE HISTORY OF UZBEK LITERATURE: GENESIS AND FORMATION

*Uralova Dilnoza Murodilla qizi,
FarDu 1-kurs tayanch doktoranti*

Annotatsiya

Inson tafakkurining eng qadimiy hosilalaridan biri hisoblangan ramzlar va timsollardan foydalanish an'anasi ajdodlarimizning narsa-hodisalarni muayyan belgilar orqali ifodalash hayotiy ehtiyoji tufayli yuzaga kelgan. Ramzlar va ramziy ifodalarning arxaik tiplari o'sha davr kishilari tafakkuriga mos ravishda oddiy belgilardan iborat bo'lgan. Turmush tarzi termachilik, ovchilik, chorvachilik bilan bog'liq bo'lgan qadimgi odamlar uchun turli belgilar kishilarning turli talablarini bajarishga xizmat qilgan, jumladan, ov hududlarini belgilash, o'z molini o'zgalarnikidan farqlash belgi-ifodalar orqali muayyan xabarni yetkazish vositasi vazifasini bajargan.

Аннотация

Традиция использования знаков и символов, являющаяся одной из древнейших форм человеческого мышления, родилась из жизненной потребности наших предков выражать вещи и события через определенные символы. Архаичные виды символов и символических выражений состояли из простых знаков в соответствии с мышлением людей того времени. У древних людей, образ жизни которых был связан с оленеводством, охотой и скотоводством, различные символы служили для удовлетворения различных потребностей людей, в том числе для определения охотничьих угодий, отличия своего имущества от чужого.

Abstract

The tradition of using symbols and symbols, which is one of the most ancient forms of human thinking, was born out of the vital need of our ancestors to express things and events through certain signs.

Archaic types of symbols and symbolic expressions consisted of simple signs in accordance with the thinking of the people of that time. For the ancient people whose lifestyle was related to herding, hunting, and cattle breeding, various symbols served to fulfill various requirements of people, including defining hunting areas, differentiating one's own property from that of others.

Tayanch so'z va iboralar: Ramz, obraz, mif, majoz, hikoya, talqin, mantiqiy izchillik, voqelik, xarakter.

Ключевые слова и выражения: Символ, образ, миф, метафора, рассказ, интерпретация, логическая последовательность, реальность, персонаж

Key words and word expressions: Symbol, image, myth, metaphor, story, interpretation, logical consistency, reality, character.

Inson tafakkuri rivojlanib borgan sari ramziy ifodalarning ma'no doirasi ham asta-sekin kengayib bordi. Jamiyat taraqqiyoti diniy qarashlarning ibtidoiy shakllari, e'tiqodning paydo bo'lishiga yo'l ochgan, kuylash, raqsga tushish, turli marosimiy amallarni bajarishdan iborat arxaik san'atning ilk shakllari yuzaga kelgan. Bunday olib qaraganda, o'sha raqslarning negizida asosan ramziylik yotadi. Hatto ibtidoiy davrlarda eri o'lgan ayol o'z umr yo'ldoshi qiyofasidagi qo'g'irchoqni uning timsoli sifatida ko'kragiga osib yurgan. Ramzlarning dastlabki ko'rinishlari sakral, ritual xarakterga ega bo'lgan.

Tilshunos olim Mahmud Qoshg'ariyning ma'lumot berishicha, turkiy qabila va urug'larning har birida ularni o'zaro farqlovchi va muayyan urug'ni anglatuvchi tamg'a mavjud bo'lgan. Ushbu hodisaning eng so'nggi ko'rinishlaridan biri bugun amaliyotda bo'lgan davlat gerblaridir. Shunday qilib, bashariyatning barcha bosqichlarida ramzlar turli tarzda qo'llanilib, ishlatilish qamrovi va ko'lamidan kelib chiqqan holda turli-tuman maqsadga xizmat qilgan.

Forsiy-turkiy xalqlar mushtarak yodgorligi hisoblangan "Avesto" eramizdan oldingi IX asrdan to eramizning VII asrigacha bo'lgan vaqtda shakllangan zardo'shtiylik dinining muqaddas kitobi sanaladi. "Avesto" boshqa diniy kitoblar singari qomusiy mohiyatga ega asar hisoblanadi. Unda dinning ko'pgina qonun-qoidalar bilan bir qatorda ijtimoiy hayot, turli tabaqalar, mavjud tuzum tartib-qoidalar va boshqalar haqida fikr yuritilgan. Ushbu din va uning muqaddas kitobi bilan bog'liq timsollar vaqt o'tgani sari ramzlasha borgan. Jumladan,

Ozar va Atar nomlari bilan timsollashgan olov – poklanish ramzi bo‘lsa, navqiron, go‘zal qiz tasvirida tasavvur etilgan Ardvissura Anahita – to‘lib oqqan daryo, baraka ramzi tarzida ifodalangan, Varaxran – kuch-qudrat, Xaoma – hayot daraxti ramzlarini ifodalab kelgan.

Musulmon dunyosi adabiyotida ramziylik an‘anasi Qur’oni Karimga borib taqaladi. Ushbu muqaddas kitobdagi “oq va qora ip (Baqara surasi), “dumi qirqilgan” (Kavsar surasi) kabi ramziy so‘z va jumlar Qur’oni Karim orqali savod chiqargan avlodga so‘zni majoz bilan anglatishdan ta‘lim beradi.

Bundan tashqari, “Qissasi Rabg‘uziy” asarida: “ Bu bilan Tangri yer-u ko‘k, mag‘rib-u mashriqni senga berdim. Uning bahosi bir kesak toshcha demoqchi, xaloyiq bilsinlarki, uning bahosi yo‘q (kambaho)...” [1,36]. Ushbu munozaradan asar turkiy adabiyotdagi ramziy timsollar qo‘llanadigan va badiiy jihatdan baquvvat asarlar qatoriga kirganligining guvohi bo‘lamiz. Jumladan, Ibn Sinoning “Salomon va Absol” asarida ham nafs, jon, aql timsollari qo‘llanilgan. Ibn Sino o‘z risolalarini faqat shogirdlari va yaqin kishilari uchun yozgan bo‘lib, uni omma tushunishi zarur deb hisoblamagan. Imom G‘azzoliyning asarlarida esa timsollar, aksincha, o‘quvchi asarni yaxshiroq tushunishi uchun xizmat qilgan. Sharq adabiyotining nodir asarlari “Kalila va Dimna”, “Ming bir kecha” asarlarida ramziy obrazlardan falsafiy-tasavvufiy ma‘nolarda foydalanish keng uchraydi. Tasavvuf adabiyotidagi ramziy obrazlar Rumi ijodida son jihatdan ko‘paygani va sifat jihatidan takomillashganini ko‘rishimiz mumkin.

Turkiylarning ajdodlari bo‘lmish qadimgi turklar mifologiyasi bir qancha ramziy obrazlar yaratilgan bo‘lib, oqqush, daraxt, bo‘ri kabi ramziy obrazlarning mifologik qatlamlari hisoblanadi. Xususan, XI-XII asrlar turkiy adabiyotida ramziy-tasviriy vositalar rang-barangligi majoziy tasviriy vositalardan foydalanish an‘anasi, davr ruhi bilan mutansibligini ko‘rishimiz mumkin. “Qutadg‘u bilig” dostonida quyidagi ramziy timsollarni guvohi bo‘lamiz: Kuntug‘di – podshoh – adolat ; Oyto‘ldi – vazir – boylik ; O‘g‘dumish – vazirning o‘g‘li – aql ; O‘zg‘urmish – darvesh – qanoat timsollarida kelishi islomdan keyingi, dunyoviy adabiyotdagi ilk ramziy timsollar sistemasi sifatida qo‘llanilishi aniqlangan.

“Devoni lug‘otit turk” asarida “Qish va yoz” munozarasi asosida keltirilgan to‘rtliklarda yaxshi va yomon insonlarning ramziy tasviri ifodalangan. Qish va yozning o‘ziga xos xususiyatlari yaxshi va yomon

odamlarning xususiyatlari orqali tasvirlangan. Devondagi masallar hayotiy voqealar va insonga xos turli xil kechinmalarni ifodalashda rang-barang majoziy obrazlardan, jumladan, bo‘ri, tulki, arslon, qo‘zi, tuya, ot, ilon, qarg‘a, ayiq, baliq, qirg‘ovul kabi hayvon va qushlar, shuningdek, qozon, cho‘mich, osmon, bulut, chaqmoq, momoqaldiraq, ko‘prik kabi jonsiz predmetlardan foydalanilganligi ko‘rsatiladi [2,32].

Ramz vositalari asosida badiiy adabiyotda butun bir yaxlit asar yaratish an‘analari ham mavjuddir. Xususan, “Mantiq ut-tayr”, Alisher Navoiyning “Lison ut-tayr”, Amiriyning “Bang va chog‘ir”, Yaqiniyning “O‘q va yoy”, Ahmadiyning “So‘zlar munozarasi”, Gulxaniyning “Zarbulmasal” kabi yirik asarlar majoziylik qonuniyati asosida yaratilgan.

Xususan, Boqijon To‘xliyev “Qutadg‘u bilig” asari tadqiqiga bag‘ishlangan ishlarida doston “hayotiy o‘xshatish va lo‘nda istioralar, ta’sirchan timsollar hamda mo‘jaz ramzlar bilan ziynatlangan” [3,53], -deb yozadi. Ramziy obrazlardan foydalanib asarlar yozish an‘anasi sekin-asta rivojlanib bordi.

Keyingi davrlarda Turdi Farog‘iy, Zavqiy, Anbar Otin va boshqa ijodkorlarning asarlarida ham timsollardan mohirona foydalanganligining guvohi bo‘lamiz. Jadidlarimizdan Hamza, Abdulla Avloniy va Mahmudxo‘ja Behbudiy kabi ijodkorlarimiz o‘zlarining badiiy g‘oyalarini ramzlar vositasida ifodalab berdilar.

XIX asr vakillaridan Cho‘lpon o‘zining istiqlool haqidagi qarashlarini ramzlar vositasida ifodalab bergan. Xususan, uning “Binafsha” va “Buzilgan o‘lkaga” she‘rlarini olishimiz mumkin.

XX asr vakillaridan biri Chingiz Aytmatov o‘zining bir necha nasriy asarlarida ramziy obrazlar vositasida o‘z g‘oyalarini bayon qilgan. Jumladan, “Oq kema”, “Qiyomat” asarlarida hayvon obrazlari orqali badiiy g‘oya ifodalab berilgan.

Hozirgi kunga kelib, o‘zbek hikoya va qissalarida Erkin Azam, Xurshid Do‘stmuhammad, Sobir O‘nar, Abduqayum Yo‘ldosh, Nazar Eshonqul, Ulug‘bek Hamdam, Zulfiya Qurolboy qizi, Qo‘chqor Norqobil, Abduhamid Ismoil, B.R.Saidova singari ijodkorlar samarali ijod qilib kelishmoqda. Ular yaratgan hikoya va qissa namunalari uslub va shakl jihatidan o‘zgarib bormoqda. Hozirgi kunga kelib o‘zbek hikoyachiligi ikki xil yo‘nalishda rivoj topib borayotganligini ko‘rishimiz mumkin; ana‘naviy realistik va modernistik. Zamonaviy o‘zbek yozuvchilari mumtoz o‘zbek hikoyanavislarining, shuningdek,

jahon hikoyachiligi ijodiy tajribalari bilan, ramziy-majoziy obrazlar va uslub jihatdan G'arb adabiyotiga xos modernistik shakl va usullardan keng foydalanishib, hikoyachilikda yangicha badiy-estetik yangilanishlar bilan ijod qilishmoqda. Ularda qahramon ruhiyatiga yanada chuqur kirish, badiy psixologizmining yangicha tasviriy vositalaridan, xususan, yangicha ramziy psixologik timsollar yaratish, hatto yozuvchi fantaziyasi bilan yaratilgan badiy-ramantik to'qima obrazlar talqini ham uchraydi.

Shu ma'noda, o'zbek nasrida Xurshid Do'stmuhammadning „Beozor qo'shninig qarg'ishi“, Sobir O'narning „Chambilbeyning oydalasi“ ,Nazar Eshonqulning „Yalpiz hidi“, Abduqayum Yo'ldoshning „Bir tun va bir umr“, Ulug'bek Hamdamning „Uzoqdagi Dilnura“, nomli qissa va hikoyalaridan jamlangan kitoblari e'tiborga loyiq.

Jumladan, Xurshid Do'stmuhammadning „Jim o'tirgan odam“ hikoyasida bitta ilmiy institutda qirq yil xizmat qilgan olim - Qurbonalining hayoti, xususan, uning pismi xarakteri, ya'ni ko'rib, bilib turib, bilmaganlikka olish kabi jamiyatimizda kun kechirayotgan shaxslarga xos loqaydlik, ijtimoiy salbiy illati badiy muhokama etiladi. Hikoya qahramoni Qurbonali, aslida, hayotning birinchi qismida botir, gapga chechan edi. Ammo hayotning ikkinchi qismida huddi otasi kabi, padari vasiyat etib ketganidek, tiliga qulf solib, jim yashaydi. Hikoyada bayon etilayotgan onasi vafoti bilan o'tkazilgan Ilyosvoynikidagi (Qurbonalining qo'shnisi) xudoyi maraka, ta'ziyaga kelgan chollarning gurungi, bu baxsga o'zgacha talqin bergan noma'lum shaxsning deyarli har kuni hikoya qahramoni oldidan chiqib, ma'rakadagi voqeani eslatish orqali, go'yoki, ramziy ma'noda, jamiyatda olimlik maqomini olganu ammo odamiylik maqomiga erisha olmagan Qurbonalining fojiiyaviy hayoti muhokama etiladi. Qurbonali har kuni kutilmaganda oldidan chiqib, ma'rakadagi voqeani eslatuvchi bu kishini "Kimsan" deb ataydi. Bizningcha yozuvchi bu obrazga hikoya qahramoni Qurbonali tili va nigohi bilan "Kimsan" deb ism berar ekan, mazkur ifodada ham hikoyanavisning muayan badiiy maqsadi nish berib turibdi. Qurbonali hayoti misolida: „Olim bo'lish oson, ammo odam bo'lish qiyin“ degan jaydari bir xalqona falsafa ko'rsatib beriladi.

Qo'chqor Norqobilning "Yer hali ham yumaloq" hikoyasini qorishiq uslubda, ya'ni realistik va mifologik tasvirlarning qorishiq uslubda rivoj topganini ko'rishimiz mumkin. Hikoyada katta

muammolar: nafs balosi, muhabbat va nikoh, urush va tinchlik, taqdiri azal qalamga olingan bo‘lib, asarda yerning yumaloqligi ramziy ma’noda qo‘llanilgan bo‘lib, yerning yumaloqligi taqdiri azalga ishora bo‘lib, dunyoda hech bir ish javobsiz qolmasligiga ishora qilinadi.

Foydalanilgan dabiyyotlar:

1. Рабғузий Носируддин Бурҳонуддин. Кўрсатилган асар.- Б.36.
2. Холматов Ш. “Ўрта Осиё халқлари адабиётида масал жанри.-Самарқанд:СамДУ,1989.-Б.31-32
3. Тўхлиев Б.Билим-эзгулик йўли.-Тошкент:Фан,1990.-Б.53.
4. Кенжаева П. Ҳозирги ўзбек ҳикояларида қаҳрамон руҳиятини тасвирлаш тамойиллари. ф.ф.н.дисс., –Т., 2008.
5. Sabirdinov A. Ma’naviyat va ma’rifat chashmalari –Toshkent. Akademyashr.: 2016.
6. Шаропов А. Оламлар ичра оламлар.-Т .: Адабиёт ва санъат нашриёти.1978. –Б.23-26.

ABDUG‘ANI ABDUVALIYEVNING ”ASSALOMU ALAYKUM” QISSASI TAHLILI

ПОВЕСТЬ АБДУГАНИ АБДУВАЛИЕВА “АССАЛАМУ АЛАЙКУМ”

THE STORY OF ABDUGHANI ABDUVALIYEV “ASSALOMU ALAIKUM”

*Baxriddinova Muazzamxon Fazlitdin qizi,
Adabiyotshunoslik (o‘zbek adabiyoti) yo‘nalishi magistranti,
Namangan davlat universiteti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada yozuvchi Abdug‘ani Abduvaliyevning ”Assalomu alaykum” hajviy qissasi tahlil qilingan maqolada qissaning sujet i, kompozitsiyasi, mavzusi, obrazlari, til xususiyatlariga alohida e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: sujet, tugun, kuliminatsiya, yechim, kompozitsiya, xronikali sujet , kompozitsiya, konflikt, obraz

Аннотация: В данной статье анализируется юмористический рассказ «Ассалому алейкум» писателя Абдугани Абдувалиева, особое внимание уделяется сюжету, композиции, теме, образам, языковым особенностям рассказа.

Ключевые слова: сюжет, узел, кульминация, развязка, композиция, хронический сюжет, композиция, конфликт, образ.

Annotation: In this article, the comic story "Assalomu Alaikum" by the writer Abdugani Abduvaliyev is analyzed, the plot, composition, theme, images, language features of the story are paid special attention.

Key words: plot, knot, culmination, solution, composition, chronic plot, composition, conflict, image

Ma'lumki, satirada ham, yumorda ham kulgi hayotiy ildizlarga ega. Komik narsalar badiiy asarda kulgi yordami bilan yumoristik xarakterda ifodalanishi yoki ularning xakteri, mazmun mohiyatiga qarab satirik tusda berilishi mumkin. Real hayotdagi komiklikning ko'rinishlari, uning darajalanish shakllari, mohiyati satira va yumor xakterini hamda xillarini belgilaydi. Satirada ham yumorda ham kulgi qo'zg'aydigan omil shakl bilan mazmundagi ziddiyat tufayli bo'ladi. Zero, "...Kulgili narsaning asosida g'oya bilan shakl yoki shakl bilan g'oya o'rtasidagi ziddiyat yotadi".[1, 15-bet] Shundan kelib chiqib hajviy asarlarni satirik va yumoristik xakterdagi asarlarga ajratamiz. Hajviy asarlar qamroviga ko'ra hikoya, qissa, roman ko'rinishida bo'lishi mumkin. Biz quyida Abdug'ani Abduvaliyevning hajviy qissasi, xususan, "Assalomu alaykum" haqida fikr yuritamiz. "Assalomu alaykum" qissasi hajviy- yumoristik yo'sinda yaratilgan. Demak, asar voqealari yengil kulgi asosida yaratilgan. Qissa qahramonlari Xolmirza G'irvon va Asadulla xo'rozning birinchi to'qnashuvidayoq asarning g'oyaviy yo'nalishi, hajviy ohangi ravshan ko'zga tashlanadi. Bosh qahramon usta Xolmirza- mehnatkash, qalbi beg'ubor, hayotga poklik nazari bilan qaraydigan, sodda bir kishi. U qarilik nafaqasini oladi, ammo bekor yurishni istamaydi, kishilarning yumushini bajarib, hojatbarorlik qiladi. Ana shunday olijanob qalbli odamga Asadulla xo'rozga o'xshagan qilvirtabiat kishilar qarama-qarshi qo'yiladi. Voqealar davomida tashkilot boshlig'i Beboshev, uning akaxoni Vaqqosxon, surati bilan siyrati tamomila zid bo'lgan Zamzam qori va boshqalarning kirdikorlari ochila boradi.

Asardagi obrazlar puxta ishlangan. Ayniqsa, bosh qahramon Xolmirza G'irvon obrazi mukammal yaratilgan. Sofdilligi, sidqidilligi,

odamiyligi bilan u boshqalarga ta'sir qiladi. Hatto Asadulladay yengil va qilvirtabiatli yigit ham oxirida qing'ir yo'llardan qaytadi. Voqealar jarayoniga mos topilgan badiiy tafsillar, xalq iboralari, maqol, matallar asarga sayqal beradi. Yozuvchi shevaga xos so'zlardan o'z o'rnida foydalanadi. Bu asar tilini yanada go'zallashtiradi, qissaning o'qishligini ta'minlaydi. Qissada milliylik, milliy xarakter kuchli aks etgan.

“Assalomu alaykum” qissasi “Sharq yulduzi” jurnalining 1986-yil 12-sonida Said Ahmad so'zboshisi bilan bosilib chiqqan: “Ustoz yozuvchimiz Abdulla Qodiriy ham “G'irvonlik Mallaboy aka” ocherkida bu ajoyib xalqning beg'uborligi, soddaligini juda chiroyli tasvirlab bergan edi, - deb yozadi unga so'zboshi bitgan adib Said Ahmad. – G'afur G'ulom g'irvonliklar to'g'risida son- sanoqsiz latifalar bilardi. Abdulla Qahhor ham har gal Namanganga borganda, albatta G'irvon tomonga o'tib, choyxonadami va yo biron gurgudami ular bilan ezilib gaplashib, xumorini yozardi.

G'irvonliklar farishta o'xshagan beg'ubor, begunoh, juda toza odamlar. Ular bilan picha suhbatlashsang, sen ham g'uborlardan tozalanayotganga o'xshaysan,- derdi Abdulla aka. Namanganlik talantli yosh hajvchi A. Abduvaliyev g'irvonliklar portretini chizishga intilibdi. Bu juda xayrli ish. Adabiyotimizga ko'pdan kutganimiz – g'irvonlik obrazi qisman bo'lsa ham kirib keldi. Abdug'ani Abduvaliyev- talantli , o'sadigan yozuvchi. Biz uning bu mavzuni izchil davom ettirishini istaymiz. Qo'l ostidagi, ko'zining to'g'risidagi bu mavzuda qalam tebratish unga har jihatdan qulay. “Assalomu alaykum” qissasi ravon o'qiladi. O'qib turib bu odam bilan ro'baro' kelganingizdan dilingiz yorishib ketadi. Abdug'aniga, ijodiga omad tilayman. [2, 378-bet]

“Assalomu alaykum”qissasi adib ijodida alohida ahamiyat kasb etadi. Sababi yozuvchi bu qissada g'irvonliklar obrazini yaratar ekan, bu unga ulkan mas'uliyat yuklar edi. Va yozuvchi bu vazifaning uddasidan chiqadi. Bu qissasi orqali adib kitobxonlar qalbidan chuqur joy egalladi. Asar qahramonlari Xolmirza g'irvon, Asadulla xo'roz kitobxonlarning sevimli obrazlaridan biriga aylandi.

“Assalomu alaykum” qissasi o'zbek adabiyotidagi hajviy qissalarning ajoyib namunalaridan biriga aylandi. Yozuvchi yumor vositasida voqealarni tasvirlar ekan, yuzingizga beihtiyor tabassum yuguradi, qahramonlar bilan birga yashay boshlaysiz. Xolmirza g'irvonning soddadilligi, beg'uborligi sizga zavq bag'ishlasa, Asadulla

xo‘rozning qilvirtabiatligi, Zamzam qorining ikkiyuzlamachiligi sizda nafrat uyg‘otadi.

Avvalo, qissaning nomiga to‘xtalamiz: “Assalomu alaykum” yozuvchi qissani nega bunday atadi? Ma’lumki, sarlavha kitobxonni asarga olib kiruvchi kalit hisoblanadi. Adib ham buni hisobga olgan holda qissaga shu nomni tanlaydi. Qissa davomida bu nom bejiz tanlanmaganiga guvoh bo‘lamiz. Yozuvchi bosh qahramon tilidan bu nomini nega tanlaganini bizga bayon etadi: “Assalomu alaykum, vaalaykum assalom. Sadaqa raddi balo, deyishadi. Yo‘q, bu unaqa emas, salom o‘zi raddi balo”. [3, 55-bet] Xolmirza g‘irvon shu kabi o‘gitlari bilan Asadullani noto‘g‘ri yo‘ldan qaytaradi. Adibning asl maqsadi ham shu edi, aslida va tanlangan nom o‘zini oqladi.

Qissa davomida adib Xolmirza g‘irvonni Asadulla bilan yonma- yon va qarama- qarshi tasvirlab boradi. Har qanday vaziyatda ham Xolmirza g‘irvon o‘z e‘tiqodidan qaytmaydi, to‘g‘ri yo‘ldan adashmaydi. Abdug‘ani Abduvaliyev boshqa asarlari kabi bu qissada ham poraxo‘rlik, ikkiyuzlamachilik, o‘z ishini yaxshi bilmaslik, birovning haqqidan qo‘rqmaslik, tanish- bilishlik kabi illatlarni qoralaydi va hajv tig‘i bilan fosh etadi. Qissani o‘qir ekansiz, Xolmirza g‘irvondan tashqari ko‘plab obrazlar ana shunday noto‘g‘ri yo‘ldagi kishilar ekaniga guvoh bo‘lasiz va bu odamlar sizga tanishday tuyuladi. Sababi bu kabi insonlar, afsuski jamiyatimizda ko‘plab topiladi. Yozuvchi ana shunday kimsalar jamiyatimizda kamayishini istagani uchun ham asarlariga qahramon sifatida asosan, shunday kimsalarni tanlaydi va bu bilan bizni ogohlikka ana shunday kimsalarga aldanib qolmaslikka yoki o‘zimiz ham ana shunday kimsalarga sherik bo‘lmaslikka chaqiradi. Va bu yo‘lda eng yaxshi yo‘l hajv yo‘lini tanlaydi. “Assalomu alaykum” hajviy qissasi ham ana shunday hajviy qissalardan biri.

Ma’lumki, qissa epik tur janrlaridan biri hisoblanadi. Qissada bir yoki bir nechta qahramonning taqdiri yoritiladi. Qissa hajmiga ko‘ra hikoyadan katta, romandan kichikroq bo‘ladi. Hajviy qissalarga nisbatan ham shu fikrni aytish mumkin. Hajviy qissaning sujet va kompozitsiyasi ham romandagi kabi quriladi. Bunday qissalarda ham bir necha qahramonlar taqdiri yumoristik yoki satirik yo‘l bilan yoritiladi. Abdug‘ani Abduvaliyevning “Assalomu alaykum” hajviy qissasining sujet va kompozitsiyasi ham o‘ziga xos va takrorlanmas. Hozirgi o‘zbek adabiyotshunosligida sujet va kompozitsiya

muammolari milliy adabiyotimiz bergan boy materiallar tahlilidan kelib chiqib, yozuvchi mahoratini namoyon etadigan, badiiy komponentlar tarzida baholanmoqda badiiy sujet yaratish mahorati nuqtai nazaridan Abdug‘ani Abduvaliyevning “Assalomu alaykum” qissasini tahlilga olib qaraydigan bo‘lsak, undagi rang–barang voqealar, asosan Xolmirza g‘irvon va Asadulla xo‘rozning parallel tasvirlanishi qissaning sujetini yuzaga keltirganiga guvoh bo‘lamiz. Yozuvchining sujet yaratishdagi mahorati shundaki, badiiy sujet voqealarini- qissadagi obrazlarning o‘zaro aloqalari, ular orasidagi qarama-qarshiliklar, munosabatlar, u yoki bu xarakterning tarixi, tashkil topib borishi, o‘sishi ko‘zgusiga aylantirib yubora olgan. “Assalomu alaykum” hajviy qissasida Namanganning G‘irvonidagi kishilarning soddaligi, to‘g‘riso‘zligi, ochiqko‘ngilli, halolligi asar bosh qahramoni Xolmirza g‘irvon va uning hayoti orqali ko‘rsatib berilgan. Qissadagi tashqi ko‘rinishi go‘zal bo‘lsa-da, ruhiy dunyosi chirkin bo‘lgan ba‘zi insonlarning hayoti ham (xususan, Asadulla xo‘roz, Xanifa, Zamzamqori) asar g‘oyasining yorqinroq ifodalanishiga, sujet ning ta’sirchanroq chiqishiga xizmat qilgan.

Ma’lumki, xarakterlar mantig‘i badiiy sujet yaratishning bosh oqimini tashkil etadi. Ana shu oqimda qissa bosh qahramoni Xolmirza g‘irvon va Asadulla xo‘rozlarning davr bilan birga bosib o‘tgan yashash va kurash yo‘li qissa sujet ining g‘oyaviy-hissiy yaxlitligini ta’minlaydi. Qissa aynan shu ikki qahramonning to‘qnashuvi bilan boshlanadi va qissa sujet ining qolgan qismi shu to‘qnashuv asosiga quriladi. Voqealar shu to‘qnashuv fonida rivojlanib boradi.

Ushbu to‘qnashuvdan so‘ng yozuvchi Xolmirza g‘irvon va Asadulla xo‘rozni yonma-yon tasvirlab boradi, va qissa sujet i shu tarzda shakllanib boradi. Yakunda esa Xolmirza g‘irvonning nasihatlari, o‘g‘itlari, xatti- arakatlari natijasida Asadulla xo‘roz noto‘g‘ri yo‘ldan qaytadi.

Yozuvchi o‘z maqsadini kitobxonga yetkazishda, eng muhimi kompozitsion mukammallikni yuzaga keltirishda sujet imkoniyatlari taqozo qilgan, ba’zan esa o‘tkinchi voqealardan ham unumli va o‘rinli foydalanishga intiladi. Adibning sujet yaratishdagi mahorati shundaki, qissadagi voqeani ham, so‘zni ham obraz boshqaradi. Dilmurod Quronov “Adabiyot nazariyasi asoslari” kitobida sujet ni harakat tiplaridan qaysi biri yetakchilik qilishiga qarab ikki turga ajratadi: a) tashqi harakat dinamikasiga asoslangan sujet va b) ichki

harakat dinamikasiga asoslangan sujet. “Assalomu alaykum” qissasi sujeti tashqi harakat dinamikasiga asoslangan sujet hisoblanadi. Asar voqealari qahramonlarning tashqi harakatlari asosida rivojlanib boradi. Badiiy asarda tasvirlangan voqealar bir tizimga bog‘lanar ekan, ular orasida asosan ikki turli munosabat kuzatiladi. Sujet dagi voqealarning o‘zaro munosabatiga ko‘ra xronikali va konsentrik sujet turlari ajratiladi. Xronikali sujet voqealari orasida vaqt munosabati (A voqea yuz berganidan so‘ng, B voqea yuz berdi), konsentrik sujet voqealari orasida esa sabab-natija munosabati (A voqea yuz bergani uchun B voqea yuz berdi) yetakchilik qiladi. Kelib chiqishiga ko‘ra xronikali sujet lar qadimiyroq sanaladi. Xronikali sujet qahramon taqdirini davriy izchillikda, uning xarakterini rivojlanishda ko‘rsata olish jihatidan ustunlik qiladi.[3, 120-bet] “Assalomu alaykum” qissasining sujet i bu jihatiga ko‘ra xronikali sujet hisoblanadi. Asar voqealari davriy izchillikda berib boriladi. Shu asosda qahramonimiz taqdirida , ijtimoiy mavqeyida muayyan o‘zgarishlar yuz beradi. Qissa sujeti Xolmirza g‘irvonning halol va pok niyatlari va Asadulla xo‘rozning maqsadi yo‘lidagi xatti- harakatlari, Beboshev u orqali uning pochchasi bilan to‘qnashuvlari, hayotidagi burilishlar asosiga qurilgan. Shu asosda qahramonimiz taqdirida , uning xarakterida muayyan o‘zgarishlar yuz beradi, u dunyoqarashini, oldiga qo‘ygan maqsadlarini o‘zgartiradi. Qissa hajv usulida yaratilgan. Unda yumoristik kulgi ustunlik qiladi. Qissani tahlil qilish davomida sujet ning deyarli barcha unsurlarini uchratish mumkin. Adib asar voqealarini tugun bilan boshlaydi. “Tugun asar voqealarining boshlanishiga turtki bo‘lgan voqea, asar konflikti qo‘yilgan joydir. Tugun, odatda, asarning boshida, ekspozitsiyadan keyinok beriladi[4, 122-bet] “Assalomu alaykum” qissasida ham shu holatni kuzatish mumkin, ya’ni tugun asar boshidayoq beriladi. Yuqorida ta’kidlaganimizdek, qissa voqealari Xolmirza g‘irvon va Asadulla xo‘rozning uchrashuvi bilan boshlanadi. Shu uchrashuv Asadulla va Xolmirzaning tanishuviga va keyingi voqealar rivojiga turtki bo‘ladi,shu voqea asarning tuguni hisoblanadi. Qissa voqealari ana shu uchrashuv asosiga quriladi. Shu tugun bizni qissaga olib kiradi, voqealar rivoji sari yetaklaydi. “Tugundan keyingi voqealar zanjiri voqea rivoji deb ataladi. Odatda, sujet voqealari bosqichma-bosqich rivojlantirilib boriladi. “Assalomu alaykum” qissasida ham bu tartib o‘zgarmaydi. Asosiy qahramonlar Xolmirza g‘irvon va Asadulla xo‘rozning parallel xatti- harakatlari, to‘qnashuvlari asosida voqealar

rivojlanib boradi. Qissada shu ikki qahramon taqdiri atrofida bir nechta insonlar taqdiri hajviya usulida ko'rsatib beriladi. Asarda soddadil g'irvonliklarning hayoti, taqdiri, boshidan kechirganlari hikoya qilinadi. "Asardagi voqealar rivojining eng yuqori nuqtasi, undagi konflikt benihoya kuchaygan o'rni kuliminatsiya deb yuritiladi[5, 123-bet]. "Assalomu alaykum" qissasining kuliminatsion nuqtasi deb quyidagi o'rinni ko'rsatishimiz mumkin: Xolmirza g'irvon jahl ustida xotinini taloq qilib yuboradi. Shu o'rinni asarning kuliminatsiyasi deb aytish mumkin. Badiiy asar voqelikni badiiy aks ettrigani va uning markazida inson obrazi turgani uchun ham insonning real hayotida mavjud konfliktlarning bari unda badiiy aksini topadi. Shu nuqtai nazardan badiiy konfliktning uchta turi farqlanadi: xarakterlararo, qahramon va muhit, ichki konflikt[6,124-bet]. Tahlil qilayotganimiz "Assalomu alaykum" qissasida ham har uchala konflikt aralash holda ko'zga tashlanadi, biri ikkinchisiga o'tadi, biri ikkinchisini keltirib chiqaradi, ya'ni bosh qahramonlar – Asadulla xo'roz va Xolmirza g'irvonning bir- biri bilan, muhit bilan konflikti uning boshqa personajlar bilan to'qnashuvlari, ruhiyatidagi ziddiyatli jarayonlar tasviri orqali ochib beriladi. Bosh qahramon Xolmirza butun qissa davomida Asadulla xo'roz bilan konfliktida tasvirlanadi, bu konflikt o'z navbatida muhit bilan konfliktni yuzaga keltiradi. Ana shu konfliktlar tufayli Xolmirza g'irvon va Asadulla xo'roz o'z-o'zi bilan ichki- psixologik konfliktga yuz tutadi. Qissa davomida ular konfliktlar fonida rivojlanib boradi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, "Assalomu alaykum" qissasi sujet va kompozitsiya jihatidan o'ziga xos va takrorlanmas. Asar sujet i kitobxonni bevosita o'ziga tortadi va soddadil, mehnatkash, beg'ubor g'irvonliklar bilan tanishtiradi. Qissaning til xususiyatlari ham o'ziga xos. Yozuvchi qahramonlarni tipiklashtirish uchun shevadagi so'zlardan o'rinli foydalanadi. Biz qahramonlar nutqidan ularning qayerlik, qanday kishilar ekanini anglab olamiz. Yozuvchi Namangan shevasidagi aba, deda opodda kabi boshqa hech qayerning shevasida uchramaydigan so'zlarni mahorat bilan qo'llaydi, bu esa qissaning yanada o'qishlilikini ta'minlaydi. Qissada qo'llangan xalq maqollari, iboralar asar tilini yanada jozibali qiladi. "Assalomu alaykum" qissasi Abdug'ani Abduvaliyev asarlari orasida alohida o'rin egallaydi va asar mavzusi bugungi kun uchun ham dolzarb va ahamiyatli. Bundan tashqari, g'irvonliklar haqidagi ushbu asarda haqiqiy g'irvonlik obrazi yaratildi. Ushbu qissa bugungi kun o'quvchisi uchun ham chin

ma'noda ma'naviy ozuqa bera oladi deb hech ikkilanmay ayta olamiz. Sababi bugungi kun o'quvchisi uchun ham shuncha hangomalarning, latifalarning bosh qahramoni bo'lgan g'irvonliklar aslida qanday inson bo'lgani judayam qiziq. Qissaning sujet idagi o'ziga xoslik esa asarning badiiy qimmatini yanada oshiradi. Bu qissaning yana bir o'ziga xos tomoni shundaki, qissada ma'lum bir davr, ijtimoiy muhit tasvirlansada, asarda ko'tarilgan muammolar, insonlar fe'lidagi kamchiliklar qusurlar barcha davrlar va barcha insonlar uchun o'z ahamiyatini hech qachon yo'qotmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jo'rayeva G. O'zbek bolalar she'riyatida hajviya.- Toshkent , 2021. 27 b.
- 2 . Abduvaliyev A Assalomu alaykum.// Sharq yulduzi. 12 1986. – T.: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti. B. 39-78
- 3 Qur'onov D. Adabiyot nazariyasi asoslari.- T.: Noshir, 2019. –B. 334.

NAVOIY IJODIDA DIDAKTIK QARASHLARNI SHAKLLANTIRUVCHI OMILLAR

ФАКТОРЫ, ФОРМИРУЮЩИЕ ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ В ТВОРЧЕСТВЕ НАВОИ

FACTORS FORMING DIDACTIC VIEWS IN NAVOI'S WORK

**Davlataliyeva Kumush Akmaljon qizi,
Namangan davlat universiteti filologiya fakulteti
adabiyotshunoslik yo'nalishi magistranti**

Annotatsiya: Maqolada Sharq mumtoz adabiyotida o'ziga xos uslub va ana'naga ega Nizomiddin Mir Alisher Navoiyning asarlari va hayot yo'lida o'ziga xos ahamiyat kasb etuvchi ta'limiy-axloqiy qarashlarni shakllantiruvchi omillar xususida izlanishlar olib borildi.

Kalit so'zlar: hikoyat, misra, bayt, "Makorim ul-axloq", "Hayrat ul-abror", "Boburnoma", "Latoyifnoma", "Sabbai sayyor"

Аннотация: В статье исследованы произведения Низамиддина Мир Алишера Навои, имеющего уникальный стиль и традицию в

восточной классической литературе, и факторы, формирующие воспитательно-нравственные взгляды, имеющие особое значение на жизненном пути.

Ключевые слова: повесть, стих, стих, «Макорим ул-ахлак», «Хайрат ул-аброр», «Бабурнома», «Латойфнома», «Саббаи Сайёр»

Annotation: In the article, the works of Nizamiddin Mir Alisher Navoi, who has a unique style and tradition in Eastern classical literature, and the factors that form the educational and moral views that are of special importance in the path of life were researched.

Key words: story, verse, verse, «Makorim ul-akhlaq», «Hayrat ul-abror», «Baburnoma», «Latoyifnoma», «Sabbai Sayyor»

KIRISH

Turkiy millatning quyoshi bo'lgan Hazrat Navoiy ham hayot yo'li, ham asarlari mohiyati nuqtayi nazaridan barcha zamonlarning adiblariga o'rnak bo'la oladigan shoirdir. Natijada, shoir hayoti va ijodi hali tiriklik davridayoq o'rganila boshlangan va hozirgacha davom etmoqda. Ulardan o'z zamondoshlari tomonidan e'tirof etilganlari alohida qimmatga ega.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Navoiyni o'z otasidek ko'rgan Xondamirning “Makorim ul-axloq” (Yaxshi xulqlar) asarida Hazrat Navoiy tarjimai holiga doir qimmatli faktik ma'lumotlar keltirilganligi, “Xulosat ul-axbor” (“Xabarlarning xulosasi”) va “Habib us-siyar” (“Do'stlar siyrati”) asarlarida Navoiyning do'sti Husayn Boyqaroning Xuroson taxtiga o'tirishidan to ulug' shoirning Hirotga qaytishi-yu, ul zotning vafotigacha bo'lgan voqealar haqida so'z borishi, Husayn Boyqaroning “Risola”sida ul zotni “so'z mulkining kishvaristoni, sohibqironi” deb ulug'lanishi, Abdurazzoq Samarqandiyning “Matla'i sa'dayn va majmai bahrayn”, Davlatshoh Samarqandiyning “Tazkirat ush-shuaro”, Abdurahmon Jomiyning “Bahoriston”, “Haft avrang”, “Xiradnomai Iskandar”, “Nafahot ul-uns”, Boburning “Boburnoma”, Vosifiyning “Badoye' ul-vaqoye” kabi asarlarda Hazrat Navoiyning fe'li-sajiyasi, ijodi, ijtimoiy faoliyati, zamondoshlari bilan ijodiy muloqotlari haqida muhim ma'lumotlar keltirilgan. Ushbu asarlarda va yana boshqa ko'plab manbalarda keltirilgan ma'lumotlar asosida Navoiy shaxsiyati haqida yanada to'laroq ma'lumotga ega bo'lamiz.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqolada tahlilga tortilgan adabiyotlar qiyosiy tipologik, germenefitik tahlil, ilmiy tahlil va didaktik tahlil metodlaridan foydalanilgan holatda tahlil qilindi. Tahlilga tortilgan adabiyotlar: “Makorim ul-axloq”, “Hayrat ul-abror”, “Boburnoma”, “Latoyifnoma” kabilar yuqoridagi metodlar orqali yanada yaxshiroq yoritildi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

G‘iyosiddin Xondamirning “Makorim ul-axloq” asarida din nizomi deya ulug‘langan Navoiy hazratlarining tug‘ilishi ham ilohiylik kasb etganligi haqida qimmatli ma‘lumotlar keltirilgan:

“...ul oliy Hazrat tovuq yiliga to‘g‘ri keluvchi (hijriy-qamariy) sakkiz yuz qirq to‘rtinchi yil ramazon oyining o‘n yettinchi kuni yo‘qlik dunyosidan borlik olamiga qadam qo‘yib, o‘zining go‘zal va porloq chehrasi ulug‘ligi bilan yer yuziga zeb-ziynat bag‘ishladi..... Tarixnavislar va rivoyatchilarning nurli ko‘ngillariga noma‘lum qolmasinki, ul hazrat tavalludi quyoshining chiqish vaqti bo‘lgan ramazon oyining o‘n yettinchi kuni sharaf va manzilatga egadir. Cunki ko‘pchilik tafsirchilarning fikricha, Mannon mulkidan so‘nggi payg‘ambar alayhi salavatga vahiy va Qur‘onning tushirilishi ham ana shu kuni yuz bergan bo‘lib, payg‘ambar alayhissalom hayoti haqida qissa yozuvchi barcha kishilarining aytishlariga qaraganda,”Badr jangida harbiy kuchingiz oz bo‘lsa-da, Alloh sizlarni g‘olib qildiku!”[3.] oyati uning yuksak sha‘nidan hikoyat qiladigan Badr jangi ham ana shu kuni yuz bergan. Bir guruh tarixchilarning taxminlaricha, Shohimardonning (O‘rta Osiyo oddiy xalq ommasi orasida Hazrat Aliga(k.v.)berilgan nom) muborak boshiga ham xuddi ana shu kuni qilich solinib, ul zotning shahodatga yetishiga sabab bo‘lgan. Shuningdek, ayrim ulamolarning fikrlaricha, qadr kechasi ham ramazon oyining o‘n yettinchi kechasiga to‘g‘ri keladi”[4.].

Xondamir keltirgan Navoiy hazratlarining dunyoga kelish sanalari bilan bog‘liq ayrim ma‘lumotlar bugungi kun ulamolari aniqlagan yangiliklarga to‘g‘ri kelmasligi mumkin. Chunki bugungi kunda ulamolar qadr kechasini ramazon oyining oxirgi o‘n kunligidan izlash kerakligi, bu esa sahih hadislarda keltirilganligini aytishadi. Masalan, Sahih ul-Buxoriy to‘plamining 3-kitobini Laylat ul-qadr bobidagi 2017-sonli hadisda payg‘ambarimiz Muhammad (s.a.v.) Laylat ul-qadrni ramazonning oxirgi o‘n kunligidan izlanglar, – deganlar. Sahih

ul-muslim to'plamining 2-kitobini Ro'za bobidagi 2364-hadisda Ubay ibn Ka'b roziyollohu anhu: Allohga qasamki, badahqiq Qadr kechasini 27-kechada ekanini bildim. Chunki payg'ambarimiz (s.a.v.) shu kechani ibodatda o'tkazishimizni buyurgandilar, – dedi. Ushbu hadislariga asoslangan holda bugungi kun ulamolari Qadr kechasini Ramazon oyining oxirgi o'n kunligining toq kunlaridan izlash kerakligini aytishadi. Ammo hazrat Navoiyning aynan ramazon oyining toq kunida dunyoga kelganlari va bosib o'tgan hayot yo'llari hamda asarlari orqali qoldirgan hikmatlari o'rtasida bog'liqlik bor bo'lsa ajab emas.

Navoiyshunos olimlar aniqlashicha, 13-14 yoshlarida otasi vafot etdi. O'sha vaqtlarda mamlakat hukmdori bo'lgan Abulqosim Bobur Navoiyni o'z qaramog'iga oldi. 16 yoshida Abulqosim Bobur ham vafot etdi. Bu Navoiy uchun ikkinchi og'ir judolik edi. Taxtga Husayn Boyqaroning asosiy raqiblaridan biri Abu said o'tirdi. Bu Navoiyga Husayn Boyqaroning do'sti sifatida birmuncha qiyinchiliklar tug'dirdi. Mashhaddan Hirotga kelganda tog'alari Mirsaid Kobuliy va Muhammad Ali G'aribiylarni Abusaid Mirzo birin-ketin qatl ettirgan, otasidan qolgan mol-mulk, uy-joylari musodara qilingan, boradigan joyi yo'q bo'ladi. Abusaid esa Navoiyni ta'qib qilib Hirotidan chiqarib yuboradi. Atrofida yaqin kishisi qolmagan Navoiy Samarqandga boradi. Navoiy bir inson tortishi mumkin bo'lgan barcha azoblarni tortib ko'radi. Hayot sinovlariga sabr va chidam bilan bardosh beradi. Ulardan to'g'ri xulosa chiqarib, natijada, hammaga o'rnak bo'ladigan darajaga yetadi. Nimaga qo'l ursa, o'sha sohaning eng yaxshisi bo'ladi. Xo'sh, Navoiyning bunday ulug' darajaga yetishiga, hayot zarbalariga chidamli va bardoshli bo'lishiga sabab nimada ekan? Keling bir mushohada qilib ko'ramiz:

Manbalarda keltirilishicha, farzand tarbiyasi, asosan, uch bosqichda amalga oshadi. Birinchisi – turmush qurish davriga qadar yigit va qizni oilaga tayyorlash va munosib jufti halol tanlash, ikkinchisi – ona qornidagi, ya'ni homila davridagi parvarish, uchinchisi – farzand dunyoga kelgan kundan boshlab beriladigan tarbiya. Bularning bari Navoiy tarbiyasida mujassam bo'lgan:

Faxriy Hirotiyning "Latoyifnoma" asarida aytilishicha: "Mirning tarjimaiy holidan xabardor mo'ysafid tarixchilar va to'g'ri so'zli dunyo ko'rganlar o'z asarlarida shunday keltiradilarkim, Mirga amirlik mansabi merosiyydir. Uning otasi Amir kichkina (G'iyosiddin – K.D.)

sulton Abu Saidning xizmatida edi. Garchi muhru mansabi bo'lmasa ham katta hurmatga ega edi. Ona tomondan bobosi Amir Shayx Abu Sa'id Chang Mirzo Boyqaro xonadonida amir ul-umaro edi". Ushbu ma'lumotlardan ul zotning otalari hamda onalari haqida qisman ma'lumotga ega bo'lamiz. Ammo tog'alari haqidagi ma'lumot bilan umumlashtirsak oilaviy muhitlari haqida yanada to'liqroq tushunchaga ega bo'lamiz. Ular haqidagi aniq ma'lumotni Alisher Navoiyning "Majolis un-nafois" tazkirasidan olishimiz mumkin. Asarda keltirilishicha: "Mir Said el orasida "Qobuliy" laqabi bilan mashhurdir, faqirg'a tog'oyi bo'lur. Yaxshi tab'i bor erdi, turkchaga moyli ko'proq erdi", – degan ma'lumotni keltirsa, yana bir tog'asi Muhammad Ali(G'aribiy) haqida: "Hush muhovada va xushxulq va xushta'b va dardmand yigit erdi. Ko'proq sozlarni yaxshi cholar erdi. Uni va usuli ho'b erdi. Musiqiy ilmidin ham xabardor erdi. Xututni(xatning ko'pligi) ham bitur erdi", – degan ma'lumotlarni beradi. Navoiy o'zining "Badoye ul-bidoya" asariga yozgan so'zboshisida quyidagi satrlarni keltiradi:

*Otam bu ostonning hokbegi,
Onam ham bu saro bo'ston kanizi.
Manga gar xud bo'lay bulbul va gar zog'
Ki ushbu dargoh o'lg'ay gulshanu bog'. [1]*

Ushbu satrlardan anglashiladiki, Navoiyning oilasi temuriylar oilasiga yaqin, ota-onasidan to yetti pushtigacha oliy darajali xonadonning samimiy xizmatchisi bo'lgan. Ushbu uch manbadagi ma'lumotlarni umumlashtiradigan bo'lsak, hazrat Navoiy tarbiyasi mukammal darajada qurilganligini ko'rishimiz mumkin. Chunki, birinchi talab-munosib jufti halol tanlash vazifasi a'lo darajada amalga oshirilgan. Boisi, otasi hammani hurmat-e'tiboriga tushgan, o'qimishli, ziyoli inson. Garchi, onasining xarakteri, shaxsi haqida ma'lumot keltirilmagan bo'lsa ham uning otasi, akalari haqidagi ma'lumotlardan va Navoiy hazratlariga bergan chiroyli tarbiyalaridan onalari ham ilimli, oqila ayol bo'lganliklarini bilish qiyin emas.

Sharafiddin Ali Yazdiy, Mavlono Lutfiy, Turbatiy kabi o'z zamonasining ulug'lari nazariga tushgan Navoiyning so'z san'atining gultoji bo'lishiga ularning oilaviy muhiti, ota-onasi, tog'alarining kitobga, so'zga bo'lgan muhabbati, uylarida tez-tez uyushtirilib turgan mushoiralar va avvalo, yosh shoirdagi Qur'onga bo'lgan muhabbat sabab bo'lgan bo'lsa ne ajab. Zamondoshlari tomonidan din-diyonat

nizomi deya ulug‘langan Nizomiddin Mir Alisher Navoiy o‘zining “Nazm ul-javohir” asari tarkibidagi ruboiylaridan birida Qur‘on va uni o‘qishning foydalari haqida quyidagilarni yozadi:

“Qur‘on”ki erur mujdai joni o‘qumoq,

Yo‘q, yo‘qki, hayoti jovidoniy o‘qimoq.

Bil ko‘ngulga istasang shifoni o‘qumoq

Kim, keldi ko‘ngul shifosi oni o‘qumoq.[2.]

Ushbu satrlar hazrat Navoiyning bejizga dinning nizomi deya ulug‘lanmaganligini yana bir bor isbotlaydi. Har bir asarida xoh u ishqiy mavzuda bo‘lsin, xoh axloqiy mavzuda bo‘lsin, xoh ilmiy mavzuda bo‘lsin – barchasida Qur‘on oyatlariga ishora yoki oyat mazmuni singdirilgan biror bir bayt, hikoyat keltirilgan. Bu o‘z-o‘zidan bo‘lmaydi, albatta. Bunday asar yozish faqatgina Qur‘on o‘qishni jonning shifosi deya biladigan insonninggina qo‘lidan kelishi mumkin.

XULOSALAR

Navoiy ijodida axloqiy-ta’limiy masalalarni shakllantiruvchi omillarni o‘rganishning eng muhim manbalaridan yana biri, bu albatta, shoir yashagan tarixiy sharoit, ul zot ijod qilgan davr va nafas olgan madaniy muhitdir. Oiladan kitobga bo‘lgan cheksiz muhabbat bilan tarbiyalangan yosh Alisher Lutfiy, Jomiy, Sa’diy, Fariddiddin Attorlarni o‘qib katta bo‘ldi, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Rabg‘uziylarning odob bulog‘idan tashnalgini qondirdi. Navoiy ijodini busiz tasavvur etish qiyin. Shoir ijodi shu muhitning sarxil mevasi desak mubolag‘a bo‘lmaydi.

Bir insonda bo‘lishi mumkin bo‘lgan deyarli barcha ezgu fazilatlar Navoiy hazratlarida mujassam bo‘lgan. Har qanday kasb egasi singari ijodkor ham osonlik bilan o‘z-o‘zidan shakllanib qolmaydi. Komillikka yetishmoq uchun ham ma’lum darajada shart-sharoit, ma’naviy g‘amxo‘rlik hamda ta’lim-tarbiya kerak bo‘ladi. Nizomiddin Mir Alisher Navoiyda esa bularning bari ortig‘i bilan bor edi va ularga qo‘shimcha tarzda Alloh yuqtirgan iqtidor ham mavjud edi. Bejizga Abdulla Oripov Ibrohim Haqqul bilan suhbatlarida Navoiyni: “Navoiy favqulodda shaxs. Sezgir. Teran. Ruhan uyg‘oq. Biror dam siyrati sokinlashganini payqay olmaysiz. Did muhtasham korxonaday to‘xtovsiz ishlaydi”[5.], – degan fikrlarni aytmagani edi.

ADABIYOTLAR:

1. Alisher Navoiy. “Nazm ul-javohir”, Fan nashriyoti. – T.: 1999
2. Alisher Navoiy. “Badoye ul-bidoya”, Fan nashriyoti. – T.: 1987.
3. Qur’oni karim, “Oli Imron” surasi, 123-oyat
4. Xondamir, G’iyosiddin. Makorim ul-axloq, Yoshlar nashriyot uyi. – T.: 2018. 20-bet
5. Haqqul I. Abadiyat farzandlari. – Toshkent, 1994, 164-bet.

MUMTOZ ASARLAR MATNI USTIDA ISHLASH

WORK ON THE TEXT OF CLASSICAL WORKS

РАБОТА НАД ТЕКСТОМ КЛАССИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ

**Yulduz EGAMBERDIYEVA,
Namangan davlat universiteti
O‘zbek adabiyoti fakulteti 2-kurs magistranti**

Annotasiya. Ushbu maqolada asosiy e’tibor “Farhod va Shirin” hamda “Layli va Majnun” dostonlari matni bilan ishlashga qaratilgan. Dostonda tushunilishi qiyin bo‘lgan so‘zlarning kelib chiqishi, asl va matn ichida anglatadigan ma’nosiga izoh berilgan. Shuningdek, dostonlar tahlilida ko‘zlangan maqsadga erishish uchun ko‘rsatmalar berib o‘tilgan

Abstract. This article focuses on working with the text of the epics “Farhod and Shirin” and “Layli and Majnun”. The origin, original and meaning of words that are difficult to understand in the epic are explained. Also, instructions are given to achieve the intended goal in the analysis of epics

Абстрактный. В данной статье речь пойдет о работе с текстом эпосов «Фарход и Ширин» и «Лейли и Меджнун». Объясняется происхождение, происхождение и значение слов, которые трудно понять в эпосе. Также даются указания для достижения намеченной цели при разборе былин.

Kalit so‘zlar: atama, o‘qish va uning turlari, timsol, didaktika, liro-epik asar

Key words: term, reading and its types, symbol, didactics, lyric-epic work

Ключевые слова: термин, чтение и его виды, символ, дидактика, лирико-эпическое произведение.

“Xamsa” dostonlarini adabiy ta’limda o’rgatish bilan boG’liq uslubiy tamoyillarni belgilash, samarali metodlarni ishlab chiqish bugungi kun adabiyotshunosligining dolzarb muammolaridan biridir. “Xamsa” tarkibidagi besh dostonning G’oyaviy-badiiy jihatlarini chuqur anglab yetishda asar matni bilan ishlash ham yaxshi samara beradi. Dostonlar mohiyatini chuqur anglashda ulardagi o’xshash va farqli jihatlarini aniqlash ham o’rinli metodologik yondashuvdir. Shunday ekan, matn bilan ishlamay turib, tahlil va mushohadalarsiz ko’zlangan maqsadga erishib bo’lmaydi. Mumtoz adabiy asarlar matni ustida ishlashda ulardagi tasvir vositalari, til xususiyatlari ham diqqat markazida bo’lishi kerak. Yirik olim N.Kudryashev “matn ustida ishlash o’quvchilarni yozuvchi fikrlari, uning obrazlari mantiqi izidan asosli va ongli kuzatib borish, adabiy asarni badiiy butunlik sifatida anglashga o’rgatish” deb baholaydi. Ayni chog’da bu ish murakkab ko’nikma bo’lib, “chuqur mushohada, qiyoslash, analiz va sintezni taqozo etish” ni ko’rsatadi.

Matn ustida ishlashning tarkibiy qismlaridan biri asar lug’ati bilan aloqador. Ayniqsa, mumtoz adabiy asarlarning matni ustida ishlash uning lug’aviy tarkibini o’rganishni taqozo etadi. Ammo bu fikr zamonaviy asarlar ustida ishlaganda lug’at bilan ishlashning zarurati bo’lmaydi, degan xulosaga olib kelmasligi kerak. Ayniqsa, tarixiy mavzudagi badiiy asarlarda muayyan tushuncha va hodisalarning nomlari, ayrim atamalar shunday izohlarni shart qilib qo’yadi. Shunga qaramay, luG’at bilan ishlashning mumtoz adabiy asarlarni o’rganishdagi ustuvor yo’nalish ekanligini ta’kidlash o’rinli bo’ladi. “Farhod va Shirin” hamda “Layli va Majnun” dostonlari matni ustida ishlashni yo’lga qo’yishda Navoiy asarlari uchun maxsus izohli luG’atlarning nashr etilgani, shuningdek, “Xamsa” dostonlarining nasriy bayonlari amalga oshirilgani ham o’qituvchi, ham o’quvchi uchun yordam beradi. Mumtoz asarlarning matnini tushunishga ularda arab va fors tillardan o’zlashgan affiks, suffiks va affiksoidlarning ko’p qo’llanishi to’siq bo’layotganligi ham ayni haqiqat. Gap o’zbek tiliga o’zlashib ketgan, ammo bu qo’shimchalar qo’shilishi tufayli “begonalashib”,

tushunarsiz bo‘lib qolgan so‘zlar haqida bormoqda. Aslida bu tillardan ko‘plab so‘zlar tilimizga o‘zlashgan. Fikrimizni bevosita Alisher Navoiyning “Farhod va Shirin” dostoni misolida asoslaydigan bo‘lsak, asardagi arab tilidan o‘tgan “taraf” so‘zi ko‘plik ma’nosini beruvchi “-a” qo‘shimchasini qo‘shish yo‘li bilan yuzaga kelgan “atrof” so‘zi ham alohida leksema sifatida olingan. Shu kabi sir-asror, ajab-taajjub kabi leksik birliklar alohida mustaqil leksik birlik sifatida o‘zbek tiliga o‘zlashgan. Agglyutinatib tabiatga ega bo‘lgan o‘zbek tilida o‘zak qo‘shimcha qo‘shilishi natijasida deyarli o‘zgarishsiz qo‘llanib, leksik ma’no anglatadigan shaklni saqlaganligi tufayli o‘zimizniki bo‘lib qolgan bir qator chet so‘zlarning faol luG‘atimizga o‘zlashmagan perefiksli va affiksoidli shakllarini nafaqat yosh kitobxon, balki katta yoshlilar ham tushunishga qiynaladilar. Fikr dalili sifatida “Farhod va Shirin” hamda “Layli va Majnun” dostonidagi quyidagi o‘rinlarga e’tibor qaratish mumkin:

- **-mu** old qo‘shimchasiga: iltimos-multamas

Dedi : “Kishvar beray, kech bu havasdin,

Dedi :Bechora, kech bu **multamasdin**. [1.1]

Bu bayt Farhod va Xusrav munozarasidan olingan. Kishvar so‘zi notanish so‘z. Uning ma’nosi-mamlakat, yurt, viloyat demakdir.

Bayt ma’nosi: Xisrav Farhodga bu ishqingdan kech, evaziga mamlakat beray deganda, Farhod Xisrav shohga bechora deya murojaat qilib, sen kechgini bu iltimosingdan deydi.

- **-a** ko‘plik old qo‘shimchasi: sir – asror

Yuzinda ishq **asrori** yozilG‘on,

Ichinda dard ta’vizi qazilG‘an

Ushbu bayt Farhod tuG‘ilganda unga berilgan ta’rifdan parcha.

Bayt ma’nosi:Farhodning yuzida ishq sirlari yozilgan, ichida esa “dard ta’vizi”- tumor, duo yozilgan varaqa qadalgan.

Yozmoqda bu ishq jovidona

Maqsudim emas edi **fasona**.

Afsona – fasona. “Layli va Majnun” dan olingan ushbu bayt dostonning so‘nggi boblaridan keltirilgan. Unga ko‘ra Navoiy “Maqsadim afsona emas edi, balki bu abadiy ishqni tasvirlashga ruh moyil bo‘ldi” demoqchi.

- **-ta** old qo‘shimchasi: haqiqat-tahqiq.

Jahonda qolmadi ul yetmagan ilm,

Bilib **tahqiqini** kasb etmagan ilm.

Ushbu baytda ham Farhod ta'riflangan. Tahqiq- bu biror narsaning haqiqati, aslini bilish ma'nosida.

Bayt ma'nosi: olamda u egallamagan bilim, izlanib oxirigacha yetmagan biror bir kasb yoki hunar qolmadi.

Komingni aningdek et **taxayyul**,
Kim, topmasang etgasen tahammul.

Taxayyul-xayolga keltirish. Bu baytda Qays tuG'ilmasidan oldin u otasi uchun birdan-bir tilak ekanligini anglash mumkin. Unga ko'ra orzu-istaklaringni xayolingga keltir, agar natija bermasa, sabr-toqat qilishing kerak deya ta'kidlayapti shoir. Ushbu baytda kom-orzu-istak, tahammul-sabr, chidam.

Alqissa, atosi topqach ul dur,
Ko'p sochti guhar qilib **tafoxur**.

Tafoxur-faxr. Ushbu baytda Qaysning dunyoga kelishidan atasining xursandligi ifodalangan. Ma'nosi: otasi u dur(Qays)ni topqach, faxrlanib ko'p gavharlar sochdi.

- -e bir ma'nosida. Xalafe- bir xalaf, bir farzand.

Chun komi aning bor erdi farzand,
Berdi **xalafe** anga xudovand

Ya'ni u(Qays otasi)ning birdan-bir orzusi farzand edi, xudo unga bir xalaf ya'ni bir farzand berdi.

Yuqoridagi holatlar dostonning ko'pgina o'rinlarida uchraydi. Adabiyot o'qituvchisi mumtoz matnlarda faol qo'llanadigan qo'shimcha, qo'shimcha xarakteridagi morfemalar bilan ishlashda, ularni o'quvchilarga tushuntirish ustida jiddiy ishlashi kerak. Masalan, tafoxur so'zining ma'nosi faxrlanish ekanligini tushuntirish uchun avvalo, matnning aslini o'qib, so'ngra nasriy bayonini o'qitgan ma'qul. Shunda matn aslidagi so'zlar uning nasriy bayonida qaysi so'zga tegishli ekanligi ayon bo'ladi. Bundan tashqari, tafoxur so'zining ma'nosini ona tili bilan boG'liq holda aniqlashni ham o'rgatish mumkin. Bunda avvalo, so'zni yozuv taxtasiga yozib, shartli ravishda ma'noli qismlarga ajratib ko'rish kerak. Keyin esa ushbu so'zning o'zlashma ekanligi ta'kidlangach, -ta old qo'shimcha ekanligi o'quvchi tomonidan osonlikcha anglanadi. Biz buni birgina "Xamsa" tarkibidagi dostonlar asosida ko'rib chiqdik xolos. Lekin o'zlashma so'zlar, qo'shimchalar mumtoz asarlarning faqatgina lirik turidagina emas, balki boshqa turlarida ham juda ko'p uchraydi.

Matn ustida ishlashning asosiy nuqtalaridan biri asarni o‘qishdir. Uning turlari ham nihoyatda ko‘p. Bular orasida ifodali o‘qish, sharhli o‘qish, yakka va guruh bo‘lib o‘qish kabi turlarini ko‘rsatish mumkin. O‘quvchilarni badiiy asar bilan tanishtirish dastlab, guruhda o‘qish bilan boshlanadi. Guruhda badiiy asarni ifodali o‘qish o‘quvchilarni estetik jihatdan tarbiyalashda eng muhim va ta’sirchan metoddir. O‘quvchilarda ifodali o‘qish malakasini shakllantirish adabiyot o‘qituvchisi oldida turgan eng muhim vazifalardan biridir. Mumtoz adabiyotda xususan, lirik janrlarni vazn talabiga moslab o‘qish ifodali o‘qish hisoblanadi. Bunda avvalo, G‘azal aruz vaznining qaysi bahrida yozilganiga e’tibor qaratiladi va shu bahrga mos ohangda o‘qiladi. Adabiy asarlarni o‘rganishda, ta’limning turli bosqichlarida bolaning yosh xususiyatlarigina emas, hatto asarning janri, uslubi ham uni o‘qitish, o‘rgatishda o‘ziga xos yondashuvlar bo‘lishini taqozo etadi. Qadimgi turkiy adabiyotni o‘rganish bilan Yassaviy (yoki boshqa ijodkor) hayoti va ijodini o‘rganishda bir xil usulni qo‘llab bo‘lmaganidek, Navoiyning “Farhod va Shirin” yoki “Layli va Majnun” dostoni bilan Hamid Olimjonning “Oygul bilan Baxtiyor” ertak dostoni ham boshqa-boshqa nuqtai nazardan o‘rgatilishi kerak. Ruboiyni o‘rganish uchun tanlangan usulni romanni o‘rganishga tatbiq etish qanchalik mumkin bo‘lmasa, mumtoz adiblarning asarlarini o‘rganish orasiga ham tenglik alomatini qo‘yish shunchalik xatodir. Mumtoz asarlar matni ustida ishlash bilan birgalikda undagi ma’no – mazmunni ham o‘quvchiga yetkaza olish o‘qituvchidan kuchli mahorat talab qiladi. Ayniqsa, Navoiy ijodiga oid, lirik, epik, liro-epik asarlarni shunchaki maqtov uchun yoki ijod ko‘lamini kengaytirish uchun yaratilmaganini anglatish joiz. Sababi biz Navoiyga tegishli asarlardan har qanday sohada – axloqiy, didaktik, siyosiy va boshqa ko‘plab jabhalarda o‘zimizga kerakli badiiy ozuqa yoki yechimni topa olishimiz mumkin, agar-da, uni to‘G‘ri anglasak, muallif nazarda tutgandek mushohada qila olsak!

Liro-epik asarlarni o‘qitishda ba’zida syujetbozlikda nari o‘tilmayotgani uchun dostonlar bolalarda boshlanG‘ich ta’limda o‘rgatiladigan xalq ertaklaridek tasavvur qoldirmoqda. Bu esa asardagi quyuq ramzlar, katta hayotiy haqiqatlar, murakkab falsafiy mushohadalarning ko‘rsatilmasligi va uni o‘rgatish jarayonida o‘quvchiga yetarli tarzda yetkazilmasligi natijasidir. Shu o‘rinda adabiyotshunos I.Haqqulning quyidagi fikrlarini keltirish asoslidir. “Bilasizmi, biz, Navoiy ijodiyotining har tomonlama to‘G‘ri va teran

anglay olmayotganimiz bois “Xamsa” qahramonlarini ham muallif nazarda tutganidan boshqacharoq tasavvur qilamiz. Mana Farhodni olaylik. Kim o‘zi u? Javob tayyor: Xitoy podshohining o‘G‘li. Bu fikr tushunchamizga o‘rnashib qolgan. Maktab o‘quvchisidan tortib to yoshi katta malakali navoiyshunosgacha shu xususda gapiradi. Ammo Farhodda – dini, dunyoqarashi, urf-odati, davlatchilik an‘analari turkiy xalqlardan keskin farqlanadigan Xitoy xalqiga xos qanday milliy xususiyat, fazilat yoki ruhoniylar sifatlar bor? Tarixda qaysi Xitoy hukmdori farzandiga Qur‘oni Karimni o‘qitishni o‘rgatgan, umuman, ta‘lim-tarbiya, muomala-munosabat va madaniyatda musulmonchilikni afzal bilgan?! Bular haqida mulohaza yuritish hatto xayolga ham kelmaydi. “Xamsa”dagi chin, arab, arman, yunon degan so‘z va tushunchalar bir ramzdir. Ularni to‘ppa-to‘G‘ri mazmunda qabul qilish va tushuntirish “Xamsa” satrlaridan o‘zbek o‘quvchisi qalbiga tushadigan zavqni boshqa bir o‘zanga burib yuborishday gap”. [2.2]

“Farhod va Shirin” hamda “Layli va Majnun” dostonlarini adabiy ta‘limda o‘rgatishda matn bilan ishlash jarayonida quyidagi jihatlarni e‘tiborga olish samarali natija beradi: asar G‘oyasini idrok qilish, undagi timsollardan ko‘zlangan maqsadlarni aniqlash, tasvirlanayotgan voqea-hodisaga o‘z munosabatini bildirish, asardagi voqealarga muallif munosabatini aniqlashga urinish, asarning turli joylarida berilgan parchalarni yaxlitlash va ularni mazmunan bo‘G‘lash. Mazkur maqsadlarga erishish mumtoz so‘zlar luG‘ati va tabdillar bilan jiddiy ishlash, mumtoz poetika asarlaridan DTS talablari darajasida xabardorlikni talab etadi. Shuningdek, badiiy asardan zavqlanish, falsafiy mushohadaga, teran fikrga ega bo‘lish, shoir uslubidan bahramand bo‘lish kabi ko‘plab jihatlar matnni tahlil qilish jarayonida voqelanadi. Masalan, “Farhod va Shirin” dostoni tahlilida avvalo, bu doston Farhod ismli yigitning Shirin ismli qizga oshiq bo‘lishi va unga yetishish yo‘lidagi harakatlari, lekin oshiq-ma‘shuqlarning bir-birlariga yetisholmay halok bo‘lganlari to‘G‘risidagi asar emasligini kitobxonga anglatish lozim. Syujet voqealari boshlangan Chin mamlakati, xoqon obrazlari ham bir ramzdir. Dostondagi Chin hozirgi Xitoy emas, balki chin, pokiza e‘tiqod va yuksak ma‘naviyat makoni. Xoqon esa ana shu dargohning rahbari. Arman yurti Navoiy davri odamlari uchun olis mamlakat timsoli edi. Shuning uchun bu yurt dostonida botinam visol ramzi kabi talqin etilishi mumkin. Navoiyshunos olimi

S.G'aniyevaning adabiy qarashlariga ko'ra, dostonning markaziy G'oyalaridan biri xalqlar do'stligini kuylashdir. Asar qahramonlari turli xalq vakillaridir: Farhod – xitoylik, Shirin – arman yurtidan, Shopur – eronlik. Uch asosiy qahramon millati jihatidan turlicha bo'lsa ham, go'zal insoniy fazilatlarini, yaxshilikka intilishlari, sevgida sodiqliklari, oliyjanobliklari jihatidan birdirlar. Ular o'rtasidagi sadoqatni tasvirlash orqali uluG'vor do'stlik yuksak darajaga ko'tariladi. Bu orqali shoir o'z qahramonlari mansub bo'lgan xalqlarga muhabbat ko'zi bilan qaraydi. Shuning uchun ham asar umumbashariy ahamiyat kasb etadi. [3.3] Asar mohiyati haqida keng miqyosda tushuncha berish ham uni anglashga kirishgan kitobxon uchun talaygina yengilliklar yaratib, tafakkuri kengayishiga yo'l ochadi. Navoiy asarlarining eng muhim fazilati shundaki, uning inson ma'naviyatini yuksaltirishga, o'zligini anglashga qaratilganidir. Shunday ekan, u yaratib qoldirgan adabiy meros xalqimizning ma'naviy mulki sifatida har tomonlama qadr va e'zozga, ilmiy jihatdan chuqur va izchil o'rganishga loyiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Farhod va Shirin. O'zbek adabiyoti bo'stoni. Toshkent, 1989, G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti.
- 2.Haqqulov I. Taqdir va tafakkur. esselar va adabiy-tanqidiy maqolalar.-T.:Sharq,2007
- 3.B.To'xliyev. Adabiyot o'qitish metodikasi. Toshkent.2010-y.
- 4.S.G'aniyeva. Alisher Navoiy. O'zbekiston: FAN nashriyoti, Toshkent: 1968-yil..

**NON DETALI BILAN BOG‘LIQ AFSONALARNING
ETIMOLOGIYASI VA BADIY KO‘LAMI**

**СОДЕРЖАТЕЛЬНАЯ И ХУДОЖЕСТВЕННАЯ
ИНТЕРПРЕТАЦИЯ МИФОВ СВЯЗАННЫХ С ХЛЕБОМ**

**MEANINGFUL AND ARTISTIC INTERPRETATION OF
MYTHS RELATED TO BREAD**

*Erkinova Fotima Mamutxonovna,
Namangan davlat universiteti
Filologiya fakulteti adabiyotshunoslik
kafedrası magistri*

Annotatsiya: Ushbu maqolada non bilan bog‘liq afsonalarning kelib chiqishi, o‘ziga xosligi haqida fikr yuritilgan. Toponimik afsonalarda nonning ahamiyati aytib o‘tilgan. Afsonalarning mavziviyy ko‘lami, syujeti va kompozitsiyasi, badiiyati tahlilga tortilgan.

Kalit so‘z: miflar, estetik tasavvur, epik tur, uydurma, quyosh xudosi, iyeroglif, toponim, toponimlar, Gaznon, Zangi ota.

Аннотация: В данной статье рассматривается происхождение и своеобразие мифов, связанных с хлебом. Анализируются тематический охват, сюжет и композиция, художественность легенд.

Ключевое слово: Мифы, эстетическое воображение, эпический тип, вымысел, бог солнца, иероглиф, топоним, Газнон, Занги ота.

Annatation: This article discusses the origin and uniqueness of myths related to bread. The thematic scope, plot and composition, artistry of legends are analyzed.

Key word: Myths, aesthetic imagination, epic type, fiction, sun god, hieroglyph, toponym, Gaznon, Zangi ota.

Afsonalar og‘zaki badiiy nasr namunalari sifatida ijodiy tafakkur taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi. Afsonalarning kelib chiqishiga mifologik tasavvur-tushunchalar yetarli ta’sir ko‘rsatgan. Shuning uchun ham ularda qadimgi ajdodlarimizning badiiy mahorati, dunyoqarashi namoyon bo‘ladi. O. Madayev: “Afsona diffusion jarayonda mif tarkibida paydo bo‘lgan, keyinchalik alohida janr sifatida ajralib chiqqan xalq og‘zaki ijodidagi birinchi mustaqil epik janr hisoblanadi”, -degan edi [1, 52].

Afsonalar o'ziga xos janriy xususiyatlari, mavzuiy turlari, epik motivlari, obrazlar tarkibi, ifoda uslubi bilan alohida e'tiborni tortadi. Ularda voqelikning uydurma asosida bayon etilishi muayyan qonuniyat darajasiga ko'tarilgan. Xususan, afsonalarda xayoliy uydurmadan foydalanish yetakchi tamoyilga aylangan [2, 7].

“Afsona” atamasi forscha “afsun – sehr-jodu” ma'nosini anglatuvchi so'zdan olingan bo'lib, fantastika, xayoliy uydurma asosida yaratilgan nasriy hikoyalarga nisbatan qo'llanadi [3, 7].

Afsonalar sujeti mazmunan rang-barangligi jihatidan: toponimik afsonalar, urf-odat bilan bog'liq afsonalar, boshqa ko'rinishga evrilish yoki biror buyumga sehrli kuch berish motividagi afsonalarga bo'linadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib ushbu maqolada non bilan bog'liq afsonalar haqida fikr yuritmoqchimiz. Nonning yumaloq ko'rinishida yopilishi ham o'ziga xos. Qadimda xamirni issiq quyosh taftiga o'rab, ko'ptirishgan. So'ng uni ochib qo'yib, quyoshda qizigan toshga yopib pishirishgan. Bu esa ular uchun quyosh xudosi tashlab ketgan ne'mat hisoblangan. Quyosh xudosi esa “RA” deb nomlangan Qadimgi Shumer iyeroglif yozuvlarida “RA” doira shaklining o'rtasiga bir nuqta qo'yish bilan ifodalangan. Bu belgi keyinchalik nonning ramzi sifatida qo'llaniladigan bo'lgan. Ko'p xalqlar buni qabul qilib, nonni shu ramzda ifodalashgan yoki shunga o'xshash non yasashgan. Zog'ora va gijda nonlarning suratlariga e'tibor bilan qarasangiz: doira, o'rtasida esa nuqtasi bor.

Quyosh bilan nonni bir belgi orqali ifodalash – har ikkisi ham hayotning asosiy omili ekanligida. Quyosh bo'lmasa, non yetishtirish mumkin emas, non bo'lmasa hayot kechirish qiyin. Shu sababli qadimgi xalqlarda quyoshga sig'inish bilan birga nonga ham sajda qilingan.

Nonni shar tarzida zuvala qilib qo'rga (ko'mach) pishirish, doira shaklida yasab, pechkada pishirish yoki likopchasimon yasab tandirga yopish (patir, kulcha) usullari yolg'iz bizda emas, jahondagi barcha xalqlarda hanuzgacha saqlangan. Bu ham nonni quyosh ramzida tasavvur etishning yorqin misolidir. Patir nonlarning yuziga quyuq chakich urilishi — quyosh jimirlashining ramziy ifodasidir. Shirmoy hamda lochira nonlar chetlarini pichoqda kesib parraksimon yasash ham quyoshdan nur taralayotganligining ramziy ifodasidir.

“RA” bilan bogliq bu afsona mif tarkibidan ajrab chiqqan, turmush predmetlarining kelib chiqishini izohlaydigan epik asarlar tarkibiga kiradi.

Namangan viloyati Yangiqo'rg'on tumanidagi Gaznon qishlog'i haqida quyidagi toponimik afsona saqlangan: Qadim zamonlarda Yangiqo'rg'on yo'nalishidan juda katta karvon o'tgan ekan. Ular yo'lma – yo'l turli joylarda to'xtab, tunab, oziq olib yo'lga chiqishar ekan. Har gal bir joyda to'xtashganda, u yer aholisi ularni katta – katta nonlar bilan mehmon qilishar ekan. O'sha paytda hajm o'lchovi gaz deb atalar, katta – katta nonlarni esa, gaz – gaz non deyilar ekan. Karvondagilar har gal quyuq mehmondorchilik bo'ladigan joyga yetay deganlarida, karvonboshi bor ovoza: "Gaz –gaz nonga keldik", -der ekan. Bora – bora o'sha joy nomi Gaznon deb ataladigan bo'libdi. Bu etnotoponim afsona bo'lib, ma'lum bir urug'-qabilaga mansub kishilarning yashash joyi, kelib chiqishi haqida ma'lumot beradi.

Nonda mo'jizaviylik mavjudligi haqida ham bir nechta afsona tarqalgan. "Non –qalqon" afsonasining syujet chizig'i xalqimizning o'tmishida bo'lib o'tgan voqea asosida shakllangan. Aytishlaricha, bir yurtga dushman bostirib kela boshlabdi. Podsho yurtdagi navqiron yigitlarni vatanni himoya qilishga jo'natibdi. Ziyod otaning yolg'iz o'g'li ham jangga otlanibdi. Ziyod ota o'g'liga onasining xokidan va o'zi yetishtirgan bug'doy nonidan berib, ularni qo'ynidan qo'ymaslikni buyuribdi.

Ikki orada qattiq jang bo'libdi, har ikki taraf ko'p talofat ko'ribdi. Ziyod otaning o'g'li ham tinmay jang qilar emish-u, unga hech narsa bo'lmasmish. Jang to'xtatilganda podsho yigitdan buning sababini so'rabdi. Voqeani bilgach podsho tezda issiq non yopishni va har bir suvoriysiga ikkitadan non tortishni buyuribdi. "Nonning birini yesin, ikkinchisini beliga tugib olsin", -deb amr etibdi. Podshoning buyrug'i bajo keltirilibdi. Jangda dushman o'qi hech kimga kor qilmabdi. Yengilayotganini bilgan bosqinchilar kelgan tomonlariga qarab qochib qolishibdi. El-yurt omon qolibdi. Ana shundan keyin "Noni borni o'q olmas" -degan hikmat paydo bo'libdi. Bu utopik afsonalar sirasiga kiradi.

Utopik afsonalarda xalqning o'ziga nisbatan zulm va zo'rlik kuchaygan davrlardagi qarashlarini, orzu-istaklarini talqin qiladi. Yuqoridagi afsonada esa non detail orqali xalqning yengilmas, jasur, yurt uchun jonini fido qiladigan farzandlarining bo'lishi doimiy orzisi ekanligiga ishora bor. Belida non bor yigitlarga o'q o'tmasligi nonning sehrli kuchi sabab qilib ko'rsatilgan.

Yana bir afsonada bir kampir va uning o'tinchi o'g'lining kulbalarida ikkita ilon paydo bo'libdi. Bola o'zi va onasini himoya qilib, ilonlarni o'ldirmoqchi bo'libdi. Birini o'ldirguncha ikkinchisi qochib qolibdi. Biroq shundan keyin tirik qolgan ilon unga kun bermay qo'yibdi. Bola ilondan qochib toqqa, qo'ychivonlar orasiga chiqib ketibdi. Podani yetaklovchi serkaning shohiga o'ralib ilon ham jo'nabdi. Oxiri bola bo'lgan voqeani qo'ychivonlarning bobokaloni Zangin otaga aytib beribdi. Bobo bolaga: "Qo'lingga non bilan ketmon olasan-da, ilonga ro'baro' bo'lasan. Ilon bor kuchi bilan bilan senga tashlanadi, ketmonni teshib o'tadi-yu, nonga qolganda botinolmaydi. Non ulug' ilonni ham daf eta oladi", -debdi.

Bola boboning aytganlarini qilibdi. Ilon o'qdek otilib, ketmonni teshib o'tibdi-yu, nonga hamla qilolmabdi. O'zini yerga otib parcha-parcha bo'lib ketibdi. Non tufayli bola omon qolibdi. Shundan keyin xalq orasida "Ilon zahrini non daf etar" naqli paydo bo'libdi.

Yuqoridagi afsonada cho'pon obrazi orqali non detalining ilohiyligi ochib berilgan bo'lib, xalqimizning ajdodlar homiyligiga va sehrli buyumlarga ishonish an'anasi hamda jonivorlar kul'ti bilan aloqador mifologik qarashlari ham o'z aqqsini topgan. Shuningdek, ikki afsona so'ngida maqollarning keltirilishi uning badiiy qiymatini oshirgan.

Quyidagi afsonada esa nonning ming dardga davo ekanligi, hatto insonlarni bir – biriga yaqinlashtiruvchi vosita sifatida talqin qilingan. Samarqandda Ali degan kambag'al me'mor qattiq kasalga chalinib yotib qolibdi. Tabiblar uni o'zi qurgan tomga olib chiqishsa, dardiga da'vo topishini aytishibdi. Alining do'stlari tabibning aytganini qilishibdi. Shu shaharlik bir kosib Ma'rifat degan bir go'zal qizini qaroqchilardan yashirib, tomga olib chiqibdi. Tomda kasal yotgan alining dimog'iga yoqimli hid kirib, yengil torta boshlabdi. Buning sababi Ma'rifat olib chiqqan Samarqand noni ekan-da. Qiz Aliga har kuni non yediribdi. Bundan Alining kuchiga-kuch qo'shilib, sog'ayib qolibdi. Ikki yoshning mehri bora-bora muhabbatga aylanibdi. Yurt tinchigach Ali va Ma'rifat turmush qurishibdi. Ali ko'rkam binolar quribdi, Ma'rifat esa Samarqand patirlaridan yopib, xalqni xursand qilibdi. Ma'rifat yopgan nonlar butun dunyoga mashhur bo'lib ketibdi. Shundan keyin "Jaydari non va toza havo ming dardga da'vo" naqli paydo bo'libdi. Hozir ham yurtimizda kelgan har bir sayyohlar eng

katta sovg'a sifatida Samarqand nonlaridan olib ketadilar.

Bundan ko'rinadiki, non azal – azaldan xalqimiz uchun aziz va muqaddas bo'lgan. Uni uzoq safarga chiqqanda hamroh qilib olish odat tusiga kirgan. Quyidagi afsonada esa shu haqida fikr yuritiladi.

Qadim zamonda ikki kishi uzoq safarga chiqmoqchi bo'lishibdi. Yo'l olis, odam yursa, oyog'i, qush uchsa, qanoti kuyadigan biyobonlardan o'tar ekan. Ulardan biri boy bo'lib, u o'zi bilan bir xalta oltin olibdi. Ikkinchi kishi kambag'al ekan. U o'zi bilan bir xalta qotgan non olibdi. Shunda boy kambag'al sherigining ustidan kulibdi:

-Quruq non bilan olis yurtida tirikchilik qilib bo'lar ekanmi? Oltin olish kerak, oltin har qanday yurtida qadrli, istagan narsani sotib olish mumkin,- debdi. Kambag'al sherigi indamabdi.

I kkovi yo'lga chiqishibdi. Yo'l yuribdilar, yo'l yursalar ham mo'l yuribdilar. Inson zoti yashamaydigan sahro-yu cho'llardan o'tib, rosa charchab, ochiqibdilar. Bir yolg'iz daraxt soyasida dam olish uchun o'tirishibdi. Xurjunni oltin bilan to'ldirgan boyning ochlikdan tinkasi quribdi, ammo bir burda non so'rashga or qilibdi. Hamrohining unga rahmi kelib, nonidan sinbdirib beribdi. Ikkovi baham ko'rib ovqatlanibdilar va eson-omon manzilga yetib boribdilar. Oltinga ishongan, nonni mensimagan odam xijolatda qolibdi, xatosini tushunibdi. Shundan keyin xalq orasida "Safar vaqtida non yuk bo'lmas" maqoli paydo bo'libdi.

Saxiyligi bilan nom chiqargan Xotamtoy podsho bir kuni bozor boshida butun xalqqa non tarqatibdi. Qaytayotib bozorda sotish uchun o'tin terib kelayotgan cholni ko'ribdi. Undan tayyor nonni olmasdan bunday qiynalib yurishining sababini so'rabdi. Shunda chol: "Podshoning bergan noni minnatli, mehtat bilan topgan nonim esa halol va barakalidir",- deb javob beribdi. "Bu bilan inson doim o'z halol mehnati orqali kun ko'rishi kerakligi, hech qachon bironing qo'lga qarab, unga qaram bo'lib yurmasligi insoniy burchlaridan biri bo'lishini aytiladi. Xalqimizda "Halol non – rohati jon" maqoli aynan shu afsonaga to'g'ri keladi.

Afsonalar maqollarning kelib chiqishi uchun ham asos hisoblanadi. Chunki maqollar ham xalqning hayotiy tajribalari mahsulidir.

Xulosa qilib aytganda, non bilan bog'liq afsonalar xalqimiz hayotida muhim o'rin tutgan turli-tuman voqealarni xayolot qudrati vositasida bo'rttirib hikoya qilishga asoslangan folklor asaridir. Ularning syujeti ham o'ziga xos. "Aytishlaricha", "Qadim zamonda",

bundan ko‘p yillar muqaddam” kabi boshlanmalar bilan aks ettiriladi. Ularda ko‘proq diologik nutqdan foydalaniladi. Folklorning bu janri ommaviy ijroga moslangan. Uni ehtiyojga qarab istalgan kishi xohlagan vaziyatda ayta oladi. Ko‘p afsonalar syujetida mif, rivoyat va ertak detallari qorishib ketganligi seziladi. Shuning uchun uning badiiy qurilishi o‘ziga xos murakkablik kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Madayev O. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi: Universitetlarning filologiyas, jurnalistika va pedagogika fakultetlari uchun o‘quv qo‘llanma. – T.: MUMTOZ SO‘Z, 2010. – 228b.
2. Rahmonova M. O‘zbek xalq afsonalarining badiiyati: Monografiya. – T. FAN, 2009. – 132b.
3. Safarov O., O‘rayeva D. O‘zbek xalq og‘zaki badiiy ijodi. 2-qism. Buxoro, 2006.
4. S. Yo‘ldosheva. Xalq urf-odatlar va an‘analari. Ijod dunyosi. 2003.
5. I. M. Jabborov. O‘zbek xalq etnografiyasi. O‘qituvchi. 1994.
6. B. Sarimsoqov. O‘zbek marosim folklori. Fan. 1989.
7. M. Galiyev. O‘zbek bolalar folklori. Fan. 1998.
8. M. Murodov. Oltin sandiq ochildi. O‘qituvchi. 1994.
9. M. Mirzayeva. A. Musoqulov. Ostonasi tillodan. Fan. 1992.

HABIB SA'DULLA DOSTONLARIDA VOQELIKKA MUNOSABAT MASALASI

РЕАЛЬНОСТЬ В ЭПИЗОДАХ ХАБИБА СА'ДУЛЛЫ ОТНОШЕНИЕ — ЭТО ДЕЛО

REALITY IN HABIB SA'DULLA'S EPISODES ATTITUDE IS A MATTER

*Aliyeva Guljahon Abdullajon qizi,
Namangan davlat
universiteti magistranti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada XX asrning ikkinchi yarmi o'zbek adabiyotida doston janrining rivoj topishi va Namangan dostonchiligida Habib Sa'dulla ijodining o'rni, qolaversa, Habib Sa'dulla asarlarida o'zi mansub bo'lgan avlodning o'zgarib borayotgan voqelikdan olgan taassurotlari hamda shu voqelikka munosabati o'z ifodasini topganligi, dostonlarida do'stlik, do'st qadri, vafodorlik mavzulari ham keng yoritilgaligi haqida fikrlar boradi.

Kalit so'z: Dostonchilik, Usmonatlas, „Zamin sadosi, Chust rivoyati, Do'st qadri, Adib taqdiri, Shayxzoda sabog'i, Ufq trilogiyasi, Toshkentnoma, Said Ahmad

Аннотация: В данной статье развитие эпического жанра в узбекской литературе второй половины 20 века и роль творчества Хабиба Саъдуллы в наманганском эпосе, а так же впечатления от меняющейся действительности того поколения, к которому он принадлежит в произведениях Хабиба Са'дуллы и этой реальности есть мнения, что отношения нашли свое выражение, что темы дружбы, ценности друзей и верности широко освещены в его эпосах.

Ключевые слова: Достанчилик, Осмонатлас, Замин Садоси, Чустское повествование, Дост Кадр, Судьба писателя, Урок Шейхзады, Трилогия Уфк, Ташкентнама, Саид Ахмед

Abstract. In this article, the development of the epic genre in the Uzbek literature of the second half of the 20th century and the role of Habib Sa'dulla's work in the Namangan epic, as well as the impressions of the changing reality of the generation he belongs to in

the works of Habib Sa'dulla and this reality there are opinions that the relationship has found its expression, that the themes of friendship, value of friends, and loyalty are widely covered in his epics.

Keywords: Dostanchilik, Osmon atlas, „Zamin Sadosi, Chust Narration, Dost Qadr, Fate of the Writer, The Lesson of Sheikhzada, Ufq Trilogy, Tashkentnama, Said Ahmed

XX asrning ikkinchi yarmi o'zbek adabiyotida doston janri rivoj topdi. Unda xalq og'zaki ijodidagi dostonlardan farqli zamonning eng dolzarb muammolari va ularga ijodkorlarning munosabati o'z aksini topdi. Oybek, Hamid Olimjon, Maqsur Shayxzoda, Husniddin Sharipov, Habib Sa'dulla kabi o'zbek she'riyatining zabardast vakillari bu janr rivoji uchun o'z hissalarini qo'shdilar. Xususan Habib Sa'dulla o'ndan ortiq dostonlar yaratib, davr muammolarining yorqin lavhalarini tasvir etdi. Uning niyati she'r yozish,

Bir she'r yozmoqchiman, bittagina she'r,
O'sha she'rni istab keldim dunyoga,
— deb orzu qiladi shoir.

Har bir shoirning she'riyatida uning tarjimai holi va qiyofasi aks etib turadi. Urushda otasidan ayrilgan, hayotning qiyinchiliklarini mitti boshi bilan ko'tarishga majbur bo'lgan adib o'zgalar qalbini, dardini yuragidan his qila oladi. Urushda otalaridan ayrilgan tengdoshlarimning o'y va kechinmalari, olis harbiy xizmatni o'tayotgan do'stlarimning Vatanni sog'inish tuyg'ulari, O'zbekistonning, Namanganning ilhombaxsh manzaralari, paxtakor dehqonlar mehnati-yu zavoddagi yoshlar hayoti qalam tutqazgan bo'lsa, Hazrat Navoiyning teranligiyu, Boburning san'atkorligi, Ogahiy g'azalyotining o'ynoqiligi yu Mashrabning xalqchilligini anglab yetish jidiyroq ishlashga o'rgandim, deb eslaydi shoir.

Hayotda turli odamlar bilan uchrashib, inson tabiatining nechog g'li murakkabligini tushunib yetgan shoir she'riyatning ijtimoiy vazifasi hamisha odamlarni ezgulikka chorlashdan iboratligini sezdi. Bu ma'lum ma'noda mavzu doirasini kengayishiga sabab bo'ldi. Umr yo'llarida uchragan turfa taqdirlar, eshitgan ibratli rivoyatlar, dunyoning notekisliklari, ayniqsa, o'tgan asrning ikkinchi yarmidagi qurollanish poygasi, navbatdagi jahon urushi vahimasi bir fuqaro, bir qalamkash sifatida munosabat bildirishini taqozo etardi. Katta doiradagi masalalar ko'lami she'rga sig'may, yirikroq janrda ifoda etilishini talab qilardi. Shu yo'sinda "Onaizor", "Tug'ilgan yilim",

“Tirik qurbonlar” dostonlar turkumi yozildi. Uning mantiqiy davomi o‘laroq “Zamin sadosi” dostoni vujudga keldi. Tabiiyki, bu dostonlarda urushlarning qabohati va tinchlikning qadr- qimmatini haqidagi o‘ylari ifodalangan.

XX asr dostonchiligida mavzular ko‘lami bir oz kengaydi. Buni Habib Sa’dulla dostonlari misolida ko‘rish mumkin. Tabib tabib emas, boshidan o‘tkazgan tabib, deyishadi dono xalqimiz. Ikkinchi jahon urushida halok bo‘lgan otalarining qadrini qo‘msagan bolalar, farzandini ilhaq bo‘lib kutgan onalar, sadoqat bilan yorlarining xotirasi bilan umr kechirgan kelinchaklar, urushdan keying qiyin hayot, yashash uchun tinmay mehnat qilgan odamlar taqdiri adibga begona emas. Shuning uchun ham Habib Sa’dullaning “Tug‘ilgan yilim” turkumidagi dostonlari hayotiy va ta’sirchan yozilgan. “Tug‘ilgan yilim”, “Onaizor” va “Tirik qurbonlar” dostonlari avtobiografik xususiyatga ega. Ularni o‘qib, beixtiyor ko‘z oldimizda o‘sha mash’um yillar gavdalanadi. “Onaizor” dostoni urush davridagi farzandlaridan ayrilgan onalar ushuni haykal. Suluvbi ena timsolida o‘zi nozik, lekin tog‘dek g‘ammi ko‘tara oladigan o‘zbek ayollari tasvirlangan. Kelini Latifa esa sadoqat, sabr-matonat timsoli. “Onaizor” dostonini o‘qib beixtiyor onalarimizni o‘ylab ketamiz. Shu mushfiq, shu jafokash onalarimiz oldidagi bir umr uzib bo‘lmas qarzlirimizning aqalli bittasini uza oldikmi, degan bir andisha, bir savol oldimizda ko‘ndalang turadi. Doston bizni insofga, insonni qadrlashga, hurmat qilishga chaqiradi. Asarda kitobxonni o‘yga toldiradigan, mulohazaga undaydigan o‘rinlar ko‘p. Ehtimol ona tushungan narsani bizlar tushunmasmiz. Balki shuning uchun ham ona – tabiatning eng buyuk ixtirosidir. Asar mustaqillik davri o‘zbek she’riyatida o‘ziga xos o‘ringa ega bo‘lib, samimiy, sodda, munis va mehribon Ona siymosining mukammal obrazini yaratgani bilan alohida qadrlidir. Doston ma’lum ma’noda avtobiografik xarakter kasb etadi va yozuvchi hayotida ro‘y bergan qiziqarli, muhim voqealar qalamga olinadi. Ona obrazining to‘laqonli siymosi yaratiladi. Habib Sa’dullaning dostonlarida turli voqealar qalamga olinsa-da, ularda o‘zbek oilalaridagi ona va farzand munosabatlari, bag‘ri keng insonlar taqdiri, ularning ezgu amallari bo‘rtib turadi.

Ikkinchi jahon urushida jigarbandlaridan ayrilgan bunday oilalar sanoqsiz, bu urush qanchadan qancha o‘g‘lonlarimizning gulday umrini hazon qilgan.

“Tug‘ilgan yilim“ dostoni ham janggohlarda qurbon bo‘lgan otalarga bag‘ishlangan. Shoirning tengdoshlarining ko‘pchiligi otalar diydoriga to‘ymay, suratlarga boqib dada deb o‘sganligi muqaddimada chiroyli tasvirlangan. Dostonda o‘sha davrning qiyinchiliklari, o‘sha davrdagi odamlarning birdamligi, yurtimizning fidoilarining xalq dardiga hamdard bo‘lganligi ta’sirchan misralarda ochib beriladi. Hozirgi tinchlikning qadriga yetishga chorlaydi.

Urush tugasa ham uning talofatlari necha yillar unutilmaydi. Uning qalblarni yaralagan jarohatlari yillar davomida azoblaydi. “Tirik qurbonlar” dostoni yuragida armon bilan ko‘ngli siniq yashaganlar haqida. Shoirning o‘zi ham shundaylardan bo‘lgani uchun ularning o‘ylari va ko‘ngil kechinmalarini mohirlik bilan tasvirlagan. Dostonda “Bir sinfga keldik o‘ttiz o‘g‘il-qiz,

Yarmimiz otasin kutib tolganlar...” ga ustozlari shunday tasalli beradi:

Qurbonsiz bo‘lmagan hech jangu-jadal,
O‘ksimang, otadan bo‘ldik deb judo;
Otalar hayotin bersak ham badal,
Vatandan ajrashdan asradi xudo!

Urush tugasa-da, undan qolgan jarohatlardan ”qon” oqayotgani; hali ham ”qurbonlar” bo‘layotgani; ularning quvonchli, betashvish bolaligi qurbon bo‘layotgani tasvirlanadi. Farzand ota-ona uchun doim bola bo‘lib qolganidek, otalar ham zuriyodlarining hayoti davomida doim suyanchiq bo‘ladilar. Har quvonchli kunida, har qoqilganida ularning o‘rni bilinadi.

Hassa qilmas edim.Sizni,otajon,
Siz quruq yog‘ochmas, purviqor qoya.
Yigit orzularim bo‘lganda qurbon
Yetmay qoldi sizdan himoya.

Hattoki, o‘zlari ota bo‘lganda ham farzandlari uchun bobosining yo‘qligini his qilib yashaydilar:

Kumush soqollarin surkab yuzingga,
Manglaying o‘pmagan bobong haqida.
Dardli urg‘u berib ”bobong” so‘ziga
Buving aytib berar turli aqida.

Doston oxirida armon bilan boshlab, shukuronalik bilan tugatadi:

Armon bilan boshlab, shukurona bilan,
Nuqta qo‘ymoqdaman bu dostonimga.

Garchi dastim uzun, toleim baland,
Bog‘bon kamlik qilur dil bo‘stonimga.
Yo‘rgakda yopishgan shu o‘tli armon,
So‘ngi nafasgacha ushalmas, hayhot!
Sening farzandingni, aziz kitobxon,
Shunday zil armondan asrasin hayot!

Habib Sa‘dulla asarlarida o‘zi mansub bo‘lgan avlodning o‘zgarib borayotgan voqelikdan olgan taassurotlari va shu voqelikka munosabati o‘z ifodasini topgan. Habib Sa‘dullaning “Zamin sadosi” deb nomlangan navbatdagi dostoni yuqoridagi uchlikning — uch dostonning ma‘naviy davomi sifatida yuzaga kelgan. Bu aslida lirik poema bo‘lib, Ona sayyoraning nidosi, insonga murojaati, iltijosi sifatida bitilgandi. Asarda zamonlararo kurashlar tasvirlangan. Asarda boshdan-oyoq Ona sayyoramizning — jonajon Yerimizning o‘z farzandiga bir kichik lavhasi, jonli sahifasi o‘z aksini topa boradi. Biz shoir bilan birga odamzod bosib o‘tgan yo‘lga fikran nazar tashlaymiz, olis moziyda kechgan ko‘hna voqea sujetlarni, turli-tuman hodisalarni qayta idrok etamiz.

Insoniyat yaralgandan buyon zamon shiddat bilan rivojlanib bormoqda. Aytish mumkinki rivojlanish har sohada ro‘y bermoqda. Davlatlar aro, millatlar aro, hattoki o‘zaro nizolar, qurollanish poygasi bu insoniyat uchun ham, sayyoramiz uchun ham fojeadir. Dostonda ona zamin nomidan barchaning dilidan kechayotgan o‘y-fikrlar misralar qatiga joylangan:

Bolam- Ko‘ksim emib o‘sgan odamzod,
Quloq ber, ochayin dil hasratimni.
Million yillar tutib sukut va sabot,
Bugun o‘ylab qoldim o‘z qismatimni.

Bag‘ridan to‘kin dasturxon bergan, to‘ydirgan ona yer ko‘ksini ochko‘z farzandlari shahid bolalari bilan to‘ldirdi.

Qochib bo‘lmas ekan... Davo yo‘q ekan,
O‘z ichingdan chiqqan achchiq baloga.
Go‘yoki bir novdada gul bilan tikan,
Jo bo‘ldim: gul – hayot, tikan – qazoga...

Insoniyat tafakuri o‘sdi. Yer qolib, oydan ham tuproq ola keldi. Uning aql-u farosati chegara bilmadi. Lekin zulmkor va johillar to‘xtashni bilmadi. Qachon inson shunday bo‘ldi. Axir u yaralganda bir

to‘da edi, bir-biri uchun himoyachi edi. Boylik va mansab, hukmronlik hissi uni shunday razillikka undadi.

Biring - bog‘ yaratib, bezaysan hayot,

Biring – qilmoqchisan bag‘rimni janggoh.

Odanzod ko‘zingni och ,deydi shoir, bu ketishda qurollanaversang o‘zingdan ham, yeringdan ham nom nishon qolmaydi.

Bolam, ko‘ksim emib o‘sgan odanzod,

So‘zimga quloq ber, ishlat idroking!

Senga baxsh etganim – Tiriklik, Hayot,

Menga ajal bo‘lib qaytmagay toki...

... Chunki million yillar, minglarcha jangda

Yig‘lab qurbonlarni sig‘dirdi bag‘rim

Bombalardan putrab ketgusi changday,

Cheksiz koinotda bo‘lmagay qabrim.

Habib Sa‘dulla ijodining mavzular turli tuman. “Chust rivoyati” dostoni mehmondo‘stlik haqida. Xalqimiz azal-azaldan ko‘ngli ochiq, saxiy va mehmondo‘st xalq. O‘zida borini dasturxonga to‘kadi. Farzandlarini ham shunday bo‘lishlarini xohlaydi. Shuning uchun ularni tarbiyalash uchun turli hikmatlar, rivoyatlar to‘qiydi. Rivoyatning hikmati:

Oq libosda qarshingizda

Bo‘lmish, bolam, namoyon –

Mehmon bilan birga kelgan

Qut-baraka va iymon.

Qaytar chog‘da qora kiyib

Chiqib ketgan ro‘dapo –

Ezgulikka o‘rin berib

Chekingan qora balo.

Habib Sa‘dullaning ijodida do‘stlik, do‘st qadri, vafodorlik mavzulari ham keng yoritilgan. Shoir o‘zi haqida : Hayotdan olgan xulosam shuki,yaxshi niyat, odamlarga mehr ulashish, qo‘lingdan kelgan ishni qilib, undan qoniqish hech qachon dog‘da qo‘ymaydi. Omadim shuki, maktab darsliklarida o‘qiganlarim Oybek va G‘afur G‘ulom, Abdulla Qahhor va Uyg‘un, Komil Yashin va Zulfiya kabi mumtoz ijodkorlarni ko‘rish, ular suhbatidan bahramand bo‘lish nasib etdi.

Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Shukur Xolmirzayev, O‘tkir Xoshimov, Barot Boyqobilov, Omon Muxtor, Yo‘ldosh Sulaymon, Safar

Barnoyev, Tursunboy Adashboyev kabi ijodkorlar meni o‘z davrasiga tortdilar. Nomi zikr etilgan har bir siymodan olgan saboqlarim umr yo‘llarimda mayoq bo‘lib hamisha ezgulikka undadi. – deb eslaydi. Umri davomida suyangan insonlarini unutmay, balki o‘zi ham ularda suyanchiq bo‘lishga harakat qilgan. Kitobxonlarni shunday bo‘lishga da‘vat qilgan.

“Do‘st qadri” dostoni ham shu niyatda yozilgan bo‘lsa ajabmas. Bu doston adibning do‘sti Turg‘unpo‘lat Sulaymonovga bag‘ishlab yozilgan. Doston muqaddima, to‘rt bo‘lim va xotimadan iborat. Habib Sa‘dulla dostonida xalq rivoyatlaridan foydalangan. Bu holatni “Chust rivoyati” dostonida ham ko‘rish mumkin.

Adibning O‘zbekiston Qahramoni Said Ahmadga atab yozgan “Adib taqdiri” dostoni alohida e‘tirofga loyiq. Dostonning muqaddima qismida mash‘um qatg‘on yillari kimlarni va qanday qurbon sifatida tanlanganini, o‘sha zamondagi turfa xil insonlar va ularning tutgan yo‘llarini chetdan kuzatishga muvafaq bo‘ladi kitobxon.

O‘lib ketmoq mumkin bir o‘qqa uchib,
Bir noo‘rin so‘z deb otarmoq mumkin.
G‘anim qarmoq solsa aldoqqa uchib,
Xiyonatga botib sotilmoq mumkin

Dostonda Said Ahmadning umr yo‘llarini xotirlashlari, uning tuhmat toshini ko‘tarishi naqadar og‘ir bo‘lgani, qamoqdagi so‘roqlar va azoblari haqida juda ta’sirli yozilgan. Siyosiy mahbuslarning ichida nega qamalganini bilmaydigan oddiy dehqonlar, siyosat nima bilmaydigan chollar borligi, “CHSB” nasl-nasabini yozsa ham aybdor deb topganini alam bilan yozadi. Stalin o‘lib, mahbuslar qaytishdi. Dostonda “Shayxzoda sabog‘i” bo‘limida bir yig‘inda Said Ahmad Shayxzodaning tutgan yo‘lidan saboq olgani haqida yoziladi. Bu kitobxonni befarq qoldirmaydi:

Nohaqlabr ko‘rgan alamzadalar Bir-bir ko‘tarildi ochiq minbarga.

Har kimning talabi har xildir, magar, Ko‘plar jazo so‘rar qamatganlarga.

Biri titrab qaqshab, birovi yig‘lab, Go‘yo majlisdan olar alamin.

So‘ngida Shayxzoda – donishmand, kengqalb Chiqdiyu ko‘tardi sata qalamin.

U na alamin sochdi birovga, Na birov sha’niga aytdi qo‘pol so‘z.

Aylantirmay shoir tilin egovga, Yuksak iste’dodin qildi boz ko‘z-ko‘z:

Do'stlarim, men chiqib kelgandan buyon Bir doston bituvdim.

Izn bersangiz, O'qib bermoqchiman, (hamma lol, hayron)

Nashrga topshirgum ma'qul ko'rsangiz.

"Toshkentnoma" yangrar, hamma tin olib, Erib o'tirardi she'rning sehdidan...

Ustozning bu ishi qanchadan qancha ochiq qolgan daftarlarni to'ldirish uchun ilhom baxsh etganligini va yozuvchining qamoqdan kelgandan keyin ham ijodini to'xtatmagani, qolgan umri davomida ham xalqi uchun ma'naviy boylik qoldirgani haqida to'xtalib o'tgan. "Ufq" trilogiyasini vatanimizning misoli tarixi deb qiyoslaydi.

Ana "Ufq" – misoli Vatan tarixin

Naqshinkor bo'lagi, dardli bo'lagi.

Inson taqdirining rangdor ta'rifi,

Go'you rib turgan hayot yuragi.

Saida Zununovani matonati, sadoqati va jasorati bilan o'zbek xalqining haqiqiy ayoli tisolida aylantirgan. Said Ahmadning unga bo'lgan hurmati va minnatdorlik tuyg'ularini chuqur his qilgan holda yozgan.

"Umr yo'llarimning sodiq hamrohi",

Nahot yarim yo'lda qoldirib ketding.

Sherik edik ko'kka o'rlasa ohim,

Quvonch kelgunicha nechun tark etding?

Bu doston kitobxonni chuqur o'ylashga, o'qish jarayonida qahramon bilan yashashga undaydi. Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, Habib Sa'dulla o'zbek adabiyotida turkum dostonlar yaratish an'anasini boshlab berdi. Uchta dostoni yaxlit bitta mavzuga bag'ishlanadi. Bunda shoirning mahorati o'z aksini topdi deya olamiz. Dostonlarida inson xarakterini ko'tarinki ruhda ko'rsatadi. Davr ruhi mujassamlanadi, keng ko'lam, qisqa hajmli, ideal jihatlar bo'rtadi. Chuqur ma'naviyat, o'tkir g'oyaviylik, ijobiy xususiyatlar, psixologizm kuchli aks etadi, epik, lirik-epik va lirik ko'rinishlarga eltadi. Ichki ruhiy drammatizm asosdir, jo'shqin ehtiros bilan tasvirlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hamidjon Homidiy, Namangan adiblari, Toshkent, „Fan“ – 2007
2. Habib Sa'dulla, Tanlangan asarlar, „Sharq“ – 2002
3. Shohsanam Ermanbetova, Habib Sa'dulla lirikasi, Toshkent, „Muharrir“ – 2012

**ЎЗБЕК ТИЛИ ДАРСЛАРИДА НУТҚИЙ КЎНИКМА ВА
МАЛАКАЛАРНИ ҲОСИЛ ҚИЛИШ УСУЛЛАРИ
(Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон шеърлари
мисолида)**

*Гулнора МУҲАМЕДЖОНОВА,
И.М.Губкин номидаги Россия давлат нефть ва газ
университети Тошкент шаҳридаги филиали “Ижтимоий
гуманитар фанлари” кафедраси доценти, педагогика фанлари
номзоди*

Аннотация: Мазкур мақолада ўзбек тили дарсларида талабаларнинг нутқини ўстириш омиллари ва инновацион усуллари Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон шеърлари мисолида тадқиқ қилинади.

Аннотация: В данной статье исследуются факторы и инновационные методы развития речи учащихся на уроках узбекского языка на примере стихотворений народного поэта Узбекистана Анвара Обиджона.

Abstract: In this article, the factors and innovative methods of developing students' speech in Uzbek language classes are studied on the example of the poems of the national poet of Uzbekistan, Anvar Obidjon.

Калит сўзлар: шеър, суҳбат, ўзбек тили, машғулот, талаба, нутқ, маданий анъана, миллий ўзлик, қадрият.

Ключевые слова: стихотворение, разговор, узбекский язык, обучение, ученик, речь, культурная традиция, национальное самосознание, ценность.

Key words: poem, conversation, Uzbek language, training, student, speech, cultural tradition, national identity, value.

Тил таълими нафақат филологик, балки социал ва этник масалалар – миллий ўзига хосликни англатиш билан ҳам бевосита боғлиқ. Таълим рус тилида олиб бориладиган гуруҳларда ўқийдиган талабаларга давлат тилини ўқитиш жараёнида шеърый матнлардан фойдаланиш ижобий самара бермокда. Зеро, ўзбек тилининг нуфузи юксалишида талабаларнинг сўз бойлигини ошириш, нутқ маданиятини ўстириш, матн устида ишлаш, ижодий тафаккур кўникмаларини шакллантириш муҳим аҳамият

касб этади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора - тадбирлари тўғрисида”ги Фармонида тўғри таъкидланганидек, “Истиқлол йилларида она тилимиз том маънода давлат тилига айланиб, халқимизни юртимизда эркин ва озод, фаровон ҳаёт қуришдек буюк марраларга сафарбар этадиган беқиёс куч сифатида майдонга чиқди”[1].

Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджоннинг “Бозорда” шеърини талабалар қизиқиб ўқишади:

- Танлаб олинг олмани,
- Қоқи бўлар қолгани.
- Ўртамизда тарози,
- Ортиғига биз рози.

Талабалар сотувчи ва харидор ролларини бўлиб, шеърни қайтадан ўқийдилар. Шеър равон ва содда бўлганлиги, мисраларнинг икки ва уч сўздан ташкил топганлиги учун ҳам талабалар уни машғулотнинг ўзида ёдлаб олишади. Анвар Обиджоннинг асарларининг бошқа шоирларникидан фарқ қиладиган қудрати шундаки, ҳажман кичик, ноанъанавий усулда ёзилган бу шеърлар, энг аввало, ўзбек халқининг олижаноб фазилатлари, бетакрор миллий қадриятларини тараннум этади. Талабаларни завқлантириб, уларни ўзбек халқининг тарихига, маданий анъаналарига, миллий-маънавий, маърифий-ахлоқий, тарбиявий усулларига қизиқтиради, уларнинг қалбида ҳурмат ва муҳаббат, дўстлик туйғуларини уйғотади. “Қирғиз дўстимга” шеърда шоир шундай дейди:

Достонларни асрашга
Қодир экан дилимиз.
Яшинга ҳам дош берар
Бизнинг
Она тилимиз.

Тил ўргатишда шеърӣ матнлардан фойдаланиш ижодий тафаккурни жонлантиради, янги сўзларни ёдда сақлаш қобилиятини шакллантиради, талабаларни сезиларли даражада фаоллаштиради, тил имкониятларидан нутқ вазиятига кўра ўринли фойдаланишни ўргатади. Талабаларни фаоллаштиришнинг педагогик имкониятлари деганда таълимнинг мантиқий,

эвристик, интегратив, танқидий, таҳлилий, когнитив-прагматик ёндашувларидан ҳамда илмийлик, узвийлик, кўргазмалилик, мобиллик, моделлаштириш каби тамойиллари, самараси аниқ ва синалган интерфаол методлар, шунингдек, коммуникатив компетенцияларни ривожлантирувчи ижодий ўқув топшириқлари назарда тутилади.

Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджоннинг “Яроғ” шеърида ўзбек миллатининг энг азиз қадриятларидан бири ўта таъсирчан усулда ифодаланган:

Дўст сўраса берар хатто жонини,
Пичоғини совға қилмас ўзбеклар.
Инъом этса ҳамки хони – монини,
Пичоғини совға қилмас ўзбеклар.

Қанча уруш кўрди, билмас саноғин,
Кесди қанча босқинчининг оёғин,
Қилич синса, ишга солди пичоғин,
Пичоғини совға қилмас ўзбеклар.

Бу каби шеърий матнлар талаба фаолиятида изланиш лаёқатини ўстиради, унинг нутқида ҳам тиниш белгиларининг, ҳам сўзларнинг фаоллашувига сабаб бўлади. Одатда, мақсад мазмунни, мазмун шаклини белгилайди. Талабага дарс жараёнида тақдим этиладиган шеърий топшириқларда унинг қизиқишларига мос, унга ижтимоий турмушида асқотадиган билимлар силсиласи асосий ўрин эгаллаши лозим.

Ўзбек тили машғулотларини ташкил этишда талабалар ижодий тафаккурини ўстириш билан алоқадорликда ижобий топшириқлардан фойдаланиш имконияти ниҳоятда кўп. Маълумки, ўзбек тили машғулотлари доимий равон талаффуз (орфоэпия), тўғри имло (орфография) ҳамда тиниш белгиларини ёзувда ўринли қўллаш (пунктуация) амалиётига таянади. Демак, равон талаффуз, тўғри имло ҳамда тиниш белгиларини ёзувда ўринли қўллашга асосий эътибор қаратилган мавзуларни ўқитишда илғор технологиялардан фойдаланишнинг усуллари ниҳоятда кўп ва ранг-баранг бўлиб ҳар бир устоз ўзи таълим бераётган гуруҳ талабаларининг қизиқишлари, билим даражалари ҳамда савиясига қараб метод танлайди ва қўллайди. Зеро, таълим жараёнида миллий руҳиятимизга мос, самарали анъанавий усулларни сақлаб

қолган ҳолда дунё таълими андозаларидаги илғор педагогик технологияларни ўрганиш ва ўзбек тили дарсларида улардан самарали фойдаланиш зарурати таълимнинг негизини ташкил этади. Албатта, танланган метод талабанинг оғзаки/ёзма нутқида ўз самарасини бериши зарур.

Нутқ ўстиришнинг пировард мақсади талабаларда боғланишли нутқ малакаларини такомиллаштиришдир. Одатда, кишилар ўз фикр-мулоҳазалари, қарашларини боғланишли нутқ шаклида беради. Чунки инсон тафаккуридаги оламнинг лисоний манзарасини биргина сўз ёки гап доирасига сиғдириб бўлмайди. Демак, инсон зоти барча ёшда, исталган макон ва замонда боғланишли нутққа эҳтиёж сезади. Ўзбек тилини ўрганаётган талабанинг боғланишли нутқи деганда ўзаро мантиқан боғланган, бир-бирини тўлдирадиган, шарҳлайдиган, бири иккинчисини тақозо қиладиган, монолог кўринишидаги нутқни назарда тутамиз. Талаба томонидан тузиладиган боғланишли матн ҳам тузилишига кўра (сўзлардан ўринли фойдаланиш, лексик такрорларга йўл қўймаслик, гап таркибини тўғри шакллантириш, гаплар ўртасидаги мантикий кетма-кетлик), ҳам мантикий томондан (мавзунинг асосий ғоясини очиш, фикрни мантикий изчилликда баён қилиш) ҳисобга олиниши зарур. Нутқ мақсадига мувофиқ сўз танлаш, танланган сўз ёрдамида таҳлил қилинаётган соҳанинг турли белгиларини ифодалаётган гап тузиш, гапларни мантиқан боғлаш, гап ва хатбошилардан яхлит матн ҳосил қилиш боғланишли нутқнинг асосий шартларидир.

Ўзбек тили машғулотларида талабага тақдим этилаётган Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджоннинг мазмунан чуқур, равон ва таъсирчан шеърлари маънавий-маърифий, тарбиявий кудратга эга эканлиги, ёшлар қалбида миллий кадриятларга муҳаббат уйғотиши билан алоҳида аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора - тадбирлари тўғрисида”ги ПФ – 5850 – сонли Фармони. ЎЗА, 2019 йил, 21 октябрь.

2. Розиков О., Огаев С., Маҳмудов М., Адизов Б. Таълим технологияси. – Т.: Ўқитувчи, 2019.

3. Ишмухамедов Р., Абдукодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар. –Т.: 2014.

4. Таълим жараёнида нутқ маданиятини шакллантириш масалалари (Ўзбек тили 5-доимий анжумани тезислари). Т.: “Шарк”, 1999.

5. Қўнғуров Р. Бегматов Э. Тожиев Ё. Нутқ маданияти ва услубият асослари. Т.: “Ўқитувчи”, 1992.

6. Муҳамеджонов Г. Ўзбек тили ўқитиш методикаси. Т.: “Ўқитувчи”, 2017.

BADIIY ASARDA BIRINCHI JUMLANING G‘O‘YAVIY-KOMPOZITSION FUNKSIYASI

*Rustam UMRZOQOV,
FarDU katta o‘qituvchisi (PhD).
Dilrabo TILLOXO‘JAYEVA,
FarDU magistranti.*

Annotatsiya. Ushbu maqolada badiiy asardagi birinchi jumlaning g‘oyaviy-kompozitsion funksiyasi Abdulla Qahhor hikoyalari asosida tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: ilk jumla, sarlavha, epigراف, so‘z boshi, ekspozitsiya, g‘oya va mazmun.

Аннотация: В этой статье рассмотрены и проанализированы художественность первого слова в произведении на основе идейно- композиционной функции рассказов Абдуллы Каххара.

Ключевые слова: Первое предложение, заголовок, эпиграф, предисловие, экспозиция, идея и содержание.

Annotation: In this article, the artistry of the first word in the work is considered and analyzed on the bases of the ideological and compositional function of the stories of Abdullah Kahkhar.

Key words: First sentence, title, epigraph, foreword, exposition, idea and content.

Badiiy asarda shunday badiiy tasvir va ifoda vositalari, unsurlar bo‘ladiki, ular kitobxonni asarning oxirigacha o‘ziga maftun etib turadi. Kitob haqidagi dastlabki tasavvurni biz uning sarlavha, epigراف yoki so‘z boshisidan olamiz. Bir so‘z bilan aytganda, bular asarning birinchi jumlaridir. Ular asarning butun bir mazmun-mohiyatini

ochib berishga xizmat qiladi.

Ijodkor asar yozishga kirishar ekan, uni doimo birinchi jumla mas'uliyati qiynab keladi. Fransuz adibi Alber Kamyu o'zining "Vabo" asaridagi Gran obrazi timsolida ijod jarayoni, birinchi jumla mas'uliyati xususida batafsil fikr yuritadi: "Mayning ajoyib tongida Bulon o'rmonining gullagan hiyobonlaridan zebo Amazonka qoyilmaqom to'riqni choptirib ketayotgan edi...". Ushbu jumlanı yozuvchi asarda takror va takror tahrir qilib, quyidagi fikrlarnı bayon etadi: "...Hali bularning hammasi ancha taxminiy. Qachonki, jumlalarda xayolimda yashayotgan manzarani bekamu ko'st aks ettirsam, qachonki, jumllarım aniq hamohang bo'lib jaranglasa, shunda qolganlari oson ko'chadi, eng asosiysi, birinchi jumlaning ta'siri shunday zo'r chiqadi."□ Demak, ilk jumla, avvalo, ijodkor psixologiyasiga aloqador bo'lib, u yozuvchining iste'dodi bilan bog'liq.

Badiiy asar sarlavhasi ham asosiy nuqtalardan hisoblanib, ma'lum ma'noda asarning o'quvchi tomonidan qabul qilinishini boshqaradi. Ijodkor sarlavha tanlar ekan, ana shu birgina jumlada uning asar haqidagi qarashlari jamlanadi. Masalan, Abdula Qahhor "Dahshat" hikoyasining sarlavhasi asarning qay darajada qo'rqinchli kechishini o'zida ifodalaydi. Sarlavhani o'qir ekansiz, hayolingizga qo'rqinchli narsalar, voqealar kelishi mumkin. Ushbu sarlavha ham asarning mazmunini yoritaypti, ham o'quvchiga uni jumboq qilib beryapti. Abdulla Qahhorning "Jonfig'on" hikoyasining sarlavhasi bosh qahramon ismi bilan bog'liqdir. Jonfig'on so'zi izohiga nazar tashlaydigan bo'lsak, joni fig'onga keldi, sabri toshdi, nimadandir bezovta, jonsarak holatdagi insonlar ko'z oldimizga keladi. Asar qahramoni ham ayni shunday holatda tasvirlanganr. Yillar mobaynida sokin, rahmdil, ayollarga hurmatda yashgan mard yigit, nimalardir bõldi-yu joni fig'onga yetdi. Muallif asarga shunday sarlavha berar ekan, asardagi voqelar, ichki kechinmalar ham aynan sarlavha bilan bog'liq ekanligini ko'rishimiz mumkin. Demak, asarning birinchi jumlası deb qarashimiz mumkin bo'lgan sarlavha asarning eng markaziy nuqtasi, uning butun bir mazmuni anglashilishiga xizmat qilar ekan.

Epigraf - (yunoncha epigraphe-bitik, sarlavha) -asarning boshlanishida sarlavhadan keyinoq yoki uning bo'limlari boshida keltiriluvchi, qisqa, odatda, e'tiborli manbalardan (xalq og'zaki ijodi namunalari, hikmatli so'zlar, mashhur shaxslarning ma'noli so'zlari va h.k) olinadi. Epigraf ko'p hollarda asar mazmunidan, mohiyatidan

uning tarbiyaviy ahamiyatidan kelib chiqib qo'llaniladi. Shuning uchun ham epigrafni bimalol asarning ilk jumlasida deb olishimiz mumkin. Epigraflarni qo'llashdan maqsad u asarga qo'shimcha g'oyaviy emotsional ma'no beradi. Uni o'qiboq, asar g'oyasi qanday ekanligini bilib olish mumkin bo'ladi. Masalan, Abdulla Qahhorning "O'g'ri" hikoyasiga epigraf qilib olingan "O'tning o'limi- itning bayrami" maqoli hikoya g'oyasini yaqqol ifodalab beradi. Zamona nosozligi sabab ma'naviy, jismoniy, ruhiy halokatga uchragan insonlar fojiasi it kabi paytini poylab yotgan qabih insonlar uchun bayramga aylanadi. Demak, hikoyada halol bir insonning yo'qolgan sigirini qidirishi qaysidir mansabfarast, faqat o'zining cho'ntagini o'ylovchi insonlarga bayram bo'lib keldi. Ushbu epigraf butun boshli hikoyaning g'oyasini o'zida mujassam etgan ekspozitsiya vazifasini ham bajaradi. "Dahshat" hikoyasida esa, "Xotin-qizlarning burun zamonda ko'rgan kunini bilmaysizlar, qizlarim, aytgan bilan ishonmaysizlar!", degan jumla To'raxon oyi tilidan beriladi. Biz hali hikoyani o'qimay turib, kitob ayollar ko'rgan zulm, zulm bo'lganda ham bu davrda eshitgan inson ishonmaydigan darajadagi daxshatli qabohat ekanligini sezishimiz mumkin. Yozuvchining mahorati bir jumla so'z bilan hikoya mazmunini izohlab bera olganida ko'rinadi. Abdulla Qahhor asarlari, xususan, mashhur hikoyalarining sehri ularda hayot haqiqatining, ba'zi holatlarda hayot haqiqatidan ham ko'ra badiiy haqiqatning kuchliroq, chuqurroq, teranroq ekanligidadir. Gap bu yerda yozuvchi nutqidagi obrazlilik, qahramonlar tilidagi joziba, xarakterlar tasviridagi jonlilik yoxud kompozitsiya va konfliktlarning asar ta'sirchanligini ta'minlashdagi o'rni xususida emas, balki asar ta'sir kuchida katta o'rin tutuvchi yozuvchi badiiy haqiqati, uning yaxlit badiiy konsepsiyasidagi ahamiyati haqida bormoqda.¹³ Ayanan Qahhor ijodida sarlavha, epigraf, so'z boshining o'rni beqiyosdir. Yozuvchi so'zga xasis bo'lsada, kerakli so'zni kerakli o'rinda qo'llay biladi. Yana bir hikoyasiga nazar tashlaymiz: "Anor" hikoyasida quyidagi epigraf berilgan: "Uylar to'la non, och- nahorim bolam, Ariqlar to'la suv, tashnai zorim bolam." Bir ayolning homiladorligi va shu damda ko'ngli tusagan anorni yeya olmayotgani tasvirlangan jumla. Unda hech qanday xohish-istak haqida gap bormagan bo'lsa-da, uyida yeyish

13 Хамроев К. Ҳозирги ўзбек ҳикоясида композиция поэтикаси.- Тошкент-2018.

uchun hamma narsasi yetarli ayol nega tashna, nega och kabi savollar sizning hayolingizdan o'tadi. Bunda yozuvchi sarlavha va epigrafni bir-biriga mutanosib qo'llaganini, biri ikkinchisini to'ldirganini ko'rish mumkin.

So'z boshi-adabiy asar (kitob)ga muallif, boshqa bir ijodkor yoki tanqidchi, tarjimon, tahririyat, noshir kabilar tomonidan ajralib turuvchi adabiy-tanqidiy xarakterdagi muxtasar maqola, qayd va sh.k.lar. Muallif tomonidan yozilgan so'zboshilar ko'pincha o'quvchiga bevosita murojaat shaklida bo'lib, u asarning tushunilishi uchun zarur deb bilgan qo'shimcha ma'lumotlarni o'z ichiga oladi va turli sarlavhalar ostida beriladi.¹⁴ So'z boshi asarning boshlanish nuqtasi, balki ilk jumlasini hamdir. So'z boshi peyzaj, muallif fikri, qahramon nutqi, obrazlar ta'rifi bilan ham boshlanishi mumkin. Birinchi so'z, jumla doimo e'tiborga tortadigan, o'quvchini kitobga qiziqitira oladigan bo'lishi zarur. Ilk jumla bir tomondan ijod psixologiyasiga aloqador bo'lsa, ikkinchi tomondan badiiy asar poetikasiga tegishlidir. Har bir ijodkor qo'liga qalam olib, yurak amriga quloq tutarkan, birinchi jumla ustida bosh qotirmog'i tayin. "Yozuvchi uchun eng qiyini boshlab olish, aynan birinchi iborani topishdir, degan edi M.Gorkiy, -u xuddi musiqadagidek butun asarga ohang bag'ishlab turadi va odatda uni uzoq izlashga to'g'ri keladi."¹⁵ Aytib o'tganimizdek, ilk jumla asarning badiiy g'oyasi, uning tuzilishi, mazmunidir.

Xullas, ilk jumla nafaqat yozuvchi o'zligini, ruhiyatini anglashga, balki kitobxon masalasini ko'rib chiqishga, badiiy asarni yashash darajasini belgilashga, yozuvchining so'z tanlash mahoratini anglashga yordam beradi va keyingi tadqiqotlar uchun yo'l ochadi. Ilk jumlaning o'rganish (sarlavha, epigraf, so'zboshi) adabiyot ilmi oldidagi dolzarb masalalardandir.

14 Qur'onov D. va boshqalar. lug'at. - Toshkent: "Akademnashr", 2013.

15 Xudoyorova B. Adabiyotimiz faxri.-Toshkent: "O'zbek tili va adabiyoti", -2007.

“YULDUZLI TUNLAR” ROMANINING BADIY XUSUSIYATLARI

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РОМАНА “ЗВЕЗДНЫЕ НОЧИ”

ARTISTIC CHARACTERISTICS OF THE NOVEL “STARRY NIGHTS”

*Xamidov Mirolimbek Mansur o‘g‘li,
FarDU o‘qituvchisi (Phd)
Komilova Xurshidaxon Mansurjon qizi,
FarDU 2-kurs magistranti*

Annotatsiya: Maqolada “Yulduzli tunlar” romanining badiiy xususiyatlari izohlangan. Peyzaj, portret kabi badiiy til hodisalari o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: peyzaj, portret, o‘xshatish, tarixiy roman, xarakter.

Аннотация: В статье описываются художественные особенности романа «Звездные ночи». Изучались явления художественного языка, такие как пейзаж и портрет.

Ключевые слова: пейзаж, портрет, сравнение, исторический роман, персонаж.

Annotation: The article describes the art of the novel “Starry Nights”. Artistic language phenomena such as landscape and portrait were studied.

Key words: landscape, portrait, simile, historical novel, character.

KIRISH

Ijodkorlarning tarixiy faktlarga munosabati, ulardan o‘rinli va samarali foydalana bilish mahorati turlichadir. Bu, avvalo, yozuvchining dunyoqarashiga, tanlangan mavzu bo‘yicha bilim darajasiga, qolaversa, asardan ko‘zlagan maqsadiga muvofiq bo‘ladi. Voqeani jonli, hayotiy talqin eta bilgan ijodkorgina asarda badiiy haqiqat yarata oladi.

Pirimqul Qodirovning “Yulduzli tunlar” romanida portret, peyzaj tasvirlari, turli tasviriy vositalardan foydalanib asardagi haqqoniylikni, xarakterlarning individual xususiyatlarini yoritib beradi.

ADABIYOLAR TAHLILI VA METODLAR

Romanda peyzaj tasviri yetakchi o‘rinda turadi. Qahramonlarning turli vaziyatlardagi holatlariga qo‘shimcha bo‘yoq berib, tuyg‘u

kechinmalarning qabartma tasviriga xizmat qiladi. Adabiyotshunos SH. Karimva ta'kidlaganidek: "Inson hayotini tabiatsiz, ona zaminsiz, o'simlik va hayvonot olami, dala va bog'larsiz, daryo va tog'larsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Inson tabiat quchog'ida dunyoga keladi, jamiyatda kamol topadi"[1.25]¹⁶. Shunday ekan Pirimqul Qodirovning "Yulduzli tunlar" romanida tabiat tasvirlari davr manzarasi, qahramonlar ruhiyatidagi u yoki bu o'zgarishlarni muayyan darajada ifodalash uchun xizmat qiladi. Ma'lumki "Badiiy asarlarda peyzajning qo'llanish yo'llari xilma xil bo'lib, ular yozuvchi uslubi va asar janri bilan belgilanadi. Tabiat manzarasi tasvirlaridan turli xildaagi maqsad kuzatiladi. U goh voqeaa sodir bolgan vaqtni bildiradi, goh qahramonlar kayfiyatini ochishga yordam beradi, goh asar voqealarini bir-biri bilan bog'lash vazifasini o'taydi"[2.25]¹⁷.

Asar peyzaj tasviri bilan boshlanadi: "Milodiy 1494-yilning yozi. Saraton issig'ida Farg'ona vodiysining osmoniga chiqqan quyuq bulutlar kuni boyi havoni dim qilib turdi-yu, kechki payt birdan jala quyib berdi. Qizil tuproqli tepaliklar orasidan otib kelayotgan sersuv Quvasoy qon qoshib oqizilgandek qip-qizil bolib ketdi"[3.5]¹⁸. Ushbu tabiat tasvirida asarning kelgusi voqealariga ham ishora beriladi. Aynan saraton issig'I chog'ida birdan havo dim bolib, jala quyishi boshlanayotgan urushning darakchisi boladi. "Quvasoy daryosi qon oqizilgandek qip-qizil" oxshatishi orqali kelgusida daryodan oqadigan qonlar ya'ni ko'prik buzilib odamlar yiqilishiga ishoradir.

Asarda tush tasviri ham muhim unsurlardan biri hisoblanadi. Robiyaning korgan tushi shunday ifodalanadi: — Men bir vahimali tush ko'rdim, Tohir og'a! Ilohi tushim o'ng kelmasin!..

Endi Tohir ham xavotirlanib, qizni quchog'idan bo'shatdi-da, uning katta-katta bo'lib ketgan ko'zlariga qaradi:

- Yomon tushmi?
- Aytishga ham tilim bormaydir.
- Tushga nelar kirmas!.. Ayt!.. Mayli...
- Sizni bir qora ho'kiz xanjarday shoxlari bilan suzib... Yo'q! Yo'q! Es lasam, etim junjikib ketadir! Tohir yomon bir falokatni oldindan sezganday yuragi uvushdi:
- Shoshilmay gapir! Suzgan bo'lsa, qon oqdimi?
- Qon? Ha, ha.. Qon tirqirab ketdi.

16 Qur'onov D. va boshqalar. lug'at. .- Toshkent: "Akademnashr", 2013.

17 Хамроев К. Хикояда илк умла поэтикаси.- Шарқ юлдузи. 11-сон, 2019

— Unday bo‘lsa qo‘rqma. Tushdagi qon — yorug‘lik. Otam doim shunday deydi.

— Tangrim shu ta‘biri rost keltirsin! Tohir og‘a, men... Agar Andijonga siz bormasangiz... men ham ketmasmen. Neki bo‘lsak, shu yerda... birga...

Majnuntol barglari orasidan sirqib tushayotgan yomg‘ir tomchilari qizning payvasta qoshlariga, tig‘iz kipriklariga tekkan. Tohirning nazarida, Robiya yomon bir baxtsizlik bo‘lishini hozirdan sezib, ko‘ziga yosh olayotgandek ko‘rinardi. [4.6]

Shu tushdan keyin, urush bolmasada robiya dushman qoliga asir tushadi. Aynan shu voqea sababli Tohir Bobur bilan yaqinlashadi. Bir ma‘noda Robiya korgan tush keying voqealarga ramziy ma‘noda qollanadi.

Asardagi qahramonlar va personajlar nutqida xalq maqollaridan, oddiy folklorizmdan orinli foydalanilgan. Masalan, “Ozing uchun ol yetim”, “Tort muchang sog‘ bolsin”, “Besh qol barobar emas”, “Kosa tagida nimkosa”, “Og‘zi qulog‘iga yetguday”, “Tog‘ning boshi qorsiz bolmas, yigitning boshi-xatarsiz” kabi maqol va iboralar asardagi shaxslarning muayyan kayfiyatini ifodalashga xizmat qilgan.

Romanda portret tasviri orqali qahramonlar qiyofasi jonli, haqqoniy aksini topadi. Zuhrabegimning shayboniyxon oldiga kelish holati shunday yortilgan: “

Uning boshida kelinchaklarni eslatuvchi oq harir ro‘mol. Peshonasiga esa tilaqosh taqilgan. Egnida xipcha belli gulgun kabo. Uning tagidan kiyilgan oq atlas koylagi shunchalik uzunki, ikki kaniz ko‘tarib kelmoqda.”

Adibromanda turli tasviriy vositalar orqali qahramon va personajlar qiyofasi, xarakteri, oniy holatlari mahurat bilan aks ettirilgan. Muallif bu beradi turli badiiy detallardan, o‘xshatishlardan foydalanadi. Qahramonlar nutqida aks ettirilayotgan davrning leksikasidan unumli va o‘rinli foydalanib, kishilar qiyofasidagi jonlilikni ta‘minlaydi. Natijada, kitobxon tarixiy muhitga kirib boradi. Masalan, Hozirgina gulday nafis tuyg‘ular ichida yurgan Boburga o‘lim xabari shu **gul orasidan chiqqan ilon** bo‘lib tuyuldi. U Qosimbekdan seskanganday rangi o‘chib, birdan orqaga tisarildi.

Kechasi Boburning rejalarini o‘zgartirmoqchi bo‘lgan sehrli tuyg‘ular ertalab **oftobdan qochgan yulduzday** qayoqqadir yashirindi. □

Yozuvchi asarda o'sha davrga xos tarixiy birlikardan o'rinli va mahorat bilan foydalana oladi. Tarixiy asarni to'liq shakllantirish, albatta, tarixiy so'zlar bilan birgalikda namoyon bo'ladi. Masalan: dorug'a, savdar, kadxudo, bakovul, rikobdor, bekatka, sahhof, g'unchachi kabi o'sha davrdagi saroy amaldorlari, xonlik xizmatchilarining nomlari aks ettirilgan.

Bobur obrazini yaratishda adib tarixiy voqealar bilan bir qatorda Boburning ichki olamini, ruhiyat manzaralarini ham yetarlicha yoritib boradi. Misol uchun, Bobur mirzoning Samarqandni-yu Andijonni qo'ldan berib Vatanini tark etish paytlaridagi holatini olaylik:

– Amirzodam, xon kishilari sizni so'roqlab yurganlarini eshitdim. Ayg'oqchilari hid olib So'xga kelib qolsalar ham ajab emas!

Bobur ota yurtidan batamom ajralganini endi astoydil his qildi. Ahmad Tanbalning mag'lubiyati buloqning ko'ziga tushgan yangi bir ko'chki edi. Tog'ning bu tomonida buloq qaytadan ko'z ochishi mumkin bo'lgan yo'llarning hammasi bekildi. Agar Bobur tezroq tog' oshib Xurosonga ketmasa, Shayboniyxon aylanib o'tib, uning so'nggi yo'lini ham bekitadi!

Bobur iztirob ichida Tohirning oddiy bir navkar ekanligini ham unutdi-yu, unga hasrat qilib gapirdi:

– Xonumondin ayrilganimiz ozmidi? Endi vatandin ham judo bo'lurmizmi?! Boburning ko'zi yoshlanganini ko'rgan Tohirning ham ko'ngli buzilib, lablari pirpira-di:

– Amirzodam, musofirlik g'ami mening ham yurak-bag'rimni o'rtaydi. Bizning Quvalar ham xonning posh-nasi tagida majaqlandi. Agar borsam mendan Fozil tarxonning qasdini olishlari aniq. Biz ham kindik qoni tomgan joydan ayrildik, amirzodam. Musofirlik taqdirimizda bor ekan. So'xda ham musofirmiz. Hisorga borsak ham, undan nariga ketsak ham shu musofirlik... Yo'lda kelayotib o'ylanib keldim. Men sizdan ajralmayman, amirzodam!

Tohir butun najotni odil podshohdan izlaydigan dehqontabiat yigit ekanini Bobur bilardi.

– Lekin men siz kutgandek odil podshoh bo'lolmadim! – dedi Bobur. – Kelgusida bo'lamenmi, yo'qmi, hali noma'lum...¹⁸

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Shohlik va shoirlik, ayniqsa, Bobur ruhiyatini qattiq siqib qo'ygani uning g'azallari-yu asarlari orqali yaqqol seziladi. Bu holatlar

18 Karimova Sh. Hayot haqiqati Va epik tasvir. – T; Tafakkur, 2012

“Yuduzli tunlar” romanida shunday tasvir etiladi: lamasinlar. Qilgan gunohlarimiz o‘zimizga nechog‘liq og‘ir tushganidan ogoh bo‘lsinlar.

Boburning ruhida dam-badam sezilib qolayotgan ichki bir dard – faqat xastalik yoki charchoqlikdan emasligini Xondamir endi sezdi. Bobur ijodiy ishga berilgan sari uning qalbidagi shoh bilan shoirning murosa qilishi qiyinlashib ketardi.

Xondamir beixtiyor Hirotni va Alisher Navoiy bilan Husayn Boyqaro orasidagi murakkab munosabatlarni esladi. Bu ikki zot yoshlikdan bir-birlarini yaxshi ko‘rar edilar, ammo podshohning shafqatsiz ishlari shoirning nafis tuyg‘ulariga shu darajada zid kelar ediki, Alisher Navoiy Husayn Boyqaro bilan bir shaharga, hatto bir mamlakatga sig‘ishmay qoladigan va Xurosonni tashlab hajga ketishga astoydil intiladigan paytlari bo‘lardi. Hatto bir shaharga va bir mamlakatga sig‘maydigan katta shoir bilan podshoh Boburning qalbida birga yashashga majbur ekanini va bu uni qanchalik qiyin ahvollarga solishini Xondamir hozir yaqindan ko‘rganday bo‘ldi. Uning yodiga Boburning:

Yuz xayfki, zoe’ o‘tadir umri aziz,

Afsuski, botil boradir umri sharif!

degan satrlari tushdi. “Shoir bu satrlarni podshohlik tashvishlaridan to‘yib ketgan paytda yozgan bo‘lsa kerak!” degan o‘y ko‘nglidan kechdi.¹⁹

Pirimqul Qodirov qahramonlar bilan bog‘liq holatlarda, ularning xarakterlari, ichki kechinmalarini ochib berishda har bir so‘zni o‘z o‘rnida qo‘llay oladi. Xususan, Bobur mirzoning otasi vafotidan keyin “Bobur mirzo qo‘rqib qochganmish” degan mish-mish tarqalishi voqeasini olaylik.

– Men sodiq tog‘oyingizmen, Mirzom, ijozat bering, sizni bu xatarlardan uzoqqa olib ketay!

Bobur Sherimbek aytayotgan xatarlarni hozir uncha o‘ylamas va aniq his qilmas edi. Ammo uning qayg‘udan ezilgan ko‘ngli ham, tashnalikdan qiynalayotgan tani ham ko‘z oldidagi bekik va dim qo‘rg‘ondan ko‘ra, uzoqdagi daraxtzorlarni, keng, ochiq joylarni afzal ko‘rardi. Shuning uchun Sherimbek uning otini orqaga burayotganda

Bobur qarshilik qilmadi. Qosimbek sarosima bo‘lib:

–Mirzom, volidangizning tayinlaganlari boshqa edi!– dedi.

–Volidalari bu yerdagi ahvolni bilmaganlar! – deb Boburning

19 Xudoyberdiyev E. Aadabiyotshunoslikka kirish – T; O‘qituvchi, 1995

oʻrniga Sherimbek javob qildi. Ammo Qosimbek uning gapiga quloq solmay Boburga yondashdi:

–Xonim hazratlari bugun dafn marosimini oʻtkazib ertaga Andijonga kelurlar. Ulugʻ onangiz ham chorbogʻdan qoʻrgʻonga koʻchmoqchi edilar. Ular sizni qayerdan topurlar? Bobur endi sal xayolini yigʻib, Sherimbekdan soʻradi:

–Qayoqqa bormoqchimiz?

Sherimbek Qosimbekka eshittirmaslikka tirishib, Boburning qulogʻiga shivirladi:

–Olatogʻ tomonlarga. Oʻshga. Balki Oʻzganga. Bobur buni Qosimbekdan sir tutishni istamay, sekin unga aytdi:

–Oʻsh yoʻlida boʻlurmiz. Onamga xabar bering.

–Men avval qoʻrgʻondagi beklar bilan soʻzlashay, amirzodam! Ularning kayfiyatini bilay!

–Undan koʻra, Xoʻja Abdullaga uchrang.

–Bu amringizni darhol bajo keltirurmen!

Qosimbek otini qoʻrgʻon darvozasi tomonga burdi. Bobur esa yonidagi ellikka yaqin otliq bilan qoʻrgʻondan uzoqlashib keta boshladi.

Qoʻrgʻon ichidan darvozaxonaning tomiga chiqib olgan **yapasqi** bir navkar devor kungurasi orasidan ularni kuzatib turgan edi. Qosimbek Mirzo darvozasidan shitob bilan kirayotganda bu navkar ham tomdan sekin tushdi-yu, devor oldiga bogʻlab qoʻyilgan otni minib xoʻjayini tomonga ketdi.

Ahmad Tanbal laganni bir chetga surib, eshikka qadalib qaradi. Boyagi yapasqi navkar xoʻjayinining tinchini buzgani uchun uzr soʻraganday boʻsagʻadan narida turib, taʼzim qildi:

–Bek janoblari, sevinchi bering! – dedi.

–Bobur mirzo qoʻrgʻonga kirmay qaytib ketdilar.

–Ayni muddao!

Ahmad Tanbal uchun bu chindan ham quvonchli xabar edi. Charm hamyonidan bitta oltin tanga olib, boʻsagʻa oldiga tashladi.

Bu voqeada yozuvchi **yapasqi** soʻzi orqali obrazga salbiy boʻyoq bermoqda. “Yapasqi” soʻzi Oʻzbek tilining izohli lugʻatida shunday izohlanadi: boʻyi past va eni keng. Yapasqi odam – pastak, pakana odam.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, romanda badiiy til vositalaridan mahorat bilan foydalanilgan. Xalq tilida qoʻllanadigan maqol va iboralar orqali qahramonlar ruhiy holatlari aniq ochib berilgan. Davr shart-sharoiti ruhiyatini ochish uchun tarixiy soʻzlar oʻrinli foydalanilgan.

ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1.Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. -Toshkent.: Oʻqituvchi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2018.

2.Pirimqul Qodirov. Yulduzli tunlar. -Toshkent.: Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi, 2016.

3.Odil Yoqubov. Soʻz. Birinchi kitob. – Toshkent.: Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati.

4.Mirolimbek Hamidov. Mashrab romanida tarixiy haqiqat va badiiy toʻqima. “Oʻzbek tili va adabiyoti” jurnali, 2017 yil - № 3

5.Risolat Haydarova. Tarixiy haqiqat badiiy toʻqima va uydirma. “Sharq yulduzi” jurnali, 2017 yil - № 2

6.Mirolimbek Hamidov. Oʻzbek xalq kitoblarida tarixiy haqiqat va badiiy toʻqima. Oʻzbek filologiyasida matnshunoslik va manbaashunoslik muammolari III Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari 2020 yil.

ANVAR OBIDJON SHEʼRIYATIDA INDIVIDUAL NUTQ NEOLOGIZMLARI POETIKASI

ПОЭТИКА ИНДИВИДУАЛЬНЫХ РЕЧЕВЫХ НЕОЛОГИЗМОВ В ПОЭЗИИ АНВАРА ОБИДЖАНА

POETICS OF INDIVIDUAL SPEECH NEOLOGISMS IN THE POETRY OF ANVAR OBIDJAN

Hakimov Muhammadxon Xoʻjaxonovich,
Fargʻona davlat universiteti, Filologiya fanlari doktori, professor
Ortiqova Nargizaxon Yoqubjonovna,
Fargʻona davlat universiteti, mustaqil taqiqotchi

Annotatsiya: Oʻzbek tilshunosligida badiiy matnga lingvopoetik yondashuv hamda uning muammolarini oʻrganish ustida koʻplab izlanishlar olib borilganligiga qaramay, til birliklarining barchasi ham estetik hodisa sifatida mukammal tadqiq qilinmagan. Tildagi estetik

vazifani ishga solish uchun ijodkor o'z badiiy niyatiga ko'ra tilning turli ifoda imkoniyatlaridan foydalanadi. Bunday imkoniyatlar esa tilning fonetik, leksik, morfologik, sintaktik va boshqa sathlarning barchasida mavjud. Poetik leksikologiyada badiiy asar tilidagi poetik aktuallashgan leksik birliklar tahlil etilarkan, uni antonimlar, sinonimlar, omonim va o'zakkosh so'zlar, neologizmlar, arxaizmlar, evfemizm va boshqa leksik qatlam birliklari lingvopoetikasi kabi bo'limlarga bo'lib tahlil va tadqiq qilish zarurdir. Tadqiqot obyekti: A. Obidjonning she'riy asarlari matni. Tadqiqot predmeti: Badiiy asar matnidagi leksik birliklarning lingvopoetik xususiyatlari. Tadqiqot metodi: til sathlari birliklarining sistem-struktur tahlillari. Ushbu tadqiqotning obyekti bo'lgan A. Obidjon she'riyatida misolida muallif individual nutq neologizmlari lingvopoetik tahlilga tortildi.

Аннотация: Несмотря на то, что в узбекском языкознании проведено множество исследований по лингвопоэтическому подходу к художественному тексту и изучению его проблем, далеко не все единицы языка как эстетическое явление до конца исследованы. Для реализации эстетической функции языка автор использует различные выразительные возможности языка в соответствии со своим художественным замыслом. Такие возможности имеются на фонетическом, лексическом, морфологическом, синтаксическом и др. уровнях языка. Поэтическая лексикология анализирует поэтически актуализированные лексические единицы в языке художественного произведения, подразделяется на антонимы, синонимы, омонимы и однокоренные слова, неологизмы, архаизмы, эвфемизмы и др. необходимо проанализировать и исследовать единицы лексического пласта по таким разделам, как лингвопоэтика. Объект исследования: текст поэтических произведений А. Обиджона. Предмет исследования: лингвопоэтические особенности лексических единиц в тексте художественного произведения. Метод исследования: системно-структурный анализ единиц языкового уровня. На примере поэзии А. Обиджона, являющейся объектом настоящего исследования, лингвопоэтическому анализу подверглись неологизмы индивидуальной авторской речи.

Abstract: Despite the fact that a lot of research has been carried out in Uzbek linguistics on the linguo-poetic approach to the literary text and the study of its problems, not all units of the language as

an aesthetic phenomenon have been fully explored. To realize the aesthetic function of the language, the author uses various expressive possibilities of the language in accordance with his artistic conception. Such opportunities are available at the phonetic, lexical, morphological, syntactic, and other levels of the language. Poetic lexicology analyzes poetically actualized lexical units in the language of a work of art, subdivided into antonyms, synonyms, homonyms and cognate words, neologisms, archaisms, euphemisms, etc. it is necessary to analyze and explore the units of the lexical layer in such sections as linguopoetics. Object of study: the text of poetic works by A. Obidzhon. Subject of study: linguistic and poetic features of lexical units in the text of a work of art. Research method: system-structural analysis of language level units. On the example of the poetry of A. Obidzhon, which is the object of this study, the neologisms of the individual author's speech were subjected to linguo-poetic analysis.

Tayanch soʻzlar: lingvopoetika, leksopoetika, okkazonalizm, individual nutq neologizmi, qoʻshma soʻzlar, nominative funktsiya.

Основные слова: лингвопоэтика, лексopoэтика, окказионализм, индивидуальный речевой неологизм, сложные слова, номинативная функция.

Basic words: linguopoetics, lexopoetics, occasionalism, individual speech neologism, compound words, nominative function.

Badiiy matnga lingvopoetik yondashuv hamda uning muammolarini oʻrganishlar natijasida tilshunoslikda har bir sath birligi badiiy-estetik vazifa bajarishi haqidagi fikrlar ilgari suriladi. Oʻzbek tilshunosligida bu borada koʻplab izlanishlar olib borilganligiga qaramay, til birliklarining barchasi ham estetik hodisa sifatida mukammal tadqiq qilinmagan. Badiiy asar tilini oʻziga xos estetik hodisa sifatida oʻrganuvchi til sohasi boʻlgan lingvopoetikaga oid qilingan ishlarda ham barcha sath birliklari oʻrganilgan emas.

Tildagi estetik vazifani ishga solish uchun ijodkor oʻz badiiy niyatiga koʻra tilning turli ifoda imkoniyatlaridan foydalanadi. Bunday imkoniyatlar esa tilning fonetik, leksik, morfologik, sintaktik va boshqa sathlarning barchasida mavjud.

Tilshunos olim A.Nurmonov lingvopoetika "lingvistik poetikaning qisqargan shakli boʻlib, badiiy asarlarda qoʻllanilgan lisoniy birliklarning(fonetik, morfemik, leksik va boshqalar) badiiy-estetik

vazifalarini, tilning konnotativ funksiyasini o'rganadi. Boshqacha aytganda, lingvopoetika tilshunoslikning badiiy nutqni o'rganuvchi bo'limi" bo'lib, u barcha sath birliklarining badiiy-estetik funksiyasini qamrab olishini ta'kidlaydi. [1.163-164-b.]

M.Yo'ldoshev badiiy matnning lingvopoetik tahlilida "badiiy matnda poetik aktuallashgan til vositalarini aniqlash" [2. 156-b.] muhim tamoyillardan biri ekanligini ta'kidlaydi.

Poetik leksikologiyada badiiy asar tilidagi sinonim, omonimlar, iboralar yoki chegaralangan leksika (dialektizmlar, istorizmlar, arxaizmlar...), o'z va o'zlashgan so'zlar qatlamining ishtiroki kabi masalalar tahlil etilarkan, uni antonimlar, sinonimlar, omonim va o'zakdosh so'zlar, neologizmlar, arxaizmlar, evfemizm va boshqa leksik qatlam birliklari lingvopoetikasi kabi bo'limlarga bo'lib tahlil va tadqiq qilish zarur deb hisoblaymiz.

"O'zbek tili leksikologiyasi» kitobida so'z narsa-hodisani ifodalashi barobarida ko'pincha shu narsa-hodisaga so'zlovchining subyektiv munosabatini ham anglatishi alohida ta'kidlangan: «...Lug'at sostavidagi so'zlarni kuzatish ularning ba'zilar biror narsa, hodisalarni atabgina qolmay, ayni paytda so'zlovchining ifodalanayotgan tushunchaga o'z bahosini, munosabatini ifodalanishini ham ko'rsatadi. Bu munosabat doirasiga g'azab, erkalash, qoyil qolish, nafratlanish, jirkanish, kinoya kabi xilma-xil emotsional munosabat ko'rinishlari kiradi. Xususan, *azamat, o'ktam, qoyilmaqom, so'qildoq, boplamog, olchoq, mal'un, razil, satang, sanqi, asfalasofilin, miyanqi, qoyil, do'ndirma, momoqaymoq* kabi so'zlar, ma'lum tushuncha anglatishdan tashqari, so'zlovchining shu tushunchaga loqayd qaramasligini, aksincha, ijobiy va salbiy emotsional munosabatda ekanligini ham ko'rsatib turadi. Bu baho elementi tinglovchi tomonidan ham odatda so'zlovchi nazarda tutgandagidek idrok etiladi. Tilshunoslikda bunday xususiyatga ega bo'lgan leksika emotsional - ekspressiv leksika, ekspressiv - stilistik leksika terminlari ostida o'rganilmoqda».[3. 160-b.]

Ushbu ishning obyeksi sifatida Anvar Obidjonning ekspressivlik kategoriyasi yaqqol voqelangan "Bezgakshamol – Gulmat Shoshiyning yovvoyi devoni" asaridagi hajviy she'rlari na'munalari hamda "Saylanma. She'rlar" to'plamidagi she'rlaridagi individual nutq neologizmlari tahlil qilindi.

Mahoratli hajvchi, yozuvchi, shoir va dramaturg Anvar Obidjonning 1985-yili “Mushtum” kutubxonasi turkumida bosilgan “Bezgakshamol” asariga S.Ahmadning “Usta Gulmatning mirzosi” sarlavhali so‘zboshisida ta’kidlaganidek, asarning bosh qahramoni - o‘tgan asrda yashab o‘tgan Usta Gulmat degan shoir. Muallif asarda “unga o‘ziga bop til topgan, she’riy uslub ham topgan. G‘azallarning har bir bandidan, so‘zlaridan, hatto, qofiyalaridan ham usta Gulmatning suvrati ko‘rinib turganga o‘xshaydi. Anvar o‘zining galdir qahramonidan juda ustalik bilan foydalangan. U hamma gapni yumoristik til bilan jiddiy tarzda aytayotgandek ko‘rinsa-da, aslida maishatparastlik, dumbul falsafabozlik, gumrohlarcha dindorlik, xudbinlik, qabihona ig‘vogarlik, loqaydlik, manmanlik, molparastlik, ichkilikbozlik, giyohvandlik, munofiqlik kabi illatlarni beayov masxaralaydi”. [6.3-b.]

Gulmat Shoshiy – ushbu asardagi g‘azallar shaklida yozilgan, shoirning o‘z ta’biri bilan aytilganda “ aslida barmog‘roq”, ya’ni barmoq she’r vaznidagi hajviy she’rlarning lirik qahramoni bo‘lib she’rlarda tasvir va bayon uning tilidan ifodalanadi.

Asar qahramonining xarakterini aniq shakllantirish, asar g‘oyasini kuchaytirish uchun muallif asarda o‘rni bilan arxaizm, istorizm, dialektizm, vulgarizm, jargon va argo so‘zlar, professionalizm, evfemizm, kakofemizm(disfemizm), terminlar, kanselyarizmlar, varvarizmlar, sinonim, omonim va antonim so‘zlar kabi o‘zbek tilining deyarli barcha leksik birliklaridan unumli foydalangan. Bundan tashqari asar tilida muallif nutqining o‘zigagina xos bo‘lgan neologizm, okkazionalizmlarni, maqol, turg‘un iboralar, sintaktik figuralar va troplarni ko‘plab uchratish mumkin.

Ushbu kichik bir tadqiqot asnosida asar matnida keng, unumli va o‘rinli qo‘llanilgan muallifning individual nutq neologizmlarining lingvopoetik tahliliga to‘xtalishni maqsad qilindi.

Neologizm (okkazionalizm) lar - yangi so‘zlar qatlami bo‘lib, yangi so‘z yasash, so‘zning leksik ma’nolaridan birini yangi ma’noda qo‘llash yoki chetdan o‘zlashtirilgan so‘zlar hisobiga boyib boradi. Yangi so‘zlarning paydo bo‘lishiga davr, zamonning yangilanib, o‘zgarib borishi, fan-texnika sohasidagi yangiliklar, ishlab chiqarish va ijtimoiy munosabatdagi o‘zgarishlar, adabiyot, san’at, umuman, barcha jabhadagi yangi tushunchalar, yangi so‘zlar sabab bo‘ladi. Ular

nominativ funksiya bajarib, badiiy adabiyotda stilistik maqsadda ham qo'llaniladi.

“Katta ta’sir va tasvir kuchiga ega bo’lgan individual nutq neologizmlari” [4,53-b.] ijodkor tomonidan yaratilgan yangi so’zlar bo’lib, nasr va nazmga yangi ruh, yangicha shuur bag’ishlaydi. Har bir ijodkorning o’ziga xos uslubi bo’lgani singari, ana shu uslub zahirida yaratilgan yangi so’zlar ham bo’ladi. Ular asarga emotsional-ekspressiv ruh bag’ishlash bilan birgalikda, ijodkorning adabiy til xazinasiga qo’shgan munosib hissasi hamdir. «Badiiy asarning ma’no-mazmun tuzilishiga so’z va iboralarining turli-tuman qo’shimcha ma’nolar bilan boyish tamoyili xosdir». [5. 11-b.] Adabiy til normalari, badiiyat taqozosi asosida yaratilgan yangi so’zlar, yangicha ma’no jilolari va ulardagi ta’sirchanlik ko’lamining kengligi ijodkorning yetuk mahoratidan darak beradi.

Individual nutq neologizmlari - okkazionalizmlar ijodkorning adabiy til xazinasiga qo’shgan munosib hissasi hamdir. Yangi so’z birinchi duch kelganda g’ayri tabiiydek tuyuladi. Bu hol lingvistikada idiosinkraziya deb ataladi. Yangi so’zlarning stilistik bo’yoqdorlik xususiyati neologizmlarning poetik imkoniyatlari naqadar kengligini bildiradi.

Bunday individual neologizmlarning hozirgi davr she’riyati vakillari ijodida uchrashi keyingi davrda bir qator tadqiqotchilar ishida tahlil va talqin etilgan.

Okkazionalizmlar alohida adiblar, shaxslar tomonidan “favqulodda yaratilgan so’zlardir. Ular alohida adib yoki olim nutqining, ya’ni alohida asar tilining o’ziga xos mulki hisoblanadi. Individual nutq neologizmlari ko’pincha umumxalq tili faktiga aylanmasligi va u milliy til leksikasidan o’ziga xos o’rin berilishini talab ham qilmaydi. Bu tip neologizmlarning asosiy vazifasi stilistik funksiya o’tashdir”. [3. 156-b.]

Anvar Obidjon she’riyatida muallifning individual nutqi neologizmlari – favqulodda yaratgan yangi so’z va iboralar salmog’i anchagina. Shuning uchun muallif she’riyatidagi kontekstual antonimlar va sinonimlar, o’ziga xos omoformalar, o’zakdosh so’zlar va kakofemizmlarni tahlil qilish jarayonida ham adabiy tilimizda mavjud bo’lmagan, muallifdan ilgari qo’llanmagan yangi leksik birliklarni alohida ko’rsatib o’tildi.

Ushbu tadqiqotda muallif she'riyatida sinonimik, antonimik yoki omonimik qatorlarda emas, alohida holatda namoyon bo'lgan va poetik aktuallashgan okkazonalizmlar tahlilga tortildi.

*“Tamayuyqi tuzlardan,
Nomehribon ko'zlardan*

Omon asra meni, charx!” [7. 6-b.] – tilimizdagi “tama”(kuchli istak, hirs, ochko'zlik) so'zi, “yuq”(qoldiq) so'zi va “-gi” (otdan sifat yasovchi) qo'shimchasini qo'shish orqali “tamayuyqi” tuz – yomon xulqli insondan qolgan ovqat, yemish ma'nosidagi ibora yasalgan.

“Qodiriyani eslab” she'rida:

*“Arvohingiz baxtli otadek,
Yurtga boqsin
Bugun shod bo'lib.
Yurtda minglab Anvar, Otabek*

Ulg'aymoqda temirzot bo'lib” [7.10-b.] - “temir” va “zot” so'zlaridan yasalgan yangi qo'shma ot xis-tuyg'usiz, temirdan yasalgan “temir odam – robot” ma'nosida qo'llanib, she'rida o'z tarixi va kelajagi uchun befarq avlodni sifatlashda qo'llanilgan.

*“Shodon xushlash, malagim,
Qo'z yosh to'kma bekorga.
Bog'langandir yuragim*

Shu mag'izrang shudgorga.” [7. 12-b.] - “mag'iz”- danak va yong'oq kabi qattiq mevalarning ichki och jigarrang, qo'ng'ir tusdagi qismi. Muallif o'z qishlog'idagi dala - shudgorni “mag'izrang” yangi so'zi bilan tasvirlashida Farg'ona vodiysi tuproqlarining qo'ng'ir tusda bo'lishligiga, qolaversa “mag'iz”- so'zining “moyillik” ma'nosi(qoramag'iz – qoraga moyil)ga ishora qilayotgan bo'lishi ham mumkin.

*“Keldim mana, mo'ltirab,
Kaptarbadan bekachim.
Ko'zlarimning qa'riga*

Tikilasiz yana jim.” [7. 17-b.] - “Kaptar - kabutar” so'zi oq rang, tinchlik, yumshoqlik ramzi sifatida ko'p qo'llanilgan. Muallif “kaptarbadan” okkazonalizmi orqali suyuqli yorning nafaqat tashqi ko'rinishi, qolaversa sokin, bosiq fe'liga ham ishora qilayotgan bo'lishi mumkin. Chunki “tikilasiz yana jim”, “keldim mo'ltirab” iboralari ta'sirida “kaptarbadan” yorning aniq obrazli tasviri yaqqol gavdalanadi.

“Elim” she’rida:
“Zo’r urug’ **qad g’ozlamish**,
Yelkadosh yo’l sozlamish,
Bir-birin e’zozlamish,

To’ylarda oshlar birlashib.” [7. 23-b.] Tilimizdagi “qad rostlamoq, ko’tarmoq” iboralariga va “g’ozdek” – “tik, kekkaygan” sifatlashiga o’xshatma tarzida yangicha “qad g’ozlamish” iborasi yaratilgan.

“Yiroq ketar bo’ldim qaxringdan,
Va unutdim seni **bemotam**.
Uchrashmaymiz endi zaminda,

Ko’rishmaymiz qiyomatda ham.” [7. 23-b.) Motam, aza tutmay yoki hech qanday g’am-qayg’uga berilmay unutish, oson unutishni bir so’z – “bemotam” yangi yasama so’zi orqali ifodalagan.

“Chalatanish” she’rida:

“Alami shu – “oq” ishlarin deb “qaro”
Tosh otarmish unga **“ahli sersanchiq”**.
Bu toshlardan Toshkent- Farg’ona aro

Tog’ yaralmish, derlar dovonin “Qamchiq”. [7. 26-b.] “Sanchiq” - ko’chma ma’noda achchiq, kinoyali gap, “ahli sersanchiq” – so’z orqali insonga ozor beruvchilar, qoralovchi, birovga “tosh otuvchi”, yomon ma’nodagi yozuvchi insonlarga nisbatan ishlatilgan muallifning o’ziga hos yangi yaratig’I - iborasidir. Qolaversa, she’ning sarlavhasi –“chalatanish” so’zi ham muallif individual neologizmlari ro’yxatiga kira oladi.

“Qizg’anuv” she’rida:
“O’lgur moshni bilaman,
Tug’ma shilqim,
Qichiqtan...

Bir kun mendan aynisang,

Gumonim shu mushukdan.” [7. 33-b.] “qichiq” - ko’chma ma’noda kishini o’ziga tortish uchun qilinadigan harakat, noz-ishva, karashma. “Qichiqtan” qo’shma so’zini yaratish orqali mushukning tabiati va harakatlarini obrazli tasviriga erishilgan.

“Foniy dunyo – Nuhni sotgan **jonbozor**,
Umring moldir, har bir lahza **jonfurush**.
Aqlingni yig’, hovringni bos, bo’l iqror:
Buguning - bug’,
Ertang – sarob,

Kechang – tush.” [7.41-b.] Ushbu she’riy parchada esa “foniy dunyo – jonbozor”, “har bir lahza, ya’ni vaqt – jonfurush” o’xshatishlari tarkibidagi jonbozor(ot+ot) va jonfurush(ot+fe’l) okkazonalizmlari orqali betakror tasvir yaratilgan.

“*Buzuq o’ylarni lek shayton boshig’a do’llag’on erdi*” [6.11-b.] – “do’llagan” (ot+ fe’l yasovchi qo’shimcha+ravishdosh qo’shimchasi) - do’l kabi yog’dirgan iborasi o’rniga birgina yangi yasama so’z yaratib qo’llagan.

“Hirgoyi-la bodani ulfatga bering, hov,

Yo bedasoch bir pariturxatga bering, hov” [6.15-b.] “Bedasoch” – sochning beda - xashakka o’xshatilishi, “pariturxat” – “pari” so’ziga ters bo’lgan salbiy bo’yoqli, dag’al so’z “turxat” ni qo’shish orqali yasalgan ushbu ikki neologizm she’rdagi muallifning komiklik – yengil kulgu qo’zg’atish va lirik qahramonning nutqini individuallashtirish, emotsional-hissiy munosabatni ifodalash, ushbu epizoddagi ruhiy holatini ko’rsatish kabi maqsadlarini amalga oshirgan.

“*Nonimni ol, to’nimni ol, qog’oztan daftarim qolsun*” [6.27-b.] – “qog’oz+tan” – ‘qog’ozdan qilingan daftar” iborasi o’rniga yaratilgan ushbu individual muallif neologizmi ham she’rda juda o’rinli qo’llangan. Na kiyib va na yeb bo’ladigan, tanasi qog’ozdan bo’lgan, ammo muallif uchun eng bebaho sanalgan buyum ekanligini ta’kidlash uchun yaratilgan yangi so’zdir.

Anvar Obidjon she’riyatidagi individual nutq neologizmlarining har birini kontekst – she’riy matn ichida to’liq lingvopoetik tahlilga tortishning o’zigina muallifning kuchli so’z san’atkori, faylasuf va ensiklopedik bilimlar egasi sifatida kashf etilishiga sabab bo’la oladi deb hisoblaymiz. Quyida esa muallif nutqi neologizmlarining qisqacha tasnifi keltirib o’tamiz:

1.Okazonial sifatlash – epitelar: *tamayuqi, mag’izrang, bemotam, qichiqtan, bezilloq, serjabr, o’gayqon, boshg’ajir, pashmaksoch, o’chkor, po’kdil, suzishqoq, yulishqoq, qunishqoq, ko’krakyalang, qog’oztan;*

2.Okazonial qo’shma otlar: *temirzot, kaptarbadan, jonbozor, jonfurush, bargto’zdi, baxttug’ar, moymag’iz, muzbadan, vijdonsotar, yomg’irsoy, vatanxo’r, o’tsholcha, muzburun, muzbaldoq, pichoqtumshuq, chelaktumshuq, burundosh, ko’ngilsovush, tulakzoda, bedasoch pariturxat, zulukmakon;*

3.Okazonial yasama otlar: *yolg’ondo’zlik, loycha, do’xtirxon;*

4.Okkazional ravishlar: *g‘ozlamish, jingaklanib, az-azal, fuqarolanib, buxorolanib, “uz-uz” bo‘lib, do‘llagon, marjalanur;*

5.Okkazional iboralar: *ahli sersanchiq, taxir gap, bo‘g‘oz oy, suvi turk, so‘z ekib, chaqchaqa qiz.*

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nurmonov A. Tilshunoslikning adabiyot bilan munosabati/ Tanlangan asarlar.3 jildlik. 3-jild. -T., 2012.
2. Yo‘ldashev M. Badiiy matn lingvopoetikasi. –T.: “Fan”, 2008. 160 b.
3. Begmatov E. O‘zbek tili leksikologiyasi.-T., 1981.
4. Shomaqsudov A., Rasulov I... O‘zbek tili stilistikasi. - T.: “O‘qituvchi”, 1983.
5. Vinogradov V.V. Problema avtorstva i teoriya stiley. - M.: “Nauka”, 1961.
6. Obidjon A. Bezgakshamol.- T.,1985. 131 b.
7. Obidjon A. Saylanma:she’rlar.- Toshkent: Akademnashr, 2017.- 248 b.

BADIIY MATNDA SHAXS OMILINING O‘RNI

(Anvar Obidjonning “Ota o‘giti” nomli she’ri misolida)

РОЛЬ ЛИЧНОСТНОГО ФАКТОРА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ

(на примере стихотворения Анвара Абиджана “Учение отца”)

THE ROLE OF THE PERSONAL FACTOR IN A LITERARY TEXT

(on the Example of Anwar Abidjan’s poem “The teaching of the father”)

*Qurbonova Sayyoraxon Maxamadaliyevna,
Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent
Farg‘ona davlat universiteti*

Annotatsiya. *Maqolada matnning shaxs xususiyatlari bilan aloqasi, unga noslashuvi va bunda til birliklarining o‘rni haqida so‘z boradi. Nazariy fikrlar Anvar Obidjonning “Ota o‘giti” she’ri misolida tahlil qilingan.*

Kalit soʻzlar: antroposentrizm, badiiy matn, shaxs xussusiyatlari, lisoniy birlik, shaxs omili, moslashuv, oʻxshatish, qiyoslash, originallik.

Аннотация. В статье рассматривается связь текста с личностными особенностями, его носительство и роль в этом языковых единиц. Теоретические соображения были проанализированы на примере стихотворения Анвара Абиджана "Учение отца".

Ключевые слова: антропоцентризм, художественный текст, черты личности, языковое единство, личностный фактор, адаптация, сравнение, оригинальность.

Annotation. The article examines the connection of the text with personal characteristics, its carrier and the role of language units in this. Theoretical considerations were analyzed on the example of Anwar Abidjan's poem "The teaching of the father".

Keywords: anthropocentrism, artistic text, personality traits, linguistic unity, personality factor, adaptation, comparison, comparison, originality.

Matn tahlilida lingvistik yoki badiiy yondashuvlar matnni alohida ajratgan holda – oʻz muallifidan ajratib oʻrganganligi oqibatida matn tahlilida maʼlum boʻshliqlar, yetishmovchiliklar yuzaga keldi. Bu boʻshliqlar, oʻz navbatida, yangi tahlil usullariga ehtiyojni keltirib chiqardi.

Matnning antroposentrik yondashuvlar asosidagi tahlili aynan shu ehtiyoj tufayli shakllandi. Antroposentrik nazariya asosida matn tahlil qilinganda, nilshunoslik terminologiyasi koʻproq integral xarakterdagi tushunchalarni ifodalovchi birliklar bilan boyidi.

Matn tahliliga antroposentrik yondashuv asosida kirishish birliklarning nutqda qoʻllanilishi yoki tanlanishini shaxsning individual belgilaridan kelib chiqib baholaydi. Bunda matn muallifining yoshi, saviyasi, ijtimoiy mavqeyi muhim oʻrin tutadi. Semantik-struktural yoki sof lingvistik tahlillarda esa masalaning bu jihati eʼtiborga olinmaydi, bu zamonaviy tilshunoslikning asosiy yutuq jihatlaridan biridir.

Aynan shu jihatga koʻra antroposentrik tahlillar bir tildagi matnlarni boshqa tilga tarjima qilishda, chet tillarni oʻrganishda, tilning turgʻun birliklarini ikkinchi bir tilda ifodalashda sof lingvistik yondashuvlarga asoslangan tahlillarga qiyoslab olinganda, muhim amaliy ahamiyatga ega boʻlib bormoqda.

Zamonaviy tilshunoslik soha terminlari tarkibida qator yangi atamalar paydo boʻlishiga sabab boʻladi. Sohaning masalalar

ko‘lamiga mos ravishda bu atamalar ham til birliklarining mazmun-mohiyatini shaxs omilini hisobga olgan holda talqiniga doir tomonlarini izohlash uchun xizmat qiladi. Jumladan, pragmatlingvistika sohasida o‘zbek tilshunosligida professorlar Sh.Safarov hamda M.Hakimovlar asosiy tayanch ilmiy ma‘lumotlarni tartibga solib bergan bo‘lsalar, S.Qurbonovanning izlanishlarida tadqiqotlar asosini shaxs xususiyatlarining matnda ifodalanishi tashkil qiladi.

Tilshunoslik ilmining bu yangi tarmog‘ini unda tilning nazariy hamda amaliy jihatlarini o‘zaro chambarchas bog‘langanligi bilan izohlasa bo‘ladi. Shakl orqali ifodalangan mazmun-mohiyat mantiq va kishi ruhiyati hamda shaxsiyatiga tegishli xususiyatlar bilan qorishib ketadi.

Bunda tilning eng muhim vazifasi bo‘lgan kommunikativlik muloqot jarayonidagi o‘z o‘rnini, ya‘ni markaziy o‘rinni saqlab qoladi va muloqot qilishning asosiy maqsadi sifatida turli bosqichlarni o‘z ichiga oladi.

Har bir asar tilida o‘ziga xos nutq tabiati, holati bo‘ladi. Bu ko‘pincha nutq muallifidan ko‘ra matn kimga atalganligi, qaratilganligi, mo‘ljallanganligi bilan bog‘liq bo‘ladi.

Anvar Obidjon she‘rlarining ko‘p namunalari bolalarga bag‘ishlangan. Unda bolalar dunyosiga doir qarashlarni bolalarcha o‘xshatish va qiyoslashlar bilan tushuntirilgani shoirning bolalar lisoniy olamini qay darajada tasavvur qilishini yaqqol ko‘rsatadi. “Ota o‘giti” she‘rining lisoniy tahlili orqali buni tadqiq etib ko‘ramiz. She‘r nomidan ayon bo‘zlar ota tilidan bolalarga aytilmoqda. Demak, matnda ota va uning nutqining bolalar uchun xoslanishi matnning asosiy belgisi bo‘ladi. She‘r quyidagi satrlar bilan boshlanadi.

Yar bitta so‘z – suvdek aziz,

Har bitta so‘z – nondek uvol.

Til boyligin bog‘ deb bilsak,

Har bitta so‘z – bitta nihol.

Shoir tilning, undagi so‘zlarning qadr-qimmatini o‘zbek bolalari uchun o‘zbekcha yondashuv bilan tushuntirishga harakat qilgan. Ya‘ni suvni azizlash, nonni uvol qilmaslik o‘zbek oilalari tarbiya shakllari qatoriga kirgani holda shoir aynan shu asosdan so‘z qadrini bildirishda foydalanmoqda. Bu juda ham asosli, chuqur va ayni paytda sodda o‘xshatish. Chunki suv va non ham shunday aziz va uvol qilish mumkin bo‘lmagan narsalar bo‘lgani holda atrofimizda serob va mo‘l-

ko‘l. Ularni bilmay yoki ko‘rib-bilib turib uvol qilib qo‘yish hech gap emas.

She‘rning keyingi satrida Anvar Obidjon aynan shu haqda yana o‘xshatish orqali tushuncha beradi.

Biron so‘zni isrof qilmoq

Bir ko‘chatni yulmoqlikdir.

Dora-dora otameros

Bog‘ni xarob qilmoqlikdir.

Shoir otalarcha bosiqlik, nasihat va sermulohazalik bilan so‘zni uvol qilishning yomon oqibatlarini yotig‘i bilan tushuntiradi, xuddi o‘z bolasi yoki nabirasi bilan suhbatlashayotgandek, unga murojaat qilish shaklida she‘r bandlarini bog‘laydi.

Keyingi misralarda shoir gap mazmunini global muammolar - o‘zlik, milliy g‘urur va bugungi globallashuv zamonida o‘z millati tarixini eslab qolishga tomon buradi. Buni ham otalarcha nasihat va o‘git tarzida bayon etadi.

E bolam, yot yurtga borsang,

Ne tatlur eling, derler.

Qay millatning vakilisan,

Bormi ona tiling, derlar.

E bolam deb boshlangan bu satrlarda shoir bolaning olamni bilish, uning bevosita ishtirokchisi bo‘lish ostonasida turgan bolaga go‘yo o‘z ota makoni, uyi, tili haqida unutmaslikni, uni yo‘qotmaslikni tayinlagandek bo‘ladi. Savol tarzida aytilgan bu fikrlarga keyingi misralar javob beradi go‘yo.

Shunda mening qutlug‘ tilim –

Navoiyning she‘ri, degil.

Yurtim – Ulug‘beg-u Bobur,

Amir Temur yeri degil.

Degil so‘z-shakli bilan tugallangan ushbu misralarda mazmunni uqtirish yana sokinlik va bosiqlik bilan davom etadi. Keyingi to‘rtlik esa shiddatni oshiradi, ya‘ni nutq tempi va mazmun uqtirilishi buyruq gap ohangi yordamida oshiriladi.

Ayt g‘urur-la Beruniylar,

Farg‘oniylar ajdodim deb,

Koshg‘ariylar darsin tinglab,

O‘tkirlashgan savodim deb.

Misralarda keltirilgan ulug‘ alloma va milliy g‘ururimiz sanalgan

tarixiy shaxslar nomlari bola uchun o'z millati va yurti hurmatini qanday ulug' ekanini ko'rsatish yo'li bo'lib xizmat qiladi.

She'rning keyingi qatorlari bolalar ruhiyatiga yanada yaqinlashadi.

Maqtanma hech qimmat kiyim,

Oltilar-u, qasring bilan.

Faxr et doim qudratli yurt,

Boy til, nasab-nasling bilan.

Milliy til, so'z qadr-qimmatini haqida so'z borayotganda ularni moddiy narsalar – kiyim-kechak, pul, qasrlar bilan teng emasligi bolaga oson va sodda yo'l bilan tushuntiriladi.

She'rning so'nggi misralari xuddi kattalarga ham mos keladigan va bolaga aytish orqali ular(kattalar)ga uqtirilgandek tarzda yakunlanadi

Obro'yingni baland tutmoq,

E bolam, o'z qo'lingdadir.

Sening olamdagi narxing

Vatan, millat, tilingdadir.

She'r matnidagi *sening olamdagi narxing* jumlasini uning xotimasi – yakunini ifoda etadi.

Anvar Obidjon she'rlari tilining soddaligi, mantiqning chuqurligi bilan alohida ajralib turadi. Unda o'xshatishlar va qiyoslashlarning ovozigacha xos, original shakllaridan foydalanilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Сафаров Ш. Прагмалингвистика – Т.: 2008.
2. Ҳакимов М. Ўзбек прагмалингвистикаси асослари – Т.:Академнашр, 2013. Б-13.
3. Ҳакимов М., Қурбонова С. Психоллингвистиканинг ўрганиш муаммолари // Ўзбек тили ва адабиёти, 2014. №5. Б-72-74.
4. С.Қурбонова. ОБ АНАЛИЗЕ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В ПСИХОЛИНГВИСТИКЕ // Международная конференция по исследовательской идентичности, ценности и этике, 512–513. 39 2022.
5. Ибрагимов Е.И., Зокиров М.Т., Қурбонова С.М., Аббозов О.К. «Филологиянинг долзарб масалалари» мавзусидаги Республика илмий-амалий интернетконференция материалы: илмий ишлар тўплами – Фаргана 13 14 2018
6. Қурбонова С. ФОРМИРОВАНИЕ АНАЛИЗА ТЕКСТА В ЛИНГВИСТИКЕ // Современный журнал социальных и гуманитарных наук 4, 58-61

ҚОЗОҒИСТОНДА ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚ ШОИРИ АНВАР ОБИДЖОН ИЖОДИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ

Шахло НАРАЛИЕВА,
Қозоғистон Республикаси Ж.Ташенев номи университет
доценти,
педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Хулкар ҲАМРОЕВА,
Ўзбекистон давлат хореография
академияси доценти,
филология фанлари доктори (DSc)

Салимжон ҒАНИЕВ,
Қозоғистон Республикаси Ж.Ташенев
номи университет катта ўқитувчиси
филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Аннотация. Мазкур мақолада Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон ижодининг Қозоғистондаги таълим ўзбек тилида олиб бориладиган умумтаълим мактабларида ўрганилиши масалалари тадқиқ қилинади.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы изучения творчества народного поэта Узбекистана Анвара Абиджона в общеобразовательных школах с узбекским языком обучения в Казахстане.

Annotation. This article discusses the issues of studying the work of the people's poet of Uzbekistan Anvar Abidjon in secondary schools with the Uzbek language of instruction in Kazakhstan.

Калит сўзлар. ватанпарварлик, садоқат, сўз санъати, она тили, бадий тафаккур, эътикод, адолат, лола, миллий ўзлик, қадрият, диёнат.

Ключевые слова. патриотизм, верность, искусство речи, родной язык, художественное мышление, вера, справедливость, тюльпан, национальная идентичность, ценность, религия.

Keywords. patriotism, loyalty, speech art, mother tongue, artistic thinking, faith, justice, tulip, national identity, value, religion.

Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон ижодиёти, энг аввало, мавзуларининг ҳам ҳаётӣ, ҳам фалсафийлиги билан, услуб ранг-баранглиги, тасвир усулларининг бойлиги билан эътиборни тортади. Поэтик мазмуннинг ҳаяжонли, содда, жозибадор ифода воситалари орқали акс этиши билан ёш китобхонни ўзига ром қилади. Унинг кичкинтойларга бағишланган асарларида оҳорли ташбеҳлар, кутилмаган сўз ўйинлари, болалик оламининг энг ойдин орзулари тўлқинланиб туради. Улар замиридаги болаларга хос беғуборлик, самимият тафаккур ёғдулари ва таълимий-дидактик қарашлар билан уйғунлашиб, янада теранлашиб бораверади. Ўзбекистон Қаҳрамони, халқ шоири Эркин Воҳидов тўғри таъкидлаганидек, “Қувонч билан айтиш жоизки, Худойберди Тўхтабоев болалар адабиёти прозасига ўзига хос янгиликлар олиб кирган бўлса, Анвар Обиджон болалар шеъриятида ўзига хос мактаб ярата олди”[8, 13-б.]. Дарҳақиқат, Анвар Обиджон воқеликни образли идрок этади, тарихий ва замонавий тамойилларни кўринмас ришталарда боғлайди. Натижада, ички мазмун, ғоявий-ижодий тамойиллар билан вобаста соф ўзбекона кадриятлар ўқувчида кучли маънавий-ҳиссий таассурот уйғотади.

Маълумки, бошланғич бўғин таълимнинг пойдевори ҳисобланади. Ўқувчининг илк тасаввур дунёси бошланғич синфларда шаклланади, камол топади. Хусусан, она тили таълими жараёнидаги илк маълумотлар ҳам шу даврда олинади. Қозоғистондаги таълим ўзбек тилида олиб бориладиган умумтаълим мактабларида “Алифбе”дан бошлаб, 1-2-3-4-синфларнинг “Ўзбек тили” ва “Адабий ўқиш” дарсликлариغا Анвар Обиджон асарларидан намуналар киритилган. Қисқалик, равлонлик, самимият, фикр бутунлиги, рангин қофиялар, оҳангдорлик мўъжаз шеърларни ҳақиқий мўъжизага айлантирган.

Болаликнинг беғубор эртакларини ҳали унутмаган ўқувчилар учун 5-синф “Ўзбек адабиёти”[6, 40-58-б.] дарслигида адибнинг таржимаи ҳоли, ижодий фаолияти ва “Одил Бургутшоҳ” ва “Замбурут” лақабли жосус ҳақида эртак” асари билан яқиндан танишиш муҳим аҳамият касб этади.

Таникли адабиётшунос олим А.Расуловнинг фикрича, “Анвар Обиджон – янги ўзбек адабиётида ўз ўрни, услуби, қарашлари, қаҳрамонлари, ўқувчилари мавжуд бетакрор санъаткор. У ўзлигини излай-излай етук шоир, сўз санъаткори бўлди”[4, 208-б.].

Анвар Обиджоннинг “Ўғирланган паҳлавон ҳақида эртак”, “Бўрининг табиб бўлгани ҳақида эртак” каби шеърӣй эртаклари туркумига мансуб “Одил Бургутшоҳ ва “Замбуруғ” лақабли жосус ҳақида эртак” асари халқ оғзаки ижодининг сеҳрли ва жўшқин сарчашмаларидан баҳраманд эканлиги учун ҳам ўқувчиларни оҳанрабодай ўзига тортади. Ундаги ҳар бир образ, ҳар бир ҳолат табиӣй равишда китобхонни кизиқтиради. Дарсликда сарлавҳадан сўнг қуйидаги матнолди топшириқлари берилган:

1. *Ҳайвонлар ҳақида қандай эртаклар биласиз?*

2. *Эртаклар бизни нимага етаклайди?*

Асар мазмунини англаш, тасвирланган воқеаларни қай даражада тушуниш биринчи навбатда сюжетнинг ўқувчилар руҳӣй оламига қанчалик таниш ва яқинлигига боғлиқ. Ўқувчилар эртакни ўқишдан олдин матнолди топшириқларига жавоб излайдилар. Ўқитувчи эртакнинг биринчи қисмини ўқиб беради. Кейин ўқувчиларни шеър ўқишга кизиқишларини ўстириш, уларнинг ижодий фаоллигини ошириш мақсадида биринчи бўлимни хор бўлиб ўқишни таклиф қилади. Образлар шунчалар жонли ва табиӣйки, уни ўқий бошлаган китобхон кўз олдида воқеалар кино тасмасидек ўта бошлайди. Кўп овозли ўқишнинг энг яхши томони, ўқитувчи талаффуз, урғу, интонация ва эмоционал ифодалилиқ даражаларини кузатиб боради:

Бор эди бир одил Бургутшоҳ,

Тобе эди унга қиру тоғ.

Ййлов, дала, қисман барханлар,

Тош қалъалар, шинам кўрғонлар.

Оҳори тўкилмаган қофиялар билан зийнатланган, ййигрма икки қисмдан иборат эртакни болалар бир нафасда ўқиб чиқишади. Қалбга ватанпарварлик, садоқат уруғларини қадаб, огоҳлик ва эзгулик каби фаазилатларга кизиқиш, бетакрор кадриятларга, миллий ўзлик туйғусига муҳаббат ҳиссини сингдирувчи таъсирчан асарнинг бошланиши ўқувчиларга анъанавӣй эртаклар дебочасидаги “Бор эканда, йўк экан” иборасини эслатади. Шоир контраст усулида Бургутшоҳ ва Қарчиғайшоҳнинг қароргоҳини таърифлайди. Ўқувчилар шинам кўрғонлар билан “ярми ботқоқ, ярми қатқалоқ” бошпанани қиёслайдилар.

Қарчиғайшоҳ бор эди яна,

Ўрмон эди унга бошпана.

Далалари нотекис, яйдоқ,
Ярми ботқоқ, ярми қатқалоқ,
Бўлиб яхши ишларга ҳозир,
Бунда Тўти Бургутга вазир.

Ўқувчиларнинг мантикий фикрларининг ўсишида, табиат билан яқиндан танишишларида эртакларнинг роли бекиёс. “Одил Бургутшоҳ ва “Замбуруғ” лақабли жосус ҳақида эртақ”нинг ўткир, мароқли сюжети, воқеалар ривожигади фавқулодда ажойиб вазиятлар болаларни мафтун қилади, ундаги мард, кучли, довюрак қаҳрамонлар, эртақнинг ғоявий йўналиши, унда яхшилиқнинг доимо ғалаба қилиши ўқувчиларни ўзига тартади. Ролларга бўлиб ўқиш каби, кўп овозли ўқиш ҳам ижобий самара беради. Асарнинг бош ғояси Қуёш, Чақмоқ, Шабнам, Бургутшоҳ, Попишак, Қарға, Қарқуноқ каби образлар тимсолида намоён бўлади.

Қарға унда кирдил ишбоши,
Қарчиғайнинг ўнг қўл сирдоши.
Бунга Лочин кўшинга раҳбар,
Шўх Қирғийлар – энг сара лашкар.
Қўмондордир унда сурбет Сор,
Оч қузғунлар ҳамлага тайёр.
Қизилиштон бунда ясовул,
Унда эса, Қораялоқ – қул.

Ўқувчилар эртақнинг давомини ўзгача завқ ва қизиқиш билан ўқийдилар. Тилнинг таъсирчанлиги, оҳангдорлиги, ифодали воситаларнинг жонлилиги болалар учун жуда қизиқарлидир. Ўқитувчи ўқувчиларнинг фикри билан қизиқади. Қисқа савол-жавобдан сўнг ўқувчилар эртақни ифодали ўқишда давом этадилар:

...Қўмондон – энг керакли нозир,
Лашкар турар менга мунтазир,
Юртни ёвдан сақласам омон,
Айт-чи, бунинг нимаси ёмон?
Бу – шарафли, фахрли беҳад,
Шоҳда эса – қуп-қуруқ шухрат.
Шабнам мамнун бокди ёрига,
Суянчиғи, ифтихориға.
Фахрланди юртпарвар эрдан,
Ва кўнгли ҳам ёришди бирдан.

Шоир сокчи Қарқуноқнинг Попишакка алданишини, хиёнат оқибатида ҳалок бўлишини жуда таъсирчан тасвирлайди. Сотқинликнинг оқибати ёмон бўлишига ўқувчини ишонтиради:

Кичқирган пайт лақма Қарқуноқ,
Кўкрагига санчилди пичоқ.
Танлолмади ўзибоп жўра,
Бўлолмади ёт юртда тўра,
Булғанди эл унга берган туз,
Қолиб кетди уйида ёлғиз,
Хотини тул, боласи сағир...
О, сотқиннинг қисмати оғир!

Ўқувчилар дастлаб алдовга учган Қарқуноққа, унинг етим қолган боласига ачинишади. Ўқитувчи сотқинликни кечириб бўлмаслигини, ватанга хиёнат энг оғир гуноҳлардан бири эканлигини тушунтиради. Ўқувчилар ҳаётда ҳам доим шундай бўлишини, яхшилик ёмонликдан устун келишини истайдилар. Эртақдаги мажозий образлар тимсолида олижаноб инсоний фазилатларни, энг бетакрор миллий-маънавий кадриятларни кўради. Ўқитувчи ўқувчилар болалигида ота-онаси, бобо-бувиларидан эшитган анъанавий халқ эртақлари билан адабий эртақлар ўртасидаги ўхшаш ва фарқли жиҳатларни тушунтиради. “Ўзга юртда шоҳ бўлгунча, ўз юртингда гадо бўл”, “Бир кун туз ичган жойингга қирқ кун салом бер” каби халқ мақолларини ўқувчиларга эслатади. Асардаги “Бўлолмади ёт юртда тўра, Булғанди эл унга берган туз” сатрларини мақоллар билан қиёслаб, биргаликда таҳлил қилишади. Мутахассисларнинг фикрича, “Таниш эртақ сюжети асосида янги эртақ яратиш, яъни ўша қаҳрамонлар иштирокида бошқа эртақ тўқиш, мавжуд қаҳрамонларнинг номларини алмаштириб янги матн яратиш, сўзлар ва ҳодисаларни эслаш, синфда ҳикоячи ролини бажариш – ўйлаб топилган воқеани айтиб бериш сингари ижодий ишлардан ҳам дидактик ўйинлар сифатида фойдаланиш мумкин”[7, 29-b,].

Айниқса, асар хотимаси ўқувчиларда катта таассурот қолдиради, уларни мушоҳада қилишга ундайди:

Биргалашиб Шабнам ва Чакмоқ,
Кўзларидан ёш томиб мунчок,
Сағанага келдилар яқин,
Бор дегандек ҳаётда ҳаққим,

Гўё кўкка қиларди нола,
Гўр устидан чиққан ёш лола...

Анвар Обиджоннинг наздида “ёш лола” – миллатнинг эртанги куни, умид юлдузлари – болалар, уларнинг беғубор орзулари. “Ёш лола”нинг заволи кўрмасдан улғайиши учун юрт тинч, ватан обод бўлиши зарур. Шоир унинг қалб изтиробларини, рухий кечинмаларини шундай тасвирлайди:

Симираркан тонгнинг сабосин,
Эшитгандек гиёҳ нидосин,
Кўз қадади лолага Чақмоқ.
Чақмоқ юртга бўлар бир кун шох,
Қандай кунлар келгай ўшанда,
Ўт кетмасми ушбу гулшанга?

Шоир ижодида Ватан ва табиат муштарак тушунчалар сифатида талқин қилинади. Унинг қаҳрамонлари ҳам, китобхонлари ҳам Ватанни табиатдан, табиатни Ватандан айро тушунмайди. Ватан меҳри ва сўз ишқи унинг барча асарларини ичдан нурлантириб туради. Адолат ҳукмронлик қилган мамлакатдагина ёш лолалар яйраб – яшнаб улғаядилар. Лекин унга эришиш осонми? Шундай оғир саволлар шоирни ўйлантиради. Анвар Обиджон хулоса чиқаришга шошилмайди, ўз ўқувчиларини ҳам мушоҳадага чорлайди:

Сақланарми тахтда одиллик?
Авж олмасми қирғин, қотиллик?
Мўл бўлгайми, сандиқларда дон?
Ўйлолгайми тунлар ёш хокон?
Элдошларин тақдирин бедор?
Боқолгайми ёвларга хушёр?
Юрт тарихин супурмасми ел,
Ўзлигини сақлолгайми эл?
Бузилгайми кўҳна қасрлар?
Топталмасми қутлуғ қабрлар
Ва ундаги ўйчан лолалар?
...Эртак тамом,
Хайр, болалар!

Кичик гуруҳларга бириктирилган ўқувчилар эртак сўнгида берилган савол ва топшириқларни бажарадилар. Бу ижодий жараёнда гуруҳ иштирокчилари сотқинлик ҳақида ўз фикрларини

билдирадилар, уларни далиллашга ҳаракат қиладилар.

1. Бургутшоҳ ва Қарчиғайшоҳ ҳукмронлик қилган ерлар таърифини “Венн диаграммаси” стратегияси асосида таҳлил қилинг.

2. Асардаги қайси қаҳрамоннинг ташқи ва ички қиёфаси мос эмас деб ўйлайсиз? Қиёсланг.

3. “Сотқинлик” мавзусида дебат ўтказинг. (“Тасдиқловчилар”, “Инкор қилувчилар”, “Баҳоловчилар” гуруҳлари)

4. Агар сиз муаллиф ўрнида бўлганингизда асар сюжетига қандай ўзгартириш киритган бўлардингиз?

5. Сиз ўзингизни қайси қаҳрамон ўрнида тасаввур қиласиз?

6. “Соябон” ўйини орқали асардан қандай тассурот олганингизни баён қилинг.

7. Эртақдан парча ёд олинг -

каби топшириқларни қизиқиш ва иштиёқ билан бажаришга киришадилар. Мазкур савол ва топшириқлар ўқувчиларни баҳсга чорлайди, мушоҳада юритишга даъват этади. Асарнинг фалсафий моҳиятини, ўзига хос ифода воситаларини, тил хусусиятларини англашга кўмаклашади. Матн билан ишлашда ҳам танлаб ўқиш, саволларга жавоб бериш, ўқувчиларнинг ўзлари савол тузиб, жавоб беришлари, сўз билан графика, расм чизиш, режа тузиш, қайта ҳикоялаш каби воситалардан фойдаланилади. Ўқувчиларнинг мавзунини эркин, ижодий ёрита олишлари, тўғри, мантиқли, таъсирчан нутқ туза олиш малакалари синаб кўрилади.

Анвар Обиджон ижодининг эстетик асоси ватансеварлик, юртсеварлик, юртга фидолик, боласеварлик, дунёни бола нигоҳи билан кўриш, бола қалби билан англаш, ҳаётсеварлик тамойилларидан иборат. Унинг беғубор ва рангин шеърлари каби адабий эртақлари ҳам ўта халқчиллиги, образли иборалари, сўзларнинг янги-янги маъно қирраларини кашф қилиши, ўқувчиларда халқ оғзаки ижодига қайноқ муҳаббат уйғотиши билан ажралиб туради. Мажозий образлар, тимсоллар воситасида ҳаёт ҳақиқатларини болаларга очиқ беради, ҳеч қандай панд-насихатсиз ўйинқароқ кичкинтойларни табиат ва жамият ҳодисалари ҳақида мушоҳада юритишга ўргатади, уларни тақдирнинг катта имтиҳонларига тайёрлайди. Табиатан болалар ҳар

нарасага қизиқувчан, энг кичик воқеа-ходисалардан ҳам ҳайратга тушадиган, завқланадиган, илҳомланадиган, ҳар нарсанинг моҳияти ва сирини билишга ўч бўлишади. Шоир ўз асарлари билан болаларнинг осмоний орзуларига парвоз, бетизгин ҳаёлларига қанот бағишлайди, уларнинг тасаввурларини, дунёқарашларини бойитади. Серкирра истеъдод соҳиби, мактаб яратган атоқли адиб Анвар Обиджон ижодининг хориж мамлакатларида ўрганилиши ўзининг алоҳида тадқиқини кутиб турибди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Болалар одамнинг шайдоси. Тўплам. Т.: 2017.
2. Обиджон А. Танланган асарлар. 1–2– ж. Тошкент.: “Шарқ” нашриёти, 2014.
3. Mahmudov N. Ona tili ta’limi va zamon taqozosi// O‘zbek tili doimiy anjumanining XII yig‘ini materiallari. – Toshkent: RTM, 2013.
4. Расулов А. Бетакроп ўзлик. Тошкент.: “МУМТОЗ СЎЗ”, 2009.
5. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 1-ж. Тошкент.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2000.
6. Наралиева Ш., Корганбаева Н., Турдикулов Б. Алиакбарова Ш. Умумтаълим мактабларининг 5-синф ўқувчилари учун “Ўзбек адабиёти” дарслиги. Қозоғистон Республикаси Таълим ва фан министрлиги тасдиқлаган, Алмати, “Жазушы”, 2017й.
7. Ҳусанбоева Қ. Ниёзметова Р. Наралиева Ш. Адабиёт ўқитиш методикаси. Алматы.: “ЭСПИ”, 2021.
8. Воҳидов Э. Анвар Обиджон билан фахрланаман. Тўплам. Т.: 2017.

АЛЪТЕРНАТИВ СЎРОҚ ГАПЛАРДА ПАРЦЕЛЛЯЦИЯ ҲОДИСАСИ

*Абдурахмонов Воҳиджон Абдусатторович,
Фарғона давлат университети
Табиий йўналишлар бўйича
чет тиллари кафедраси мудири*

Аннотация

Ушбу мақолада парцелляция ҳодисаси, унинг ўрганилганлик даражаси ва сўроқ гапларнинг бир тури ҳисобланган алтернатив сўроқ гапларда парцелляция ҳодисасининг юзага келиши ҳақида маълумотлар берилган.

Калит сўзлар: парцелляция, парцеллятив характер, фикрий-интонацион қисмлар, парцеллятив қурилма, алтернатив сўроқ, мазмуний муносабат, инверсия, семантик белги, семантик структура, парцеллятлар.

Коммуникация жараёнида қўшма гапларнинг интонацион бутунлиги, қисмларнинг структур белги-хусусиятлари, боғловчи воситанинг ўзгариши ва гапнинг шаклланишидаги ўзига хосликлар берилаётган альтернатив сўроқлардаги ажратиш, таъкидлаш, айирув муносабатларининг юзага чиқишига катта таъсир кўрсатади. Бундай ҳолатларда айирув боғловчилари бириктирувчи восита сифатидагина эмас, муносабат маъноларини ифодаловчи *балки* лексемасининг маъносига тенг келувчи кириш бўлак вазифасини ҳам бажаради. Бундай ҳолатларда иккинчи предикатив бирлик эргашувчи[1.1] қурилма сифатида баҳолаш мумкин. Эргашувчи қурилмалар А.Ф. Кулагин таъкидлаб ўтганидек, “парцеллятив характер”[2.Б82-88] га эга бўлади, яъни қўшма гап таркибида изоҳловчи, фикрга ойдинлик киритувчи предикатив бирлик сифатида қатнашади.

Парцелляция атамаси французча (*parcelle*) бўлиб, *юклама*, *қўшимча* маъноларини англатади. Синтаксис ва стилистикада алоҳида фигура сифатида бирор бир синтактик қурилмани бир нечта қисмларга бўлган ҳолда, уларда фикрий-интонацион қисмлар (бўлаклар ёки гаплар) ҳосил қилиниши назарда

тутилади. Ана шу асосий синтактик қурилма таркибидан алоҳида тўхтам билан ажратилган қисмлар парцеллятив қурилмалар деб юритилади[3.723]. Парцеллятив қурилмалар алоҳида бўлак, бирикма ёки гап тарзида шаклланиши мумкин[4.39-41]. Қўшма гапларда парцеллятив қурилмаларнинг қўлланиши тасодифий ҳол бўлмай, у муаллиф томонидан пухта ўйланган фикр ва маълум бир стилистик мақсад асосида нутқ таркибига киритилади:

Биз ким учун жанг қиляпмиз: Бизга хиёнат қилган хотинлар учунми, бизнинг аёлларимизни қўйнига кираётган, дордан қочган иблислар учунми?.. (У.Ҳамдам “Ота” 42-бет)

Келтирилган мисолда альтернатив сўроқ ифодаловчи гапнинг кейинги қисмлари парцеллятив қурилма (эргашувчи қисм) тарзида шаклланган аслида мазкур гап *Биз хиёнат қилаётган аёллар, бизнинг аёлларимизни қўйнига кираётган, дордан қочган иблислар учун жанг қиляпмизми?* тарзида шаклланиши зарур эди. Аммо муаллиф гап орқали таъсирчанлик ва экспрессивликни ошириш мақсадида гапнинг *Бизга хиёнат қилган хотинлар учунми, бизнинг аёлларимизни қўйнига кираётган, дордан қочган иблислар учунми* қисмини парцеллятив конструкция сифатида қўллаган, шу билан бирга уларни альтернатив сўроқ сифатида ифода этган ва шу йўл билан қўзланган мақсадига тўла эришган. Одатда, нутқ муаллифи томонидан асосий информацияга қўшимча тарзида етказиладиган изоҳ, шарҳ ёки маълум бир мақсадда киритиладиган қўшимча маълумотлар ана шундай “илова тарзида киритилган парцеллятлар”[5.216-233] орқали ифода этилади. Уларнинг вазифаси фақатгина изоҳ ёки қўшимча маълумот етказишдангина иборат эмас, улар гапга таъсирийлик ва услубий бўёқдорлик ҳам беради. Шунинг учун ҳам рус тилшуноси А.П.Сквородников “парцелляция экспрессив синтаксикнинг асосий фигураси”[6.255] эканлигини алоҳида таъкидлайди.

Ўзбек тилшунослигида парцелляция ҳодисаси дастлаб А.А. Ғафоров томонидан ўрганиилган[7.25]. У ўзининг номзодлик диссертациясида парцеллятив ва иловали қурилмаларни ўзаро фарқлаш лозимлигини алоҳида таъкидлаб, “ пацелляция ва иловали қурилмаларни ўрганиш экспрессив синтаксиснинг бош масалаларидан бири бўлмоғи лозим. Бунда лексик такрор, сўзловчи нутқидаги инверсия, ундов гапли ва сегментли

қурилма каби экспрессивлик белги хусусиятлари билан боғлиқ бўлган масалалар ёритилмоғи лозим[8.11]”лигини айтиб ўтади. Парцеллятив бўлаклар орқали шаклланган альтернатив сўроқ гапларда ҳам экспрессивлик даражаси юқори бўлади. Парцелляцияга учраган альтернатив сўроқ сўзловчи томонидан илова тарзида гап таркибига киритилади ва алоғида логик урғу билан гап таркибидан ажратилади. Масалан:

Сомсалар бозорникими, кечагиданми?

(Т.Жўраев “Бозор дунё” 143-бет)

Келтирилган мисолдан ҳам кўриниб турганидек, юқорида берилган альтернатив сўроқ гапда *кечагиданми?* бўлаги парцеллятив қурилма сифатида иштирок этиши билан бирга, альтернатив сўроқни ифодалаш учун қўлланилган, шу билан бирга, гапда экспрессивликни таъминлаш учун ҳам хизмат қилган.

Ўзбек тилшунослигида парцелляция ҳодисасини тадқиқ этган яна бир тадқиқотчи Ш.М. Ҳайдаровдир. У ўзининг “Бадий матнда парцеллятив конструкцияларнинг қўлланиши” номли номзодлик диссертациясида[9.22] парцеллятив конструкцияларни бадий матн материаллари асосида лингвопоэтик тадқиқ қилган ҳолда, парцеллятив конструкцияларнинг моҳияти, уларнинг илова ва бошқа конструкциялардан фарқли белгилари, парцеллятив конструкцияларнинг оғзаки ва бадий нутққа хосланиши каби масалаларни ўрганиш билан бирга, парцеллятив конструкцияларнинг воқеланиши, грамматик ва лингвопоэтик хусусиятларига кўра таснифини ишлаб чиққан. Муаллиф фикрига кўра, парцелляция натижасида моҳиятан бир синтактик гап икки коммуникатив жумлага айланади, бир содда синтактик шаклда ифодаланадиган фикр икки коммуникатив шаклда ифодаланади. Мазкур номуносивбликнинг замирида тил воситаларининг ортиқчалиги тамойили ётади[10.7]. Бизнингча, ана шу ортиқчалик сўроқ гап таркибида альтернатив сўроқларнинг шаклланиши учун хизмат қилади. Чунки парцеллятив қурилма тарзида шаклланган альтернатив сўроқ гаплар таркибидаги иккинчи сўроқ мантиқан олиб қараганда ортиқча бўлади. Масалан, *борасизми, бормайсизми?* кўринишидаги гапларда тингловчи учун биринчи сўроқнинг ўзи сўзловчининг коммуникатив мақсадини англаб олиш учун кифоя қилади, иккинчи сўроқ эса тингловчига

танлаб олиш имкониятини бериш учун қўлланилади. Масалан:

*Гулнорнинг мозорига, илдам жўнаркан, лаблари муттасил
пичирлади: Нима иш қилдим, гуноҳми, савобми?*

(Ойбек “Қутлуғ қон”172-б)

Мисолдан англашилиб турганидек, гапдаги *савобми?* сўроғи парцеллятив бўлак тарзида шаклланган. Бу ҳолатни шу билан изоҳлаш мумкинки, тингловчи берилаётган биринчи сўроқнинг ўзига гуноҳ ёки савоб деб жавоб бериши мумкин. Бу ўринда сўзловчи ўз коммуникатив мақсадидан келиб чиқиб, экспрессивликни кучайтириш учун иккинчи сўроқни ҳам ифода этади ва тингловчига танлаш имкониятини беради.

Адабиётлар

1.Кулагин А.Ф. - Об отношении бессоюзных сложных предложений с категориями сочинения и подчинения // Филологические науки, №6, 1974. - С.82-88.,

2.Парцелляция // Литературная энциклопедия терминов и понятий. (под ред. А.Н.Николюкина). Москва. «Интелвак» 2001. С 723.

3.Шушлебина О.В. Парцелляция как явление экспрессивного синтаксиса. Вестник КРСУ. 2012. Том 12. №5, С 39-41.

4.Гурьева Н.Н. Парцелляция как стратегия авторского дискурса в печатных СМИ. Вестник ТвГУ. Серия: Филология. 2014. № 3, С 216-233.

5.Сквородников А.П. Экспрессивные синтаксические конструкции современного русского литературного языка: опыт системного исследования. Томск. Изд. Томского университета. 1981. С 255

6.Ғаффоров А.А. Ҳозирги ўзбек тилида парцеллятив ва иловали қурилмаларнинг синтактик деривацияси. Фил. фан. номз. дисс.. автореф..Самарқанд. 1997, - Б 25.

7. Ҳайдаров Ш.М. Бадиий матнда парцеллятив конструкцияларнинг қўлланиши. Фил. фан. номз. дисс.. автореф.. Тошкент. 2011, - Б 22.

8. Abdupattoyev, M. T. (1998). Supersyntactic integrity in the Uzbek text. Candidate's dissertation abstract.

9. M. Abdupattoyev, V. Abdurahmonov (2021). Microtext composition.

ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL, 11 (1), p.466-473. 29.

10. Abdurahmanov, V. Abdupattoyev, M Bisubstantivation in alternative interrogative sentences. Issues of linguistic theory and practice. 2022 <https://doi.org/10.5281/zenodo.6528949>

11. Abdurahmanov Vohidjon Abdusattorovich, Methodological and semantic classification of alternative interrogative pronouns. FSU. SCIENTIFIC NEWS- НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК. ФЕРГУ №1, 2022г

POETIKADA EKOLINGVISTIKA (OXUNJON HAKIM SHE'RLARI MISOLIDA)

***Qahramonova Parizoda Sherzod qizi,
FarDU 2-bosqich talabasi***

Annotatsiya: Ushbu maqolada ekolingvistika va uning san'at sohasida kengligi hamda o'zbek adabiyotining peshqadam vakillaridan biri, O'zbekiston xalq shoiri hisoblangan Oxunjon Hakim she'rlarida qo'llanilgan lingvoekologik leksikalar haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: Ekolingvistika, til, san'at, adabiyot, millat, varvarizm.

Аннотация: В данной статье говорится об эколлингвистике и ее широте в области искусства, а также о лингвистической и экологической лексике, использованной в стихах Охунджона Хакима, одного из ведущих представителей узбекской литературы, которого считают народным поэтом Узбекистана.

Ключевые слова: Эколлингвистика, язык, искусство, литература, нация, варварство.

Annotation: This article talks about ecolinguistics and its breadth in the field of art, as well as the linguistic and ecological lexicons used in the poems of Okhunjon Hakim, one of the leading representatives of Uzbek literature, who is considered the national poet of Uzbekistan.

Key words: Ecolinguistics, language, art, literature, nation, barbarism.

Ekolingvistika tilshunoslikning rivojlanayotgan sohasi bo'lib, tilni o'zaro ta'sir nuqtayi nazaridan ko'rib chiqadi. Ekolingvistika

tilshunoslikning yangi ilmiy yo‘nalishi sifatida rivojlanishi turli xil ilmiy sohalardan: psixologiya, sotsiologiya, falsafadan bilimlarni jalb qilish, til va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir muammolarini ko‘rib chiqishga imkon beradi. Ekolingvistika atrof-muhitni sof tarzda tozalashga intiluvchi lingvistik vositadir.

Hozirgi kunda inson ongiga she’r, qo‘shiq, badiiy asarlardan ortiq ta’sir qiladigan san’at yo‘q, menimcha. Tilga hurmat ham, avvalo, xalq orasiga tez kirib boruvchi sohalarda qo‘llanilishi zarur. Quyida O‘zbekiston xalq shoiri, o‘zbek adabiyotining yorqin vakillaridan biri hisoblangan Oxunjon Hakim ijodida uchragan ekolingvistik leksikalarni keltirib o‘tamiz:

1. *Sigaretni chuqur so‘rib,*
Kulimsirab turar er.
Erka yorin silab sochin,
So‘ng ohista shunday der. [2, 139-b]
2. -Bu ham kerak. Qani, muhim gaplardan-da gapiring.
-Unda... hamma jabhalarda “*peredovoy*” bo‘lishni! [2, 143-b]
3. Ona qizim, kuyinchagim,
Sen jon ichra jonimsan.
Meni quvar “izquvarim”,
Shaxsiy “*shpionimsan*”. [2, 145-b]
4. *Nasos* osib yurgil, *nasos* kerak bo‘lsa,
“*Psix*” birla do‘stlash, vos-vos kerak bo‘lsa. [2, 146-b]
5. Tortinmasdan *luboy* xonadonga kir,
Xashaki savdogar, bazzoz kerak bo‘lsa. [2, 146-b]
6. Ha, erkinsiz, yuring erkin,
Ko‘z-ko‘z qilib kindik “ko‘rkin”.
Sizni chin er olarmikin?
Quloq soling, “*hello*”, qizlar,
Bu qanaqa “yallo”, qizlar. [2, 148-b]

Yuqorida keltirilgan misollarda, asosan, varvar so‘zlar qo‘llanilgan: sigaret-tamaki, peredovoy-rivojlangan, nasos-damlagich, psix-jinni, luboy-istagan, hello-salom. Varvarizm—ona tiliga o‘zlashmagan, o‘zga til hodisasi sifatida qo‘llangan so‘z va ibora. Varvarizmlardan, odatda, o‘zga yerga xos rasm-odatlarini tasvirlashda, mahalliy koloritni yaratishda foydalaniladi. [3, 298-b]

Aslida, tilda so‘zlarning qo‘llanishi erkin holda bo‘ladi, majburiylikni xalq qabul qilolmaydi. Singib keta bilmagan so‘zlar

sekinlik bilan muomaladan chiqadi. Jamiyatdagi o'zgarishlar birinchi o'rinda tilda aks etgani bois, tilda ularni ifodalash uchun ehtiyoj tug'iladi. Muqobili izlab topilmasa, u haqida qayg'urilmasa, ya'ni nazorat qilinmasa, atamaning ma'no-mohiyatini tushunishda anglashilmovchilik va yanglishliklar yuz berishi mumkin. Chetdan qabul qilingan so'z va terminlarning muqobilini shoshma-shosharlik bilan topmasdan qo'llash tilga qilingan jinoyat hisoblanadi. [1, 72-b]

Turkistonning atoqli olimi va adibi, ulkan davlat arbobi va sarkardasi, Sharqiy Turkiston islom jumhuriyatining birinchi prezidenti Alixonto'ra Sog'uniy aytib o'tganlaridek, qaysi bir millatning ona tili o'z hojatini o'tayolmay, boshqa yot tillar oldida mag'lubiyatga uchrab tiz bukar ekan, unday millat ko'p uzoqlamayoq, insoniy huquqlaridan ajragan holda hayot daftari ustiga inqiroz qalami chekilishi shubhasizdir. Unday millatlar yolg'izgina Vatanlaridan emas, balki butun borlig'i bilan tarix yuzasidan yo'qolishga majbur bo'ladilar. Tilni qadrlash, unga hurmat ko'rsatish nafaqat tilshunoslarning, balki mamlakatimiz har bir aholisining burchidir. Zero, tilga sadoqat Vataniy ishdur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. N.Qo'ldashev. Nutqiy mukammallik va nutqiy jinoyat. TDPU ilmiy axborotlari ilmiy-nazariy jurnali. 2020, 9-son.
2. O.Hakim. Ayol tabassum qilsa. Farg'ona, 2019.
3. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Беш жилдлик. 1 жилд. -Тошкент, 2006.

TIL VA NUTQDA LINGVISTIK POLISEMIYA MUAMMOSI VA UNI KICHIK YOSHDAGI O'QUVCHILARGA O'RGATISHNING DOLZARBLIGI

*Sodiqova Gulbahor G'ofurjon qizi,
FarDU boshlang'ich ta'lim uslubiyoti kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada So'zning muhim xususiyati uning fonetik va grammatik tuzilishi, shu bilan birga har bir so'z tarkibidagi tovushlar ma'lum bir leksik va grammatik ma'no bilan o'ziga xos tarzda bog'liqligi haqida fikrlar keltirilgan bo'lib. Kichik yoshdagi

o'quvchilar o'z fikrini aniq ifodalashi uchun ona tili leksikologiyasini puxta o'zlashtirishlari ularga til birliklaridan foydalanish va ulardan amaliy qo'llay olish ko'nikmalarini shakllantirishi haqida turli olimlarning fikrlari bilan uyg'unlashgan holda malumotlar keltirilgan..

Kalit so'z. nutqiy kompetentlik, semantik imkoniyatlar, tilshunoslar, so'z, leksik polisemiya

Аннотация. В данной статье важной особенностью слова является его фонетическая и грамматическая структура, и в то же время звуки в каждом слове уникальным образом связаны с определенным лексическим и грамматическим значением. Для того, чтобы младшие школьники могли ясно излагать свои мысли, информация представлена в сочетании с мнениями различных ученых о том, что тщательное овладение лексикологией родного языка сформирует у них навыки использования языковых единиц и их практического применения.

Ключевое слово. речевая компетенция, семантические возможности, лингвисты, слово, лексическая полисемия

Annotation. In this article, an important feature of the word is its phonetic and grammatical structure, and at the same time, the sounds in each word are uniquely associated with a certain lexical and grammatical meaning. In order for younger students to be able to clearly express their thoughts, the information is presented in combination with the opinions of various scholars that a thorough mastery of the lexicology of their native language will form their skills in using language units and their practical application.

Keyword. speech competence, semantic possibilities, linguists, word, lexical polysemy

O'zbek tili ham dunyoning boshqa tillari singari, so'zlar, iboralar va gaplardan tarkib topgan. Har bir til uchun so'zlar eng muhim va mustaqil birliklar hisoblanadi. Chunki bu birliklar ma'lum bir til egalarining yoshidan, ma'lumotidan qat'iy nazar, ularning barchasi muloqot jarayonida doimiy ravishda foydalanadilar. So'zlar o'z xususiyatiga ko'ra, qarama-qarshi qutbli. So'zlovchining muloqot jarayonida tinglovchiga nisbatan qo'llagan so'zlari ba'zan kishi ruhini mayib qilsa, ba'zida esa uni yuksaltirishi mumkin.

Tilning boyligi uning leksik sathini tashkil etgan so'zlarning miqdori bilangina emas, ularning ma'no nozikliklari, semantik imkoniyati, shu so'zlar yordamida vujudga kelgan badiiy tasviriy

vositalar – frazeologik birikma, parafraza, idioma va boshqa birliklar bilan ham o'lganadi.[1;16-b]

Shu bois boshlang'ich sinf o'quvchilarining ona tilida nutqiy kompetentlikka ega bo'lishlari uchun ularga ona tilning leksik birliklari va grammatik qonuniyatlarini o'zlashtirishning o'zi yetarli bo'lmaydi, buning uchun o'quvchilar o'z ona tilning semantik imkoniyatlari, so'zlarning paradigmatic va sintagmatic munosabatlari haqida ham sekin-asta tasavurga ega bo'lib borishlari talab etiladi. Chunki muloqot jarayonida va nutqiy faoliyatda leksik birlik sifatida so'z boshqa til birliklariga qaraganda muhim rol o'ynaydi.

Tilshunos olim I.Qo'chqortoyevning fikricha, so'z ta'rifi masalasida ayrim tilshunoslarning so'zning muhim xususiyatlarini birmabir sanash yo'lidan emas, balki uning asosiy, yetakchi belgisini aniqlash va ta'rifi shu belgi asosida yaratish yo'lidan borishga urinib ko'rishdi. [2;9-b].

Hozirda boshlang'ich sinflarda ona tili ta'limi jarayonida o'quvchilarga o'zbek tilida mavjud ko'p ma'noli so'zlarni o'rgatish masalasi va metodikasiga uslubiy adabiyotlarda, qo'llanma va darsliklarda alohida yodoshuvlar asosida hal etilmagan.

So'zning muhim xususiyati uning fonetik va grammatik tuzilishi bo'lib, shu bilan birga har bir so'z tarkibidagi tovushlar ma'lum bir leksik va grammatik ma'no bilan o'ziga xos tarzda bog'liqligi bilan tavsiflanadi. Shundan kelib chiqib, so'zga quyilagicha ta'rif berish mumkin: so'z – insonlarning o'zaro muloqot qilish jarayonida fonetik va grammatik tuzilishga ega hamda erkin ifodalanishga egaligi bilan ajralib turadigan tilning eng kichik semantik birligidir.

Kichik yoshdagi o'quvchilar o'z fikrini aniq ifodalashi uchun ona tili leksikologiyasini puxta o'zlashtirishlari ularga til birliklaridan foydalanish va ulardan amaliy qo'llay olish ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

M.R.Livovning ta'kidlashicha, "Ko'plab so'zlarda (ayniqsa, ko'p qo'llanildigan) polisemiya, ya'ni ko'p ma'nolilik bor". Masalan, S.I.Ojegovning "Rus tili lug'ati" da "qo'l" so'zining beshta asosiy ma'nosi ko'rsatilgan va "qo'l" so'zining turli ma'nolarda qo'llanilishiga doir 62 ta frazeologik birliklarni keltirilgan. Ko'p ma'nolilik so'zlarga yana minglab ma'nolar qo'shadi, ya'ni mohiyatga ko'ra yangi ma'no ifodalayotgan leksik birliklar va ularning ma'nolari nutq jarayonida yoki kontekstda aniqlashadi. [3; 329-b.].

Shu jihatdan olib qaralganda, leksik polisemiya yoki ko'p ma'nolilik – so'zning turli ma'nolarda qo'llanilishi sifatida bir so'zning bir yoki bir necha ma'noga ega ekanligini bildiradi. Ba'zida esa eng tor ma'noga ega iboraalar ham ko'p ma'noli so'zlarning ma'nosini ochib bera oladi.

O'zbek tilida ham xuddi shunday “qo'l” so'zi ko'p ma'noli so'z bo'lib, uning O'TIL da o'nta ma'nosi ko'rsatilgan. O'zbek tilida ko'p qo'llaniladigan bu so'zning dastlabki ma'nolari

Qo'l-odamning barmoq uchlaridan yelkasigacha bolgan qismi, azosi

Yoshi kattalardan oldin taomga qo'l uzatmaydi. Ovqatni o'ng qo'l bilan o'z oldidan yeyish, luqmani shoshilmay, og'izni yumib chaynash ham odob belgisi hisoblanadi. (MEHMON BO'LISH ODOBI. (Ona tili va o'qish savodxonligi. 1-sinf 2-qism)

Qo'l-imkoniyat, (izmidagi, ixtiyorida)

Buxoro ko'chmanchilar qo'lga o'tgandan keyin ilm fan ahllari quvg'in ostiga tushdi. (KITOBGA IXLOS Mirkarim Osim. 4-sinf 93-bet)

Qo'l-biror ishga kirishmoq, urinmoq

1. U beparvolik qilib, ishga kechikibroq qo'l urdi. Naqqoshlar unga qarab ish boshlolmay turdilar. (TANBEH Xondamir. 4-sinf 179-bet)

Qo'li egri, qo'li uzun, qo'li kalta, qo'li gul va h. kabi iboralarning barchasida “qo'l” so'zi ko'chma ma'noda ya'ni ko'p ma'noli so'z sifatida bir necha ma'nolarni anglatib kelmoqda.

Bu kabi izohli lug'atlarda ko'p ma'noli so'zlarning barcha ma'nolari ko'rsatib o'tiladi. Avval so'zning bosh va so'ngra uning hosila ma'nolari beriladi. Bu kabi tilning leksik qatlamidagi ko'p ma'nolilik tilning tarixiy taraqqiyoti natijasida jamiyatda, taabiatda va texnologiyada bo'lgan o'zgarishlarni o'zida aks ettirishidan paydo bo'ladi. Odatda so'zlar yakka holda asosiy ma'nosida idrok etiladi. Inson doimo turli yangi narsalar va hodisalar o'rtasidagi o'xshashliklarni kashf qilishi tufayli bir ob'ekt nomini boshqa bir ob'ektga o'tkazish imkoniga ega bo'ladi. Natijada esa tilda ko'p ma'noli so'zlar paydo bo'ladi.

Ko'p ma'noli so'zlar har bir til leksikasining bir qismidir. Har bir inson ma'lum bir tilning vakili va til tashuvchisi sifatida butun hayoti davomida o'z tilining doimiy o'zgarib turuvchi leksik qatlami tarkibini o'zlashtirib boradi. Bu ayniqsa, nutq rivojlanishining dastlabki

bosqichlarida intensiv ravishda sodir bo'ladi. Mahalliy va xorijiy ontolingvistik olimlar bu davrda o'ziga xos yoshga bog'liq bo'lgan o'zgarishlarni kuzatgan. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ijtimoiylashuv davri ontogenez davriga to'g'ri kelib, bu davrda o'quvchilar leksik polisemiyaning, ya'ni tildagi ko'p ma'nolilik hodisasini o'rganishni boshlaydilar.

Bolalar ontogenezi davrida tildagi ko'p ma'nolilikni o'zlashtirish jarayonlarini kuzatgan V. Pearson (Barbara Person) ontogenez davrida so'z ma'nolari va ko'p ma'nolilikni o'zlashtirish jarayonining yoshga xos davriyligini ta'kidlaydi:

- 2-3 yosh yangi ma'nolarni tushunadi;
- 3-4 yosh o'zi bilgan ma'no va yangi ma'no o'rtasidagi qarama-qarshilik;
- 4-5 yosh leksik ko'p ma'nolilik bilan kelishish;

6 yoshdan boshlab mustaqil ravishda yangi ma'nolarda so'z qo'llashni boshlash. [77;185-186-b].

Shu bilan birga, tadqiqotchi bu davrdagi turli xil shart-sharoitlarni ham nazardan qochirmaydi. Masalan, bolaning intellektual nutqining rivojlanishi, faol va passiv so'z boyligiga egaligi va so'z boyligi zahirasini to'ldirishga imkon beradigan turli xil nutq sharoitlarida bo'lishi va boshqalar tufayli ko'rsatilgan bosqichlarda bolalar turlicha rivojlanadilar. Shu jihatdan olib qaranganda, ona tili darslarida ko'p ma'noli so'zlarni o'zlashtirish o'quvchilar so'z boyligini boyitish, faollashtirish va takomillashtirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR

1. Nashirova Shaxnoza Bo'rievna. Ko'p ma'noli so'zlarni o'quv lug'atlarida talqin qilish muammolari. Qarshi davlat universiteti katta o'qituvchisi. Zamonaviy dunyoda ilm-fan va texnologiya. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7627569>. 16-b. (14.02.2023).

2. Qo'chqortoyev I. So'z ma'nosi va uning valentligi. (O'zbek tilidagi nutq fe'llari materiallari asosida). – T.: Fan, 1977. – 9 b.

3. Львов, М.Р. Методика обучения русскому языку в начальных классах [Текст]: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2121 «Педагогика и методика нач. обучения» / М.Р. Львов, Т.Г. Рамзаева, Н.Н. Светловская. – 2-е изд., перераб. – М.: Просвещение, 1987. – 415 с.

4.Ожегов, С.И. Толковый словарь русского языка [Электронный ресурс] // Толковый словарь Ожегова онлайн. URL: <http://slovarozhegova.ru> (дата обращения: 8.04.2022).

5.Pearson, B. The comprehension of metaphor by preschool children // Journal of Child Language. – 1990. – № 1. – P. 185-203.

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИК ТУШУНЧАЛАР ПАРАДИГМАСИ

**З.А.Акбарова,
Ўзбек тили кафедраси доценти
В.А.Гиёсова,
Рус филологияси кафедраси уқитувчиси**

Аннотация

Сўнги йилларда тилшуносликда тил ва маданиятнинг ўзаро боғлиқлиги билан боғлиқ тадқиқотларни олиб боришга бўлган кизиқиш тобора кучайиб бормоқда. Кўплаб тадқиқотчиларнинг бу масалага ёндашувлари ўзига хослигига қарамай, уларнинг аксарияти тил ва маданиятни ўзаро бир-бирига таъсир этувчи сифатида тадқиқ этишни таклиф қиладилар.

Аннотация

В последние время наблюдается растущий интерес к языкознанию для проведения исследований для изучения взаимосвязи языка и культуры. Несмотря на уникальность подходов многих исследователей к данному вопросу, большинство из них предлагают изучать язык и культуру как взаимовлияющие друг на друга.

Annotation

In recent times, there has been a growing interest in linguistics to conduct research to explore the relationship between language and culture. Despite the uniqueness of the approaches of many researchers to this issue, most of them propose to study language and culture as mutually influencing each other.

Калит сўзлар: тил, маданият, концепт, маданий семалар, маданий фон, маданий мерос, маданий концепт, лингвокультурология, парадигма.

Ключевые слова: язык, культура, концепт, культурные семы,

культурный фон, культурное наследие, культурный концепт, лингвокультурология, парадигма.

Key words: language, culture, concept, cultural semes, cultural background, cultural heritage, cultural concept, linguoculturology, paradigm.

Замонавий тилшунослик ҳар бир миллатга хос бўлган миллий олам лисоний манзарасини тил воситалари орқали идрок этиш муҳимлигини таъкидлайди. Кўплаб тилшунос олимларнинг фикрига кўра, тил ижтимоий ҳодиса сифатида нафақат соф лингвистик нуктаи назардан, балки, нолисоний ва маданий нуктаи назардан ҳам тадқиқ этилиши лозим. Чунки тилни бир томондан маълум бир халқ маданиятининг асосий бир қисми, иккинчи томондан эса унинг ўзига хослигини ва унинг маданий қатламига таалукли барча маълумотларини ўзида сақловчи ҳамда акс эттирувчи “ойна” дейиш мумкин. Шунинг учун ҳам турли халқларда дунёни идрок этиш турлича.

Иккинчи бир хорижий тилни ўрганаётган ҳар қандай инсон шу тилга тегишли маданиятни ўзининг миллий маданияти, дунёқараши учун анъанавий бўлган ғоялар ва қарашлар филтиридан ўтказди. Бу эса аксарият ҳолларда бошқа халқ маданиятининг ўзига хос анъаналарини ва маънавий ҳодисаларини нотўғри тушунишга олиб келиши мумкин.

Тили ўрганилаётган мамлакат, унинг маданияти ва тили тўғрисида етарлича ижтимоий-маданий маълумотларга эга бўлмаслик ўзаро мулоқот жараёнида маданий тўсиқларни, яъни тил зиддиятларини Е.М.Верещагина таъбири билан айтганда, “маданий шок” ни келтириб чиқариши мумкин.

Тил ва маданият ўртасидаги ўзаро боғлиқликни ўрганиш муаммоси бизнингча, “маданият” тушунчасининг кўп қиррали ва мавҳумлиги билан боғлиқ. Ҳар иккала йирик тушунчаларнинг талқини кўп жиҳатдан уларнинг ноаниқлиги ва мураккаблиги билан тавсифланади. Бугунги кунгача маданият тушунчасига турли таърифлар берилган бўлиб, уларнинг туб маъносига аниқ ижтимоий ҳодиса ва воқеалар, жараёнлар, инсон меҳнати ҳамда тафаккурнинг маҳсули бўлган қатор дурдоналар ётади. Кенг маънода маданият ижтимоий ҳодиса.

Е.М.Верещагинанинг фикрича, маданият “халқ ёки халқлар гуруҳининг ҳаёти, ютуқлари ва ижодининг намоён бўлиши

мажмуи” тушунилади. Айтиш мумкинки, ҳар қандай маданият маънавий ва моддий бирликлар мажмуидир. Шу нуқтаи назардан олиб қаралганда, маданиятнинг моддий томони миллий тилда, яъни лисоний лексик бирликлар билан, маънавий томони барқарор ассоциациялар ва маълум бир тил этник жамоасининг маданий-тарихий тараққиёти давомида шаклланган олам ва унинг лисоний манзарасидаги умумий қарашлар билан ифодланади.

Кўплаб тилшунос олимлар лингвокультурология назариясининг илдизи В.фон. Гумбольдга бориб тақалишни таъкидлайдилар. Термин сифатида эса Лингвокультурология - В.Н.Телия раҳбарлигидаги Москва фразеологик мактаби томонидан олиб борилган тадқиқотларда биринчи марта қўлланилган.

Кейинчалик эса тилшуносликнинг лингвокультурология - соҳаси В.В. Воробьев, Н.Д. Арутюнова, Ю.С. Степанова, В.Т. Клокова, В.А. Маслова, В.И. Карасик, В.Н.Телия, Н.Ф. Алефиренко²⁰, В.Аврамова, И.Г. Ольшанский, В.М. Шаклеина²¹, Е.Е. Юркова ва Е.Н. Зиновьевой²² Г.В. Токарев, В.И. Тхорика ва Н.Ю. Фаньян²³, А.С. Мамонтова, Р.Г. Тирадо²⁴, А.А. Городецкой²⁵, В.В. Красных, А.Г. Хроленколар томонидан олиб борилган илмий тадқиқотлар билан боғлиқ ҳолда асосланди²⁶. Сўнгги йилларда эса лингвокультурология тилшуносликнинг асосий йўналишларидан бирига айланди.

20. Верещагина Е.М. Костомаров В.Г. Язык и культура. - М., 1973 - С. 126.

21 Маданият тушунчаси, мазмуни ва моҳияти. <https://elib.buxdu.uz/index.php/pages/referatlar-mustaqil-ish-kurs-ishi/item/13469-2021-06-30-09-39-28> (28.03.2023.)

22 Верещагина Е.М. Костомаров В.Г.Келтирилган манба. 126.

23 Телия В.Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. М., 1997. —286 С.

24 Воробьев В.В. Лингвокультурология: монография. М.:РУДН, 2008. 336 с. Воробьев В.В. Лингвокультурология: теория и методы: монография. М.: РУДН, 1997.

25 Арутюнова Н.Д. Образ; (Опыт концептуального анализа) // Референция и проблемы текстообразования. — М., 1988.

26 Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка: учебное пособие.М.,: Флинта-Наука. 2010.

Лингвокультурологиянинг ўрганиш объекти ҳақидаги фикрлар борасида бир тўхтамга келинган бўлса-да, айрим мунозарали қарашлар ҳам йўқ эмас²⁷.

Масалан, В.В. Воробьевнинг 1994 йилда “Рус тилининг маданий парадигмаси” номли тадқиқоти ва сўнгги эълон қилинган ишларида олим маданиятлараро мулоқот масалалари ва лингвокультурологиянинг вазифаларини шакллантиради, уни тилшуносликнинг йўналиши сифатида белгилайди. Лингвокультурология тилшуносликда олиб бориладиган лингвистик тадқиқотларнинг алоҳида соҳаси сифатида филология ўқитиш методикаси ёрдамида ўрганилаётган тилнинг мамлакат ва маданияти ҳақидаги маълумотларни тақдим этиш ва фаоллаштириш учун илмий асослар беради деб ҳисоблайди²⁸.

Бу масала бўйича илмий адабиётларнинг назарий таҳлили шуни кўрсатадики, миллий-маданий ўзига хослик муаммоси тил билан боғлиқ ҳолда бугун тилшуносликда ҳар томонлама ўрганилмоқда.

Ушбу тадқиқот иши учун энг муҳим тушунчалар маданий маълумотни тил бирликларда ифодалаш мумкин бўлган тушунчалардир: маданий сема, маданий фон, маданий концепт ва маданий коннотация бўлиб, ўзида маданий маълумотларни сақлаб, бу маълумотларни тил бирликлари воситасида кўрсата олади.

Маданий семалар - сўздан кўра кичикроқ ва универсал семантик бирликлар ҳисобланади. Масалан, *қий*, *қўра*, *отар* сўзларидаги маданий семаларни ажратиш мумкин: *қий*-қўй кўрасида ёқимсиз ҳид чиқарувчи ва қўйларнинг гўнгидан ҳосил бўлган қаттиқ жисм. *Қўра* – фақат қўйларни қамаб боқиш учун тахтадан қурилган жой. *Отар* – яйловда боқиладиган қўйларнинг қатта суруви, подасига нисбатан айтилади.

3. Акбарованинг таъкидлашича, шундай сўзлар мавжудки, у муайян халқнинг ўзигагина хос. Бундай бирликлар ҳар бир инсон ёки бир оила тимсолида халқнинг лингвомаданий ўзига хосликларини ёрқин ифода қилади²⁹.

27 Аврамова В. Лингвокультурология / Отв. ред. Е. Стоянова. — Шумен: Епископ константин Преславски, 2007. — 243 с.

28 Шаклеин. В.М. Лингвокультурология: традиции и инновации. : монография / В. М. Шаклеин. - Москва : Флинта, 2012. - 301 с.

29 Зиновьева Е.И., Юрков Е.Е. Лингвокультурология. Теория и практика:

Маданий семалар ҳам маълум бир лингвомаданият вакиллари учунгина тушунарли бирликлардир. Турли лингвомаданиятларда бир хил шаклда мавжуд маданий семалар – турли ўзига хосликларга эга. Масалан, *самовар* маданий семаси рус лингвомаданиятида ичида олов кутиси бўлган чой ичиш учун идиш бўлса, ўзбек лингвомаданиятида дўстлар, маҳалладошлар билан ош-овқат ейиш учун тўпланиладиган жой. - *Ўғлим, отангга айтгин кечга самоварга чиқамиз маҳалладагилар билан.* (Сўзлашув нуткидан).

Маданий фон – ижтимоий ҳаёт ҳодисалари ва тарихий воқеаларни ангалтувчи номинатив бирликларнинг (сўзлар ва фразеологик бирликлар) ўзига хос хусусиятни тавсифланиши. *Отам замоннинг кўйлаги,* (жуда эски) *офтобда қатиқ ялашган дугонам* (кадрдон)каби.

Бу икки турда тавсифланган маданий маълумотлар денотатда маҳаллийлаштирилган бўлиб, улар тилшунослик ва лингвоўлкашунослик томонидан анча кенг ўрганилган. Шундай қилиб, лингвомаданий парадигма – бу этник ижтимоий, илмий ва бошқаларни ўзида акс эттирувчи тил бирликларининг тўпламидир.

Миллий маданиятга муносабатни шакллантирувчи халқнинг ижтимоий хотираси халқ тилининг мақолларида, ибораларида энг яққол ифодаланган. Бундан ташқари, ҳар қандай тил лисоний бирликларининг миллий хусусияти маданий коннотацияларни юзага келтиради. Бундай коннотациялар хусусий лингвистик манбаларига тегишлилиги билан бирор бир халқ маданият даражасининг тил белгилари орқали ифодаланганлигини кўрсатади. Чунки миллий ўз-ўзини англашнинг стереотиплари ва муаян вазиятнинг миллий-маданий ғояси ҳам асосан сўз билан ифодаланади.

Маданий коннотация - маданият категорияларидаги маънонинг денотатив ёки мажозий мотивлаштирилган изоҳи ва маданиятни тил белгисига айлантириш усули деб тавсифланади. Маданият категориялари деганда маълум бир тил вакиллариининг ўз она тилларида ўзлаштирган миллий ва умуминсоний маданият стереотиплари, рамзлари, меъёрлари, мифологемалари ва бошқа қатор белгилари тушунилади. Тилларда мавжуд коннотацияни тил белгилари ва маданият тушунчаларини боғловчи бўғин ҳамда бир пайтнинг ўзида уларнинг ўзаро таъсирини ўрганиш

учебное пособие. – Санкт-Петербург.:МИРС,2009. – 292 с.

воситаси дейиш мумкин. Маданий коннотация категорияси орқали тасвирланган ўзаро таъсир тилнинг лексик қатламида ҳам кузатилади. Коннотациянинг мазмуни ўзгаришсиз қолиши шарт эмас. Унинг эволюциясидан кўриш мумкинки, тилнинг жамият учун маданий аҳамиятга эга бўлган белгиларининг ўзгаришини ўзида мужжасамлаштириш имконига эга.

Маданий концептлар – мавҳум тушунчаларнинг номлари бўлиб, уларда маданий маълумотлар сигнификатга, концептуал ядрога бириктирилган.

Маданий мерос – маълум бир халқ маданияти учун муҳим бўлган маданий қадриятлар ва маълумотларнинг берилиши.

Маданий анъаналар – ижтимоий-маданий мероснинг энг қимматли элементларининг йиғиндиси.

Маданий жараён – маданий ҳодисалар тизимида тегишли унсурларининг ўзаро таъсири.

Менталлик – бу миллий характернинг интеллектуал, маъновий ва иродавий сифатларини ўзида мужжасамлаштирган она тили категория ва шаклларида ўзига хос тарзда акс этган дунёқарашдир. Илмий адабиётларда қайд этилишича, Ю.Д.Апресян, Е.С.Яковлева, О.А.Корнилов менталитет термини остида ижтимоий-маданий, лисоний, географик ва бошқа омилларга боғлиқ бўлган чуқур аклий тузилиш тушунилади. Жамият миллатёки шахснинг менталитети уларнинг ўзига хос анъаналари, расм-русмлари, урф-одатлари, диний эътиқодлари ва иримларини ҳам қамраб олади³⁰.

А.Я.Гуревичга кўра, менталитет дунёни кўришнинг бир усули бўлиб, фикрлаш тизими билан шуғулланадиган мафкурага умуман ўхшамайди. Менталлик фалсафий, илмий ёки эстетик тизимлар эмас, балки фикр ва ҳиссиётлардан, яширин одатлар ва онг усулларида ажратилмаган онг даражасидир³¹. Е.С.Яковлеванинг фикрига кўра, халқ менталитети тилнинг энг муҳим маданий тушунчаларида фаоллашади³².

30 Токарев Г.В. Лингвокультурология. Учебное пособие. — Тула: Издательство ТГПУ им. Л. Н. Толстого, 2009. — 135 с.

31 Тхорик В.И. Фанян Н.Ю. «Лингвокультурология и межкультурная коммуникация».- ГИС: 2006. -260 с.

32 Мамонтов А.С. Лингвокультурные основы обучения языку как

Кўриш мумкинки, лингвокультуроогиянинг тушунчалар парадигмаси доираси анчайин кенг бўлиб, тилшуносликнинг ушбу тармоғи ривожланишда давом этмоқда. Шунга қарамай, бугунги кунга қадар кўплаб олимлар томонидан бу соҳада етарли тадқиқотлар олиб борилиб, унинг терминологик соҳаси такомиллаштирилмоқда. Юқорида санаб ўтилган лингвокультурологик тушунчалар парадигмасининг барчаси маълум бир халқ олам лисоний манзарасининг у ёки бу категорияларини акс эттирувчи лисоний бирликларда ифодаланади.

Мурожаат ифодаловчи бирликларнинг турли тиллардаги тадқиқи бўйича олиб борилган тадқиқотлар натижасидан кўриш мумкинки, тиллардаги мурожаат бирликлари ҳам миллий-маданий белгиларга эга. Рус ва ўзбек тилларидаги бадиий ва нутқий жараён материалларига мурожаат қилиш мазкур тил ташувчиларининг нутқий ифодасига мос миллий-маданий хусусиятларни, менталитетни ўрганишга ва улар ўртасидаги ўзаро ўхшаш ва фарқли жиҳатларни аниқлашга имкон яратади. Шу маънода лингвокультурологиянинг вазифаларини нафақат мулоқот муаммолари билан, балки миллий менталитетни ўрганиш билан ҳам боғлаш мумкин. Мурожаат ифодаловчи бирликларнинг жамият ҳаётидаги тарихий ўзгаришларга юқори сезгирлиги, тил ташувчиларининг фойдаланиш частотаси кўрсаткичи, миллий ва маданий белгиларга эга эканлиги, ўзида маълум халқ менталитетини акс эттириши бу бирликларнинг лингвокультурологик жиҳатдан тадқиқ этишга асос бўла олади.

Адабиётлар

1. Верещагина Е.М. Костомаров В.Г. Язык и культура. - М., 1973 - С. 126.
2. Телия В.Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. М., 1997. —286 С.
3. Воробьев В.В. Лингвокультурология: монография. М.:РУДН, 2008. 336 с. Воробьев В.В. Лингвокультурология: теория и методы: монография. М.: РУДН, 1997.

средству межкультурной коммуникации. No 3 (2011).<https://journals.rudn.ru/russian-language-studies/article/view/10199>. (12.01.2023.)

4. Арутюнова Н.Д. Образ; (Опыт концептуального анализа) // Референция и проблемы текстообразования. — М., 1988.

5. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка: учебное пособие. М.: Флинта-Наука. 2010.

6. Аврамова В. Лингвокультурология / Отв. ред. Е. Стоянова. — Шумен: Епископ константин Преславски, 2007. — 243 с.

7. Шаклеин. В.М. Лингвокультурология: традиции и инновации. : монография / В. М. Шаклеин. - Москва : Флинта, 2012. - 301 с.

8. Зиновьева Е.И, Юрков Е.Е. Лингвокультурология. Теория и практика: учебное пособие. – Санкт-Петербург.:МИРС,2009. – 292 с.

9. Токарев Г.В. Лингвокультурология. Учебное пособие. — Тула: Издательство ТГПУ им. Л. Н. Толстого, 2009. — 135 с.

10. Тхорик В.И. Фанян Н.Ю. “Лингвокультурология и межкультурная коммуникация” .- ГИС: 2006. -260 с.

11. Мамонтов А.С. Лингвокультурные основы обучения языку как средству межкультурной коммуникации. No 3 (2011). <https://journals.rudn.ru/russian-language-studies/article/view/10199>. (12.01.2023.)

12. Гусман Тирадо Р. Проблемы лингвокультурологии на страницах журнала «Русистика» //

13. Русистика. 2018. Т. 16. № 4. С. 380—397. DOI: 10.22363/2618-8163-2018-16-4-380-397.

14. Городецкая Л. А. Лингвокультурная компетентность личности / МГУ им. М. В. Ломоносова. Фак. Иностр. Яз. И регионоведения. - М. , 2007. - 223 с.

15. Красных В. В. Кр78 Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология: Курс лекций. — М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. — 284 с

16. Хроленко А.Г. Основы лингвокультурологии: учебное пособие. - Флинта, 2004. -181

17. И.Г.Ольшанский. Лингвокультурология в конце XX В. : итоги, тенденции,перспективы.<https://cyberleninka.ru/article/n/lingvokulturologiya-v-kontse-hh-v-itogi-tendentsii-perspektivy/pdf> (12.01.2023.).

18. Худойберганова Д. С. Ўзбек тилидаги бадий матнларнинг

антропоцентризм таъкиди: Фил. фан. док. дисс. автореф. – Тошкент, 2015.17-6.

19. Воробьев В.В. Культурологическая парадигма русского языка. Теория описания языка и культуры во взаимодействии. - М.: ИРЯ им. А.С. Пушкина, 1994.- 76 с.

20. Акбарова З.А. Олам лисоний манзарасининг шаклланишида когнитив ўзига хослик: Филол. фан. д-ри. ... дисс. (DSc). – Фарғона, 2021. – 174 б.

21. Гуревич А.Я. Человек и культура: Индивидуальность в истории культуры. – М., 1990.

22. Яковлева Е.С. О понятии «культурная память» в применении к семантике слова // Вопросы языкознания. - 1998. № 3.

DRAMATIK QAHRAMON SPETSIFIKASI

*I. Rustamova,
FarDU adabiyotshunoslik kafedrasi dotsenti,
filologiya fanlari doktori.
Murotova Dilnoza,
talaba*

ANNOTATSIYA. Maqolada dramatik qahramon spetsifikasi haqida soʻz yuritiladi, remarka va uning dramatik asardagi vazifasi misollar asosida tahlil etiladi.

KALIT SOʻZLAR: drama, dramatik qahramon, remarka, holat remarkasi, oʻrin-joy remarkasi, xarakter, tasvir, adabiy tur, janr.

АННОТАЦИЯ. В статье говорится о спецификации драматического персонажа, анализируется реплика и ее роль в драматическом произведении на примерах.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: драма, драматический персонаж, ремарка, ситуационная ремарка, ремарка места, персонаж, образ, литературный тип, жанр.

ABSTRACT. The article talks about the specification of the dramatic character, analyzes the remark and its role in the dramatic work based on examples.

KEY WORDS: drama, dramatic character, remark, situation remark, place remark, character, image, literary type, genre,

Adabiyotning o'rganish obyekti insondir. Shuning uchun adabiyotni insonshunoslik deb bejiz aytishmagan. Badiiy asarda inson obrazi asosiy qahramon sifatida qatnashadi. Binobarin, adabiy turlarning "gultoji" bo'lgan dramaturgiyada ham inson obrazi birinchi o'rinda turadi. "Adabiy qahramon – adabiy asardagi inson obrazidir. Badiiy asardagi qatnashuvchi shaxslar va personajlarga nisbatan adabiy qahramon deb qarash mumkin"³³.

Xuddi shuningdek, "Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati"da badiiy asar qahramoniga haqli ravishda "Badiiy asarda ishtirok etuvchi shaxslar"³⁴ deb ta'rif beriladi.

Demak, dramatik asarda ishtirok etuvchi obrazlar, shu asarning umumiy g'oyasiga xizmat qiluvchi shaxslardir. Adabiy turlarning har birida qahramon o'ziga xos talqin etiladi. Bu ularning voqelikning badiiy o'zlashtirishdagi usul va imkoniyatlaridan kelib chiqadi. Dramatik turda muallif epik turdagi kabi voqea va hodisalarga aralasha olmaydi, ta'rif berolmaydi. Aynan shu mas'uliyatning hammasi bosh qahramon va boshqa ishtirok etuvchilarning zimmasiga yuklatiladi. Shuning uchun "dramani ijodning eng qiyin turi" deb bejiz takidlanmagan.

Dramatik turga oid bo'lgan tadqiqot va darsliklarni kuzatganimizda, dramaning spetsifikasi sifatida qator xususiyatlar ko'rsatilgan. Jumladan, akademik Izzat Sulton drama qahramonining xususiyati haqida quyidagi fikrni bildiradi: "Dramatik turda xarakterlar tasviri boshqa adabiy tur va janrlardan farqli o'laroq, juda ham bo'rttirilgan bo'ladi"³⁵.

Yuqoridagi fikrga qo'shilgan holda, dramatik asar qahramonining spetsifikasiga quyidagilarni qo'shimcha qilishni lozim topdik. Eng avvalo, har qanday tur qahramonining spetsifik xususiyati shu turning janr imkoniyatlaridan kelib chiqadi. Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, drama qahramonining o'ziga xos xususiyatlari keng o'rganilmagan. Dramatik tur xususiyatlariga suyangan holda, dramada qahramon

33 Гусман Тирадо Р. Проблемы лингвокультурологии на страницах журнала «Русистика» // Русистика. 2018. Т. 16. № 4. С. 380—397. DOI: 10.22363/2618-8163-2018-16-4-380-397.

34 Н.Хотамов. Б.Саримсоков. Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати. Т., 1983, 84-б.

35 Иzzат Султон. Адабиёт назарияси. –Т., 1980. 289-б.

spetsifikasini o'rganishni zarur deb bildik. Izzat Sulton "Adabiyot nazariyasi" kitobida, yuqorida ta'kidlaganimizdek, dramatik turning spetsifikasiga asosan to'xtalib, uni kollektiv sezimga ega ekanligini alohida ta'kidlab o'tadi. Bu turning muallif aralashuvini hazm etmasligini nazarda tutib, dramaning bir butun asar sifatida o'qilishida remarkaning o'rni nihoyatda katta ekanligini ta'kidlash zarur. Muallif remarkasi drama qahramonining spetsifikasini belgilashda qanday ahamiyatga ega?

80-yillarga kelib, o'zbek dramaturgiyasida teatr va tomoshabin muammosi yuzaga keldi. Biroq Sh.Boshbekovning "Temir xotin" jiddiy komediyasining yaratilishi, bu muammoni hal etganday bo'ldi. Har bir dramatik asar sahna uchun mo'ljallanadi, lekin u dastlab so'z san'ati – badiiy adabiyotning namunasidir. Agar drama tomoshabin talablariga javob berolmasa, tomoshabin kelib bu asarni teatrdan ko'rmas, bunday asarlar o'z-o'zidan tushib ketadi. Aynan shu narsani hisobga olsak, demak, drama qahramonining birinchi spetsifik xususiyati uning ikkinchi hayotini sahnada davom etishidir. Drama qahramoni o'z faoliyatini sahnada ko'rsatib berish bilan ajralib turadi, nisbiy mustaqil faoliyat ko'rsatadi. Uning o'ziga xos xususiyatlari asosan, avval ta'kidlaganimizdek, muallif remarkasining dramada mavjudligidir.

"Remarka – fransuzcha izoh, ya'ni muallif izohi ma'nosini bildiradi. Remarkada asarda ishtirok etuvchi shaxslarning yoshi, tashqi ko'rinishi, xatti-harakati, kiyinishi, qalb kechinmasi, so'zidagi intonatsiya, shuningdek, voqealar kechadigan shart-sharoit, payt-o'rin kabilar izohlanishi mumkin"³⁶.

Haqiqatan ham, dramaning bir butun asar sifatida o'qilishida va sahnada qo'yilishida remarkaning roli katta. Shuning uchun juda ko'plab olimlarimizning ilmiy ishlarida³⁷ remarkani asar kompozitsiyasining elementi qatoriga kiritiladi. Muallif remarkasisiz dramatik asarni tasavvur etib bo'lmaydi. Qahramon ruhiyatini chuqur ochishda, harakat va holatlarni tasvirlab berishda remarkaning katta ahamiyati bor.

Adabiyotshunos B.Jalilov ta'kidlaganidek, "Remarka

36 Н.Хотамов. Б.Саримсоков. Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати. Т., 1983, 271-б.

37 Тимофеев М.И. Теория литературы. –М., 1948. с. 133. Виноградов И.А. Теория литературы. М., -Л., 1935, с. 66.

mustaqil holda yashay olmaydi. U monolog, diolog, polilog, parda ko‘rinishlari bilan birga xarakterni ochish uchun xizmat qiladi”.³⁸

“Temir xotin” jiddiy komediyasining bosh qahramoni Qo‘chqorning xarakter sifatida shakllanishida remarkaning roli katta bo‘ldi. Qo‘chqorning yashash sharoitining qanday ekanligi, u haqidagi dastlabki xarakteristika drama boshida keltirilgan remarkada beriladi. Remarkalarning dramatik asardagi vazifasiga ko‘ra turli nomlar bilan atash mumkin. Jumladan, quyidagi remarkani joy tasviri remarkasi deb atash o‘rinli.

“Qishloqdagi oddiy, kamtarona hovli. To‘g‘rida bir necha ustunli peshayvon, o‘ngda pastgina peshayvon ko‘cha eshik, oldinroqda yog‘och karavot. Sahnadagi har bir jihoz, har bir buyumda nimadir yetishmaydi; eshik-deraza romlarining yarmi bo‘yalgan, qolganining rangi o‘chib ketgan, yog‘och karavotning bitta oyog‘i yo‘q», o‘rniga g‘isht terib qo‘yilgan, ko‘rpa yostiqlarga yamoq tushgan, piyolalarning labi o‘chgan yoki chegalangan, choynakning jumragiga tunika kiygizilgan va hokazo”.³⁹

Keltirilgan remarkadan bosh qahramonning yashash sharoiti, uy jihozlarining ko‘rimsizligi, tun-u kun mehnat qilsa ham, yaxshi yashamaganligining guvohi bo‘lamiz. Sahnaga hali chiqib ulgurmagan Qo‘chqor haqida kitobxon va rejissyorga dastlabki ma‘lumot beriladi. Tomoshabin keltirilgan remarka yordamida, rejissyorning mahorati asosida bezatilgan sahna ko‘rinishidan bosh qahramonni taniydi. Eshik romlarning to‘liq bo‘yalmaganligidan uning xafsalasizligini, yamoq tushgan piyola, uchgan choynaklardan nochorligini, yog‘och karavotning oyog‘iga qo‘yilgan g‘ishtdan bechoraligini anglab oladi.

Keltirilgan **joy tasviri** remarkasida qahramon o‘zining boshlang‘ich xarakteristikasiga ega bo‘ladi. Bundan tashqari, nasriy asarga nisbatan bosh qahramonni tanish kitobxon uchun tezlashadi, ya‘ni uni hali asar syujetida ishtirok etmasdanoq taniydi. Remarkada berilgan tasvir nasriy asarda ko‘p hollarda muallif nutqi orqali amalga oshiriladi. Biroq nasriy asardagi muallif nutqidan dramadagi remarka farqlanadi. Remarkada faqat zarur, aniq narsalargina

38 Б.Жалилов. Ўзбек драматургияси поэтикаси масалалари. –Т., 1984. 32-б.

39 Ш.Бошбеков. Эшик қоққан ким бўлди? –Т., 1989. 163-б. Кейинги кўчирмалар, шу манбадан олинади.

nisbatan badiiylıkdan xoli ravishda beriladi. Keltirilgan remarkadan faqat joy tasvirinigina emas, balki bosh qahramon xarakterining qirralari, didi, saviyasi, moddiy va ma'naviy ahvoli haqida ma'lumot berildi. **Joy tasviri** remarkasi har qanday dramatik asarda berilishi tabiiy. Shuningdek, joy tasviri remarkasida, drama voqealari sodir bo'ladigan joyning umumiy tasviri berilishi talab etiladi. Remarkaning bu ko'rinishi ko'proq dramalarning boshlanishida ifodalanadi.

Harakat tasviri – remarkasida drama qahramonining faoliyati jarayonidagi harakatiga munosabat bildiriladi, ko'rsatma beriladi. Dramada harakat tasviri remarkasining ahamiyati katta, chunki unda harakat birinchi o'rinda turadi. Dramada muallif qahramonning harakat jarayoniga aralasha olmaganligi uchun ham, ularning har bir harakati muallif remarkasida beriladi.

Peshayvon ustuniga "Qo'chqor arqon bilan chandib tashlangan, ust-boshi, aft-angori bir ahvolda. Shu kuyi uxlab qolgan bo'lsa kerak, avval sekin qimirlab qo'yadi, so'ng ko'zini ochmay esnaydi. Oyoq-qo'lini o'ziga bo'ysunmayotganligini hayron bo'lib, bir ikki chiranib ko'radi."⁴⁰

Ajratib ko'rsatilgan remarkalarda bosh qahramon xatti-harakatining ko'rinishi tasvirlangan bo'lsa, holatini tasvirlovchi holat tasviri remarkasi, "ust-bosh, aft-angori bir ahvolda, shu kuyi uxlab qolgan bo'lsa kerak, oyoq-qo'lining o'ziga bo'ysunmaganiga hayron bo'lib" jumllalarida ifodalangan.

Holat tasviri remarkasida bosh qahramonning tashqi qiyofasi tasvirlanib, obrazning to'laqonli talqini uchun xizmat qiladi. Bu remarkani bosh qahramon obrazining shakllanishida ahamiyati katta. Qo'chqorning o'ziga xos bo'lgan tomonlari yuqoridagi remarkada yanada yaqqol namoyon bo'ldi. Ichgan odamning aft-angori, undagi psixologik holat, qo'l-oyog'ini o'ziga bo'ysunmasligi bu obraz qiyofasini yanada yorqinroq ochib beradi. Agar bosh qahramonning harakat tasviri, holat tasviri muallif tomonidan tasvirlab berilmaganda edi, bosh qahramonning mantiqsiz harakatlarining kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Qo'chqorning dastlabki harakatlari, ya'ni tomoshabinga yaqinlashish jarayonidagi uning kayfiyati muallifning dastlabki remarkasida amalga oshirildi. Remarkalarning

dialoglar o'rtasida berilishi bosh qahramon harakatining aniq bajarilishini ta'minlaydi.

Qo'chqorning bog'lanib turganini ko'rgan Qumri fig'oni oshib:

Qumri: (yig'lamoqdan beri bo'lib) Bu sho'xliklaringiz, o'n olti yildan beri (tomog'ini ko'rsatib) meni bu yeringa keldi.⁴¹

“Tomog'ini ko'rsatib” replikadan Qumrining hayot tashvishlari, erining qilgan nojo'ya xatti-harakatlaridan toyib ketganligini, sabr-kosasi to'lganligidan yashashning ham u uchun hech qanday ma'nisi qolmaganligini ko'ramiz. Endi, Qumrini, na mahalla-ko'yning gaplari, na erining yalinishlari to'xtata oladi! Aynan shu replikadan so'ng, Qumri o'z bolalarini olib ketib qoladi. Oiladagi yetishmovchilik, Qo'chqorning qilgan xatti-harakatlari Qumrini to'ydirib yubordi, bu uyda qolib yashash uchun unda ilinj qolmadi. Muallif o'z remarkasida Qumrining aynan shu holatini o'rinli, o'z iga xos ravishda talqin etadi. Muallifga muvaffaqiyat keltirgan asosiy narsa ham uni remarkalar orqali harakat va holatlarni aniq berganligidadir. Demak, remarka dramatik asar qahramonini o'ziga xosligini belgilashda asosiy element hisoblanadi.

ULUG'BEK HAMDAMNING “ISYON VA ITOAT” ROMANIDA XARAKTERLAR TALQINI

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ПЕРСОНАЖЕЙ РОМАНА УЛУГБЕКА ХАМДАМА “БУНТ И СМирЕНИЕ”

THE INTERPRETATION OF THE CHARACTERS IN THE NOVEL “REBELLION AND OBEDIENCE” BY ULUGBEK HAMDAM

*Olimjonov Sarvarbek Abdusalom o'g'li,
Farg'ona davlat universiteti tayanch doktoranti*

Annotatsiya: Maqolada Ulug'bek Hamdamning “Isyon va itoat” romanida qahramonlar talqinidagi o'ziga xosliklar tahlil etilgan. Davrning dolzarb muammolari, o'tish davrining insonlar taqdiriga

41 Н.Хотамов. Б.Саримсоков. Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати. Т., 1983, 84-б.

ko'rsatgan og'riqli ta'siri haqqoniy aks etganligi yoritilgan. Romanni tahlil etish jarayonida yetuk olimlar fikrlari asosida shaxsiy munosabat bildirilgan.

Tayanch so'z va iboralar: roman, xarakter, bosh qahramon, personajlar, falsafiy fikr, g'oya, tasvir, ifoda, talqin.

Аннотация: В статье анализируются особенности трактовки персонажей романа Улугбека Хамдама "Бунт и смирение". Правдиво отражены актуальные проблемы периода, болезненное влияние переходного периода на судьбы людей. При анализе романа было выражено личное отношение, основанное на мнениях зрелых ученых.

Ключевые слова и фразы: роман, персонаж, главный герой, персонажи, философская мысль, идея, образ, выражение, интерпретация.

Annotation: The article analyzes the peculiarities of interpretation of characters in Ulugbek Hamdam's novel "Rebellion and Obedience". The actual problems of the period, the painful impact of the transitional period on the fate of people are reflected truthfully. During the analysis of the novel, a personal reaction was expressed based on the opinions of mature scientists.

Key words and phrases: novel, character, protagonist, characters, philosophical thought, idea, image, expression, interpretation.

Ulug'bek Hamdam turli xil xarakterlar talqini orqali "ko'hna muammoni yangi talqin" (professor D.Quronov iborasi – S.O.) etishning ustasi. U o'z asarlarida "aniq iroda yo'nalishiga ega bo'lgan, o'z xatti-harakatlari, intilishlari, o'y-xayollari, dunyoqarashi, ma'naviyati, ma'rifati, fe'l-atvori bilan ajralib turadigan to'laqonli shaxslar obraz"[1,49]larini yaratadi. Yozuvchining "Isyon va itoat" romani buning dalilidir. Asardagi Akbar, Larisa xola, Tabib, Diana, Tursunboy jontalash, Farida – har biri o'z taqdiri, o'ziga xos xakteri bilan namoyon bo'ladilar. Ushbu romanga so'zboshi yozgan professor D.Quronov "Isyon va itoat"ning ifoda xususiyatlariga ko'ra A.Kamyu, F.Kafka, G.Markes, X.Kortasar kabi namoyandalarning asarlariga yaqinroq ekanini ta'kidlab, "Real voqelik bilan aloqasi zaif bo'lganidan "Isyon va itoat"dagi obrazlar huddi masal va rivoyatlardagi kabi avvalboshdanoq universallik kasb etadi. Shunaqa ekan, asardagi obrazlarni bugungi voqelik bilangina bog'lab tushunishga urinish

– xato, bu o‘rinda o‘lchamni kattaroq olish lozim bo‘ladi”[2,6] deb yozadi. Darhaqiqat, badiiy asarda tasvirlangan shaxs obrazi nafaqat u mavjud bo‘lgan jamiyat, zamon va makon bilan, balki shu qahramon orqali ilgari suriladigan fikr va g‘oya bilan bevosita bog‘liq holda asar mazmunini tashkil qiladi. Bu xususda Izzat Sultonning quyidagi fikrlari o‘rinlidir: “Xarakter tasviri asarning mazmunini „badiiy axborot“ga aylantiradi. Xarakterning bir xususiyati bunga xizmat etadi: xarakter hayotiy haqiqatni aniq hissiy shaklda aks ettiradi, ya’ni asar mazmuni xarakter tasviri tufayli hayotiy anqlik kasb etadi va shu bilan birga bizning hislarimizga ta’sir etish xususiyatiga ega bo‘ladi”[3,75].

Romanda “Qur’oni Karim”, “Injili taborak”da naql etilgan Tangri Taolo tomonidan borliqning yaratilishi, Odam Ato va Momo Havvoning jannatdan, Shaytonning Arshi A’lodan quvilishi bilan bog‘liq voqealar bayonining berilishi asar bosh qahramoni Akbar bilan bog‘liq asosiy syujet mantiqiy asosini to‘ldiradi. Inson qonida isyon yashirin, u qachonlardir uyg‘onadi, oxir-oqibat itoat bilan yakun topadi. Bu esa o‘z-o‘zidan, yashash muhitidan, holatidan qoniqmaslik tufayli yuzaga keladi. Bu o‘z navbatida taqdiri o‘zgartirishga behuda urinish, Yaratganning bitigiga isyonni keltirib chiqaradi.

Akbar kechinmalari, hayot yo‘li tasviri romanda yetakchilik qiladi. Asardagi boshqa personajlar tasviri esa u yoki bu holda Akbar hayoti va kechinmalari bilan bog‘lanib ketadi.

Akbar maktabda dars berar ekan darsga kirmasdan o‘ziga odobsizlik qilgan, stol tennisi o‘ynayotgan Sadir ismli o‘quvchini bir tarsaki bilan jazolaydi. So‘ng uning otasi Akbardan o‘z da’vo arizasini qaytarib olish uchun pul talab qiladi. Pulni ololmagach, Akbarni uch yilga qamatib yuboradi. Qamoqda u toblanadi, o‘zidagi qo‘rquvni yengadi. Alamzadalar bilan, unga qo‘l ko‘targanlar bilan bilan tinimsiz mushtlashadi. Uning nazarida “Qamoqxona deganlari kuchli va o‘jizning it-mushuk bo‘ladigan joyi ekan. U yerda insoniyat necha ming yillar davomida misqol-misqol to‘plagan madaniyatidan asar ham qolmaskan. Inson qamoqxona eshigini ochib kirar ekan, tug‘ilganidan shu yoshgacha o‘ziga yuqtira olgan neki ezgulik bor, hammasini yechib tashlab, ichkariga yalang‘och badan, qaynoq qon oqib turuvchi vujud bilan kirardi Akbarning nazdida. Darvin o‘z nazariyasini qamoqxonada o‘tirib yozganmi deyman”, – deb qo‘yardi u ahyon-ahyonda...”[2,15].

Qamoqdan chiqqach Akbarni tabiiyki hech qayerga ishga olmaydilar. Shunda u och bolalarini boqish uchun akasi Nurmat

bilan bilan birgalashib Chelyabinskga o'n tonna qovunni olib ketadi. Lekin u yerga borganlarida qovunlar sakkiz tonna chiqadi. Shunda u qovunni olib kelgan chelyabinsklik haydovchini do'pposlaydi. U ham o'z navbatida bu shaharning norasmiy ho'jayini – mafiyasiga Akbarni "sotadi". Mafiyalar uni do'pposlab, qolgan sakkiz tonna qovunni musodara etadilar. Akbarning bo'yniga yana sakkiz tonna qovun "ilib qo'yadi"lar. Akbarni esa nazoratda ushlab turadilar. Akbar otasi, akasi Nurmatga telefon qilib, bor voqeani tushuntiradi. Lekin Nurmat sakkiz tonna qovunni Chelyabinskga yetmasdan pullab ortiga qaytadi. Akbar yana mushkul ahvolda qoladi. "Boss" va uning sheriklari talab qilingan narsani ololmagach uni ayovsiz kaltaklab, go'sht maydalaydigan mesarobkaga tashlamoqchi bo'ladilar. "Boss" undan tiz cho'kib yolborishni talab qiladi. Lekin u "O'zbekligimdan tashqari yana men erkakman!" deb javob qiladi. Barzangilardan biri uning qo'lidan, ikkinchisi oyog'idan ushlab olib panjara ortidagi shag'illab aylanayotgan temir tishlar orasiga otganlarida uning hayolidan – na bolalar, na xotin, na otasi, na onasi, hech kim o'tmaydi. Hatto duoni ham unutadi. Akbar bu holati romanda shunday aks etadi: "Faqat ... – isyon bor edi balki uning yuragida! Isyon bo'lgandayam o'z qismatiga, qismatining alamli, dunyoning firibidan, zo'ravonlikdan, aldovdan iborat ekanligiga qarshi arimas Isyon! Agar mana shu lahzada – Akbarning vujudi havoda bir muddat muallaq osilib turgan shu qaltis onlarda uning botinidangina so'zga ko'chirish mumkin bo'lganda edi, ehtimol, "Sen ham adolatsizmisan, Tangrim?!" degan mazmunda bo'lardi...Agar harakatga ko'chirilganida, Akbartura solib Yaratganning yoqasiga yopishardi..."[2,23]. Akbar guppillab qattiq joyga borib tushib, so'ng tirik qolganini anglaydi. "Boss" ham o'sha bir pachka ko'm-ko'k pullarni uning ustiga tashlab "Erkak bitta senmi dunyoda!" deydi. Ayovsiz kaltaklangan holda tashlandiq joyga tashlab ketilgan Akbar og'riqlar azobida quyidagilarni o'ylaydi: "Dunyoda hech bir narsa, hech qanday maqsad insonning bunday xor bo'lishiga arzimaydi. Axir hayot qancha shirin bo'lsa, umr shuncha qisqa, inson shuncha ojiz. Shunday ekan, nega u o'z kuch-qudratiga ko'ra yashamaydi. Mudom ko'prog'iga, kattarog'iga oshiqadi, hech qachon o'ziniki bo'lmasligini bilgani holda dunyolarni o'ziga bo'ysundirmoqqa, hamma narsaga ega chiqmoqqa talpinadi?"[2,27] Akbarni yana bir savol qiynaydi: "Aslida inson o'z istaklari ustida hokim turmog'i kerak emasmi?..."[2,27] Akbar o'z tanasiga huzur bag'ishlash, yaxshi yashash uchun turfa

qiyinchiliklarga tushganini anglaydi. Azoblar ichida o‘z-o‘zini taftish qila boshlaydi. U azaliy savollar qarshisida lol qoladi. Inson umrining mazmuni haqida bosh qotira boshlaydi. Uni insonni yovuzlikka, qabih ishlarga qo‘l urishi nimadan? degan savol qiynaydi: “Nega shunaqa, nega Tangri insonning ichiga undan ming marta, million marta kuchli iblisni yashirib qo‘yib, yana unga qarshi kurash ehtiyojini ham joylab qo‘ygan? Nahotki, odamzodning yengib chiqish imkoni juda ham kam bo‘lishiga qaramay, Tangri Taolo bu tengsiz jangni tomosha qilishdan charchamaydi?”[2,29]

Akbar rus tuprog‘idan yurtiga qaytgach, to‘satdan shaharga ketadigan bo‘lib qoladi. Bir uyni sotib oladi. Lekin Farida bolalar bilan shaharga borishni xohlamaydi. Akbar qamalib chiqqani uchun na maktabga, litseyga ishga oladilar. Shunda “Akbar go‘yo xaloyiq tomonidan tavqi la‘nat qilinib, bu haqidagi hujjat-taxtacha bo‘yniga osib qo‘yilgan kabi his qilardi o‘zini. Shunda u odamlar o‘rtasidagi munosabat judayam-judayam mo‘rt ekanligini payqab qoladi: inson yon-atrofida o‘ziga zarradek bo‘lsin noqulaylikni yoki noqulaylik tug‘dirishi mumkin bo‘lgan omilni sezsa, tamom, o‘shani yaqiniga yo‘latmaslikka tish-tirnog‘i bilan kurashadigan, o‘taketgan xudbin va qo‘rqoq mavjudod ekan. U o‘z rohatini yuqotib ko‘ymaslik uchun har qanday narsaga – boshqalarning xonavayron bo‘lishiga rozi... Akbar bundayin tubsiz egoizm daxshatini anglarkan, tirnog‘igacha muzlab ketdi. Nazarida odamzod sekin-asta ana shu xudbinlik chohiga botib ketayotgandek edi...”[2,56]

Akbar nihoyat gazetada ishlayotgan sobiq kursdoshi ko‘magida tahririyatga ishga kiradi. U shu orada o‘zi turadigan ko‘p qavatli uyda yon qo‘shnisi bo‘lgan Diana ismli qizni sevib qoladi. U ustozi Tabibga “... Nihoyat, ishq! Faqat ugina endi menga nimalarnidir o‘rgatmoqchi bo‘lyapti, men ham uning qarshisida nafasim bo‘g‘zimga tiqilib hayajonlanyapman. Gapning sirasi, men uni hali tuzukroq bilmayman, biroq tiriklikning eng azim hikmati ishqda kabi tuyilmoqda. Ishqilib shunday bo‘lsin, ishqilib, tag‘in aldanmayin. Agar kutganim sarob bo‘lib chiqsa, ko‘tarolmayman.”[2,93]

Akbar qishloqdan ketganiga o‘n yillar o‘tgan, yoshi qirqni qoralasa ham hamon ichidagi olov – Isyon Gulxani yonmoqda. Nihoyat u shunday holga tushadi: “Men nihoyat isyon azobidan forig‘ bo‘lib, ozodlikka chiqqandim. Ozodlikning ismi esa Itoat edi. ... hayotning mazmuni, tug‘ilishu o‘lishning ma‘nosi yarq etib namoyon bo‘lganday

edi: U Itoatda, insonlik qismatiga ko'nikishda edi. Yo'q bu shunchaki ko'r-ko'rona ko'nikma emasdi, balki anglash va tushunishdan keladigan buyuk Itoat – Yaratganga tobelik edi. Chunki mendagi Isyon Itoatning ichiga, uning bir bo'lagiga aylanib o'zga ma'no kasb etgandi.”[2,107] Akbar isyon qilar ekan yana bir mantiqni angelaydi. “Akbarning tushunib qolgani shu ediki, inson bolasi katta ma'noda o'z ixtiyorida emas ekan. U dunyoga kelganida qanday ixtiyorsiz bo'lgan bo'lsa, ketishida ham shunday chorasizdir. Hech kim undan biron nima so'rab o'tirmaydi. Inson qandaydir ulkan bir qudratning qo'lida xom-ashyo. Bu qudrat odamzotni xohlagan ko'yiga soladi: istasa sog'liq, chiroy beradi, istasa so'qir yo badbashara aylaydi. Inson ulkan ma'noda – o'z qismatini zarracha bo'lsin, o'zgartira olmaydi. U – (haqiqatdan ham) kamonidan chiqib uchayotgan o'q. Insonni o'q misol otgan – bu dunyoga keltirgan kuch boshqadir. Odamlarning qo'lidan hech vaqo kelmaydi: u qaysi yoqqa otilgan, qanday kuch bilan otilgan bo'lsa, huddi shu tomonga va o'shanday tezlik bilan uchadi. Hayot, yashamoq deganlari, aslida shu!..”[2,121] Yana shu bilan birga Akbar shunday xulosaga keladi: “Ha, isyon bu – yoshlik, isyon bu – go'zallik. Inson yoshligi va go'zalligidan ayrildimi, u isyon qilishdan ham to'xtaydi.”[2,143]

Akbar oxir-oqibat Diana bilan xayrlashib qishlog'iga qaytib keladi. Romanning “Iskandar zohir yo'lining uzog'ida ko'zdan g'oyib bo'lganda Akbar botin uyiga kirib ketdi...”[2,151] tasviridagi “botin uyi” iborasi Itoatga kelgan Akbar holatini ifodalaydi.

Romanda Akbarning ustози Tabib – murakkab taqdir egasi sifatida tasvirlanadi. Tabibning xotini boshqa turmush qilib ketganiga yigirma yildan oshgan. Shundan beri u qayta uylanmagan. Sababi mamlakatning eng nufuzli tibbiy laboratoriyasida ishlab yurib grippning davosini inson organizmi DNKsi orqali davolamoqchi bo'ladi. DNKni o'rganish orqali boshqa ko'plab kasalliklarni ham davolash mumkinligini anglab yetib, tajriba olib bora boshlaydi. Biroq tulkiday ayyor bo'lgan bo'lim boshlig'i, g'alamis professor tegishli joylarga tabib haqida xabar beradi. Chunki DNKga oid bunday tadqiqotlarni sho'ro davrida Moskvada va yana o'sha tomonlardagi bir necha maxsus institutlardagi maxsus laboratoriyalarning maxsus xodimlarigina tegishli ko'rsatmalar asosida olib borishga haqli edilar. Professor fikricha, “Qaytaga grippga o'xshagan kasalliklarni vaqti-vaqti bilan kuchaytirish, tarqatib turish kerakki, o'shanda mo'rtu zaifroqlardan tozlanib boramiz. Bu yog'i

dori-darmondan mo‘may daromad olish mumkin bo‘ladi...”[2,46]

Tabibni maxsus xizmat hodimlari ishxonasidan qamoqqa olib ketadilar. U besh yilga qamaladi. Qamoqdan qaytgach esa o‘zi bilan laboratoriyada ishlagan hamkasb erkaklardan biri bilan xotinini hiyonat ustida uchratib qoladi. So‘ng qishloqdagi maktabda kimyo-biologiyadan dars beradi. Tabiblik bilan shug‘ullana boshlaydi. Uning oldiga ko‘plab bemorlar keladi. Ularning ichida o‘n bir-o‘n ikki yoshlardagi qizaloq Nigina bo‘lib, oqqon kasali bilan og‘rigan. Tabibning maslahati bilan uning otasi Amerikaga olib borib qo‘l va oyoqlaridagi ilik suyaklarini almashtirib kelgan. Qizaloq onasining yordami bilan birgalikda tabib surati tushirilgan sochiqni olib keladi. Yana u otasining uning haykalini qishloqning guzariga o‘rnatmoqchi ekanligini aytganida u yaxshisi shifoxona qurish lozimligini aytadi. U turli xil kasallarni davolar ekan hayolan Xudoga shunday iltijo qiladi: “Darding buncha bisyor bo‘lmasa... Ko‘rib, ezilib ketasan, kishi... Yo yuragimdan shafqatni yulib tashla, yo bo‘lmasa, odamzod yozig‘ini yengil qil!...”[2,68]

Tabib amerikalik olimlarning inson to‘qimasini yaratishga muvaffaq bo‘lganliklarini, bu endi laboratoriya sharoitida o‘stirib olingan “ehtiyot qismlari” – tana a‘zolaridan butun boshli yangi insonni yig‘ish mumkinligi to‘g‘risidagi xabarni eshitadi. Lekin tabibni olamshumul ixtiro havotirga soladi. Klonlash orqali bani odam asta sekin Yaratganning hududiga dahl qila boshlagan edi. Tabib havotirga tushadi “Uning mohiyatida esa dahshatli shubha g‘imirlardi: shubhaki, ming yillardan beri qoim etiqodni bir pasda chil-parchin etadigan, shubhaki, qalblar va onglardan Xudoni quvib solishga bel bog‘lagan, shubhaki, odamzod hayotini yo jar yoqasiga yo bo‘lmasa o‘zga bir olam chegarasiga keltirib qo‘yadigan... Axir shu choqqacha “Yaratganniki” deb iymon keltirgan, ishongan “haqiqat”larimizni inson bolasi sekin-asta o‘z tasarrufiga olmayaptimi? Xudo qilgan ishni endi “banda”si ham qila boshlamayaptimi va unga tenglashib bormayaptimi?.. Astag‘firulloh!..” – derdi u o‘tirgan o‘rnida o‘rtanib”[2,80]

Tabib Niginaning sog‘ayib ketganidan sevinso, Tursunboy jontalashning vafotidan qattiq qayg‘uga cho‘madi. U televizorda mister Smit ismli amerikalik olimning klonlash orqali dunyoga kelgan Jennifer ismli qiz to‘g‘risidagi ko‘rsatuviga ko‘zi tushadi. U “Klon – insonning mangu umr kechirishi yo‘lidagi jiddiy qadam. Misol uchun, siz avtohalokatga yoki tuzalmas bir dargda uchradingiz va oqibatda

o‘lim bilan yuzma-yuz keldingiz, deylik. Shunday paytda zudlik bilan tana to‘qimalarangizdan bir zarra olinadi-da, sizni klonlashadi. Qarabsizki, halokatga uchragan tanangiz jon taslim qilguncha bu yoqda gard yuqmagan boshqa vujudga o‘zingizni topasiz. Natijada siz mangu yashaysiz, inson endi hech qachon o‘lmaydi, u Xudoga tenglashdi... Endi insonga Xudoning keragi yo‘q!..”[2,134] deya valdiray boshlaydi. Shunda “Tabibning yuragi birdaniga og‘ir sanchdi, ko‘ksini changallaganicha turgan joyida engashib qoldi. Mister Smit esa hamon valdirar, lekin uning boshqa bironta so‘zi qulog‘iga kirmasdi...”[2,134]

Tabib namoz o‘qib turganida jon beradi. Bu o‘lim Akbarga qattiq ta’sir qiladi. “Inchunun, ustozining o‘limi bilan Akbarning bir dardi o‘n bo‘ldi, qalbini, hayotini – butun dunyosini yamlab yutayotgan o‘t – Isyon olovi ustiga yog‘ quyilgandek his etdi o‘zini.”[2,136]

Romandagi yana bir murakkab taqdir va xarakterga ega bo‘lgan qahramon Dianadir. Diana – fohisha. Shu bois u “Faqat kampirlarmi, butun ko‘pqavatli uy, yon-verida yashovchilar, xullas, uni tanigan-bilgan, hatto ko‘rgan-eshitganlar o‘zi to‘g‘risida mudom gapirishlarini sezib yuradi. Ba’zan ana shunday tanishlar oldidan o‘tib qolganda ularning bari birvarakayiga tikilib turganini his qiladi. Avvallari buni qabul qilolmasdi, dam achchiqlanardi, dam hijolat chekardi. Bora-bora esa ko‘ndi... Diana ko‘nikdi – nafratga ham, muhabbatga ham. Dunyo shunaqa yaratilgan ekanki, nimaiki qilmagin atrofigndagilar yo maqtashadi, yo so‘kishadi. Diana buni ham tushundi, tushungani sayin esa o‘z bilganidan qolmaydigan bo‘ldi...”[2,31-32] Diananing bu yo‘lga kirishiga yana boshqa sabab ham bor edi. U oila qurish uchun ko‘ngliga mos kishini topolmaganida edi. Uchinchi istak esa yaxshi yashash, turli-tuman kiyimlarni kiyib chiroyli bo‘lib yurish, shirin-shirin taomlarni yeyish edi. Hech kimga qaram bo‘lmaydigan hayotga erishish uchun esa pul lozim edi. Bu esa Dianani “sassiq puldorlar tagi”ga uloqtiradi. Diana ilk bora puldor baqaloq mijoizning aytganini qilmasdan u tomonidan qattiq kaltaklanganida “Yo‘q, hayot ko‘pincha insonning istagi bilan hisoblashib o‘tirmay o‘z hukmini o‘qib tashlayverar ekan. Unga moslashishga esa insonning o‘zi majbur bo‘larkan...”[2,42] degan xulosaga keladi. Diananing mijozi tomonidan ayovsiz tahqirlanganidan keyingi kechinmalari shunday tasvirlanadi: “Shu tobda ichiga chiroq yoqsa yorishmasdi. Necha fursat o‘tdi, lekin bunun ilk marta kirib kelgan yo‘lidan – peshonasiga bitilgan qismatidan o‘kinib kelar, ilk marta ertasini – bugundaqa qo‘pol va

molfahm baqaloqlarga to‘la kelajagini o‘ylab yuragi uvishayotganini, ich-ichidan qalt-qalt titrayotganini his qilardi.”[2,49]

Diana ilk bora o‘ziga qo‘shni bo‘lib kelgan Akbarni uchratadi-yu, ko‘nglida o‘zi uchun tushunarsiz holat ro‘y beradi. Unda kechgan bu holat romanda shunday tasvirlanadi: “Diana – erkaklar bilan munosabatda haligacha biron marta o‘zini yo‘qotmagan, dovdiramagan mana shu shaddod Diananing ichiga bir zumlik titroq kirdi. Notanish yigit eshigini qulflayotgandagina hushini to‘plab, arang alik oldi. Shu bilan birga uning kelishgan, huddi artistlarnikidek e‘tiborni tortadigan raso qaddi-qomatini bir muddat ixtiyorsiz ravishda kuzatib qoldi.”[2,50]

Ko‘p o‘tmay Akbar ham, Diana ham bir-birlarini o‘ylay boshladi. Bir-birini ko‘rmasdan turolmaydigan holatga keladilar. Shu orada Dianaga “yaxshi eriydigan” eski mijozlar so‘rayotganini Marat telefon orqali bildiradi. Lekin undan rad javobini olgach, yarim kechasi uning uyiga kelib ayovsiz do‘pposlaydi. Dianaga bir vaqtlar ishsiz, bir burda nonga zor bo‘lib yurganida yordam berganini eslatadi. Uning bor yo‘g‘i qo‘lidagi fohishalardan biri ekanligini uqtiradi. Romanda bu holat shunday tasvirlanadi: “Marat Diananing yuziga ayamay ikki-uch musht urdi. Zarbalardan Diana dovdirab qoldi, biroq yiqilib tushmadi, chunki Marat uning sochlaridan mahkam g‘ijimlab turardi. O‘sha ko‘yi yana uzoq vaqt Maratning og‘zidan bodi kirib shodi chiqib turdi... Dianaga “o‘tkazib qo‘ygan” va endi ayol ishlab to‘lashga majbur bo‘lgan haqi to‘g‘risida gapirganda esa qo‘qqisdan jahllanib ketardi-da, ayovsiz bir tarzda Diananing duch kelgan joyiga mushtlardi.”[2,73] Marat Dianaga bu yo‘lga kirmoq boru chiqmoq yo‘qligini, chiqadigan bo‘lsa ham faqat ruxsat berilganida chiqish mumkinlini aytadi. Dianani zo‘ravonlar zulmidan Akbar qutqarib qoladi. Marat va uning uch sheriklari Dianani olib ketmoqchi bo‘lganlarida Akbar ularni ta‘zirini berib jo‘natadi. Oradan o‘n yil o‘tib Diana uni fohishalik botqog‘iga botirgan kuch xomhayol – “mening bundan ortig‘iga kuchim yetmaydi” – degan zaiflik ekanini anglaydi. U endi “Qandaydir hayotiy g‘oyalar yo‘lida ko‘nglining ancha-muncha istaklaridan voz kechishda ham ulkan bir hikmat – mazmun, hatto farog‘at borligini his qila boshlaydi. Albatta, bularning bariga Akbar va unga bo‘lgan muhabbati sabab bo‘ldi” deb biladi.

Oradan yana o'n yil o'tgach Akbarning sochlaridagi oq ko'paygan, Dianaga bo'lgan otashin muhabbati ham qandaydir pasaygandek. U Dianaga bu haqida shunday deydi: "Qismat. Seni, meni, uni – hamma-hammani o'yinchoq qilib uchirib yurgan kuch peshonalarimizga bitilgan yoziq, boshqa narsa emas! Ana shu yoziqqa ko'ra inson tug'iladi va o'ladi. Yashamoq shu ikki nuqta orasidagi harakat, holos. Sen bilan mening ko'ksimdan ishqni yulib olgan kuch ham shu – qismat, shu harakat Larisa xolani o'z joniga qasd qildirgan ham – u!.. Men peshona yozig'idan, insonlik qismatidan noroziman, anglayapsanmi!.." [2,138]

Akbarning butunlay qishloqqa ketaman degan so'zi keksayib qolgan Dianani telbalarday qichqirishiga, yuzlariga ko'z yoshlarining quyilishiga olib keladi.

Oxir-oqibat Diana ham farzandsiz yolg'izlik girdobiga tushadi. Bu holat romanda "Akbar ketgan kun kechasi Diana negadir Larisa xolani ilk bor tush ko'rdi... Ajab..." [2,142] tarzda ifodalanadi.

Romandagi o'ziga xos xarakterga ega bo'lgan personajlardan biri Tursunboy jontalashdir. U qishin-yozin dam olish, davolanish nimaligini bilmay faqat mehnat qilish bilan mashg'ul. Romanda uning bu holati shunday tasvirlanadi: "Tursunboy jontalash tinmay bug'doy o'rdi. Hatto "Keys"ning zamonaviy kabinasidan tushmasdan tushlikka chog'landi: uydan olvolgan kattakon nonini durraning ustida maydaladi, termosdagi choydan kattakon temir krujkasiga to'ldirib quydi-yu, ichiga ikki bo'lak oq qand tashladi. So'ng bir burda nonni to'g'rab ivitdi-da, birpas tindirgach, huddi qaynatma sho'rvani mazza qilib ichgandek terlab-pishib tanovul qilib oldi. So'ng "Bismillo" deb yana o'rimga tushib ketdi." [2,30] Ana shu tariqa u shomda sherigi kelgachgina uyiga qaytadi va darvozadan kiriboq hovli etagida azonlab tayyorlab qo'ygan loy "boshi"ga yo'l oladi. Kechki ovqatni ham apil-tapil quyayotgan g'ishtlari ustida yeydi. Hatto kechasi ishlash uchun sim tortib, chiroq o'rnatadi. Unga yordamlashayotgan o'g'li ham ko'pga chidamay juftakni rostlaydi. Tursunboy jontalash esa loy ertaga qolsa qotadi deb tinkasi quriganiga qaramasdan yarim tungacha ishlaydi. Erta tongdan mol-qo'yga o't beradi, yana navbatdagi loyga hozirlik ko'radi. Keyin shotiga tirmashib homtokka unnaydi. Kun yoyilgach, beliga nonni tugib, qo'liga termosini olganicha bir-bir bosib dalaga – bug'doy o'rimiga yo'l oladi. Hatto etigini yechib qisilgan va terlagan oyoqlarini yuvib tozalab, ularga dam berishni o'ylab ham ko'rmaydi.

Tursunboy jontalash fikricha “Mehnatdan odam o‘lmaydi. Mehnat qilgan odam xor bo‘lmaydi. Qaytanga, dangasaning bir ikki bo‘lmaydi.” Lekin uning bu “falsafa”sini o‘g‘li qabul qilmaydi: “Yo kunduzi ishlay, yo kechasi” deydi. Shu bois o‘g‘lisiz ham o‘g‘liga atab qurilayotgan imoratni bir o‘zi qishgacha bitirmoqchi. Ertalab yeydigan ovqati quruq non, choy, qovun.

Xotini ikki oydan beri qozonlari go‘sht ko‘rmaganini aytib so‘zlasa, “O‘z qornimni deyaver, qozonning tili yo‘q aytgani” deb hazillashadi Tursunboy jontalash.

Romanda Tursunboy jontalash xarakteriga xos jihatlar Xotini bilan tortishuvida namoyon bo‘ladi:

– Sizga gap uqtirib bo‘ladimi o‘zi. Dunyoda kolbasa, pishloq degan narsalar ham borligini bilasizmi siz?..

– Kofirning yemishini gapirma, – qovun tilimlayotgan Tursunboy jontalash xotiniga yovqarash qildi.

– Mayli, ovqatni qo‘yaturaylik. Er bo‘lib mundaq odamlarga o‘xshab kurortu sanatoriyalarga biror marta olib bordingizmi?

– Pishirib qo‘yibdimi u yerlarda! Ish turganda kurortma-kurort yuradimi odam?..

– Ish o‘lgur qachon tamom bo‘libdi?.. Odam sob bo‘ladiki, ish tugamaydi. Mana siz... necha vaqtdan beri ishlaysiz, hech biringiz ikki bo‘ldimi?..

– Nega bo‘lmas ekan? Qiz chiqardim, o‘g‘il uyladim, mana imorat bityapti...

– O‘zingiz-chi, o‘zingiz... O‘zingizni hech ham o‘ylaganmisiz? Oyog‘ingizdagi etikni mundaq yechib...

– Etikka til tekkizma! Shu etikni kiyib yurganim uchun birovdan bir burda non tilab ko‘chaga chiqmayapsan, uqdingmi? Nonni tug, sen bilanadi-badi aytib o‘tirishga vaqt yo‘q. Ishga kechikiyapman.”[2,40-41] Shu tariqa u paxta zorga yo‘l olib, traktorini o‘t oldirib, paxta tera boshlaydi. Yozuvchi ana shu tariqa “muayyan qahramon va uning xarakteridagi barqaror jihatlar haqida boshqa personajlar nutqi orqali izchillik”[4,591] bilan ma’lumot berib boradi.

Tursunboy jontalash mehnat qilishga shu darajada berilib ketganki, hatto dalalarini shudgorga tayyorlash uchun akasi qilayotgan to‘yga bormay traktorida go‘za o‘rishga jo‘nab ketadi. Xotining “El-yurtdan, odamgarchilikdan chiqib boryapsiz. To‘yda hamma otang qani, deyishsa, nima deb javob beramiz?” deb bo‘zlaganiga ham quloq

solmaydi. Yarim kechasi ishdan qaytib xotinidan ta'nalarni eshitgach, akasining uyiga eski velosipedni g'irchillatgancha yo'l oladi. Lekin akasi uni haydab soladi. Shunda u o'zini oqlay boshlaydi: "To'y-maraka nima bo'пти, bir kun-yarim kunda o'tar-ketar. Hayot o'yinkulgidan iborat emas-ku! Mehnat qilish kerak, mehnat! Faqat ishlagan odamgina bahra topadi..."[2,62] Tursunboy jontalash akasi bilan bo'lgan ko'ngilsizlikni unutib yana o'z ishi bilan bo'lib ketadi. Lekin yangi mavsumda Tursunboy jontalash o'zini har doimgidek bardam emasligini his etadi. Ishtahasi yo'qolib, ancha ozib qoladi. Xotinining viloyatning tuzukroq qaraydigan pulli sanatoriyalaridan birida davolatish haqidagi maslahatini "Iya, jinni-pinni bo'ldingmi?.. Odam dam olishga ham pul sarflaydimi?.." deya jerkib tashlaydi. Ammo yeganini qayt qilib tashlagach esa dala o'rtasiga traktorini qoldirib uyiga qaytar ekan, hayolini chulg'agan noxush o'ylardan xayratga tushadi. Romanda uning bu holati quyidagicha tasvirlanadi: "Tursunboy jontalash uzoq yurdi... Dam shudgor ortida mo'risidan buruqsib tutun chiqarib turgan uyiga, dam esa yerning o'rtasida qiyshayib qolgan traktoriga qaradi. Turib-turib ko'ngli to'ldi, ko'zlariga yosh qalqib chiqdi. "Nima bo'ldi menga, nega ichim buncha g'ash?.. O'ttiz uch... o'ttiz uch yildan beri qosh qoraymasdan biron marta tarktorni dalada qoldirib, uyga ketgan odam emasdim. Nimalar bo'lyapti o'zi menga, nega, nega o'zimni bu yerlarga qaytib kelmaydigandek, traktorimni boshqa ko'rmaydigandek his qilyapman?!.." – Tursunboy jontalash vujudini muzdek ter, xayolini bo'lsa anglamsiz mavhumot qopladi..."[2,89]

Tursunboy jontalashning "qizilo'ngach saratoni"ga chalingani ma'lum bo'ladi. Ko'p o'tmay yeyishdan qolib, to'shakka mixlanib qoladi. Bir vaqtlar hafa bo'lgan akasi uni ko'rgani kelmagach, og'ir ahvolda bo'lsa-da farzandlari yordamida uning oldiga boradi. Tabib jon talvasasida yotgan Tursunboy jontalashdan "Bolalaringizga ayto olmay qolgan biron gapingiz bormi, kechikmang..." desa u "– Tabib, – Tursunboy jontalash yana unga murojaat etdi, – bitta iltimosim bor. Anavi imoratga qarang, – hamma deraza ortida ko'rinib turgan, hali bitmagan uyga qaradi, – unga bitta g'isht yetishmayapti. Qarang, yuzga tushgan dog'day bo'lib imorat husnini buzib turibdi. Sizdan iltimos, ko'zim ochiqligida o'sha g'ishtni qo'yib kelsangiz" deb iltimos qiladi. Jon talvasasidagi ilhaq bemorni Tabib tinchlantiradi. "Tabib ikkala rom o'rtasiga qarab, g'isht qo'yish kerak bo'lgan joyni ko'rmadi, lekin Tursunboy jontalashning qo'llarini ushlab, "Yaxshi, Tursunboy,

men hozir o'sha g'ishtni siz aytgandek qilib qo'yib kelaman" dedi-da tashqariga chiqdi. Borib Tursunboy jontalash solgan imoratni ikki-uch aylandi: na ikki rom o'rtasidan, na boshqa joydan g'isht ursa bo'ladigan kemtikni topdi... Shu vaqt ichkaridan Tursunboy jontalash xotinining uvvos solib yig'lagani eshitildi..."[2,103] Yozuvchining "kemtik g'isht" voqeasi bilan bog'liq topilmasi o'ziga xos falsafiy ma'noga ega. Birinchidan, u Tursunboy jontalash xarakteriga xos jihat – hayotning mazmunini faqat mehnatda ko'rgan shaxsdagi o'ta mehnatsevarlikni aks ettiradi. Uning fojiasi shundaki, o'lim oldida ham hali bitmagan imoratini o'ylaydi. Ikkinchidan esa bu orqali insonning bu dunyoda kami "kemtik g'isht" singari hech qachon to'lmasligi, shu bois oxir-oqibat armon unga hamroxligi haqidagi fikr ifodalanadi.

Romanda yana bir o'ziga xos qiyofa va xarakteri ega bo'lgan obraz Larisa xoladir. Larisa xola Volga daryosi bo'yidagi qishloqlardan Toshkentga kelgan va shu yerda oila qurgan. Turmush o'rtog'i vafot etib ketgan, shuningdek farzand ham ko'rmagan. U sarvqomat, husndor Diananing yigirma olti yoshda ekanini eshitgach "Qizim, farzandsiz o'tma... Yosh vaqtingda tug'ib ol... O'ttizdan keyin umr juda tez o'tadi, ulgurish qiyin bo'ladi, sen o'ttizgacha harakat qil, qizim"[2,19] deydi. O'zining esa farzandsiz qolishini shunday izohlaydi: "– Men ham bir vaqtlar huddi sendek edim. Erkaklarning og'zidan suvini qochiradigan darajada suluv edim. Hatto o'zim o'z husnimga mahliyo bo'lib, viqor bilan yashardim. Xaridorlarim boshimdagi sochimdan-da ko'p edi chamamda. Hatto turmushga chiqib, yoshim biroz qaytgandan keyin ham necha-necha hushtorlarim ortimdan gul ko'tarib yurishgani-yurishgan edi. Eh-he, nimasini aytay... Bir umr o'lgunimcha shunday sevimli bo'lib yuraman deganimnimi yoki senikidek hipcha belimni buzib qo'yaman deb, homilador bo'lishdan qochganlarimnimi?.. Erim rahmatli, qancha istagandi bola ko'rishni, qancha yolvorgandi men nodonga... U-ku, vaqtida ketdi, yolg'iz qolib tirnoqqa zor bo'lgan, farzand qadrini bilgan, kuygan men bo'ldim..."[2,19] Yozuvchi faqat o'tmish xotiralari bilan qolgan, kelajagi qanday kechishi noma'lum Larisa xola kechinmalarini ishonarli tasvirlaydi. U ko'pincha o'zini homilador holda tushlarida ko'radi. U o'zi yashayotgan kvartirani o'ziga qarab turish, ba'zan dorilar uchun undan pul olish sharti bilan Mahkam degan firibgarga o'tkazib beradi. Mahkam esa kun ora xabar olish bahonasida oldiga kelib, uning bu dunyodan tezroq ketishini kutadi. Hatto bir safar mast holatda "Tezroq o'l, yalmog'iz!" deya

haqorat qiladi. Lekin ko‘p o‘tmay Mahkamning o‘zi o‘lib ketadi. Larisa xola yolg‘iz yashashdan charchaydi. Larisa xola kechinmalari romanda uning ichki nutqi vositasida beriladi: “Nega tug‘ildim, nega bu yaramas dunyoga keldim o‘zi?!..” – divanda o‘ylanib yotgan Larisa xola tuyqus qo‘zg‘alib qoldi. – Saksondan o‘tdim, bu yog‘i to‘qsonga qarab ketdi. Lekin bunday ... sudralib yashashdan nima ma’ni? Bundan ko‘ra o‘lib qo‘ya qolsam nima qilardi?.. Ehtimol, bolam bo‘lganda... Be-ye, bolasi borlarni ham ko‘p ko‘rdim. Ahvoli menikidan battarlari bor orasida. Gap bola tug‘ishda emas, bolani tarbiyalashda ekan.”[2,110] Yozuvchi mahorati shundaki, “... asar voqealarida personajlar ichki monologlari vositasida kechinmalardagi g‘alayonlarni ifodalash”[5,197]ga erishadi.

Larisa xolani ko‘plab tengdoshlarining vafot etib ketishi larzaga solsa, ko‘chani sayr qilib yurib tasodifan bir korxonada qirq yil birga ishlagan Dmitriy amakini uchratib qolishi alomini yanada oshiradi. Dmitriy amaki deyarli ko‘rmay qolgan, aftodahol edi. Larisa xola oxir-oqibat o‘zini to‘rtinchi qavatdagi kvartirasidan pastga uloqtirib vafot etadi. To‘rtinchi qavatdan yerga – asfaltgacha uchib tusharkan, bir fikr uning miyasida yalt etadi: “Ishqilib yuzim bilan tushmayinda...”[2,128] Bu bilan yozuvchi bir umr o‘zining go‘zalligi, qaddi-qomati haqida o‘ylab o‘tgan ayol dunyoqarashiga xos jihatni mohirona yoritishga erishadi.

Larisa xolaning o‘limini Akbar shunday izohlaydi: “Larisa xola qismat yukini ortiq tutolmay qoldi.”[2,130]

Xullas Ulug‘bek Hamdamning “Isyon va itoat” romani xilma-xil xarakter va qiyofalarni, turfa taqdirlarni o‘ziga jamlagan inson va umr, hayot va o‘lim, isyon va itoat haqidagi falsafiy fikrlar o‘ziga xos talqin etilgan asar sifatida alohida qimmatga egadir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Umurov H. Adabiyotshunoslik nazariyasi. – T.: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004.

2. Улуғбек Ҳамдам. Исеъ ва итoат. – Тошкент: Янги аспр авлоди, 2018.

3. Sulton I. Adabiyot nazariyasi. – T.: O‘qituvchi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2005.

4. Sabirdinov A. Interpretation of national characters in the novel “Utkan kunlar” by Abdulla Qadiri //EPRA Interpretation Journal of RESERCH & DEVELOPEMEN (IJRD). Monthly, Peer

Reviewed (Referred) & Indexed Interpretation Journal. – 2020. – T. 5. – №. 11.

5. Sabirdinov A. G. Interpretation of Characters in Utkir Hoshimov's Story "Yanga" //International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding. – 2021. – T. 8. – №. 6. – С. 196-200.

ADABIYOTSHUNOSLAR NIGOHIDA BADIY OBRAZ MASALASI

ПРОБЛЕМА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗА С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ЛИТЕРАТУРОВЕДОВ

THE ISSUE OF ARTISTIC IMAGE FROM THE POINT OF VIEW OF LITERARY EXPERTS

Maxmidjonov Sh.D.

FarDU Adabiyotshunoslik kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiiy obrazning o'zbek adabiyotshunoslikdagi o'rni, o'zbek adabiyotshunos olimlarining obraz bo'yicha qarashlari va badiiy adabiyotda obrazning o'ziga xosligi talqin qilingan.

Kalit so'zlar: Badiiy obraz, konkretlik, assotsiativlik, ko'p ma'nolilik, an'ana, novatorlik, umumlashma va betakrorlik.

Аннотация: В данной статье осмысливаются роль художественного образа в узбекском литературоведении, взгляды узбекских литературоведов на образ и своеобразие образа в художественной литературе.

Ключевые слова: Художественный образ, конкретность, ассоциативность, неоднозначность, традиция, новаторство, обобщенность и уникальность.

Annotation: In this article, the role of the artistic image in Uzbek literary studies, the views of Uzbek literary scholars on the image and the uniqueness of the image in fiction are interpreted.

Keywords: Artistic image, concreteness, associativeness, ambiguity, tradition, innovation, generalization and uniqueness.

O'zbek adabiyotshunosligida obraz atamasiga ko'plab ta'riflarni uchratishimiz mumkin. Adabiyotshunos B.Sarimsoqovning "Badiiylik asoslari va me'zonlari" asarida "...badiiylikning mohiyatini voqelikni obrazlar vositasida in'ikos ettirish tashkil etadi. Shu bois ham badiiylik - obraz, obrazlilik demakdir"⁴² degan fikrlarni olg'a suradi. Obraz atamasiga turli qomuslar va lug'atlarda etimologik izoh berilmay, lekin obrazning san'at turlarida voqelikni o'zlashtirishning vositasi, ekanligi izohlanadi. Badiiy obraz xususiyatlarini o'rganishni atamaning mazmunidan boshlagan ma'qulroq. "Obraz" atamasi "raz" (chiziq) so'zidan olingan bo'lib, "raz" so'zidan "razit" ("chizmoq, yonmoq, o'ymoq") va undan "obrazit" ("chizib, o'yib, yo'nib shakl yasamoq") so'zi yasalgan. "Obrazit"dan "obraz" ("umuman olingan tasvir") vujudga kelgan. "Aslida "obraz" slavyan tillariga xos so'z bo'lib, u voqea-hodisalarning hayolda namoyon bo'ladigan manzarasini bildiradi. Slavyanlar "obraz" deganda, avvalo, odamzodni azob-uqubatlardan saqlab qolish uchun Alloh tomonidan yuborilgan Iisus Xristos (Iso payg'ambar)ning rassomlar, haykaltaroshlar tasvirlagan qiyofasini tushunishgan.⁴²

Adabiyotshunos D.Quronov badiiy obrazga ta'rif berar ekan "borliqning san'atkor ko'zi bilan ko'ringan va ideal asosda ijodiy qayta ishlanib, hissiy idrok etish mumkin bo'lgan aksidir" degan fikrlarni ilgari sursa, H.Umurov qarashlarida adabiyotga hayotdagi barcha unsurlar kirishini hisobga oligan holda, ularning san'atkor ongi va qalbida jilolanishi eng muhimi insonlashib bir butunlik kasb etishini obraz deb yuritish zarur qabilidagi fikrlar berilgan. Lekin V.G.Belinskiy takidlaganidek, san'atdagi eng oliy predmet – inson hisoblanishini inobatga olib obraz atamasini insonga nisbatan qo'llash to'g'riroq bo'ladi. Har bir ijodkor hayotni kuzatar ekan, kuzatishlari asnosida voqeliklarni taffakkur qiladi, shu jihatdan T.Boboyev badiiy obrazni "inson hayotining badiiy manzarasi"⁴³ deya ta'kidlaydi.

Bir qator adabiyotshunoslar badiiy obraz xususiyatlari, turlari haqida to'xtalar ekan, turlicha yondashuvlarni ko'rishimiz mumkin. Jumladan, D.Quronovning "Adabiyot nazariyasi asoslari" darsligida obrazning

1. Individuallashtirilgan umumlashma;

42 Sarimsoqov B. Badiiylik asoslari va mezonlari. – T.: BOOKMANY PRINT. 2022. – B.7

43 Hotam Umurov. Adabiyotshunoslik asoslari. B-34

- 2) konkretlik;
- 3) ratsional va emotsional birlik sifatida;
- 4) metaforiklik;
- 5) assotsiativlik;
- 6) tugallanmaganlik;
- 7) ko'p ma'nolilik kabi xususiyatlari tafsiflanadi.

Adabiy asarda inson hayoti manzaralarini tasvirlash jarayonida namoyon bo'ladigan quyidagi to'rt bosqichni T.Boboyevning "Adabiyotshunoslik asoslari" darsligida badiiy obraz xususiyatlari sifatida tavsif beradi

1. Badiiy obrazning umumlashmaligi;
2. Badiiy obrazning konkretligi va individualligi;
3. Badiiy obraz tuzilishida to'qima;
4. Badiiy obrazning estetik ta'sirchanligi.

H.Umurovning "Adabiyotshunoslik nazariyasi" darsligida esa bu masalaga quyidagicha yondashuvni ko'rishimiz mumkin:

1. Ko'rgazmali (illyustrativ) obrazdagi – umumlashtirish.
2. Suratli (fotografik) obrazdagi – individuallik.
3. Badiiy to'qima.
4. Estetik ta'sirdorlik.
5. Tasavvur va aqlning ishtiroki.

Adabiyotshunoslar tomonidan obraz xususiyatlariga doir yana bir farqli holat uning yaratilishiga oid nazariyalarda o'z aksini topadi. Ma'lumki, adabiyotshunoslik ilmida obraz yaratishning ikki xil usul orqali amalga oshirishini ko'rishimiz mumkin:

1) Jamlamlash yo'li bilan obraz yaratish – bunda ijodkor xayotdagi ko'pgina shaxslarni kuzatish asosida ularning xarakter xususiyatlari, ruhiyati, turmush tarzi, urf-odati kabi masalalarni puxta o'rganadi va eng muhim deb topgan jihatlarini ijodiy qayta ishlab umumlashtiradi va ma'lum bir obraz orqali ifodalaydi. Misol tariqasida T.Malikning "Alvido bolalik" asaridagi Qamariddin obrazida yozuvchi jamiyatdagi jinoyat ko'chasiga kirgan yoshlarning tipik vakilini tasvirlagan.

2) Protatip asosida obraz yaratish – protatip yunoncha protos-ilk, dastlabki; topos-namuna, nishona degan ma'noni bildiradi. Protatip asosida obraz yaratishda ijodkor ma'lum bir tarixiy yoki zamondosh shaxslarni aks ettiradi. Bu tarzda badiiy obraz yaratishni xarakterli jihati shundaki, hayotda mavjud bo'lgan tarixiy shaxs badiiy obraz asosini tashkil qiladi. Misol uchun I.Sultonning "Alisher Navoiy"

asaridagi Navoiy, Husayn Boyqaro kabi obrazlar.

Yuqoridagi obrazlarning yaratilish asoslariga ko'ra adabiyotshunoslik ilmida yana bir qator shartli ravishda obraz turlarini ko'rishimiz mumkin. Mashhur rus yozuvchisi Lev Tolstoyning quyidagi fikrlari badiiy obrazlarning turfa xil va rang-barang ekanligini ko'rsatgandek bo'ladi: "Odamlar daryodek gap, hammasining suvi bir xil, hamma joyda o'sha suv, lekin daryo goh keng bo'ldi goh tor, goh tez oqadi goh sekin, suvi goh tiniq bo'ldi goh loyqa, goh sovuq goh iliq bo'ldi. Odamlar ham shunday..."

O'zbek adabiyotshunoslari obrazlar tasnifiga to'xtalar ekan, ularni yaratilish usuli, uslub va tasviriy vositalar, ijodiy metod asoslariga ko'ra, asar qurulishidagi o'rniga qarab murakkablik va ko'lamlilik, perdmelik va umumlashmalik darajasiga, ifoda va tasvir planlari munosabatiga ko'ra qator turlarga bo'lib tahlil qilingan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Арасту. Поэтика. Ахлоқи кабир. Риторика. –Т.: Янги асп авлоди, 2011.

2. Ulug'ov A. Adabiyotshunoslik nazariyasi. – T.: G'.G'ulom, 2018. – B.95

3. Sarimsoqov B. Badiiylik asoslari va mezonlari. – T.: BOOKMANY PRINT. 2022. – B.7

4. Umurov H. Adabiyotshunoslik asoslari. – T.: A.QODIRIY NOMIDAGI XALQ MEROSI. 2004.– B.34

5. Makhmidjonov, S. (2021). ARTISTIC INTERPRETATIONS OF THE EDGES OF THE HUMAN PSYCHE. *Интернаука*, (15-3), 75-76.

6. Shoxruxbek, M., Qosimov, A., Abdurashidovich, Q. A., Murodilovna, O. G., & Umurzakov, R. (2022). THE INWARD WORLD OF AN ARTISTIC DEPICTION OF THE CONTRADICTIONS.

7. Maxmidjonov , S. ., & Komilova, S. . (2023). NAZAR ESHONQULNING "TOBUT" HIKOYASI TAHLILI. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(6), 375–377

“ALISHER NAVOIY” ROMANIDAGI OBRAZLAR TAHLILI

*Mamurova Muhabbatxon Ro‘zimatjon qizi,
FarDU 2-kurs magistranti*

Annotatsiya

Ushbu maqolada Isajon Sultonning “Alisher Navoiy” romanidagi obrazlar tahlil qilingan. Asar qismlari va ulardagi muhim voqealar bayon etilgan. Navoiy obrazida odamiylik, va’daga vafo, sadoqat, vatanparvarlik, ezgulik singari bir qator go‘zal fazilatlar singdirilgan.

Kalit so‘zlar: tarixiy haqiqat, badiiy to‘qima, badiiy obraz, tarixiy voqelik.

Abstract

This article analyzes the characters in the novel “Alisher Navoi” by Isajon Sultan. Parts of the work and important events in them are described. Humanity and promise in the image of Navoi a number of beautiful qualities, such as loyalty, loyalty, patriotism, goodness, are inculcated.

Key words: artistic texture, historical truth, artistic image, historical reality.

Аннотация

В данной статье анализируются персонажи романа Исаджона Султана «Алишер Навои». Описаны части произведения и важные события в них. В образе Навои заложен ряд прекрасных качеств, таких как человечность, верность обещаниям, преданность, патриотизм, доброта.

Ключевые слова: историческая правда, художественная ткань, художественный образ, историческая действительность.

O‘zbek adabiyotining taniqli yozuvchilaridan biri Isajon Sultondir. Adib o‘z asarlarida hayot voqeliklarini haqqoniy tarzda yuksak mahorat bilan kitobxonga tasvirlab beradi. Yozuvchi Ulug‘bek Hamdam Isajon Sulton haqida yozadi: ““Uning ijod yo‘li anchagina o‘ziga xos. Yozuvchi 90-yillarning boshlarida mo‘jazzgina kitobchasi – “Oydinbuloq” bilan ko‘zga tashlanib, adabiy davralarni o‘ziga qaratib olgach, hayot deb atalgan tubsiz va cheksiz teranliklarga sho‘ng‘ib ketgan bo‘yi, 2010-yilda qator hikoyalar va romanlar bilan u ummondan bosh ko‘targan ijodkordir”[6]. Haqiqatdan ham bir qancha tanaffuslardan so‘ng adib bor mahorati bilan ishga kirishdi.

Roman, qissa va hikoya janrlarida qalam tebratdi. Uning “Boqiy darbadar”, “Ozod” singari romanlari qo‘lma qo‘l o‘qildi va ko‘plab muhokamalarga sabab bo‘ldi. Xuddi shunday asarlardan yana biri “Alisher Navoiy” romanidir.

Buyuk o‘zbek shoiri va mutafakkiri, davlat va jamoat arbobi Alisher Navoiyning hayoti, adabiy, ilmiy va ijtimoiy-siyosiy faoliyati to‘g‘risida qimmatli manbalar yaratildi. Ushbu roman ham navoiyshunoslik sohasidagi katta yutuqlardan biri bo‘ldi. “Alisher Navoiy, avvalo Yaratgan Parvardigor va uning ijodi bo‘lmish inson zotiga, inson dahosiga ulkan muhabbat, cheksiz ixlos, zavqu shavq bilan dunyoga kelgan asar desak yanglishmaymiz”[3].

Asar qismlari Alisher Navoiyning mashhur “Xazoyin ul-ma’oniyy” devonining ichki tuzilishi bilan bir xil, ya’ni “G‘aroyib us-sig‘ar”, “Navodir ush-shabob”, “Badoe’ ul-vasat”, “Favoyid ul-kibar” singari. Ijodkor bunga mutanosib ravishda Navoiyning bolalik, yigitlik, o‘rta yasharlik va keksalik davrlarini bayon etadi. Navoiy obrazida odamiylik, va’daga vafo, sadoqat, vatanparvarlik, ezgulik singari bir qator go‘zal fazilatlar singdirilgan. Romandagi boshqa obrazlar esa Navoiy dahosining ezgu fazilatlarini teranroq anglashga xizmat qiladi.

Yozuvchi “obraz yaratar ekan, san’atkor o‘zining oldindan belgilab qo‘yilgan e’tiqodlaridan emas, qahramonning hayoti mantig‘idan, xarakteri mohiyatidan kelib chiqishi kerak”[2.65] ekanligi o‘z aksini topadi. Isajon Sulton uslubiga xos san’atkorona mahorat uning badiiy asardagi qahramonlar tashqi qiyofasi, ular boshdan o‘tkazgan turli xil voqea va hodisalar tasviri orqali ko‘zga tashlanadi. “Tarixiy romanning bitta xususiyati bor: bu ham bo‘lsa tarixiy voqea bilan roman o‘rtasida muvozanatni saqlash va kitobxonni romandagi voqealarga ishonтира olishdir. Yozuvchi mahorati bilan o‘quvchi ishonchi uyg‘unlashgan nuqta adabiyotning yutug‘i sanaladi”[5.15] deydi adabiyotshunos N.Rahmonov. Isajon Sulton ham ushbu muvozanatni ushlagan holda o‘z asarini yaratdi va navoiyshunoslar e’tiboriga tushdi.

Roman voqealari tabiat tasviri bilan boshlanadi: “Xirirud yoqasidagi o‘langlar ko‘z yetguncha bahor naqshlari bilan hayratomuz bezalgan edi”[1.3].Asarning bahor fasli tasviri bilan boshlanishida ham o‘zgacha ma’no bor. Chunki “Xazoyin ul-ma’oniyy”da bolalik davri bahor fasliga qiyoslangan. “G‘aroyib us-sig‘ar” nomli birinchi qism yoshlik g‘aroyibotlariga bag‘ishlanadi. Bunda Husayn Boyqaro

bilan do'st tutinishlari va maktabga borishlari u yerda Abu Abdulloh Kulohiydan ta'lim olishlari, otasi G'iyosiddinbek, volidasi, tog'alari Mirsaid Kobuliy, Muhammad Ali G'aribiy kabi tarixiy shaxslar bilan bo'lgan turli xil voqealar qalamga olinadi.

Abu Abdulloh Kulohiy obrazi orqali yosh shoir qalbiga turk tili muhabbati singdiriladi. Dars jarayonida bolalarga so'z nafosati haqida berilgan tushuncha orqali buyuk xamsanavislar – Nizomiy Ganjaviy va Xusrav Dehlaviy tanishtiriladi:

“Bir yonda Hind eli to Bahri Muhitgacha yoyilgandir va unda Dehlaviy “Xamsa”si nur sochadi. Bir yonda Iroq, ummon kabi to'lg'inlanur va unda Ganjaviy “Xamsa”si porladi. Qoldiki, iqtidorda ulardan sira kamchiligi yo'q, ortiq bo'lsa ortiq, turkiy saltanat butun shon- shavkati ila ko'rklansa-da, unday xazinasini yo'qtur, maqtanolmas, o'ksik qolmoqdadir. Turk tili olamda ularday qadimiy bo'lsa-da, bu tilni yuksakka ko'taradigan kishi hanuz tug'ilmagandir”[1.35]. Bola Alisher qalbida xamsa yozishga bo'lgan ishtiyoq shunda paydo bo'lgan bo'lsa ne ajab. Isajon Sulton romanda buyuk shoir obrazini yaratishda Navoiyning turkiy til va uning rivojiga munosabati tasviridan ham o'rinli foydalanadi. Boshqa tillarni hech bir kamsitmagan holda turkiy tilni munosib himoya qiladi.

Yigitlik davri tasviriga bag'ishlangan ikkinchi qism hisoblanmish “Navodir ush-shabob”da taqdir hukmi ila Samarqandga ketishga majbur bo'lgan o'smir yigit Navoiy qashshoqlikda tasvirlanadi. Do'st-u yori yaqinlari diydoridan yiroqda bo'lgan shoir hayotning achchiq kunlarini boshidan o'tkazadi. Berahm falak ushbu kunlarda Navoiyni ota-ona, tog'alaridan ham ayiradi. Sayyid Hasan Ardasheriga yozilgan maktub sabab Samarqand hokimi Ahmad Hojibek va Fazlulloh Abullays yordami bilan madrasada ta'lim oladi. Husayn Boyqaro Hirot taxtiga o'tirishi bilan o'z oldiga chorlaydi. Roman voqealari shiddatli tus olar ekan Abu Said vafotidan so'ng temuriylar taxtiga Husayn Boyqaro keladi. Bu davrda siyosiy kuch sifatida chingiziylar sulolasidan Shayboniixon kurash maydoniga qadam qo'yayotgan edi. Ushbu vaqtni poylagan ko'plab taxt ixlosmandlari dog'da qoldi. Ko'plari birlashib Husayn Boyqaroga qarshi fitna tuzishni boshlaydilar. Ammo Shayboniixon Xo'ja Ahmad Yassaviyni pir tutganligi va temuriylarni do'st bilgani uchun qarshi chiqmaydi. Keyinchalik esa Alisher Navoiy hurmati yuzasidan ham Hirotga qarshi yurish qilmay turadi.

Isajon Sulton Shayboniixon obrazini mohir sarkarda, adabiyot

va san'at homiysi, o'z askarlarining munosib yo'boshchisi va kerakli o'rinlarda askarlari talab ketgan joylarni ortga qaytib haqini to'lab ketuvchi insofli shaxs sifatida tasvirlaydi.

“Muhammad Shayboniyxon barvasta gavdali, yuzi dasht shamollarida qoraygan, yanoqlari turtib chiqqan, qisiq ko'zli yigit edi. Ayni chog'da u o'n sakkiz yoshda bo'lib, chaqqonlik va o'zg'irlikda Dashti Qipchoqda unga teng keladigan biror kishi yo'q. Shayboniyxon chingiz saltanatining quyoshi tamomila botganini ko'rib qattiq ezilar, el ulug'lari qoshiga borib dardu iztirobini to'kib solib, ularni ruxsatini olib, o'zbek xonlari shuhratini tiklash va barchani qudratli bir qo'l ostida birlashtirish orzusida yashardi...o'zi ham abyotdan yaxshigina xabardor va duppa-durust g'azallar bitardi”[1.162].

“Badoye' ul-vasat” bobi voqealari Hirotni o'z ixtiyoriga o'tkazgan Husayn Boyqaroning mamlakatni tartibga tushirish harakatlari bilan boshlanadi. Ushbu bobda Navoiyning yangi lavozimga tayin etilishi, xalq farovonligini o'ylab yangi masjid va madrasa, shifoxonalar qurdirishi tasvirlari beriladi. Hukmdor oldida mamlakat rivojini o'ylovchi amaldorlar bilan bir qatorda qora siyosiy kuchlar - Majididdin, Nizomulmulk kabi obrazlar ham gavdalanadi.

“Vaziri a'zam - Majididdin biroz qorin qo'ygan, oqish xira yuzli, mag'rur kishi bo'lib, har doim uzun to'n, bo'rk kiyib yurar, yoz mahallari ham ustidan zar choponini tashlamas, mag'rurligi mansabi va boyligi bois der edilar. Faqat o'z farog'atiniyu maishatini o'ylaydigan, birovga qayishmaydigan bo'lib, har kimdan o'zsam-u, eng badavlat men bo'lsam deganday xayollari boriydi”[1.218].

O'z manfaatini o'ylovchi va bu yo'lda hech narsadan qaytmaydigan, xalqni qon yig'latuvchi ushbu obraz yozuvchi tomonidan mahorat bilan asar voqealariga singdiriladi.

“Favoyid ul-kibar” qismi romanda salmoqli o'rin egallaydi. “Navoiyning ijodi har jihatdan pishib yetilgani, aynan, bashariyatning adabiy zavqi, o'zbek adabiyoti va, umuman, dunyo adabiyoti ma'nolar xazinasiga taqdim etgan durdona asarlari umrining aynan o'sha yillarida yozilgani tarixiy haqiqatdir”[3]. Haqiqatdan ham ayni ijodiy kamolotga yetgan vaqtda “Xamsa”, “Muhokamat ul-lug'atayn”, “Lison ut-tayr” asarlari yaratildi. Ularni ommaga taqdim etish chog'idagi hayajonlar asarning shu qismida tasvirlangan. Bundan tashqari Hirotda Husayn Boyqaro zamonida ro'y bergan adolatsizliklar, ota va o'g'il o'rtasidagi

ziddiyatli kurashlar, xalq obodonchiligi yo‘lidagi harakatlar, sodda va ma’sum Mo‘min Mirzo qatli singari voqealar kitobxonni befarq qoldirmaydi.

Text uchun bo‘lgan beshafqat kurashlar yo‘lida qurbon bo‘lgan “quyuq sochlari biroz jingalak, qoshlari to‘g‘ri va tekis, yuzi oq, yonog‘i qirmizi, ko‘zlarida jasurlik o‘ti chaqnagan xushxulqli, zakovatli o‘smir” Mo‘min Mirzo obrazi dillarni larzaga soladi. O‘zining chirkin niyatlarini amalga oshirishda Husayn Boyqaroning sarxushligidan foydalangan Hadichabegim qatl farmoniga imzo chektiradi. Bu yo‘lda o‘ziga Nizomulmulk singari qabih niyatli shaxslarni sherik qiladi. Yozuvchi tomonidan kamon ipi bilan bo‘g‘ib o‘ldirilgan shahzoda qatli oldi vasiyati mohirona tasvirlangan:

“Vasiyatim shuki, ishingiz bitgach bobom farmonini shu kamon ipining bir qarichi ila bog‘lab, o‘zlariga qaytarib bering. Aytingki, bu ishning so‘rog‘ini Tangrimning dargohida albatta so‘ragaymen!”[1.355] Shundan so‘ng shahzoda jasadi qal’a devoridan tashlab yuboriladi. Bu go‘yoki, hibsdan qochaman deya devordan oshib halok bo‘ldi degan bahona uchun edi. Lekin tez orada fitna ishtirokchilari o‘z jazosini olishadi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, “Alisher Navoiy” romani o‘zining badiiy-estetik qimmatini, mazmun-mohiyati, voqealarning izchilligi, tasviriy vositalardan o‘rinli foydalanilganligi, badiiy to‘qima va tarixiy obrazlarning uyg‘unlashganligi bilan ham e’tirofga loyiqdir. Asardagi obrazlar tizimi xoh tarixiy shaxs, xoh badiiy to‘qima bo‘lsin Navoiy dahosi fazilatlarini yaqindan o‘rganishimizga xizmat qilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Isajon Sulton. Alisher Navoiy. Toshkent -2021.
2. Раҳимов А. Роман санъати. “Фарғона” наш. 2015.
3. Bahodir Karim. Hazrat Alisher Navoiyga ehtirom yoxud insoniyat quyoshi ta’rifida bitilgan roman to‘g‘risida bir-ikki og‘iz so‘z. www.ziyouz.com
4. Sultonov X. Alisher Navoiy romani so‘zboshisi
5. Rahmonov N. Tarixdan oziqlanib. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2019.
6. <https://www.bbc.com/uzbek/lotin-isajonsulton>

PLOT COMPOSITION IN THE STORY OF T. PULATOV “THE SECOND JOURNEY OF KAIP”

Nurmatova Shahlohon Jahongir qizi
Student of Ferghana State University

Annotatsiya: Maqolada hikoyaning syujet tarkibi tahlil qilinadi. Asar syujetining markazida dengiz orqali havo sayohati joylashgan.

Kalit soʻzlar: hikoya, syujet kompozitsiyasi, introspektsiya, sayohat, haqiqat, ekspozitsiya, syujet, ekzistensializm, parallelizm, mifologiya, simvolizm.

Аннотация: В статье анализируется сюжетная композиция повести. Сюжет тоже не теряет своей актуальности. В центре сюжета произведения стоит путешествие Каипа.

Ключевые слова: история, сюжетная композиция, самоанализ, путешествие, истина, экспозиция, сюжет, экзистенциализм, развитие действия, завязка, развязка, параллелизм, мифология, символизм.

Abstract: The article analyzes the plot composition of the story. The plot also does not lose its relevance. In the center of the plot in the work is the journey of the Kaip by sea.

Keywords: story, plot composition, introspection, journey, truth, exposition, plot, existentialism, development of action, tie, denouement, parallelism, mythology, symbolism.

Today, in the period of globalization, human understanding or introspection of a person is becoming more and more relevant. We can see this in fiction, especially in the works of Timur Pulatov. Namely, in the work “The Second Journey of Kaip”, where Kaip analyzes the whole path of life. Introspection is still becoming relevant and has scientific and practical significance for young people.

“Subject figurativeness is the main level of the figurative form of epic works. The images of the characters of these works are primarily a combination of various details of the subject pictorial art, reproduced with the help of artistic speech. Such combinations can be called a composition of images of an epic work” [5, p. 101]. Composition in fiction is one of the sides of the form of literary works: the mutual correlation and arrangement of the units of the depicted and artistic-speech means, which has meaningful significance, its techniques enrich,

and often transform the meaning of the depicted. The composition includes: the arrangement and correlation of characters (composition as a “system of images”), events and actions (composition of the plot), insert stories and lyrical digressions (composition outside the plot elements), methods or angles of narration (the narrative composition itself), details of the situation, behavior, experiences (composition of details).

The theme of travel in prose dates back to ancient literature. In the field of “the event that is being told” - the dominance of the cyclic plot scheme, the situation of the hero’s trial and the act as a result of ethical choice, the principle of reverse (“mirror”) symmetry in the arrangement of the most important events.

The main character of the story sets out on a journey in search of the truth. The main plot of the journey is stated as leading already in the title of the work. Two Kaip’s journey unfolds in two planes that repeatedly intersect with each other. The first trip is real – Kaip makes his journey by sea, the second – in his memory, remembering the departure from the island of Zeleny. There is something unusually close to the totality of ethical and aesthetic principles in the travels of Kaip, which Platonov asserted in Russian literature (and whose influence was felt in Pulatov’s prose in the late sixties). The similarity of real events and the vision of old man Kaip is set by the first phrase of the story: “Kaip has long survived the age when people die from something extraneous - fleeting illness, sunstroke, snake bite or fish venom, blindness or deafness, cough or bad eye: The old man should have just been disturbed and called by his ancestors.” The above context is part of the exposition, that is, a fragment of the text of the work containing the necessary information for the reader about the world in which the action unfolds, about the characters involved in it and the circumstances immediately preceding the main events. And carries the semantic thesis of this work. Since the composition always reflects the semantic aspects of the work. The second journey presupposes the first – it was in his youth. Kaip himself calls his first trip “when his father, shortly before his death, decided to travel all the islands with his son to look at his homeland and say goodbye to it”.

The plot begins with the fact that the hero is thinking about “where the first person came from, from whom life on the island then began, is preceded by a prophetic dream symbolizing the imminent departure.

“At first it seemed to Kaip that the first person from the tornado had become. There is a cave on the hill, and, jumping out of there, a tornado with sand rushed to the sea, rejoicing at the renewal. And he rushed, hitting boulders and scaring kites, and so on until, tired, he stopped at the water’s edge. And it was then that, due to the efforts of water, wind and sun, the tornado turned into a clay pillar, and this pillar, surprisingly to the kites, came out of the sea as a man.” [4, p. 157]. Timur Pulatov refers to mythical views in this context. The tornado in the work has a symbolic meaning. Under a tornado in ancient times, when the first person appears: a tornado, rain enters the cave like water and comes out in the form of a person and rejoices in renewal. It is here that the author uses an artistic stylistic device – parallelism.

“At night, when Putin was waiting on the island, the old man suddenly dreamed of a kite. Groaning, Kaip woke up and sat in bed for a long time, knowing that now he would die: a kite is such a sign” [4, p. 158]. The kite is a symbol of an all-seeing, intelligent, strong-willed, courageous, self-aware person who causes the old man to go to the island of Zeleny without delay. We learn that “father and the rest of the family are buried there” and that “Kaip once fled from there to punish Aisha,” his former fiancée. In the beginning of the work, we learn about the key characters of the story. The heroes of the work are an old man named Kaip and the son of a friend Ermolai Proshka. The above context is the most important component of the artistic conflict - the development of action.

One of the features of Timur Pulatov’s creativity is the principle of creating characters. Which is based on existential philosophy. Existentialism proclaims the principle of mandatory “engagement” of a person who is aware that his every choice, while remaining an individual act, at the same time has significance for the whole of humanity, since it is primarily a choice between reconciliation with the absurd and rebellion against it. People are so individual and unlike each other that communication between them is impossible, so everyone is doomed to loneliness. The essence of this concept, which forms the foundation of the literature of existentialism, is revealed by the title of one of Sartre’s most important philosophical works “Existentialism is Humanism” (1946). Sartre believes that “a man condemned to be free puts the weight of the whole world on his shoulders” (Sartre J.P. Being and Nothingness, 1943) [1, p. 42].

Using the example of Kaip, we observe the philosophy of existentialism. Kaip is egocentrically closed, lives in the name of himself and for himself, and therefore death crosses out life. A person who lives for himself and in the name of himself is absolutely finite and is completely erased by death. This locks a person in his own shell and destroys the continuity of human history. In the image of Kaip, the author shows the transience of life, the end of life is still death. In accordance with this, he analyzes what he has done during his life. It is at such a time that for some reason a person thinks more about his mistakes, remembers a lot of people who hurt his heart. Kaip's scarecrows were mortal vanity. He knew that he was just leaving for another, long and tedious world. I knew that both the good and the evil go there, and that this new world is very close, in those sands that are around.

Based on the above, it can be considered that the main character in Timur Pulatov's story "The Second Journey of Kaip", the old man Kaip, experienced life difficulties and he returned home, analyzing his entire life path. He returns home because in the journey he learns about himself and at the same time the world. Discovers the truth and falsity of human relationships, comprehend the secrets of wise and decent behavior. The peculiarity of the work is that it is saturated with internal monologues of the main character and even dialogues with himself. The old man Kaip worked all his life without thinking about the meaning of life, the writer portrays his hero at the most important moment of his life: Kaip, while everyone around is busy with Putin, slowly looks around, pours sand, watches him rise in a tornado - and only now, at the end of his life, Kaip reflects about the metamorphoses of the existence of everything on earth.

References:

1. Kissel M. A. Modern existentialism M., 1966. p. 565.
2. Nikolyukin A.N. Literary Encyclopedia of terms and concepts Moscow NPK "Intelvak" 2001. p. 799.
3. Pospelov G. Theory of Literature. - M. Higher School, 1978. p. 372.
4. Timur Pulatov, "The Second journey of the Kaip" Young Guard, 1970. p. 564.
5. Shafranskaya E.F. Mythopoetics of Timur Pulatov's prose: national images of the world. — M., 2005. p. 160.

ANVAR OBIDJON LIRIKASIDA VATAN MAVZUSI

MOTHERLAND THEME IN ANVAR OBIDJAN'S LYRICS

ТЕМА РОДИНЫ В ЛИРИКЕ АНВАРА ОБИДЖАНА

Davlatjon Karimov,
Farg'ona davlat universiteti magistranti.

Annotatsiya

Anvar Obidjon ijodi o'zbek adabiyotida o'ziga xos o'ringa egadir. U nazmda ham, nasrda ham muvafaqqiyatli ijod qildi. Ijodkor asarlarida satira va yumordan unumli foydalangan. Uning poetikasi qisqa va sarmazmunligi bilan xarakterlanadi. Anvar Obidjon asarlarida shakl va mazmun uyg'unligi o'z ifodasini topgan.

Abstract

Anvar Obidjon's work has a special place in Uzbek literature. He created a successful work both in poetry and prose. The artist used satire and humor effectively in his works. His poetics is characterized by shortness and content. The harmony of form and content is expressed in Anvar Obidjon's works.

Аннотация

Творчество Анвара Обиджона занимает особое место в узбекской литературе. Он создал успешные произведения как в стихах, так и в прозе. Художник эффективно использовал сатиру и юмор в своих произведениях. Его поэтике свойственна краткость и содержание. Гармония формы и содержания выражена в работах Анвара Обиджона.

Kalit so'zlar: Anvar Obidjon she'riyati, shakl va mazmun, ijodiy uslub, adabiy yangilik.

Key words: Anvar Obidjon's poetry, form and content, creative style, literary innovation.

Ключевые слова: поэзия Анвара Обиджона, форма и содержание, творческий стиль, литературное новаторство.

Haqiqiy ijodkor buzrukvor hukmdorga o'xshaydi: uning ortida o'ziga sodiq qo'shin bo'ladi. Bu qo'shinni u xalq ichidan tanlab, saralab oladi. So'ng unga o'zining butun mehr-muhabbatini beradi,

tarbiyalaydi. Shunga yarasha ular ham bir umr hukmdorining vafodor askariga aylanadi. Bunday yozuvchi va shoirlar adabiyotda o'zining mustahkam o'rniga – taxtiga ega. Ulardan bu taxtni hech kim tortib ololmaydi. Chunki sodiq xizmatkorlar allaqochochon millionlab insonlarni o'zining asiriga aylantirishgan.

Mana shunday ijodkorlardan biri, shubhasiz, Anvar Obidjon, desam, adashmagan bo'laman. Ustoz Anvar Obidjon bugun katta-yu kichikning sevimli shoiriga aylanib, millionlab yuraklardan joy oldi. Kambag'albop Gulmat boshliq qo'shini bilan adabiyot muhiblarining qalbini ayovsiz zabt etdi. Anvar Obidjon nomini eshitganda bugun hammaning ko'ngliga yorug'lik, yuziga tabassum yuguradi. Ustoz muxlislarini – xalqni rozi qilish uchun Gulmat, Kulkul afandi, Alamazon, Meshpolvon sarkardalarini tinimsiz ishlatdi. Buning evaziga uning sodiq sarkardalari xalqning chinakam qahramoniga aylandi. Buni shoirning o'zi ham lutf etadi:

Yashar o'z o'y-dardi aro,
Har bir she'rim – bir fuqaro.
Bor she'rimni safga tizdim,
Mustaqil bir xonlik tuzdim[1.167].

Anvar Obidjon bir paytning o'zida kattalar va bolalarning suyuqli shoiridir. “Menga Rafael singari surat solish uchun to'rt yil kifoya qildi, lekin bolalardek rasm chizishni o'rganish uchun butun umrim ketdi”, – degan ekan jahonshumul rassom Pablo Pikasso. Buyuk rassomning iqrorida ko'rinib turibdiki, katta bo'lib kattalar uchun ijod qilishdan ko'ra, katta bo'lib kichiklar uchun ijod qilish ancha murakkab hisoblanadi. Buning uchun ijodkor ma'lum dunyoqarashga, did va uslubga, adabiy mahoratga ega bo'lishigina kifoya qilmaydi. Buning uchun shoirning qalbi sof, bolalardek beg'ubor bo'lishi talab etiladi. Yo'qsa, asar umrida umrida dengizni ko'rmagan odam dengizni tasvirlagandek, sun'iy va jo'n bo'lib qolishi turgan gap.

Anvar Obidjon bolalar uchun ko'p va xo'b asarlar yozdi. Yozilgan asarlarning barchasi bolalarning chinakam yaqin o'rtog'i bo'lib, ularning ko'ngil boyligiga aylandi. Hech ikkilanmay aytish mumkinki, bugun o'zbek bolalarining ikkita samimiy adabiy qahramoni, xayoliy do'sti bor. Bularning biri o'sha mashhur sariq devni mingan Hoshimjon bo'lsa, ikkinchisi Sepkilshohni yengan Meshpolvondir.

Adib kattalar shoiri sifatida ham salmoqli ijod sohibi. “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi tomonidan 2006 va 2014

yillarda nashr etilgan ikki jildlik “Tanlangan she’rlar”i ham buning yorqin dalili.

Anvar Obidjonning tanlangan she’rlarini o’qib, ijodkorning qat’iy badiiy pozitsiyasiga ega ekanligini guvohi bo’lamiz: shoir mahmadanalikni – gaptaroshlikni yoqtirmaydi, so’z iqtisodiga qat’iy amal qiladi. Har qanday tuyg’u va ma’noni ixcham va puxta holda qog’ozga ko’chiradi. Bu esa o’z navbatida originallikni ta’minlab, shakl va mazmun siyqaligidan saqlaydi. Shoir har bir so’zdan o’z o’rnida unumli foydalanadi, o’zbek tilidagi har bir so’zning xarakterini yaxshi biladi. Farg’onaliklar singari gapni chiylab gapirishni ham qoyillatadi.

Achchig’i tez dag’al qo’shnilar
Bugun meni tig’siz so’yishdi.
Tovuqqa kun bermas deb ular
To’rtko’zimni
Otib qo’yishdi.
Tushmi yo o’ng...
Qo’shnilar beso’z –
Turishardi so’xtasi sovuq.
Jon talashib ingrardi To’rtko’z,
Qah-qah otib kulardi Tovuq[2.210].

Anvar Obidjon haqida gap ketganda, avvalo, uning haddan tashqari “uyatchan” ijodkor ekanligini alohida ta’kidlash kerak. Buni uning vatan haqidagi she’rlari misolida ko’rishimiz mumkin. Ustoz shoir vatan to’g’risida ayyuhannos solib, hammani cho’chitishni xohlamaydi. O’zining qalbidagi butun samimiy, nurli tuyg’ularni ixchamgina bitta so’zga jamlaydi. Xuddi suyukli insonining insonining qulog’iga aytgandek shivirlaydi: Vatanjon.

Hayot va ona yurt haqida faylasufona gaplar aytib odamlarning boshini qotirishni istmaydi. Vatan haqida samimiy va o’ta ishonarli , shu bilan birga o’ziga xos poetik ma’noga ega she’r yozadi.

Cho’pon ersang, otar qoldir,
Kosib ersang, hunar qoldir...
Loaqal tinch ro’zg’or qurib,
Yurtingga bir askar qoldir[1.34].

Anvar Obidjonning ajoyib asarlaridan biri bu “Oltiariq hangomalari” dir. Amerikaning buyuk yozuvchilaridan biri Uilyam Folknerga ustoz qishloqqa qaytib, u yerdagilar haqida yozishni ta’kidlagan ekan. Anvar Obidjonning qahramonlari ham o’zining

hamyurtlari, hamsoyalari. Ustoz fargʻonaliklar haqida, oltiariqliklar haqida, polosonliklar haqida bir-biridan qiziq hangomalar yaratdi. Bugun biz Anvar Obidjon deganda Polosonni, Poloson deganda Anvar Obidjonni koʻz oldimizga keltiramiz.

“Koʻpgina hunarmandlar qariganda suygan hunaridan mahrum boʻladi: uloqchi ot chopolmaydi, surnaychi yaxshi pufolmaydi, oʻyinchi oyogʻini koʻtarolmay qoladi. Yozuvchi esa dutor yo vinoga oʻxshaydi – eskirgan sayin ochiladi, quvvati oshadi”, - degan edi atoqli yozuvchimiz Abdulla Qahhor. Shu maʼnoda Anvar Obidjon ham keksalik yillari qarilik gashtini surish bilan birga bir qator goʻzal asarlar ijod qildi. Xususan, “Ajinasi bor yoʻllar” avtobiografik asari oʻqirmanlar qalbidan chuqur joy oldi.

Kichikkoʻngil inson hamma uchun birday suyukli boʻladi. Uni kattalar ham, kichiklar ham birday yaxshi koʻradi, eʼzozlaydi. Anvar Obidjon hayotda ham, ijodda ham mana shunday kichikkoʻngil odam, kichikkoʻngil ijodkor edi. Shuning uchun ustozning ijodi toʻpga oʻxshaydi: futbol yosh tanlamagnidek, katta-yu kichik ustoz asarlarini sevib oʻqiyveradi. Ijodkor asarlari “bezrazmer”. Koʻpchilik uni bolalar adibi deb biladi, afsuski. Rostan ham, uning oʻzbek bolalar adabiyotidagi oʻrni beqiyos. Shuningdek, katta yoshdagi oʻqirmanlar uchun ham oʻziga xos, mukammal asarlari juda koʻp. Eng muhimi, Anvar Obidjon nazmda ham, nasrda ham, publitsistikada ham sermahsul ijod qilib, goʻzal asarlar yaratdi.

Adabiyotlar roʻyxati

1. Anvar Obidjon. Tanlangan sheʼrlar 1. – Toshkent: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2006.
2. Anvar Obidjon. Tanlangan sheʼrlar 2. – Toshkent: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2006.
3. Qozoqboy Yoʻldosh, Muhayyo Yoʻldosh. Badiiy tahlil asoslari. – Toshkent: “Kamalak” nashriyoti, 2016.
4. D. Quronov, Z. Mamajonov, M. Sheraliyeva. Adabiyotshunoslik lugʻati. – Toshkent: “Akademnashr” nashriyoti, 2013.
5. Vahob Rahmonov. Sheʼr sanʼatlari. – Toshkent: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2020.

QUEEN OF KHOREZM FOLK SCHOOL

**Gavharkhonim MATYOKUBOVA,
Art critic-people's artist of Uzbekistan**

People's Artist of Uzbekistan, famous artist G.Matyokubova in her pamphlets describes the history of "Lazgi", the stages of its formation and its aspects related to the "Avesta", the features that combine national values and traditions, the mythological roots of 9 "Lazgi", close and different proves its aspects based on historical reality, creates a perfect portrait of the dance through the myths, legends associated with them, the lapars that pass from language to language over the centuries. In all his researches, the teacher considers the values of the people associated with the art of dance as an ethnographer-art critic, an experienced pedagogue, compares important facts, views, and opinions on the history of the Khorezm dance school, in particular, "Lazgi", boldly measures them in terms of time and thought.

Lazgi's international prestige justifies the continuation of the traditions of such teachers as Anajon Sobirova, popularly known as Anash the Lame, and the unique hafiz Komiljon Otaniyozov.

Based on real facts, it tries to fully reflect the realities of the past, to accurately express the historical truth, the spirit of the period, and the region associated with the Khorezm Dance School.

In the Address of the President of the Republic of Uzbekistan Sh.M.Mirziyoev to the Oliy Majlis, it was emphasized that "further development of science in our country, education of our youth as owners of deep knowledge, high spirituality and culture" is extremely important. At the heart of any work of art and artistic creation is the perfection of man, his spiritual growth.

At the 14th session of the UNESCO Intergovernmental Committee for the Safeguarding and Preservation of the Intangible Cultural Heritage in Bogota, Colombia, on 12 December 2019, the Uzbek national dance Lazgi was included in the Representative List of the Intangible Heritage of Humanity as an element of Uzbekistan's cultural heritage.

The good news pleased not only Uzbeks but all fans of Uzbek art around the world. This is the great performer, teacher, researcher, and propagandist of the great "Lazgi" - a great connoisseur of Uzbek art

and culture, whose ancient roots go back to the “Avesta”, the image of a woman playing the chiltor, found in the walls of the Earth. People’s Artist of Uzbekistan Gavharhonim Matyokubova’s long-term hard work, research, and creative thinking was highly appreciated.

In the art world, not only creating a school but also introducing any innovation, writing a pamphlet or manual requires real talent and perseverance, dedication, patience. The inclusion of Khorezm “Lazgi” in the UNESCO list was not easy, it is based on many years of research and selfless work of the master artist, because in all times, human society develops thanks to the progressive thinkers and implementers. Gavharhonim Matyokubova is a famous dancer who witnessed the creation of the ninth type of “Lazgi” - “yallali” by the great singer, People’s Artist of Uzbekistan Komiljon Otaniyozov and was one of the first to perform it with great skill on foreign stages. His pamphlets “Ofatijon Lazgi” and “Lazgi” consistently analyze the process of enlightenment and cultural relations and values between generations, the process of disappearance and enrichment, development, and internationalization. He cites historical examples that prove the invaluable role of art and culture in educating the younger generation to become full-fledged people, establishing and strengthening friendly relations between different nations.

Each dance created by Gavharkhanim has its imagery, unique beauty, and magic, which appreciates the role and importance of art in strengthening the friendship and solidarity of different nations, enhancing creative cooperation between peoples and countries.

“Khorezm, famous for its rich history and culture, has been inhabited by different nations and peoples for a long time. Many of them have come from other countries and settled in different ways,” said Changak Lazgi, who has long held Khorezm as his homeland. , Persians who are Uzbeks ”culture, customs and values.

The ancient roots of Lazgi embody the essence of the most delicate elements of the Khorezm dance school. “Masharaboz Lazgi”, “Qayroq Lazgi”, “Dutor Lazgi”, “Surnay Lazgi”, “Saroy Lazgisi”, “Changak Lazgi”, “Khiva Lazgisi”, “Garmon Lazgisi”, “Khorezm Lazgisi” 9 the magnificent work is an invaluable treasure that symbolizes how great and sacred the soil of our homeland is, how ancient and diverse our national dance art is.

There is hardly a person like Gavhar Matyokubova who knows the

history of his country well, loves it, and tells it like a magic fairy tale.

Benazir's teacher Komiljon Otaniyozov's loving and responsible promotion of his multifaceted work is an example.

The wisdom in his eyes, the thirst for knowledge, the love of the art world have shifted to dances. The nurse works long on each new dance. The harmony of the inner state, movements, and symbols, colors, and tones does not cease to work until it touches the heart.

He learned to love and cherish music and dance as a divine miracle, to bring up young people with love from Komiljon Hafiz.

The roots of the ancient Khorezm, the subtlety, and ingenuity of the ancient Khorezm are reflected in the dances created by Gavharkhanim, as the theme of the legendary history of this legendary land is always at the peak of her creativity. G.Matyakubova delights the audience by expressing her love for the history of the Motherland, her inner experiences in dances, and encourages her to think, to understand the essence of the contradictions of life. She draws strength from the classical literature of Khorezm and finds the necessary lines for her unique dances from the ghazals of Khorezm, Ogahi, Feruz. With his charming art, she gives grace to the circles, delights the hearts, creates beauty. Gavharkhanim always strives for the purity of the Uzbek national dance art, for the restoration and preservation of the lost dances. She cares that the roots of national art will always be strong. Her dances, which amaze the world, combine history, romantic pleasure, and vitality, reflecting the spirit of the past and the present.

Khorezmian dances are so lively, bright, and charming that they captivate the audience. Each of Gavharkhanim's works is a unique event in the development of national dance.

He collected, summed up, polished, and revived the disappearing Lazgi movements, which were scattered in the memory of the people like pearls. To cite just one example: in May 1997, the 2,500th anniversary of ancient and eternally young Khiva was celebrated in Paris, France. On the occasion of this anniversary, Gavharhonim Matyokubova, People's Artist of Uzbekistan, a well-known representative of the Khorezm Dance School, a highly talented dancer, and choreographer, created the composition "Legend of Lazgi". It connects the existing 9 "Lazgi" and reveals the stages of gradual development of Uzbek dance.

МУНДАРИЖА

А.Обиджон шеърлятида миллий ўзлик туйғусининг бадий талқини (М.Ҳожиматов)	3
Anvar Obidjon ijodiga chizgilar (B.Shermuhammadov)	7
Ўзбек болалар мусиқа ва рақс санъати таракқиётида	
Анвар Обиджон шеърлятининг ўрни ва аҳамияти	
(Ш.Тохтасимов)	9
Анвар Обиджон насрининг маънавий-маърифий аҳамияти (Й.Солижонов)	14
А.Обиджон ва А.Ўктамнинг сўз фалсафаси	
(Р.Сайфуллаева, Т.А.Бутунбаева)	19
Уста Гулмат ва унинг “Ёввойи девони” поэтикасига доир (Ҳ.Болтабоев)	24
Анвар Обиджоннинг ёрқин хотирасига (У.Ҳамдам)	29
Betakror ijod (E.Ibragimova)	33
A.Obidjonning “Yaltiroq tugma” hajviy qissasida	
xarakter tasviri (M.Jo‘rayeva)	36
A.Obidjon – maxsus uslub yaratgan shoir (Yo.Saidov)	43
Уччаноқнинг структурал таҳлили (Қ.Йўлчиев)	48
Anvar Obidjon and world literature	
(R.Sharipov, A.Allayarov, H.Namrayeva)	52
Ўзбек тилини иккинчи чет тили сифатида ўқитишда талабалар нутқ маданиятини шакллантириш тамойиллари	
(А.Обиджон шеърлари мисолида) (Б.Қораева)	55
А.Обиджон адабий портрети (У.Расулова)	61
“Ҳакка холанинг иғволари” ҳикояси таҳлили (Қ.Йўлчиев)	64
Анвар Обиджон – реформатор (Ҳ.Ҳамроева)	68
А.Обиджон шеърлятида оксюморон (Х.Шарафиддинов)	76
А.Обиджон шеърлятининг ғоявий-бадий хусусиятлари (А.Улуғов)	80
Ўзбекистон халқ шоири А.Обиджон ижодининг Тожикистонда ўрганилиши (Б.Файзуллоев)	88
Anvar Obidjon she‘rlarida poetik obrazlar (G.Jo‘rayeva)	92
Қуйма сатрларда чўнг маъно (М.Қосимова)	97

A.Obidjon va Q.Marg‘iloniy she‘riyatida farzandlarga nasihat qilish g‘oyasiga bag‘ishlangan mushtaraklik (O.Barziyev, A.Rasulova)	102
A.Обиджон шеърятининг маънавий-тарбиявий аҳамияти (Х.Ҳамроева, Д.Тошниёзова)	107
Bolalar she‘riyatida lirik qahramon va poetik mahorat (M.Husanova, G.Abdullayeva)	111
A.Obidjon qissalarida tasvir va talqin vositalari (Q.Yo‘lchiyev, M.Abdusalomova)	116
A.Obidjon she‘riyatida san‘at mavzusining yoritilishi (R.Pardaboyev)	121
A.Obidjon she‘riyatida o‘xshatish (bir she‘r tahlili) (N.Sadinova)	124
A.Обиджон ва Ш.Исахонова ижодида тарихий воқеликка муносабат масаласи (Ш.Умарова)	128
A.Обиджоннинг “Қодирийни эслаб” шеърининг лингводидактик хусусиятлари (Ш.Романова)	133
A.Обиджон ва Э.Сиддиқова шеърятда “она” тушунчасининг бадий талқинлари (М.Шукурова)	137
Саодатга туташ йўллар (Ў.Солиева)	141
A.Obidjon ijodi va hozirgi o‘zbek she‘riyati (M.Husaynova, D.Rustamova)	144
Farg‘onada bittagina (S.Ahmad shogirdi A.Obidjon haqida) (H.Odilova)	148
A.Obidjonning “Mo‘ttivoymisan, mittivoymisan?” qissasida personajlar tasviri (B.Muxtoraliyev)	151
Bir bayt tahlili (H.Abdullayev)	159
Qissalardan hissalar (H.Mahmudbekova)	163
Bolalar ichki dunyosi tasviridagi o‘ziga xosliklar (N.To‘ychiboyeva)	167
A.Obidjonning o‘zbek bolalar she‘riyatiga shakliy va mazmuniy jihatdan qo‘shgan yangiliklari (Q.Shermatov)	172
A.Обиджоннинг “Тирейхоним” шеърининг маънавий-эстетик хусусиятлари (Р.Ҳожиев, Ш.Қодиров, Ж.Мирсолиев)	177
Anvar Obidjon – serqirra ijodkor (M.To‘lqinova)	180

A.Obidjon ijodining o‘zbek bolalar adabiyoti taraqqiyotidagi o‘rni (M.Akbaraliyeva)	184
“Hayotning har lahzasi go‘zal, umrning har dami g‘animat” (S.Shokirova)	187
A.Обиджон шеърятнда истиклол талқини (С.Исмадова)	190
Anvar Obidjon poetikasida yosh toifalari (B.Sobirova)	194
M.Solihning “Shayboniynoma” dostonida Shayboniychon obrazi: tarixiy haqiqat va badiiy talqin (Q.Yo‘lchiyev, Sh.Soliyev)	199
Учлик архетипининг тарихий асослари (С.Ходжаев)	203
“Jimjitlik” va “Shovqin” romanlari qahramonlari fojiasida ijtimoiy-siyosiy muhit ta’siri (R.Umurzaqov, M.Azimjonova)	209
“Kecha va kunduz” romanida ayollar obrazi (O.Ahmadjonova, X.Dadaxonova)	216
Қаҳрамон руҳий кечинмалари орқали давр муаммоларининг ифодаланиши (О.Аҳмаджонова, Ш.Маъмурова)	223
Spitamen va tanqid (M.Ma’murova)	228
O‘zbek adabiyoti tarixida ramz: genezisi va shakllanishi (D.Uralova)	231
Abdug‘ani Abduvaliyevning “Assalomu alaykum” qissasi tahlili (M.Baxriddinova)	236
Navoiy ijodida didaktik qarashlarni shakllantiruvchi omillar (K.Davlataliyeva)	243
Mumtoz asarlar matni ustida ishlash (Yu.Egamberdiyeva)	249
Non detali bilan bog‘liq afsonalarning etimologiyasi va badiiy ko‘lami (F.Erkinova)	256
H.Sa’dulla dostonlarida voqelikka munosabat masalasi (G.Aliyeva)	262
Ўзбек тили дарсларида нутқий кўникма ва малакаларни ҳосил қилиш усуллари (Г.Мухамеджонова)	270
Badiiy asarda birinchi jumlaning g‘oyaviy-kompozitsion funksiyasi (R.Umrzoqov, D.Tilloxo‘jayeva)	274
“Yulduzli tunlar” romanining badiiy xususiyatlari (M.Xamidov, X.Komilova)	278
A.Obidjon she’riyatida individual nutq neologizmlari poetikasi (M.Hakimov, N.Ortiqova)	284

Badiiy matnda shaxs omilining oʻrni (S.Qurbonova)	293
Қозоғистонда Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон ижодининг ўрганилиши (Ш.Наралиева, Ҳ.Ҳамроева, С.Ғаниев)	298
Альтернатив сўроқ гапларда парцелляция ходисаси (В.Абдурахмонов)	306
Poetikada ekolingvistika (O.Hakim she'rlari misolida) (P.Qahramonova)	310
Til va nutqda lingvistik polisemiya muammosi va uni kichik yoshdagi o'quvchilarga o'rgatishning dolzarbligi (G.Sodiqova)	312
Лингвокультурологик тушунчалар парадигмаси (З.Акбарова, В.Гиёсова)	317
Dramatik qahramon spetsifikasi (I.Rustamova,D.Murotova)	325
Ulugʻbek Hamdamning “Isyon va itoat” romanida xarakterlar talqini (S.Olimjonov)	330
Adabiyotshunoslar nigohida badiiy obraz masalasi (Sh.Maxmidjonov)	344
“Alisher Navoiy” romanidagi obrazlar tahlili (M.Mamurova)	347
Plot composition in the story of T.Pulatov «The second journey of kaip» (Sh.Nurmatova)	353
Anvar Obidjon lirikasida Vatan mavzusi (D.Karimov)	357
Quenn of Khorezm folk school (G.Matyokubova)	361

Ilmiy nashr

**“ANVAR OBIDJON IJODINING
MA’NAVIY-MA’RIFIY AHAMIYATI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman
materiallari**

Bichimi: 70x100_{1/16} Shartli bosma tabogʻi: 23,0.

Times New Roman garniturası.

Adadi: 100 dona.

Buyurtma №:215